

Rebekka Byberg

Akadémiai szövetségesek

Az európai jogtudomány legfontosabb transznacionális intézményei és
szerepük az alkotmányos gyakorlat fejlődésében 1961-1993

The Saxo Institute
Történelem Tanszék
Koppenhágai Egyetem
2017 június 2017

Köszönetnyilvánítás

Az elmúlt három évben az európai joggal foglalkoztam. Nemcsak napközben a Koppenhágai Egyetemen lévő irodámban, hanem lefekvés előtt, futás közben, a fiammal a játszótéren tett kirándulások alkalmával, és amikor a férjemmel a rohanó mindennapokban volt egy-egy értékes közös pillanatunk. Hirtelen egy adott folyóirat, egy újonnan felfedezett magánarchívum vagy egy függőben lévő interjú hatásával kapcsolatos kérdések pattantak ki a fejből. Jóban-rosszban az európai jog éjjel-nappal a társam volt.

Szerencsére nem voltam egyedül az európai jog mindent felemészítő történetében. Szerencsés voltam, hogy a "Towards a New History of European Public Law" kutatócsoport tagja lehettem, és sokat köszönhetek a csoport tagjainak, szakmailag és társadalmilag egyaránt. Mindenekelőtt hálával tartozom e csoport vezetőjének/felügyelőmnek, Morten Rasmussennek, aki az elmúlt három évben a legszorosabb "tudományos szövetségese" volt. Ezenkívül szeretnék köszönetet mondani Bill Daviesnek, Alexandre Berniernek, Brigitte Leuchtnak, Jonas Langeland Pedersennek, Karen Gram-Skjoldagernek, Ann-Christina Lauring Knudsennek, Vera Fritzennek, Karin van Leeuwennek, Anne Boergernek és Sigfrido Péreznek, akik óriási segítséget nyújtottak a kutatásomban, megnyitották otthonukat a kutatói tartózkodás során, és rendkívül barátságos hálózatot alkottak.

Szeretnék köszönetet mondani az értékelő bizottságnak (Bill Davies, Alexandra Kemmerer, Helle Porsdam) is a dolgozat végleges kiadását nagymértékben javító megjegyzésekért.

Ezenkívül szeretnék köszönetet mondani Haakon Ikonomou-nak, akivel PhD-hallgató koromban szorosan együtt dolgoztam az európai integrációval kapcsolatos kapcsolt projekteken, a cikkeimhez fűzött értékes megjegyzéseiért, valamint Niklas Olsennek az általános tanácsokért és megjegyzésekért, amikor a legnagyobb szükségem volt rájuk.

Ezen túlmenően a dolgozat fő részét képező három cikk mindegyikének elején külön köszönetnyilvánítás található.

Végezetül szeretnék köszönetet mondani a családomnak - nem utolsósorban a fiamnak, Asbjørnnek és a férjemnek, Lasse-nak, akik elviselték, hogy egy PhD-hallgató anyja és feleség.

Tartalomjegyzék

Köszönetnyilvánítás	4
Rövidítések listája	7
Az esetek listája	8
Az archívumok listája	10
Interjúk listája	11
Bevezetés	12
1 Az európai jog rövid története	15
2 Az európai jogtörténeti kutatások jelenlegi állása	19
<i>Az európai integráció történetírása</i>	19
<i>Jog és politika Tanulmányok</i>	22
<i>Új szociológiai és történeti kutatások lépnek a színpadra</i>	32
<i>Az első következtetés a tudomány jelenlegi állásáról</i>	38
3 Az európai jogi diszciplínára vonatkozó szakirodalom és a tudományos diszciplínákra vonatkozó szakirodalom	39
<i>Az európai jogi diszciplína szerkezete, intézményei és szerepe</i>	39
<i>Az európai jog természetéről szóló viták irodalma</i>	48
<i>A tudományos diszciplínákra vonatkozó irodalom</i>	52
<i>Meglátások az európai jogi diszciplína szakirodalmából és a tudományos diszciplínák szakirodalmából</i>	55
4 Kutatási tárgy, kutatási kérdések és módszertan.....	59
5 Források.....	61
<i>FIDE</i>	63
<i>A Közös Piaci Jogi Szemle</i>	65
<i>Az integráció a jogon keresztül projekt</i>	66
Különféle hálózat. A FIDE története 1961-1994	68
Az európai jog akadémiai diszciplínájának felépítésének álma	71
Az európai jog és a FIDE nemzeti szövetségeinek létrehozása.....	72
Az alapító kongresszus 1961-ben	75
Kongresszusok az 1960-as években.....	77
Kongresszusok az 1970-es években.....	82
Kongresszusok 1980-1994	88
Nemzeti szövetségek	90
Következtetés.....	92
A Közös Piaci Jogi Szemle története 1963-1993	94
Bevezetés.....	94
Gaudet meghíúsult tervei egy európai jogi folyóirat létrehozásáról	97
<i>A Közös Piaci Jogi Szemle</i> létrehozása.....	99
Az alapító évek és az európai jog természetének kutatása az akadémiai életben (1963-74)	101
<i>A Szerkesztőségi szervezet, közösségi kapcsolatok és kereskedelmi fejlesztés</i>	101
<i>B A tartalom (1963-74)</i>	104
Az Ehlermann-szakasz, a nemzeti kritika elleni küzdelem (1974-83)	106
<i>A Szerkesztőségi szervezet, közösségi kapcsolatok és kereskedelmi fejlesztés</i>	106
<i>B A tartalom (1974-83)</i>	108
Szakítás a Bizottsággal és az alkotmányos paradigma áttörése (1983-93).....	111
<i>A Szerkesztőségi szervezet, közösségi kapcsolatok és kereskedelmi fejlesztés</i>	111
<i>B A tartalom (1983-93)</i>	113

Következtetés.....	116
Az Integráció a jogon keresztül projekt története.....	118
Bevezetés.....	118
Mauro Cappelletti és az igazság keresése.....	121
Az EUI és az európai közös jog új perspektívái.....	123
Az ITL-projekt első keretezése.....	126
Weiler.....	128
Amerikai együttműködők és a Bellagio.....	129
Együttműködés a közösségi intézményekkel.....	131
A projekt három szintje.....	134
A tudományos teljesítmény.....	135
Hatás.....	138
Következtetés.....	141
Következtetés.....	143
FIDE.....	143
<i>A Közös Piaci Jogi Szemle.....</i>	<i>144</i>
Az integráció a jogon keresztül projekt.....	146
Az európai jogtudomány transznacionális szintjének története.....	147
Mi újság?.....	150
<i>Hogyan alakult ki a kulcsfontosságú i n t é z m é n y e k társadalmi és szervezeti dinamikája, valamint tudományos vitái?.....</i>	<i>151</i>
<i>Milyen szerepet játszottak az európai jogi diszciplína kulcsfontosságú transznacionális intézményei az alkotmányos gyakorlat kialakulásában?.....</i>	<i>154</i>
A történészek hozzájárulása.....	156
Absztrakt.....	157
Összefoglaló dánul.....	158
Bibliográfia.....	159

Rövidítések listája

AIGE - Associazione Italiana dei Giuristi Europei

AJE - Association des juristes européens (Európai Jogászok Egyesülete)

CML Rev. - Common Market Law Review

EK - Európai Közösségek/Európai Közösség EJEE

- Emberi Jogok Európai Egyezménye EJEB -

Európai Bíróság

ESZAK - Európai Szén- és Acélközösség

EGK - Európai Gazdasági Közösség

EU - Európai Unió

EUI - Európai Egyetemi Intézet

FCC - Német Szövetségi Alkotmánybíróság

FIDE - Fédération Internationale pour le Droit Européen

HAEU - Az Európai Unió Történelmi Levéltára

ITL - Integráció a jogon keresztül

NVER - Nederlandse Vereniging voor Europees Recht

Polilexes - A jogi szakértelem politikája az európai

társadalmakban SEA - Egységes Európai Okmány

WGE - Wissenschaftliche Gesellschaft für Europarecht (Európai Jogi Tudományos Társaság)

Az esetek listája

Ügyek az Európai Bíróságon

1/58. sz. ügy, *Stork kontra Főhatóság*, ECLI:EU:C:1959:4.

36/58., 37/58., 38/59. és 40/59. sz. egyesített ügyek, *Präsident Ruhrkohlen-Verkaufsgesellschaft és mások kontra ESZAK Főhatóság*, ECLI:EU:C:1960:36.

26/62. sz. ügy, *NV Algemene Transporten Expeditie Onderneming van Gend en Loos kontra Nederlandse Administratis der Belastingen*, ECLI:EU:C:1963:1.

6/64. sz. ügy, *Flaminio Costa kontra ENEL*, ECLI:EU:C:1964:66.

28/67. sz. ügy, *Firma Molkerei-Zentrale Westfalen/Lippe GmbH kontra Hauptzollamt Paderborn*, ECLI:EU:C:1968:17.

13/68. sz. ügy, *SpA Salgoil kontra Olasz Külkereskedelmi Minisztérium, Róma*,

ECLI:EU:C:1968:54. sz. ügy 29/69. sz. ügy 29/69. sz. ügy *Stauder kontra Ulm*,

ECLI:EU:C:1969:57. o.

9-70. sz. ügy, *Franz Grad kontra Finanzamt Traunstein*, ECLI:EU:C:1970:78.

11/70. sz. ügy, *Internationale Handelsgesellschaft mbH kontra Einfuhr- und Vorratsstelle für Getreide und Futtermittel*, ECLI:EU:C:1970:114.

33-70. sz. ügy, *SpA SACE kontra az Olasz Köztársaság pénzügyminisztere*,

ECLI:EU:C:1970:118. sz. ügy, 41-71. sz. ügy, *Yvonne van Duyn kontra Belügyminisztérium*,

ECLI:EU:C:1974:133. sz. ügy. 36-75. sz. ügy, *Roland Rutili kontra Ministre de l'intérieur*,

ECLI:EU:C:1975:137.

120/78. sz. ügy, *Rewe-Zentral AG kontra Bundesmonopolverwaltung für Branntwein*,

ECLI:EU:C:1979:42. sz. ügy, 148/78. sz. ügy, *Tullio Ratti elleni büntetőeljárás*,

ECLI:EU:C:1979:110. sz. ügy.

44-79. sz. ügy, *Liselotte Hauer kontra Land Rheinland-Pfalz*, ECLI:EU:C:1979:290.

C-294/83. sz. ügy, *Parti écologiste "Les Verts" kontra Európai Parlament*, ECLI:EU:C:1986:166.

152/84. sz. ügy, *M. H. Marshall kontra Southampton and South-West Hampshire Area Health Authority (tanítás)*, ECLI:EU:C:1986:84.

294/83. sz. ügy, *Les Verts*, ECLI:EU:C:1986:166.

Ügyek a német szövetségi alkotmánybíróságon

BVerfGE 37, 271 Solange-határozat 1974. május 29., 2 CMLR 540.

BVerfGE 73, 339 *Solange II* határozat 1986. október 22., 3 CMLR 225.

BVerfGE 89, 155 2 BvR 2134, 2159/92 *Maastrichti* határozat, 1993. október 12., CMLR 57.

A francia államtanács előtt folyamatban lévő ügyek

Conseil d'Etat, *belügyminiszter kontra Daniel Cohn-Bendit*, (1978), CMLR 545.

Conseil d'Etat, Ass., 1989. október 20., Dalloz (1990), 136. o.

Az olasz alkotmánybíróság előtt folyamatban lévő ügyek

Corte Costituzionale, *Fragd*, 232/1989, Foro italiano, I, (1990), 1855.

Ügyek a brit Lordok Házában

House of Lords, *Regina kontra Secretary of State for Transport (Factortame II)*, 1991, 1 AC 603.

Az archívumok listája

Archive of *Common Market Law Review* (ACMLREV)

Archive of Dansk Forening for Europarett (ADFE)

Archive of FIDE (AFIDE) Archive of FIDE
(AFIDE)

Mauro Cappelletti archívuma, az Európai Unió Történelmi Levéltára (HAEU, MC) Michel

Waelbroeck archívuma (AMW)

Ole Lando archívuma (AOL)

Az Associazione Italiana dei Giuristi Europei (AAIGE) archívuma A

Bizottság Jogi Szolgálatának archívuma, Brüsszel (ALSC) A Nederlandse

Vereniging voor Europees Recht (ANVER) archívuma Walter Strauss

archívuma, Institut für Zeitgeschichte, München (AWS)

Michel Gaudet archívuma, Fondation Jean Monnet pour l'Europe, Lausanne (AMG)

Eric Stein iratai, Bentley Historical Library, Ann Arbor, Michigan (ESP)

Interjúk listája

Interjú Monica Seccombéval, 2013. május 11.

Interjú Ole Landóval, 2013. november 20. (készült Jonas L. Pedersen és Morten Rasmussen közreműködésével).

Interjú Laurens-Jan Brinkhorsttal, 2013. december 6. Interjú

Peter Hayvel, 2014. március 17.

Interjú Ernst Steindorffal, 2014. június 20. (készült Bill Daviesszel együttműködésben)

Interjú Paolo de Caterinivel 2016. március 30. (készült Sigfrido Ramirez és Morten Rasmussen közreműködésével)

Interjú Claus-Dieter Ehlermannal, 2016. június 29.

Interjú Claus-Dieter Ehlermannal, 2016. szeptember 16. (Sigfrido Ramirez)

Bevezetés

"L'activité du Service juridique doit à bref délai être complétée dans trois domaines importants:

(...)

- le développement d'une action dans les milieux juridiques de la Communauté. Des efforts patients ont abouti en 1961 à la création de la Fédération des Juristes Européens; il faut maintenant un travail concerté et assurer le rayonnement de cet instrument capital de pénétration du droit communautaire dans les professions juridiques des Etats membres. D'autres efforts me mettront en mesure de proposer à brève échéance une publication juridique communautaire que les milieux intéressés vous ont déjà réclamée. Ainsi s'édifient progressivement les moyens d'une véritable politique juridique de la Commission, élément indispensable d'une implantation du droit communautaire dans la vie juridique des Etats membres à défaut de laquelle la réalisation effective du Marché Commun serait entravée."

- Michel Gaudet, az Európai Gazdasági Közösség Jogi Szolgálatának igazgatója, Jean Rey biztosnak, 1961. január 21.¹

A nemzetközi szervezetek sorában az EU egyedülállóan tekintélyes bírósága révén kiemelkedik a többi közül. Három nemzetközi szerződésből,² az Európai Bíróság (EB) olyan jogrendet alakított ki, amely más nemzetközi szervezetekhez képest rendkívül hatékonyan érvényesíti az európai jogot. Az európai jog tanulmányozásával foglalkozó akademikusok ezért az Európai Bíróságot inkább az amerikai Legfelsőbb Bírósághoz hasonlítják, mintsem a nemzetközi

---

¹ Michel Gaudet Jean Rey-nek, 1961. január 21., Michel Gaudet archívuma (AMG), Jean Monnet pour l'Europe Alapítvány, Lausanne, Chronos 1961. Michel Gaudet először az Európai Szén- és Acélközösség (ESZAK) Főhatóságának Jogi Szolgálatának jogtanácsosa volt. 1958-tól 1967-ig az Európai Gazdasági Közösség Bizottsága Jogi Szolgálatának igazgatója, majd 1967-1969 között az Európai Közösség Bizottságának igazgatója volt, mivel 1967-ben az Európai Szén- és Acélközösségek, az EURATOM és az Európai Gazdasági Közösség az Európai Közösségbe olvadtak össze, egységes Jogi Szolgálattal 1967-ben. Jean Rey 1958-1967 között a Hallstein-bizottság biztosaként, 1967-1970 között pedig a Bizottság elnökeként tevékenykedett.

² A Párizsi Szerződés (1951), az EURATOM-Szerződés (1957) és az Európai Gazdasági Közösségről szóló szerződés (1957).

Hágai Bíróság. Az állítás szerint az Európai Bíróság "alkotmányosította" az uniós szerződéseket, és egy proto-föderális jogrendet hozott létre.³

Az a kérdés, hogy miért és hogyan fejlődött a Közösség jogrendje messze túl a nemzetközi szervezetekre általában irányadó nemzetközi jogon, már régóta a jog- és politikatudományi szakirodalom középpontjában áll. A történészek azonban az európai integráció jogi dimenzióját hagyományosan vagy figyelmen kívül hagyták, vagy lekicsinyelték az európai integráció ideológiai, politikai és gazdaságtörténetével foglalkozó beszámolóokban. A történeti kutatások egy új irányzata csak a közelmúltban kezdte meg az európai jog történetének levéltári források alapján történő feltárását. Megkérdőjelezve a jogi és politikatudományi szakirodalomban uralkodó alkotmányos paradigmát, amely magától értetődőnek tekinti az Európai Bíróság szerződéseknek a Szerződések fokozatos alkotmányozását, ezek a történészek arra a vitára összpontosítottak, amelyet a bíróság "alkotmányos gyakorlata" váltott ki a tagállamokban a jogi, közigazgatási és politikai szereplők között. A történészek szerint az alkotmányos gyakorlat sikere az európai jogban korántsem biztosított.⁴

Az alkotmányos gyakorlat történeti fejlődésének és a tagállamoktól kapott válaszoknak az elemzése érdekében a történészek tehát azt vizsgálták, hogy számos európai és nemzeti szintű szereplő és intézmény hogyan küzdött meg az európai jog pontos természetéről és irányáról. E szereplők és intézmények közül az európai jog akadémiai diszciplínájának kialakulását kulcsfontosságú fejleménynek tekintették, amely hosszú távon hozzájárult az Európai Bíróság esetjogának legitimálásához, valamint a nemzeti jogi, közigazgatási és politikai elitek tájékoztatásához az európai jogról. E szakirodalom szerint a Bizottság igazságügyi politikájára vonatkozó törekvések, amelyeket Michel Gaudet, a Jogi Szolgálat igazgatója 1961-ben Jean Rey biztosnak címzett, sikerrel jártak. A legújabb kutatások szerint ugyanis az új tudományos diszciplína transznacionális szintű intézményesítése, amelyet Gaudet segítségével kezdeményeztek, elősegítette az európai jog alkotmányos jellegének előmozdítását.⁵

---

³ A legkiemelkedőbb példákat lásd E. Stein, "Lawyers, Judges and the Making of a Transnational Constitution", (1981), 75 *The American Journal of International Law*, 1-27; M. Cappelletti, M. Seccombe és J. Weiler (általános szerk.), *Integration through Law. Europe and the American Federal Experience* (Walter de Gruyter, 1985-1988).

⁴ Lásd különösen: M. Rasmussen, "Az európai közjog történetének újraírása: The New Contribution of Historians", (2013) *American University International Law Review*, 1187-1221, 1218-1221. o.; M. Rasmussen és B. Davies, "From International Law to a European Rechtsgemeinschaft: Towards a New History of European Law, 1950-1979" in J. Laursen (szerk.), *Institutions and Dynamics of the European Community, 1973-83* (Nomos/Bloomsbury, 2014), 210. o., in: J. Laursen (szerk.), *Institutions and Dynamics of the European Community, 1973-83* (Nomos/Bloomsbury, 2014). Az "alkotmányos gyakorlat" kifejezés az Európai Bíróságnak a közvetlen hatály és az elsőbbség doktrínájában gyökerező gyakorlatára utal, amely az európai jog alkotmányos olvasatára épített, bár az Európai Bíróság a *Van Gend en Loos* és a *Costa kontra ENEL* ítéletekben kerülte az "alkotmányos" vitatott fogalmát.

⁵ Lásd M. Rasmussen, "Constructing and Deconstructing 'Constitutional' European Law: H. Koch, K. Hagel-Sørensen, U. Haltern és J. Weiler (szerk.), *Europe. Az új jogi realizmus: Essays in Honour of Hjalte Rasmussen* (Djøf, 2010), 639-660; A. Boerger és M. Rasmussen, "Transforming European Law: The Establishment of the Constitutional Discourse", (2014) 10 *European Constitutional Law Review*, 199-225. Lásd továbbá A. Vauchez, *Brokering Europe. Euro-Lawyers and the Making of a Transnational Polity*.

Ezek az állítások azonban előzetes jellegűek, mivel az európai jog tudományágának transznacionális intézményei empirikusan még nagyrészt feltáratlanok.

Ez a dolgozat ezt a hiányt kívánja pótolni. A közelmúltban megnyitott magán- és intézményi levéltárakból származó új forrásokra alapozva a dolgozat három cikkben vizsgálja az európai jogtudomány kulcsfontosságú transznacionális intézményeinek történetét. Az elemzés magában foglalja a Gaudet által a fenti idézetben említett Fédération Internationale pour le Droit Européen (FIDE) új történetét. Másodsorban elemzi a tudományág kulcsfontosságú transznacionális folyóiratának, a *Common Market Law Review (CML Rev.)* fejlődését. Végül pedig elmeséli annak történetét, hogy az Európai Egyetemi Intézet (EUI) Jogi Tanszéke a híres The Integration through Law (ITL) projekttel hogyan segítette az európai jog tudományágának kialakulását az 1980-as években. Az 1961 és 1993 közötti időszakot felölelve három kutatási kérdés húzódik végig a dolgozaton. Először is, milyen társadalmi és szervezeti dinamika állt az európai jog tudományág transznacionális szintjének kulcsfontosságú intézményei mögött, és hogyan fejlődtek a vizsgált időszakban? Másodsor, hogyan alakult az európai jog természetéről szóló tudományos vita a legfontosabb transznacionális intézményekben? Végül, milyen szerepet játszottak a kulcsfontosságú transznacionális intézmények az európai jog alkotmányos gyakorlatának kialakulásában? Mindent egybevetve, reméljük, hogy a dolgozat hozzájárul az európai jog tudományos diszciplínájának kialakulásához és fejlődéséhez, valamint az európai jog alkotmányos gyakorlatának kialakulásában játszott szerepének mélyebb megértéséhez.

A fennmaradó bevezető először is röviden bemutatja az európai jog történetét, általános kontextust biztosítva a három esettanulmánynak, és bevezetést nyújtva a területet nem ismerő olvasónak. Másodsor, a tudomány jelenlegi állása áttekinti az európai integráció történetírását, a jog és politika szakirodalmát, amely a jog európai integrációban betöltött szerepét hangsúlyozta, valamint a szociológiai és történeti irodalom új irányzatait, amelyek az európai jog történetével kapcsolatos új megközelítéseket és állításokat tartalmaznak. Harmadszor a kifejezetten az európai jog tudományágának története körül kialakuló szakirodalmat tárgyalja, majd az ebből a szakirodalomból levont meglátásokról szóló következtetés következik. Negyedszer a kutatási tárgy, a kutatási kérdések és a módszertan kerül bemutatásra, végül pedig a forrásokról szól a bevezető utolsó szakasza.

(Cambridge University Press, 2015) és A. Vauchez és S. Mudge, "Building Europe on a Weak Field: Law, Economics and Scholarly Avatars in Transnational Politics", (2012) 118 *American Journal of Sociology*, 449-492 az új politikatudományi irodalomhoz, amely hasonlóan hangsúlyozza az európai jogtudomány kulcsfontosságú intézményeinek szerepét.

1 Az európai jog rövid története

A legtöbb nemzetközi szervezetet szabályozó joghoz képest az Európai Unió olyan jogrenddel rendelkezik, amely koherens, hatékony és nagy befolyással bír a nemzeti jogrendszerekre. A jelenleg félmilliárd embert átfogó európai jogállamiság történelmi gyökerei a II. világháborút követő években virágzó politikai álmokban rejlenek, ahol a nagy transznacionális mozgalmak egy alkotmányos jogrendszeren alapuló európai föderációt szorgalmaztak. Az Európa Tanács (1949-1950), az Európai Szén- és Acélközösség (ESZAK) tárgyalásai (1950-1951) és az Európai Politikai Közösségről folytatott tárgyalások (1952-53) keretében az európai mozgalom és annak alkotóelemei⁶ ezt a napirendet szorgalmazták.⁷

A Schuman-nyilatkozat által kezdeményezett ESZAK jött létre.⁸ Bár a nyilatkozat távoli célként említette az európai föderációt, ez politikailag soha nem bizonyult megvalósíthatónak: a nemzeti kormányok mind az ESZAK-ot létrehozó párizsi szerződésről (1951), mind az Európai Gazdasági Közösséget (EGK) és az Euratomot létrehozó római szerződésről (1957) folytatott tárgyalások során elzárkóztak ettől a célkitűzéstől. A Párizsi Szerződés konferenciáján csak a német küldöttség állt közel ahhoz, hogy támogassa az ESZAK föderális szerveződését, amely valamilyen alkotmányos szerződéshez hasonlítana. A többi nemzeti küldöttség, miközben elfogadta a francia elképzelést egy független hatáskörökkel rendelkező, nemzetek feletti európai végrehajtó hatalomról a Főhatóság formájában, leginkább az intézmény megfelelő jogi és politikai ellenőrzésének kialakítására összpontosított. A Római Szerződésekről folytatott tárgyalások során a hollandok kivételével valamennyi nemzeti kormány eltávolodott a Párizsi Szerződésben meghirdetett, jelentős döntéshozatali hatáskörrel rendelkező nemzetek feletti végrehajtó hatalom elképzelésétől. Ehelyett a fő jogalkotási szerepet a Miniszterek Tanácsára ruházták.⁹

A párizsi és a római szerződések jogi természete azonban sajátos volt. Formailag klasszikus nemzetközi szerződések lehettek volna, de tárgyuk - a gazdasági integráció átfogó rendszerei - megkövetelték a nemzeti közigazgatási jog és a belső állami jog jogi technikáinak és eszközeinek bevonását. A tárgyalásoknak a jogtechnikai kérdésekkel foglalkozó részében a szövetségi törekvésekkel rendelkező jogászok egy részének sikerült a szerződések alkotmányos dimenzióját erősítő elemeket is beillesztenie. Inspirált

---

⁶ Ezek közül a Föderalisták Európai Uniója, az Európai Egyesült Államokért Szocialista Mozgalom és a kereszténydemokrata Nouvelles Equipes Internationales.

⁷ M. Rasmussen, "Origins of a Legal Revolution - The Early History of the European Court of Justice" (Egy jogi forradalom kezdetei - Az Európai Bíróság korai története), (2008) 14, n. 2, *Journal of European Integration History*, 77-98, 79. o., 79. o.

⁸ E szakasz fennmaradó része Boerger és Rasmussen, "Transforming European Law" (Az európai jog átalakítása) című tanulmányára támaszkodik, 201-203. o.

⁹ A. Boerger-De Smedt, "Negotiating the Foundations of European Law, 1950-57: The Legal History of the Treaties of Paris and Rome", (2012) 21 *Contemporary European History*, 339-356.

az amerikai föderalizmus alapján Walter Hallstein német jogászprofesszornak és a Bizottság későbbi elnökének, valamint jobbkezének, Carl Friedrich Ophülsnek sikerült elérni, hogy a Párizsi Szerződésbe beillesszék a magánjogi peres felek jogát arra, hogy fellebbezenek az európai intézmények főhatóságának döntéseivel szemben.¹⁰ A Római Szerződésekről folytatott tárgyalások során a jogászok egy csoportjának, az úgynevezett "groupe de rédaction"-nek, amely olyan Európa-barát jogászokat foglalt magában, mint Gaudet, Nicola Catalano (Olaszországot képviselte, és 1958-tól 1962-ig az Európai Bíróság (EB) későbbi bírója), valamint Pierre Pescatore (Luxemburgot képviselte, és 1967-től 1985-ig az EB későbbi bírója), sikerült beilleszteniük a nemzeti bíróságok bevonásával a bírósági felülvizsgálat rendszerét, amely az EB-t kizárólagos hatáskörrel ruházta fel az európai jog értelmezésére.¹¹ Az ESZAK és az Európai Közösségek (EK)¹² szokatlanul ambiciózus politikai célkitűzései, azaz Európa egyesítése, valamint az állami jogból merített jogi elvek és doktrínák beépítése azt jelentette, hogy a szerződések és az általuk létrehozott jogrend vitathatóan eltértek a hagyományos nemzetközi jogtól. A kétértelműség miatt az európai jog valódi jellege még eldöntésre vár. Az alkotmányosság bekúszhatott a hátsó ajtón keresztül?¹³

Az 1950-es években az Európai Bíróság azonban tartózkodott attól, hogy az európai jog természetével foglalkozzon, mivel a nemzeti kormányok és a nemzeti jogi elitek úgymond szembefordultak azzal a nézettel, hogy az európai jog egyszerűen nemzetközi jog.¹⁴ Az 1960-as évek elején azonban az EGK első Bizottságának elnöke, Hallstein újraélesztette az európai föderáció felé vezető út álmát,¹⁵ és Gaudet nyíltan az európai jog alkotmányos értelmezését szorgalmazta az Európai Bíróságnál, a Bizottság támogatásával.¹⁶ E változások után az Európai Bíróság az európai jogot megkülönböztette a hagyományos nemzetközi jogtól, amikor a *Van Gend en Loos*¹⁷ ügyben megalkotta a közvetlen hatály doktrínáját, valamint a *Costa kontra ENEL*¹⁸ ügyben az elsőbbség doktrínáját, mindkét esetben a nemzeti bíróságok előzetes döntéshozatali eljárása alapján. Ez azt jelentette, hogy a szerződéses rendelkezések közvetlenül a tagállamok jogrendjében is joghatással bírhatnak, ahol a nemzeti állampolgárok hivatkozhatnak a következőkre

---

¹⁰ Az ESZAK-Szerződés 33. cikke, amelyet az EGK-Szerződés 173. cikke szűkebb formában fenntartott.

¹¹ Az EGK-Szerződés 177. cikke.

¹² Ez a dolgozat az 1967 előtti események elemzésekor "a Közösségekre", 1967 után pedig "a Közösségre" hivatkozik (lásd az 1. megjegyzést). Az EK rövidítés mindkettőre vonatkozik.

¹³ A Párizsi Szerződésről és a Római Szerződésekről folytatott tárgyalások részletes elemzését lásd: Boerger-De Smedt, "Negotiating the Foundations of European Law, 1950-57".

¹⁴ A monista államokban (Hollandia, Franciaország, Luxemburg és Belgium) a nemzetközi szerződéseket ratifikálásukkor közvetlenül beépítették a nemzeti jogba. A dualista államokban (Németország és Olaszország) a nemzetközi szerződéseket a parlamentnek kellett törvényhozás útján belső joggá alakítania.

¹⁵ Vauchez, *Brokering Europe*, 27-28. o.

¹⁶ M. Rasmussen, "Az európai jog forradalmasítása: A Van Gend en Loos ítélet története", (2014) 12 *I.CON*, 136-163, 210. o., 210. o.

a kormányukkal folytatott vitákban (közvetlen hatás). A szerződéses rendelkezések/szekunder európai jog és a nemzeti jog közötti ütközés esetén az európai jog az irányadó (elsőbbség). E doktrínák megalkotásával az Európai Bíróság elindította a szerződések alkotmányos értelmezését, amelyet később kibővített és megszilárdított.¹⁹

Röviddel e "jogi puccs" után,²⁰ a Bizottság föderalista törekvései, amelyeket a Bizottság elnöke, Hallstein személyesítette meg, vereséget szenvedtek a tagállamoktól, amelyek az 1965-ös üres szék válsága után a közösségi rendszer főszereplőivé váltak.²¹ Hallstein politikai szövetségi projektjének bukásával a jogi doktrínák apátlanok maradtak.

Charles de Gaulle 1969-es lemondása és az európai együttműködés áttörése a hágai csúcstalálkozón ugyanabban az évben azonban újból optimizmusra adott okot az európai politikai együttműködés tekintetében.²² Az 1967-1976 között Robert Lecourt francia jogász vezetésével, és az új, föderalista meggyőződésű bírák, mint például Pescatore, által a bírói székben tett új lépésekkel, az Európai Bíróság most már a *Van Gen den Loos* és a *Costa kontra ENEL* ügyekben tett első lépések kiterjesztésére és megszilárdítására irányuló törekvéseit követte. Így olyan kulcsfontosságú területeken terjeszkedett, mint az intézmények hallgatóságos hatásköre, a közös piac, a végrehajtás és az emberi jogok. Ami a végrehajtást illeti, a közvetlen hatály és az elsőbbség doktrínáit 1963-ban és 1964-ben olyan óvatosan fogalmazták meg, hogy azok gyakorlati hatása korlátozott volt. Az Európai Bíróság az 1960-as évek végén új szerződéses cikkekre is kiterjesztette a közvetlen hatály alkalmazását,²³ de a kulcskérdés az irányelvek voltak, amelyek az EKG-Szerződés 189. cikke szerint nem voltak közvetlenül alkalmazhatók, ellentétben a rendeletekkel és az önvégrehajtó szerződéses cikkekkkel. Ehelyett az irányelvek nemzeti végrehajtást igényeltek, és a nemzeti közigazgatások szabadon választhatták meg az eszközöket. Az 1970 és 1974 közötti három esetben azonban az EB kiterjesztette a közvetlen hatály hatályát, és kimondta, hogy a világosan meghatározott irányelvek közvetlenül hatályosak, és az egyének a nemzeti bíróságok előtt hivatkozhatnak rájuk.²⁴ Ez heves ellenállást váltott ki, különösen Nagy-Britannia és Franciaország részéről. A legfontosabb, hogy a francia Conseil d'Etat 1978-ban a Cohn-Bendit-ítéletben elutasította az EB értelmezését, kijelentve, hogy az EB nem értelmezhet közvetlen hatályú irányelveket.²⁵

---

¹⁹ Rasmussen, "Az európai jog forradalmasítása", 140. és 151-154. pont.

²⁰ A. Sweet Stone, "The Juridical Coup d'Etat and the Problem of Authority", (2007) 8 *German Law Journal*, 915-28.

²¹ M. Rasmussen és B. Davies, "Towards a New History of European Law", (2012) 21, 3. sz. 3., *Contemporary European History*, 305-318, 306-307. o., 306-307. o.

²² A fejezet további része nagymértékben támaszkodik Rasmussen és Davies: "From International Law to a European Rechtsgemeinschaft" és M. Rasmussen: "The Battle of European Law Enforcement", konferencia-előadás, *Setting the Agenda for Historical Research on European Law. Actors, Institutions, Policies and Member States*, 2015. december 9-11., Európai Egyetemi Intézet.

²³ Lásd például a 28/67. sz. *Firma Molkerei-Zentrale Westfalen/Lippe GmbH kontra Hauptzollamt Paderborn*,

Az ellenállás végül arra készítette az Európai Bíróságot, hogy kimondja, hogy az irányelvek csak vertikálisan írhatnak elő kötelezettségeket a közintézmények számára, horizontálisan nem. Az irányelvekre tehát nem lehet hivatkozni magánszemélyek közötti ügyekben.²⁶

Még nagyobb mértékben ütközött ellenállásba az Európai Bíróság primátusának kiterjesztése. A Frankfurt am Main-i Közigazgatási Bíróság előzetes döntéshozatal iránti kérelmére az Európai Bíróság 1970-ben úgy döntött, hogy fenntartja a tagállamok közös alapjogait, de az európai jogot nem írhatják felül a nemzeti szabályok, bárhogyan legyenek is megfogalmazva.²⁷ Ez ütközött a német alkotmányos rendszer második világháború utáni újjáépítésével, ahol az alapvető jogokat az alkotmány megváltoztathatatlan részévé tették, és az alkotmánybíróság védte őket. Az Európai Bíróság döntése után a Frankfurt am Main-i közigazgatási bíróság visszautalta az ügyet a német szövetségi alkotmánybírósághoz, amely 1974-ben úgy döntött, hogy a német bíróságok felülvizsgálhatják a közösségi jogszabályokat annak biztosítása érdekében, hogy azok ne ütközzenek a német alapjogokkal, amennyiben a Közösségben nem áll rendelkezésre egy hasonló, a demokratikus parlament által jóváhagyott jogvédelmi rendszer.²⁸ Miután az FCC közvetlenül szembeszállt az Európai Bírósággal, súlyos csapást mért az Európai Bíróság integritására és az elsőbbségi doktrína legradikálisabb változatára. A legmagasabb politikai szinten folytatott háttéralkuknak köszönhetően 1978-ban a Bizottság, a Tanács és a Parlament közös nyilatkozata az európai intézményeket az Emberi Jogok Európai Egyezményéhez (EJEE) kötötte, 1979-ben pedig közvetlen európai parlamenti választásokat kezdeményeztek. Bár az Európai Bíróság vonakodott csatlakozni az egyezményhez, azt a döntést hozta, hogy az emberi jogok védelméről szóló nemzetközi egyezmények iránymutatást nyújthatnak, amelyet a közösségi jog keretében követni kell.²⁹

Az 1980-as években az európai integráció az Egységes Európai Okmánnyal (SEA) lendületet kapott. 1986-ban lépett hatályba. Az egységes piac létrejötte azt jelentette, hogy a tagállamok politikai és jogi intézményei hajlamosabbak voltak de facto elfogadni az Európai Bíróság által létrehozott végrehajtási rendszert. De jure azonban a nemzeti legfelsőbb bíróságok továbbra is fenntartással éltek: Az EBH 1986-ban kijelentette, hogy nem fogja felülvizsgálni a közösségi jogszabályokat mindaddig, amíg az alapvető jogok hatékony védelme európai szinten biztosított, de

---

²⁶ 148/78. sz. ügy, *Tullio Ratti elleni büntetőeljárás*, ECLI:EU:C:1979:110 és 152/84. sz. ügy, *M. H. Marshall kontra Southampton and South-West Hampshire Area Health Authority (tanítás)*, ECLI:EU:C:1986:84.

²⁷ 11/70. sz. ügy, *Internationale Handelsgesellschaft mbH kontra Einfuhr- und Vorratsstelle für Getreide und Futtermittel*, ECLI:EU:C:1970:114.

²⁸ BVerfGE 37, 271 *Solange* határozat 1974. május 29., 2 CMLR 540. Lásd még: B. Davies, "Pushing Back: Mi történik, ha a tagállamok ellenállnak az Európai Bíróságnak? A Multi-modal Approach to the History of European Law", (2012) 21 *Contemporary European History*, 417-437, 419. o., 419. o.

arra utalt, hogy felülbíráhatja az Európai Bíróságot, ha e jogok védelme ezt megkívánja.³⁰ 1989-ben az olasz alkotmánybíróság szintén úgy döntött, hogy a közösségi jog nem alkalmazható Olaszországban, ha az sérti az alapvető jogokra vonatkozó alapvető olasz elvet.³¹ Ugyanebben az évben a francia Államtanács végül elfogadta az európai jog elsőbbségét az európai jog és a nemzeti jog közötti ütközés esetén. Az elfogadás azonban azon az érven alapult, hogy az EK csupán a francia alkotmányból átruházott hatáskörökön alapul, és nem pedig, ahogyan azt az EB állította, egy autonóm és legfelsőbb európai jogon.³² Hasonlóképpen, a Lordok Háza 1991-ben végül elfogadta az európai jog elsőbbségét, bár az 1972-es Európai Közösségekről szóló törvény alapján.³³ Végül a híres *maastrichti* döntés az FCC-ben végzetes csapást mért az európai jog alkotmányos értelmezésére. A bíróság kimondta, hogy az Európai Parlament nem tarthat igényt demokratikus legitimitációra mindaddig, amíg nincs egységes európai nép. A tagállamok voltak tehát a szerződések urai. Németországban az alkotmány, az alkotmányos elvek és az állam alapvető érdekei de jure az európai jog felett álltak - állapította meg az ABH.³⁴ Az 1990-es évek elején tehát az európai jogrendszer de facto elfogadása a tagállamokban az Európai Bíróság és a tagállami legfelsőbb bíróságok közötti, az európai jogrend jellegéről szóló küzdelem mellett létezett.

2 Az európai jogtörténeti kutatások jelenlegi állása

Az európai integráció történetírásában a jogot általában figyelmen kívül hagyták. A jogi és politikai szakirodalom azonban már régóta rámutat a jogra mint az integrációs folyamat kulcsfontosságú dinamikájára. Végül pedig a szociológiai és történeti szakirodalom új irányzatai megkérdőjelezték a jog és politika szakirodalmának kulcsfontosságú feltételezéseit.

A kutatási szakirodalom áttekintése három, ezeknek a tendenciáknak megfelelő részre oszlik. Először röviden kitérek az európai integráció általános történetírására. Másodsor a jog- és politikatudományok területét fogom tárgyalni. Végül pedig a szociológiai és történeti szakirodalom két új, az európai jog történetére vonatkozó igényeket megfogalmazó irányzatát vesszük közelebbről szemügyre. Különösen az utóbbi az, amely ezt a dolgozatot inspirálta.

Az európai integráció történetírása

Az európai integráció ideológiai, politikai és gazdasági vonatkozásaival foglalkozó első

---

³⁰ BVerfGE 73, 339 *Solange II* határozat, 1986. október 22., 3 CMLR 225.

³¹ Corte Costituzionale, *Fragd*, 232/1989, *Foro italiano*, I, 1990, 1855.

³² Conseil d'Etat, *Ass.*, 1989. október 20., *Dalloz* (1990), 136.

³³ House of Lords, *Regina kontra Secretary of State for Transport (Factortame II)*, 1991, 1 AC 603.

³⁴ BVerfGE 89, 155 2 BvR 2134, 2159/92 *Maastrichti* határozat, 1993. október 12., CMLR 57.

történészek generációi, akik az európai integrációval foglalkoznak, az integráció mögött meghúzódó dinamika értelmezésében elhanyagolták a jogot. Az úttörő Walter Lipgens, az EUI első történészprofesszora (1976-1979) volt. Mivel maga is elkötelezett föderalista volt, arra törekedett, hogy minél több bizonyítékot gyűjtsön össze az európai integráció korai támogatásáról az ellenállási mozgalmakban és az európai mozgalomban. A Bizottság támogatásával Lipgens az 1980-as években négy monumentális, kommentált kötetben adta ki az anyagot.³⁵ Lipgensnek azonban nem sikerült összekapcsolnia a föderalista ideológia masszív dokumentációját az integrációs folyamattal, így az integráció mögött meghúzódó tényleges dinamika feltáratlan maradt, és munkája nem tudott napirendre térni az európai történészek körében. Ezzel párhuzamosan a francia történész, René Girault vezetésével egy főként diplomáciatörténészekből álló csoport az 1970-es évek végén és az 1980-as évek elején kezdett érdeklődni az európai integráció iránt. A Bizottsággal együttműködve hálózatokat és történeti kutatási projekteket indítottak az európai integrációval kapcsolatban, amelyek közül a legfontosabb a Groupe de liaison des professeurs d'histoire contemporaine auprès de la Commission européenne (összekötő bizottság). E bizottság célja konferenciák szervezése és az európai integráció történetével foglalkozó folyóirat kezdeményezése volt. Ez utóbbi cél csak 1995-ben valósult meg, amikor is elindították az *Európai Integrációtörténeti Folyóiratot*. A harmincéves uralom után az 1980-as években a kormányzati levéltárak elkezdtek megnyílni az európai integrációval kapcsolatos dossziék számára, és az összekötő bizottsághoz kapcsolódó történészek immár a nemzeti levéltárak és egy sokkal hitelesebb forrásanyag háttérében kutathatták a korai integrációs folyamatot. A diplomáciatörténeti hagyományoknak megfelelően e történészek hozzászólásai a tagállamok európai integrációs politikájára összpontosítottak, mint külpolitikájuk részeként.³⁶

Egy egészen más megközelítésű történész azonban az 1980-as években maradandó hatást gyakorolva meghatározta az európai integráció történetírásának napirendjét. Lipgens utódja az EUI-nál, Alan Milward brit gazdaságtörténész kormányközi megközelítést hirdetett, amely a kereskedelmi és gazdasági érdekekre összpontosított. Azt állította, hogy az integráció a nemzeti politikusok és köztisztviselők racionális cselekvése volt a nemzeti jóléti államok fenntartása és megerősítése érdekében. Az integráció tehát az európai nemzetállam "megmentésének" eszköze volt egy gazdaságilag kritikus időszakban, és

³⁵ W. Lipgens (szerk.), *Documents on the History of European Integration*, 1. kötet (Nomos Verlag, 1985); W. Lipgens (szerk.), *Documents on the History of European Integration*, 2. kötet (Nomos Verlag, 1986); W. Lipgens és W. Loth (szerk.), *Documents on the History of European Integration*, 3. kötet (De Gruyter, 1988); W. Lipgens és W. Loth (szerk.), *Documents on the History of European Integration*, 4. kötet (De Gruyter, 1991). Lipgensről és munkájáról lásd A. Varsori, "From Normative Impetus to Professionalization" in W. Kaiser and A. Varsori (eds.), *European Union History. Themes and Debates* (Palgrave, 2010), 6-25, valamint K. Seidel, "From Pioneer Work to Refinement: Publication Trends" in W. Kaiser and A. Varsori (eds.), *European Union History. Themes and Debates* (Palgrave, 2010), 26-44.

pont a történelemben, és az államok egy racionális alkudozás keretében vitték előre.³⁷ Milward

más európai integrációtörténészek számára is fontos inspirációs forrássá vált. Az összekötő bizottsághoz kötődő történészek - például Raymond Poidevin,³⁸ Klaus Schwabe,³⁹ és Richard Griffiths - szerkesztett köteteiben a⁴⁰ diplomáciatörténet most már a gazdaságtörténészek, mindenekelőtt Milward által nyújtott meglátásokkal párosult. John Gillingham, egy másik kiemelkedő integrációtörténész szintén Milward nyomdokaiba lépett, amikor az ESZAK létrehozásának elemzésében a nemzeti kormányok szerepére összpontosított,⁴¹ míg később az európai integrációt az állam és a piac mint a társadalmi, politikai és gazdasági szerveződés két alapelve közötti küzdelemként értelmezte a gazdasági liberalizmust kendőzetlenül hirdető elemzésében.⁴²

Milward befolyása a 2000-es évek óta csökkent, mivel a tudósok eltávolodtak a kissé szűk kormányközi megközelítéstől, és az állami preferenciákra összpontosítottak. Ehelyett a történészek a források szélesebb körét használták (például magánszemélyek, társadalmi és gazdasági szereplők és érdekcsoportok magániratait) a nemzeti archívumok kiegészítéseként, és az Európai Közösség új koncepciói jelentek meg, amelyek ismét a transznacionális szereplőket és ideológiákat emelik ki az európai integrációban.⁴³ A jog mint befolyásoló tényező azonban továbbra is kimaradt az európai integráció e történelmi értelmezéseiből.⁴⁴ Az Európai Bíróságnak az integrációs folyamatban betöltött szerepét tudományos, történeti fórumon történő egyetlen feltárását így Christian Pennera jogász írta.⁴⁵ A történészek egészen a 2000-es évek végéig nem követték ezt.

³⁷ A. Milward, *The Reconstruction of Western Europe, 1945-51* (Methuen, 1984); A. Milward, *The European Rescue of the Nation-State* (Routledge, 1992). A politikatudományban Andrew Moravcsik amerikai tudós Milward államközpontú elemzését tükrözte egy olyan tanulmányában, amely a történelmet és a politikatudományt egyesítette a jövőbeli fejlemények előrejelzése céljából. A liberális intergovernmentalizmus elméletét megalkotva azt állította, hogy elsősorban a nemzetállamok kereskedelmi érdekei vitték előre az integrációs folyamatot a kormányközi alkudozások játékában (A. Moravcsik, *The Choice for Europe: Social Purpose and State Power from Messina to Maastricht* (Cornell University Press, 1998)). Moravcsik megközelítésének hasonló hiányosságai voltak, mint Milwardé: A nemzeti érdekek leegyszerűsített megközelítése, amely nem vizsgálta az állami preferenciát befolyásolni kívánó szereplők és érdekcsoportok köre közötti vitákat és tárgyalásokat. Emellett a történészek bírálták Moravcsik történeti források felhasználását, mivel elfogult volt az integráció átfogó elméletének kidolgozására irányuló eltökéltsége miatt. Lásd D. Dinan, "The Historiography of European Integration", in D. Dinan (szerk.), *Origins and Evolution of the European Union* (Oxford University Press, 2014), 369. o., 369. o.

³⁸ R. Poidevin (szerk.), *Histoire des Débuts de la Construction Européenne* (mars 1948-mai 1950) (Bruylant, 1986).

³⁹ K. Schwabe (szerk.), *Die Anfänge des Schuman-Plans 1950-1951* (Bruylant, 1988).

⁴⁰ R. Griffiths (szerk.), *The Netherlands and the Integration of Europe 1945-1957* (NEHA, 1990).

⁴¹ J. Gillingham, *Coal, Steel, and the Rebirth of Europe, 1945-1955* (Cambridge University Press, 1991).

⁴² J. Gillingham, *Európai integráció, 1950-2003: Szuperállam vagy új piacgazdaság* (Cambridge University Press, 2003).

⁴³ Lásd például: W. Kaiser, B. Leucht és M. Rasmussen (szerk.), *Az Európai Unió története: Origins of a trans- and supranational polity 1950-72* (Routledge, 2009).

⁴⁴ Moravcsik ugyan megemlítette az Európai Bíróságot, mint az európai integráció egyik stratégiai politikai szereplőjét, de nem végezte el a bíróság szerepének részletes elemzését. Lásd: Moravcsik, *Az európai választás*, 67-68. o.

⁴⁵ C. Pennera, "The Beginnings of the Court of Justice and its Role as a driving Force in European Integration", (1995) 1 *Journal of European integration History*, 111-128.

Míg a történészek elhanyagolták az európai jog jelentőségét az integrációs folyamatban, addig egy igen nagy és változatos kutatási irodalom sokáig hangsúlyozta a jog szerepét. Leginkább az "Integráció a jogon keresztül" elnevezésű szakirodalom. Ez nemcsak ebben a szakirodalmi áttekintésben központi helyet foglal el, hanem a dolgozat esettanulmányainak forrásanyagát is képezi. Az ITL-irodalom, illetve az "ITL-elmélet" tanulságos meghatározása azonban vitatható. Ulrich Haltern jogtudós az ITL-t egy széttöredezett mozgalomnak tartja, amelyet a jog és a jogi intézmények európai integrációban betöltött szerepének középpontba állítása köt össze.⁴⁶ Erre a meghatározásra gyakran hivatkoznak az európai jogi szakirodalom áttekintéseiben,⁴⁷ azonban kritikával is illetik. Bill Davies történész ezért nem tartotta tanulságosnak Haltern ITL-definícióját az európai jog németországi recepciójáról szóló saját tanulmánya szempontjából. Davies ehelyett a Karen Alter és Joseph Weiler által javasolt modellek hasznosságára hivatkozott, akik "az Európai Bíróság néhány "alkotmányos" jelentőségű, döntő jelentőségű ügyét vizsgálják - nevezetesen a közvetlen hatály és az elsőbbség doktrínáit, valamint ezek megszilárdulását a későbbi esetjogban".⁴⁸

Az ITL-irodalom kiindulópontja szintén megkérdőjelezhető. A Mauro Cappelletti összehasonlító jogászprofesszor által az 1970-es évek végén és az 1980-as években az EUI-n irányított ITL-projektet gyakran nevezik az indulásnak, mivel ez adta azt a nevet, amelyet később az Európai Bíróságnak és alkotmányos esetjogának az integrációs folyamatban betöltött központi szerepe mellett érvelő, gyakran erősen elméleti jellegű irodalom címkéjeként használtak.⁴⁹ Antoine Vauchez politológus azonban megkérdőjelezte ezt. Az integrációt a jogon keresztül olyan elméletként ábrázolta, amely a közvetlen hatály, a szupremácia és az előzetes döntéshozatal "mágikus háromszögének" központi szerepére mutat rá a gazdasági, társadalmi és politikai integrációban, és az elmélet keletkezését az 1960-as évekre, elsősorban a *Van Gend en Loos* és a *Costa kontra ENEL* ítéleteket közvetlenül követő időszakra vezette vissza.⁵⁰ Ezzel szemben áll Matej Avbelj jogtudós, aki az ITL "kettős természetére" mutatott rá. Azzal érvelt, hogy az "ITL politikai koncepciója" és az EUI-ban kidolgozott és megvalósított tudományos ITL-projekt között egyértelmű különbség volt. Észrevette a támogatók közötti átfedéseket, és azt állította, hogy a tudományos projekt bizonyos fókig egy kritikai tevékenység volt, és

---

⁴⁶ U. Haltern, "Integration Durch Recht" in H. J. Bieling és M. Lerch (szerk.), *Theorien der Europäischen Integration* (VS Verlag für Socialwissenschaft, 2005), különösen a 399-400. pont.

⁴⁷ Lásd például Hauke Delfs, *Komplementäre Integration. Grundlegung und Konstitutionalisierung des Europarechts im Kontext* (Mohr Siebeck, 2015)

⁴⁸ B. Davies, *Ellenállás az igazságszolgáltatás ellen. West Germany's Confrontation with European Law, 1949-1979* (Cambridge University Press, 2012), 20. pont.

⁴⁹ Lásd például: U. Haltern, "Integration Durch Recht", 400. o., "Integration Durch Recht".

önvizsgálat, amely feltárja a politikai koncepció fő alapfeltevését. Avbelj szerint az akadémiai

ITL-projekt fő irányultsága mindazonáltal inkább tudományos volt, mintsem az európai integráció egy bizonyos elképzelésének előmozdítása a jogra való instrumentális támaszkodással.⁵¹

Ebben az értekezésben az ITL-irodalom alatt azokat a tudományos publikációkat értjük, amelyek egymásba fonódó érveket fogalmazznak meg, miszerint az európai jog alkotmányos jellegű, valamint hogy a jog és az Európai Bíróság az európai integrációs folyamat kulcsfontosságú dinamikáját képezik. Ez a meghatározás hasonlít a Halter által javasolt definícióhoz, de finomítja azt azáltal, hogy az ITL-irodalomban az európai jog természetére vonatkozó közös feltételezéssel egészül ki. Davies felvetését azonban meg kell kérdőjelezni, mivel szándékolatlanul keveri a különböző kategóriákat, nevezetesen az ITL elméletként/mozgalomként való jellemzését (Halter) és az ITL-irodalomhoz való tényleges hozzájárulásokat (Alter és Weiler), amikor azt javasolja, hogy Alter és Weiler az ITL tanulságosabb modelljeit adja. A keveredés jól szemlélteti az ITL fogalmával való foglalkozás buktatóit.

Ezen túlmenően a dolgozat Vauchez nyomán azt állítja, hogy az 1980-as és 1990-es évek ITL-irodalmához általában kapcsolódó elméleti érveket már évtizedek óta népszerűsítették és fejlesztették, amikor az EUI ITL-projektje elindult.⁵²

Valójában az európai jog alkotmányos jellegéről szóló elképzelések az 1950-es évektől kezdve virágoztak a tudósok, bírák, köztisztviselők és politikusok egy kis csoportjában, akik szembeszálltak a nemzeti jogtudósok körében az 1950-es években és az 1960-as évek elején uralkodó nézettel, miszerint az ESZAK és az EB nemzetközi szervezet, és a nemzetközi közjog elveinek kell irányadónak lenniük.⁵³ Gaudet hatására a Jogi Szolgálat amellet érvelt, hogy az EBH-nak alkotmányos szerepet kell vállalnia, és a nemzetközi közjogban akkoriban alkalmazott szöveges megközelítés helyett teleológiai értelmezési módszert kell alkalmaznia. A Jogi Szolgálat képviselői ezt a stratégiát támogatták az Európai Bíróság előtti ügyekben, kezdetben azonban sikertelenül.⁵⁴ Maurice Lagrange főtanácsnok tudományos írásokban és az EB előtt szintén támogatta az európai jogot, mint részben alkotmányos jogot, amely közelebb áll a szövetségi joghoz, mint a nemzetközi joghoz.⁵⁵ Ezenkívül az amerikai.

---

⁵¹ Lásd M. Avbelj, "The Legal Viability Of European Integration" in D. Augenstein (szerk.) *"Integration through Law" Revisited. The Making of the European Polity* (Ashgate, 2012), 29-46., 38. o.

⁵² Ennek az érvelésnek a teljes kifejtését lásd az ITL-projektről szóló cikkben ebben a szakdolgozatban.

⁵³ Boerger és Rasmussen, "Az európai jog átalakulása", 206. o., o.

⁵⁴ *Ibid.*, 204. o.

⁵⁵ *Ibid.* Boerger és Rasmussen hivatkoznak M. Lagrange, *Le caractère supranational des pouvoirs et leur articulation dans le cadre du Plan Schuman*, Conférence prononcée devant la Tribune du jeune barreau de Luxembourg, 23 mars 1954, (Az Európai Bíróság könyvtára 1954), 16. o.; M. Lagrange, "La Cour de Justice de la Communauté européenne du Charbon et de l'Acier", *Revue du Droit et de la Science politique en France et à l'étranger* (1954), 419. o.; M.

az európai jog iránt érdeklődő, az európai intézményekben jó kapcsolatokkal rendelkező tudósok nem zárkóztak el az európai és az amerikai jogrend összehasonlításától, és az előbbit "alkotmányosnak" bélyegezték. Az úttörők Eric Stein, a Michigani Egyetem összehasonlító jogászprofesszora és tanítványa, Peter Hay voltak, akik már az 1960-as évek elején utaltak a Közösségek és az Egyesült Államok összehasonlíthatóságára.⁵⁶

Amikor az Európai Bíróság követte Gaudet példáját, és a *Van Gend en Loos* és a *Costa kontra ENEL* ügyben 1963-ban és 1964-ben hozott ítéletekben kimondta a közvetlen hatály és az elsőbbség doktrínáját, az alkotmányos követelésnek a tudományos szakirodalomban teljes körűen helyet adott. A központi megfigyelők szerint az Európai Bíróság most megteremtette egy olyan európai jogrend alapjait, amelyben az állampolgárok jogai az előzetes döntéshozatali rendszeren keresztül érvényesíthetők. Hallstein és az Európai Parlament olyan tagjai, mint Fernand Dehousse, kifejezetten alkotmányosnak minősítették az "új jogrendet" (ezt a kifejezést az EB óvatosan használta).⁵⁷ Más tudományos írásokban és előadásokban az alkotmányos állítás most azzal az érveléssel párosult, hogy mivel a hatvanas évek elején hiányzott az európai integráció politikai lendülete (a Fouchet-terv bukása 1961-62-ben, a brit tagság iránti kérelem francia elutasítása 1963-ban és az 1965-ös üres szék-válság), az Európai Bíróságnak a jogok jogérvényesítésén keresztül kellett folytatnia az integrációs folyamatot. Lecourt például 1964-ben az *Association des juristes européens*, az európai joggal foglalkozó francia tudományos egyesület előtt "A jog szerepe Európa egyesítésében" címmel tartott előadást, amelyben kifejtette, hogy az Európa egyesítésének jogi módszere az EK-jognak a kapcsolatok, társulások, határon túli ügyletek megsokszorozó, valamint a tevékenységek, érdekek és emberi kapcsolatok szűk körű összefonódását kiváltó hatásában rejlik.⁵⁸ Antoine Vauchez francia politológus szerint ez volt vitathatatlanul az első szisztematikus konceptualizációja a Bíróság hozzájárulásának ahhoz a dinamikához, amit ma ITL-nek neveznénk, mivel a közvetlen hatás/elsőbbség és az előzetes döntések közötti kapcsolatot úgy ábrázolta, mint amely az integráció fokozatos folyamatát indítja el, amelyet a politikai vezetőknek jóvá kell hagynia.⁵⁹

Az 1960-as és 1970-es években ezt a narratívát folyamatosan fejlesztették és támogatták a bírák, tudósok és az EK tisztviselői. Például Pescatore 1972-es *Le droit de l'integration* című könyvében, ahol az EB bíró úgy vélte, hogy az EB az amerikai legfelsőbb bírósághoz hasonlítható az európai jogrend bátor fejlesztésével a válságok és a politikai stagnálás idején az európai jogrend,

---

⁵⁶ Lásd például: E. Stein és P. Hay, "New Legal Remedies of Enterprises", (1960) 9 *American Journal of Comparative Law*, 375-424.

⁵⁷ Boerger és Rasmussen, "Transforming European Law" (Az európai jog átalakítása), 211. pont.

⁵⁸ Vauchez fordítása: R. Lecourt, "Le rôle du droit dans l'unification européenne", *Bulletin de l'Association des juristes*

a Közösség intézményei.⁶⁰ Lecourt 1976-os *L'Europe des Juges* című könyvében hasonlóan állította, hogy az Európai Bíróság jogilag innovatív volt, hogy elkerülje a Közösség fenyegető tönkretételét, amelyet a tagállamok szűk nemzeti érdekek önző követése okozott.⁶¹ Gaudet-től átvéve az ideológiai fáklyát, a Jogi Szolgálat 1977 és 1987 közötti igazgatója, Claus-Dieter Ehlermann is ezt a narratívát népszerűsítette, azt állítva, hogy az EB kidolgozta a közösségi jog alapelveit, és az integráció elsődleges tényezőjének tekintendő.⁶²

Az 1960-as és 1970-es években a jogtudósok azonban nem gyakran támaszkodtak az ITL érveire. A nemzeti jogi fórumokon vitatták az EB ítélkezési gyakorlatát, ami néhány bírót arra készítetett, hogy nyilvánosan elutasítsa a "gouvernement des juges" fogalmát.⁶³ Még az európai jog olyan transznacionális tudományos fórumain is, mint a FIDE, megkérdőjelezték az európai jog végső elsőbbségét a nemzeti alkotmányokkal szemben (ami az ITL szakirodalom és az EB ítélkezési gyakorlatának központi állítása).⁶⁴ Általában az európai joggal kapcsolatos tudományos munka az európai jog születőben lévő tudományos diszciplínájában doktrinális jellegű volt, és nem foglalkozott kifejezetten az európai jog természetével vagy a jognak és az EB-nek az európai integrációban betöltött szerepével.⁶⁵ Az Európai Bíróság és a tagállami bíróságok közötti kölcsönhatást érintő szakirodalom kevés volt, és azzal érvelt, hogy az Európai Bíróság kiemelkedő jogi érvelése meggyőzte a nemzeti bírákat, hogy fogadják el az Európai Bíróság joggyakorlatát, és az előzetes döntéshozatali eljárásoknak az Európai Bírósághoz való megküldésével vegyenek részt egy új európai jogrend kiépítésében.⁶⁶ Az európai jog nemzeti recepcióját meghatározó lehetséges társadalmi, politikai vagy gazdasági tényezőkre vonatkozó reflexiók teljesen kimaradtak, ahogyan a bíróságok közötti párbeszéd vagy a tagállami igazságügyi érdekek árnyalt értelmezése is.

Ez a doktrinális hagyomány az 1970-es évek végén és az 1980-as évek elején az amerikai és az európai jogrendet összehasonlító két nagyszabású projekt hatására változott meg; a

---

⁶⁰ P. Pescatore, *Law of Integration* (Sijthoff, 1974).

⁶¹ R. Lecourt, *L'Europe des Juges* (Bruylant, 1976).

⁶² C. D. Ehlermann, "Az Európai Közösségek intézményeinek jogállása, működése és valószínű fejlődése", (1973) 10. sz. *Common Market Law Review*, 195-207, 198. o., 198. o.

⁶³ Lásd például A. Donner, "The Constitutional Powers of the Court of Justice of the European Communities", (1974) 11 *Common Market Law Review*, 127-140, 139. o., 139. o.

⁶⁴ Lásd például: W. Harms, "Deutscher Bericht", Kommission II (Wettbewerb), FIDE kongresszusi jelentés 1970; E. A. Alkema, "Az alapvető jogok bírósági védelme Hollandiában", FIDE kongresszusi jelentés 1975, II/11, 28-29. pont.

⁶⁵ Az óvatosságot, doktrinális megközelítésre példaként lásd az európai jogi folyóiratok első generációjának számait az 1960-as és 1970-es években (az olasz *Rivista di diritto europeo*, a francia *Revue trimestrielle de droit européen*, a holland-brit *CML Rev.*, a német *Europarecht*, a belga *Cahiers de droit européen*), ahol a legtöbb szerző tartózkodott a kontextuális vagy elméleti reflexióktól, és helyett kizárólag az Európai Bíróság joggyakorlatára támaszkodva számolt be az európai jogról.

⁶⁶ Szemléletes példát lásd F. Mancini, "The Making of a Constitution for Europe", (1989) 26 *Common Market Law Review*, 595-614, 605-606. o., 595-614. o..

Eric Stein és Terence Sandalow *Courts and Free Markets* projektje, valamint az ITL projekt. Ezekben a projektekben, amelyek a korábbi ITL-írásokra támaszkodtak, és ugyanazzal a normatív Achilles-sarokkal rendelkeztek, központi állítás volt, hogy az Európai Bíróság alkotmányba foglalta a szerződéseket, és hogy az Európai Bíróság a gazdasági és politikai integráció előmozdításának eszköze.

Stein analógiái a Közösségek és az Egyesült Államok között lendületet kaptak, amikor Sandalow-val közösen kezdeményezte az igazságszolgáltatás gazdasági integrációban betöltött szerepéről szóló európai-amerikai tanulmányt, amelynek eredménye az 1979-es bellagioi konferencia és a *Courts and Free Markets* című könyv lett: *Perspectives from the United States and Europe* című könyvet 1982-ben.⁶⁷ A projekt mellékterméke volt a "Lawyers, Judges, and the Making of a Transnational Constitution" című, 1981-ben az *American Journal of International Law* című folyóiratban megjelent cikk, amelyben Stein azt állította, hogy az Európai Bíróság alkotmányosította a Római Szerződéseket, és a Bizottság Jogi Szolgálatára nyomán proto-föderális jogrendet hozott létre.⁶⁸ Ez a tudományos mű az európai jog egyik leghíresebb cikke, és az alkotmányos paradigma felszálló ágának tekintik. Emellett az európai jog kontextusban való megjelenésének kezdetének is tekintik, mivel Stein a *Van Gend en Loos* és a *Costa kontra ENEL* ügyekben a különböző szereplők (az Európai Bíróság, a főtanácsnok, a Bizottság és a tagállamok) eltérő megközelítéseit és érdekeit elemezte.⁶⁹

Az ITL-projekt azonban sok szempontból az a projekt volt, amely az európai jog alkotmányos értelmezésének elterjedéséhez, az Európai Bíróságnak mint az integráció motorjának hangsúlyozásához és a "jog a kontextusban" mozgalomhoz vezetett, mivel a projekt nagyságrendje elősegítette a transzatlanti hálózat és a tudományos környezet kialakulását az EUI-ban.⁷⁰ A projekt alapja az a felfogás volt, hogy a Közösség válságban van a kibővített közösségben a döntéshozatali folyamat hatékonyságának esetleges hiánya, a közös agrárpolitika, a költségvetési válságok, a közlekedéspolitikai hiánya, a munkanélküliség, az infláció, a mélyen gyökerező válság, az Európai Bizottság és a tagállamok között fennálló válsághelyzet, valamint az Európai Bizottság és az Európai Bíróság közötti együttműködés hiánya,

---

⁶⁷ E. Stein és T. Sandalow, *Bíróságok és szabad piacok: Perspectives from the United States and Europe* (Clarendon Press, 1982). Stein korai tudományos munkásságának elemzését lásd A. Boerger, "At the Cradle of Legal Scholarship on the European Union: The Life and Early Work of Eric Stein", (2014) 62 *American Journal of Comparative Law*, 859-892.

⁶⁸ Stein, "Ügyvédek, bírák és a transznacionális alkotmány megalkotása".

⁶⁹ Lásd M. Avbelj, "The Pitfalls of (Comparative) Constitutionalism for European Integration", *Eric Stein Working Papers*, 1/2008, 14. o.; M. Avbelj, "Questioning EU Constitutionalisms", (2008) 9, 1. sz. 1., *German Law Journal*, 1-26, 4. o.; valamint Boerger és Rasmussen, "Transforming European Law", 216. o..

az ipari rossz közérzet és a közösségi jog megkérdőjelezhető napi szintű végrehajtása miatt.⁷¹

A szerkesztők ezért rámutattak a jogban rejlő lehetőségekre. Így a jogra nemcsak az integráció tárgyaként, hanem az integráció eszközeként is tekintettek⁷² - ez a felfogás a jogi és a politikai-gazdasági rendszerek közötti feltételezett kölcsönös függőségen alapult.⁷³ Az ITL kiadványsorozatban a különböző jogforrások (például rendeletek, irányelvek, nemzetközi megállapodások és általános jogelvek)⁷⁴ vagy a jog egyes területeinek (például az alapvető emberi jogok⁷⁵) integratív hatásait ezen az alapon értékelték a politikai, társadalmi és gazdasági kontextusra kiterjedő elemzésekben.

Ezt követően Joseph Weiler, a projekt társszerkesztője rendkívül befolyásos tudóssá vált az európai jogi tudományokban, ahol a politikai integráció fejlődésével párhuzamosan az európai jogi integrációval kapcsolatos kutatásaiban továbbra is az ITL érveit népszerűsítette. Ez 1991-ben a *Yale Law Journal*-ban megjelent "The Transformation of Europe" című cikkével tetőzött, amelyben Weiler az európai integrációs tudomány paradoxonját (egyrészt a politológusok azon meggyőződését, hogy a Közösségben a kormányközi kormányzás uralkodik, másrészt a jogászok azon állítását, hogy a Közösség a szerződések Európai Bíróság általi alkotmányos rendezése miatt nemzetek feletti siker volt) az európai integráció jog- és politikaelméletének kidolgozásával kívánta feloldani. Azzal érvelt, hogy a tagállamok azért túrték el a jogi átalakulást, mert a vétőjog 1966-os bevezetésével párhuzamosan saját pozíciójuk megerősödése is bekövetkezett.⁷⁶ Azzal kapcsolatban, hogy a nemzeti bíróságok miért működtek együtt az EB-vel, három érvet hozott fel. Először is, hogy az EB legitimitása a tagállamok vezető jogászaik és a meggyőző jogi érvelés meggyőzte a nemzeti bíróságokat, hogy támogassák az EB joggyakorlatát és együttműködjenek. Másodszor, hogy az "új alkotmányos konstrukció" fokozatos jóváhagyása a legfelsőbb bíróságok által néhány tagállamban

---

⁷¹ M. Cappelletti, M. Seccombe és J. Weiler, "Europe and the American Federal Experience - A General Introduction", in M. Cappelletti, M. Seccombe és J. Weiler (szerk.) *Integration Through Law. Europe And The American Federal Experience*, Volume 1: *Methods, Tools And Institutions, Book 1: A Political, Legal And Economic Overview* (Walter de Gruyter, 1986), 10-11. kötet.

⁷² *Ibid.*, 15. o.

⁷³ *Ibid.*, 4. pont.

⁷⁴ P. Hay, R. Rotunda és O. Lando, "A jogi integráció eszközei az Európai Közösségben - áttekintés" in M. Cappelletti, M. Seccombe és J. Weiler (szerk.): *Integration Through Law. Europe And The American Federal Experience*, Volume 1: *Methods, Tools And Institutions, Book 2: Political Organs, Integration Techniques and Judicial Process A Political, Legal And Economic Overview* (Walter de Gruyter, 1986), 113-160.

⁷⁵ J. Frowein, S. Schulhofer és M. Shapiro, "The Protection Of Fundamental Human Rights As A Vehicle Of Integration" in M. Cappelletti, M. Seccombe és J. Weiler (szerk.) *Integration Through Law. Europe And The American Federal Experience*, Volume 1: *Methods, Tools And Institutions, Book 2: Forces And Potential For A European Identity* (Walter de Gruyter, 1986), 231-344.

⁷⁶ J. H. H. Weiler, "The Transformation of Europe", (1991) 100, n. 8, *Yale Law Journal*, 2403-2483. Lásd még: J. H. H. Weiler, *The Constitution of Europe: "Do the New Clothes Have an Emperor?" and Other Essays on European Integration* (Cambridge University Press, 1999).

A tagállamok más legfelsőbb bíróságokat is köteleznének. Harmadszor, a tagállamok alsóbb szintű bíróságai széles körben és lelkesen használták az előzetes döntéshozatali rendszert, mivel az felhatalmazta őket a felsőbbbíróságokkal szemben. A szerződések alkotmányba foglalása valójában a nemzeti bíróságok számára minden szinten felhatalmazást jelentett a többi jogággal szemben.⁷⁷ A többségi szavazás bevezetése a Tanácsban az SEA-val veszélyeztette a tagállamok és az Európai Bíróság közötti egyensúlyt. Weiler 1994-ben mindazonáltal arra a következtetésre jutott, hogy a tagállamok elfogadták a "csendes forradalmat".⁷⁸ Abban az időben, amikor az európai integráció, mint az 1989 utáni új, egységes Európa kerete a csúcspontján volt, Weiler írásai tökéletesen illeszkedtek a fejlődéshez. Az alkotmányos narratíva akadémiai sikeréből bátorságot merítve az Európai Bíróság és bírái nyíltan az európai jog alkotmányos olvasatát vallották. Így 1986-ban az EB a *Les Verts-ügyben* hozott *ítéletében* a szerződések alkotmányos jellegére hivatkozott, és azokat az európai jog alkotmányos chartájának nevezte.⁷⁹ Tudományos írásokban az EB bírái továbbfejlesztették ezt a nyílt felkarolást. Federico Mancini, az EB bírása "The Making of a Constitution for Europe" (Az európai alkotmány megalkotása) című feltűnő című cikkében idézte Stein 1981-es cikkét, és azt írta, hogy az EB fő törekvése az volt, hogy a Szerződés alkotmányos keretének kialakítása érdekében törekedjen a Szerződések alkotmányosítására egy föderális típusú európai struktúra alkotmányos kereteinek kialakítása érdekében. Ezt a fajta bírói aktivizmust a körülmények indokolták, nevezetesen a "gaullista felkelés és az azt követő stagnálás sötét korszaka" idején uralkodó körülmények. Mancini szerint végül is a Bíróság eredményei számítottak, nem pedig a Római Szerződésben megfogalmazott cél.⁸⁰ Az akadémiai körök támogatták a joggyakorlatát, amely viszont az ITL szakirodalom egyik központi érvét erősítette meg.

Egy kritikus bennfentes azonban megkoszorúzta az Európai Bíróságot az integrációs folyamatban betöltött figyelemre méltó szerepéért dicsérő hangok kórusát. Hjalte Rasmussen, az európai jog mint tudományos terület megalapítója Dániában, és jó kapcsolatokat ápol a transznacionális európai jogi tudományos körökkel, 1986-ban publikálta az *On Law and Policy in the European Court of Justice (Jog és politika az Európai Bíróságon)* című könyvet, amelyben azzal érvelt, hogy az Európai Bíróság jogi vagy politikai felhatalmazás nélkül vett részt a politikaformálásban, és figyelmeztetett a bíróságok aktivizmusa által kiváltott reakciókra a jogi, társadalmi, gazdasági és politikai környezetből.⁸¹ A jogi közösség elborzadt. Még az alapvetően elismerő akadémikusok is

---

⁷⁷ *Ibid.*, 2425-2426. o. ⁷⁷ *Ibid.*, 2425-2426. o.

⁷⁸ J.H.H. Weiler, "A csendes forradalom. The European Court of Justice and its Interlocutors", (1994) 26, 4. sz., *Összehasonlító politikai tanulmányok*, 510-534.

Rasmussen célját, az európai jog kontextualizálását, mint például Cappelletti és Weiler, bírálták

Rasmussen módszertanát és következtetéseit, például Weiler 34 oldalas recenziós cikkében Rasmussen könyvét a *CML Rev-ben* (a könyvkritikák általában 2-3 oldalasak voltak).⁸²

Az európai jogtudósok közül kevesen csatlakoztak Rasmussenhez az Európai Bíróság elleni támadásban. A központi helyen álló akadémikusok azonban ismét megkérdőjelezték az európai jog végső elsőbbségét. Az Európai Alkotmánybíróság 1986-os *Solange II.* ítélete,⁸³ az olasz alkotmánybíróság 1989-es *Fragd*-ítélete,⁸⁴ és az Európai Bíróság általános ellenállása a tekintetben, hogy az Európai Közösségnek az Emberi Jogok Európai Egyezményéhez való csatlakozása esetén az Emberi Jogok Európai Bírósága általi felülvizsgálat alá kellene vetnie magát,⁸⁵ több szerző is olyan rendszert javasolt, amely végső soron nemzeti szinten biztosítaná a végső garanciákat. Köztük Henry Schermers, a *CML Rev.* befolyásos szerkesztője.⁸⁶

Az európai jog fejlődése és az Európai Bíróság szerepe lenyűgözte az amerikai politikatudományi kutatók új generációját, akiknek nem voltak ugyanezek a fenntartásai. Weiler írásai által inspirálva legtöbbször teljes szívvel bevásárolt az ITL érveiből, és Weiler nagy nyomdokaiba lépett. Különböző értelmezésekkel mindannyian az Európai Bíróság és a tagállamok közötti kölcsönhatást igyekeztek megmagyarázni a szerződések feltételezett alkotmányozásában.

A Geoffrey Garrett által támogatott neorealista értelmezés szerint a tagállamok irányították az integrációs folyamatot. Racionális szereplőként a bírák aktivizmusát a nemzeti kormányok várható reakciói korlátozták, amelyek a Miniszterek Tanácsán keresztül a szabályok be nem tartásával reagálhattak. Bár az Európai Bíróság bírái ki akarták terjeszteni az európai jog hatályát és értelmezési területét, így megértették, hogy a bíróság hatalma a nemzeti kormányok folyamatos beleegyezésén, nem pedig a szerződések betűjén vagy szellemén múlik. A bíróság tehát csupán egy szereplője volt a racionális

---

⁸² J. Weiler, "A bíróság a bírósági tárgyaláson: H. Rasmussen áttekintése: On Law and Policy in the European Court of Justice", (1987) 24 *Common Market Law Review*, 555-589.

⁸³ BVerfGE 73, 339 *Solange II* határozat, 1986. október 22., 3 CMLR 225. Az FCC kijelentette, hogy nem vizsgálja felül a közösségi jogszabályokat mindaddig, amíg az alapvető jogok hatékony védelme európai szinten biztosított, de felülbíráhatja az Európai Bíróságot, ha e jogok védelme ezt megkívánja.

⁸⁴ Corte Costituzionale, *Fragd*, 232/1989, Foro italiano, I, 1990, 1855. Az olasz alkotmánybíróság kimondta, hogy a közösségi jog nem alkalmazható Olaszországban, ha az sérti az alapvető jogokra vonatkozó alapvető, olasz alapvet.

⁸⁵ Davies, "Pushing Back", 433. o. Davies dokumentálja, hogy Hans Kutscher, aki 1976 és 1980 között az EB elnöke volt, és az EB az utolsó szöveget a koporsóba verte az Emberi Jogok Európai Egyezményéhez való csatlakozás kérdésében. Lásd még az 1/91. sz. véleményt, ECLI:EU:C:1991:490, amelyben az EB úgy ítélte meg, hogy az EU-nak nincs hatásköre olyan nemzetközi megállapodások megkötésére, amelyek lehetővé tennék, hogy az Európai Bíróságon kívüli bíróság kötelező érvényű döntést hozzon az uniós jog tartalmáról vagy érvényességéről (lásd S. Douglas-Scott, "The European Union and the Human Rights after the Lisbon Treaty", (2011) 11 *Human Rights Law Review*, 645-682, 662. o.).

⁸⁶ Lásd J. Frowein, "Solange II" (BVerfGE 73, 339). Alkotmányjogi panasz Firma W", (1988) 25 *Common Market*

az integráció szereplői között.⁸⁷ Garrett értelmezését és a nemzeti érdekek leegyszerűsítését Anne-Marie Slaughter (leánykori nevén Burley) és Walter Mattli támadta meg az 1990-es évek közepén. Olyan fogalmakra hivatkozva, mint a spill-over, azt állították, hogy az európai jognak a nemzeti jogba való behatolása megfelel az európai integráció eredetileg Ernst Haas által támogatott neofunkcionalista megközelítésének, nevezetesen annak, hogy a folyamatot a szupranacionális és szubnacionális szereplők önérdekeiket követő szövetsége mozgatja.⁸⁸ A korlátok tudatában az Európai Bíróság bírái a Bizottságot "politikai haranglábként" használták, hogy lássák, meddig mehetnek el a mérőföldkönek számító döntésekben, de általában véve a bírák saját presztízsüket és hatalmukat akarták növelni az európai jog láthatóságának, hatékonyságának és hatályának minél nagyobb mértékű növelésével. A szubnacionális szereplők (egyéni pereskedők, ügyvédek és alacsonyabb szintű nemzeti bíróságok) előnyösnek látták a közösségi rendszer kiépítésében való részvételt. E részvétel révén a bírák és a szubnacionális szereplők kikerülték az obstrukciós tagállamokat, és a jogrendszeren keresztül előmozdították az integrációt, érvelt Slaughter és Mattli.⁸⁹ Bár értelmezésük kifinomultabb volt, mint Garretté, a tagállamok kritikus bírói recepciójának lehetőségét kihagyták. A nemzeti igazságszolgáltatásokat és a peres feleket programszerűen integrációpártiaknak jellemezték, annak ellenére, hogy a legfelsőbb bíróságok rendkívül kritikusan viszonyultak a közvetlen hatály és a szupremácia doktrínáihoz, például Németországban.⁹⁰

Az 1990-es évek végén az Európai Bíróság joggyakorlatának nemzeti recepciójára vonatkozó árnyaltabb megközelítés került előtérbe. Alec Stone Sweet azzal érvelt, hogy az importőrök és az exportőrök liberalizációt követeltek, ami államok közötti gazdasági tevékenységhez vezetett, és elkerülhetetlenül konfliktusokhoz vezetett a nemzeti és az európai jog között, amelyeket az EB és a nemzeti bíróságok közötti bíróságközi párbeszédben oldottak meg. Sweet ezért rámutatott a nemzeti igazságszolgáltatási érdekek fontosságára a

---

⁸⁷ G. Garrett, "The Politics of Legal Integration in the European Union", (1995) 49, n. 1, *International Organisation*, 171-181; G. Garrett, D.R. Keeleman és H. Schulz, "The European Court of Justice, National Governments and Legal Integration in the European Union", (1998) 5, n. 1, *International Organisation*, 149-176.

⁸⁸ Az 1950-es és 1960-as években a politológusok és a közgazdászok az új európai jelenséget vizsgálták. A legfontosabb Ernst Haas amerikai politológus, aki gyermekkorában családjával elmenekült a náci Németországból. Ő teremtette meg a neofunkcionalizmus, mint az európai integráció elméleti megközelítésének alapjait, rámutatva a nemzetállam jelentőségének feltételezett csökkenésére és az integrációt sürgető érdekcsoportok megnövekedett hatására. Haas ezért az egyik funkcionális területről a másikkra való áttérjedést és a nemzetek feletti intézmények mint az integráció mozgatórugói jelentőségének növekedését jósolta. Haas munkája lett az alapja az európai integráció iránti növekvő érdeklődésnek a társadalomtudományokban, de amikor az integrációs folyamat az 1965-ös Üres szék válságoktól kezdve elhalni látszott, az érdeklődés csökkent. Lásd Ernst Haas, *The Uniting of Europe* (Stanford University Press, 1958).

⁸⁹ Lásd például A.-M. Burley és W. Mattli, "Európa a bíróság előtt: A Political Theory of Legal Integration", (1993) 47 *International Organisation*, 41-76; W. Mattli és A.-M. Slaughter, "A nemzeti bíróságok szerepe az európai integráció folyamatában: According for Judicial Preferences and Constraints" in A.-M. Slaughter, A. Stone Sweet és J.H.H. Weiler (szerk.), *Az európai bíróságok és a nemzeti bíróságok - doktrína és joggyakorlat: Jogi változások társadalmi kontextusban* (Hart Publishing, 1998).

európai jog terén.⁹¹ Karen Alter volt azonban az, aki az európai jog fejlődésének

magyarázatok a nemzeti bírói érdekek figyelembevételének fő szószólója lett. Alter abból indult ki, hogy bár az Európai Bíróság átalakította az európai jogrendszert, ennek a folyamatnak a jogi alapjait az 1960-as években nem fogadták el széles körben. Az elfogadás az Európai Bíróság támogatói - például az Európai Bíróság bírái és az alacsonyabb szintű nemzeti bíróságok - és az Európai Bíróság ellenzői - például a parlamenti képviselők - közötti harc eredménye volt. Franciaország és Németország elemzése alapján Alter a neofunkcionalista elméletnek megfelelően arra a következtetésre jutott, hogy az európai jogrendszer kialakulása az Európai Bíróság és az alacsonyabb szintű nemzeti bíróságok közötti tárgyalásos kompromisszum eredménye volt, amelyek azért küldtek előzetes hivatkozásokat az Európai Bírósághoz, hogy a magasabb szintű nemzeti bíróságokkal szemben pozícionálják magukat.⁹² Alter hangsúlyozása a megtámadásra új és szükséges volt. De Alter kategóriáinak (mint például a "nemzeti alsóbb bíróságok", "a felsőbb bíróságok", az EB és a "nemzeti politikusok") szilárdsága akadályozta az érdekek részletesebb elemzését, szem előtt tartva az ezeken az entitásokon belüli belső vitákat. Továbbá Alter hiányolta a nemzeti kontextus szélesebb körű elemzését, ami kétségtelenül hatással volt a nemzeti bíróságok és az Európai Bíróság közötti igazságügyi párbeszédre.

Slaughter és Burly, Stone Sweet és Alter az európai jog fejlődésének különböző aspektusait, valamint az Európai Bíróság, a nemzeti bíróságok és a nemzeti kormányok közötti kölcsönhatást emelték ki. De mindannyian az ITL érveire építettek; az európai jog alkotmányos jellegére és az Európai Bíróságra mint az integrációs folyamat motorjára. Az ITL érvei a politológiában a tudósok kiemelkedő szerepének köszönhetően lendületet kaptak, és az 1990-es években és a későbbiekben az európai integráció nagy elméletévé fejlődtek.

Stone Sweet és Alter munkája arra ösztönözte az új kutatókat, hogy a nemzeti recepció feltárása során továbbfejlesszék a kontextuális megközelítést. Két kiemelkedő példa erre Lisa Conant és Dorte Martinsen politológusok. Lisa Conant 2002-ben azzal érvelt, hogy az Európai Bíróság ítéleteit a nemzeti közigazgatási, politikai és törvényhozási ágak ellenzik és korlátozzák, amelyek értelmezik és végrehajtják a határozatokat a nemzeti környezetben. Emellett azzal érvelt, hogy az ítéletek tágabb értelemben vett következményeit, például hasonló helyzetek felmerülésekor, gyakran figyelmen kívül hagyják.⁹³ Ugyanebben az irányban Dorte Martinsen a közelmúltban bemutatta, hogy az igazságügyi-jogalkotói kölcsönhatások hogyan határozzák meg az európai integráció hatókörét és korlátait a mindennapi uniós döntéshozatali folyamatban,

---

⁹¹ Lásd például A. Stone Sweet, "Constitutional Dialogue in the European Community" in A.-M. Slaughter, A. Stone-Sweet és J.H.H. Weiler (szerk.): *Az európai bíróságok és a nemzeti bíróságok - doktrína és joggyakorlat: Jogi esély társadalmi kontextusban* (Hart Publishing, 1998); A. Stone Sweet, *Governing with Judges: Constitutional Politics in Europe* (Oxford University

Press, 2000); A. Stone Sweet, "Path Dependence, Precedent and Judicial Power" in M. Shapiro and A. Stone Sweet (szerk.), *On Law, Politics, and Judicialization* (Oxford University Press, 2002).

⁹² K. Alter, *Establishing the Supremacy of European Law* (Oxford University Press, 2001).

⁹³ L. Conant, *Igazságszolgáltatás. Law and Politics in the European Union* (Cornell University Press, 2009).

és hogy az adminisztrációk időnként korlátozzák az európai jogszabályok jogpolitikai következményeit azáltal, hogy a legkellemetlenebb elemeket kikerülik.⁹⁴ Mindkét tanulmány közvetett következtetése az, hogy az Európai Bíróság alkotmánybírósággént működhet, de ellene a makacs tagállamok lépnek fel, amelyek fellépése az európai jogi konstrukció törekenységére utal. Az ITL-irodalom azon kulcsfontosságú állítását, miszerint az EB az integráció motorjaként működött, így a tagállami recepcióról szóló újabb tanulmányok fényében jelentősen módosítani kell.

Végül Peter Lindseth amerikai jog- és történettudós újabb csapást mért az ITL-irodalom normativitására. Egy újjáélesztő és empirikusan megalapozott elemzésben Lindseth azt állította, hogy az európai kormányzás "a szabályozási hatalomnak a nemzeti szintű képviselői kormányzati szervekből a nemzeti szintű képviselői kormányzati szervekből a közigazgatási szférába való áttérjedésének és széttöredezésének új szakaszát jelenti, amely most már az államon belül és kívül is működik". Lindseth szerint az európai integráció tehát a háború utáni közigazgatási állam elemeinek európai szintre való átvitelén alapult, és az európai állam fejlődésének egy újabb állomását jelentette. Lindseth szerint az európai alkotmányosság ezért eltérést jelentett az európai integráció természetétől. Érvelését erősítve Lindseth emellett dokumentálta a nemzeti legfelsőbb bíróságok azon erőfeszítéseit, hogy fenntartsák az alkotmányos egyensúlyt a nemzeti parlamentek és az európai szintű végrehajtó és közigazgatási ügynökségekként felfogott közösségi intézmények között.⁹⁵ Lindseth értelmezése ily módon megkérdőjelezte az európai jog sikeres alkotmányozásának normatív standard értelmezését a jog- és politikatudományban.⁹⁶

Új szociológiai és történeti kutatások lépnek a színpadra

Az egyre kritikusabbá váló jogi és politikai szakirodalom nyomdokain új szakirodalmi irányzatok kapcsolódtak az ITL-irodalomhoz. Először is, egy elsősorban francia politológusokból és szociológusokból álló csoport, amely a Polilexes (A jogi szakértelem politikája az európai társadalmakban) kutatóhálózatba szerveződött, Pierre Bourdieu jogszociológiai elméletei alapján kidolgozta az európai jog sajátos szociológiáját. Az európai jogot olyan "mezőként" fogják fel, ahol jogászok formális és informális hálózatai küzdöttek az európai jog megértéséért és fejlesztéséért az európai építkezésben való pozicionálás érdeke alapján, és az önmegvalósításban való részvételükért.

---

⁹⁴ D.S. Martinsen, *Egy egyre erősebb bíróság. The Political Constraints on Legal Integration in the European Union* (Oxford University Press, 2015).

⁹⁵ P. Lindseth, *Hatalom és legitimitás. Reconciling Europe and the Nation-State* (Oxford University Press, 2010), lásd az idézet 251. pontját.

⁹⁶ Lindseth értelmezésének részletes értékelését lásd: M. Rasmussen, "Review: Peter L. Lindseth, Power and Legitimacy,

Így az európai jog alkotmányozását az igazságszolgáltatás folyamatának tekintik.⁹⁷ Az európai jog területét továbbá Antoine Vauchez, a Polilexes egyik prominens tagja "gyengének" tételezi, mivel különböző politikai, bürokratikus, gazdasági és igazságszolgáltatási helyszíneken tevékenykedő jogászok hozták létre, és ez elmosódtak a nemzeti szintű jogi és igazságszolgáltatási tevékenységet rendszerint strukturáló szakmai határok. A gyenge autonómia azonban azt jelentette, hogy a szakterület a politikai közvetítésre irányuló európai hatalom általános kialakulóban lévő mezejének központi kereszteződésévé vált.⁹⁸ Vauchez szerint tehát "sokkal többről van szó, mint jogról, ami az európai jog csarnokaiban kovácsolódik".⁹⁹ Az európai jog területén tevékenykedő jogászokat "jogi vállalkozóknak",¹⁰⁰ "euro-jogászoknak",¹⁰¹ vagy "FIDE-vállalkozóknak" nevezik,¹⁰² mert Európa építése érdekében különböző szerepek - tudományos szakértő, politikus, bíró vagy üzleti tanácsadó - között váltakoznak.¹⁰³ Ezt az érvelést követve a Polilexes kutatói azt állítják, hogy újra kellene értékelni azt a narratívát, amely szerint Európa alkotmányos berendezkedése egy egyre fokozódó folyamat, amelynek során önérdékű szereplők (cégek, érdekcsoportok, uniós intézmények stb.) stratégiaileg elfoglalták az Európai Bíróságot. Ehelyett inkább a jog és a politika határának mindkét oldalán működő vállalkozók, hálózatok, stratégiák és mozgósítások egész sora gyakran egymással versengő cselekvési dinamikájának eredményeként kellene ezt a folyamatot felfogni.¹⁰⁴ Miközben a Polilexes-csoport ily módon lerántotta a leplet az európai jog társadalmi környezetéről, az ITL-irodalom legfontosabb állításait, nevezetesen az európai jog alkotmányos jellegét és a jog integratív funkcióját elfogadták.

A Polilexes első cikkei elsősorban elméleti fejtegetések voltak, amelyek érdekes új megvilágításba helyezték az európai jogot. Munkáik azóta az európai jog fejlődésének elméletileg megalapozott empirikus feltárásaiá fejlődtek. A Polilexes empirikus elemzései a

---

⁹⁷ Lásd például: M. R. Madsen és A. Vauchez, "European Constitutionalism at the Cradle: Law and Lawyers in the Construction of a European Political Order (1920-1960)" in A. Jettinghoff and H. Schepel (szerk.), *Lawyers' Circles. Lawyers and European Legal Integration*, (2005) Special Issue of *Recht der Werkelijkheid Tijdschrift voor de Sociaal-Wetenschappelijke Bestudering van het Recht*, 15-36; A. Vauchez, "The Force of a Weak Field: Law and Lawyers in the Government of the European Union (For a Renewed Research Agenda)", (2008) 2, n. 2, *International Political Sociology*, 128-144; A. Vauchez, "Introduction. Euro-lawyering, Transnational Social Fields and European Polity-Building" in A. Vauchez and B. de Witte (szerk.), *Lawyering Europe. European law as a Transnational Social Field* (Hart Publishing, 2013), 1-17; J. Bailleux, *Penser l'Europe par le droit: L'invention du droit communautaire en France (1945-1990)* (Daloz, 2014); valamint Vauchez, *Brokering Europe*.

⁹⁸ Vauchez, *Brokering Europe*, 91. és 103. o.; Vauchez és Mudge, "Building Europe on a Weak Field", 451. o.

⁹⁹ Vauchez, *Brokering Europe*, például 115. o.

¹⁰⁰ *Ibid.*, például 124. pont.

¹⁰¹ *Ibid.*, például 99. pont.

¹⁰² A. Vauchez, "Az Európai Unió alkotmányos alapjainak megteremtése: The Brokering Role of Legal Entrepreneurs and Networks" in W. Kaiser, B. Leucht, and M. Gehler (szerk.) *Transnational Networks in Regional Integration. Governing Europe 1945-83* (Palgrave Macmillan, 2010), 108-128., 120. o., 120. o.

¹⁰³ Vauchez, *Brokering Europe*, 99. o.

interjúk, nyilvános források, de esetenként levéltári dokumentumok alapján is ellenőrizhetők. Kevés kivételtől eltekintve azonban nem történt kísérlet arra, hogy szisztematikusabban kutassák fel a magán-, nemzeti vagy európai levéltárakat, hogy a lehető legjobb dokumentációs alapot szerezzék meg elemzéseikhez. Emellett az elméleti szemlélet által vezérelt elemzések felé mutatkozik a tendencia, és kevés figyelmet fordítanak az ok-okozati összefüggésekre és az időbeli fejlődésre. Ezek a tényezők némileg leegyszerűsített következtetésekhez vezettek. Példa erre Vauchez érvelése, miszerint a FIDE közvetítő szerepet játszott az európai integráció alkotmányos alapjainak megteremtésében.¹⁰⁵ Ezt az állítást Morten Rasmussen történész a FIDE empirikusan dokumentált elemzése alapján képes volt visszautasítani.¹⁰⁶ A Polilexesen belül a legfontosabb kivétel Julie Bailleux, aki a vonatkozó francia és európai archívumok átfogó tanulmányozására alapozva igen alapos elemzést készített az európai jog mint tudományos diszciplína franciaországi kialakulásáról.¹⁰⁷

A második csoportot történészek alkotják, köztük a jelen szerző, akik a Morten Rasmussen által a Koppenhágai Egyetemen 2013-2016 között vezetett "Az európai közjog új története felé" című kutatási projektben vesznek részt.¹⁰⁸ Az európai jognak a jogi és politikatudományi szakirodalomban uralkodó alkotmányos értelmezését megkérdőjelezve a történészek e csoportja az "alkotmányos gyakorlat" kialakulását, sikerét és politikai természetét vizsgálta. A fogalmat az "alkotmányozás" fogalmával szemben előnyben részesítik, mivel azt a széles körben elfogadott állítást, hogy az Európai Bíróság ténylegesen "alkotmányozta" a szerződéseket, a történészek megkérdőjelezték a nemzeti elítelt folyamatos vitájának háttérében, amely az Európai Bíróság esetjogának hatását tartalmazza a kulcsfontosságú tagállamokban. Ehelyett az "alkotmányos gyakorlat" az Európai Bíróságnak a közvetlen hatály és az elsőbbség doktrínájában gyökerező gyakorlatára utal, amely az európai jog alkotmányos olvasatára épült, bár az Európai Bíróság a *Van Gend en Loos* és a *Costa kontra ENEL ítéletekben* került az "alkotmányos" vitatott fogalmát.¹⁰⁹

---

¹⁰⁵ Vauchez, *Brokering Europe*, 89. o.; Vauchez, "The Making of the European Union's Constitutional Foundations", 111. és 123-124. o. Lásd továbbá Vauchez, "The Force of a Weak Field"; valamint Vauchez és Mudge, "Building Europe on a Weak Field".

¹⁰⁶ M. Rasmussen, "Alkotmányos gyakorlat kialakítása: W. Kaiser és J. H. Meyer (szerk.), *Társadalmi szereplők az európai integrációban: Polity-Building and Policy-Making 1958-1992* (Palgrave Macmillan, 2013), 173-197.

¹⁰⁷ Bailleux, *Penser l'Europe par le droit*. Lásd a 47. oldalon található leírást.

¹⁰⁸ Lásd a honlapot (<http://europeanlaw.saxo.ku.dk/>), ahol minden tag és projekt megtalálható. A csoport tagjai által végzett kutatások bemutatását lásd a *Kortárs európai történelem* 21. kötetének 2013-as különszámában: *Towards a New History of European Law*, valamint az *American University International Law Review* 28. kötetének 2013-as különszámát: *Rewriting the History of European Public Law: The New Contribution of Historians, 1187-1221. szám* alatt. A dolgozat a "Towards a New History of European Public Law" projekt égisze alatt készült.

¹⁰⁹ Lásd különösen: Rasmussen, "Rewriting the History of European Public Law", 1218-1221. o.; Rasmussen és Davies, "From International Law to a European Rechtsgemeinschaft", 129-130. o.; Boerger és Rasmussen, "Transforming European Law", 210. o..

A történészek osztoznak a Polilexes-csoporttal abban az általános elképzelésben, hogy a szereplők az európai jog megértéséért és fejlődéséért harcolnak. Ugyanakkor nyitottak az európai jog történetével kapcsolatos, gyakran egymással versengő elméleti megközelítések széles skálájára, ahelyett, hogy kizárólag egyetlen elmélet alapján dolgoznának. Emellett céljuk a levéltári dokumentáció minél szélesebb körű összegyűjtése. Ezt szisztematikusan, az európai jogtörténet szempontjából releváns állami és európai szintű levéltárak, valamint magángyűjtemények azonosításával tették. Tekintettel arra, hogy az Európai Bíróság archívumához 2016-ig nem lehetett hozzáférni, ennek érdekében több mint tíz országban, az európai intézményekben, valamint több mint ötven magánlevéltárban és -gyűjteményben gyűjtöttek levéltári anyagot, amelyek közül többet a projekt azonosított, majd átadtak az Európai Unió Történeti Levéltárának. Ez a magán- és a nemrég megnyitott állami és európai levéltárakat feltáró, több archívumot felölelő megközelítés lehetővé tette a csoport számára, hogy a korábbi kutatásoknál árnyaltabban és empirikusan jobban megalapozottan dolgozza ki az alkotmányos gyakorlatról és e küzdelem társadalmi világáról szóló történeti beszámolókat.

E munkából új történelmi elbeszélések és értelmezések születtek. A kutatócsoport tagjai rámutattak az alkotmányos gyakorlatért folytatott küzdelemben részt vevő szereplők széles körére, amelyek túlmutatnak a "jogi vállalkozók" vagy "FIDE-vállalkozók" szinguláris fókuszán. E terület úttörőjeként Rasmussen például történeti tanulmányokat készített az európai jog korai fejlődéséről, dokumentálta Gaudet és a Jogi Szolgálat meghatározó szerepét az alkotmányos gyakorlat kialakításában, és Anne Boerger történész kollégájával együtt elvégezte a transznacionális hálózatok és az alkotmányos paradigma első elemzéseit.¹¹⁰ Ugyanilyen fontos, hogy a projekt tagjai által készített, Németországra, Franciaországra, Dániára és Hollandiára kiterjedő számos "receptios tanulmány" felvázolta a nemzeti bírák, politikusok, tisztviselők és tudósok között az európai jog nemzeti recepciójáról folyó küzdelmet, és megmutatta, hogyan alakította a nemzeti ellenállás és ügynöki tevékenység az európai jogrendszert.¹¹¹ Ami e dolgozat szempontjából a legfontosabb, Bill Davies először is bemutatta, hogy a német bírói karnak az Európai Bíróság joggyakorlatával szembeni ellenállása hogyan gyökerezett az Európai Bíróság alkotmányos gyakorlatával szembeni ellenállásban a széles körű tudományos és közvéleményben. A német szövetségi bíróság Solange-határozata

---

¹¹⁰ Lásd például: M. Rasmussen, "The Origins of a Legal Revolution"; M. Rasmussen, "Establishing a Constitutional Practice of European Law. The History of the Legal Service of the European Executive, 1952-65", (2012) 21, n. 3, *Contemporary European history*, 375-399; M. Rasmussen, "Constructing and Deconstructing 'Constitutional' European Law"; valamint Boerger és Rasmussen, "Transforming European Law".

¹¹¹ Davies, *Resisting the Court of Justice*; J. L. Pedersen, *Constructive defiance? - Denmark and the effects of European law, 1973-1993*, kiadatlan doktori értekezés (University of Aarhus, 2016); A. Bernier, *La France et le droit communautaire 1958-1981: histoire d'une réception et d'une co-production*; K. van Leeuwen, "Paving the road for 'legal revolution'. The Dutch origins of the first preliminary references in European law (1957-1963)", (megjelenés előtt); K. van Leeuwen, "Blazing a Trail. The Netherlands and European Law, 1950-1983", konferencia-előadás, Setting the Agenda for Historical

Az 1974-es alkotmánybíróági határozatot tehát a hazai kontextusban kell elemezni, ahol a "strukturális kongruencia" elmélete (amelyet először a tudós Herbert Kraus terjesztett elő) az európai jog recepcióját a német és az európai jog közötti kapcsolatról szóló alkotmányos és tradicionalista narratívákkal folytatott küzdelemben győztes pozícióként alakította ki. A strukturális kongruencia érve az volt, hogy az európai jogrend legitimitását csak annyiban kell elismerni, amennyiben az európai és a német jogrend között strukturális kongruencia áll fenn. Davies szerint a Solange-döntés és a benne rejlő strukturális kongruencia álláspontja az alapjogok európai szintű védelmében ugrásszerű előrelépéshez vezetett. A német recepciótörténet ily módon megvilágítja a nemzeti és az európai szint közötti kölcsönhatásokat, valamint azt, hogy ezek a kölcsönhatások milyen hatással voltak az Európai Bíróság politikai döntéshozatalára és joggyakorlatára.¹¹² A "recepció" kifejezés tehát nem jelent passzivitást a történészek tanulmányaiban. Inkább a szintek közötti dinamikát jelenti, ahogyan Davies érvelt.¹¹³ Másodsor, Karin van Leeuwen dokumentálta a holland és az európai szint közötti kölcsönhatást, ahol az 1950-es években az alkotmányreformról folytatott holland viták fontos háttérrel biztosítottak az alkotmányos gyakorlatnak az Európai Bíróság általi kialakításához. Ezen túlmenően van Leeuwen meggyőzően érvelt amellett, hogy a *Van Gend en Loos*-ügy nem az európai jog hollandiai társulása által létrehozott tesztesetként született. Ehelyett az ügyet a Van Gend en Loos vállalat és P.N. Droog adójogi szakértő kezdeményezte, aki az NVER jogásza, L.F.D. Ter Kuile és Hans Stibbe által hozott csapata megerősítésére, miután az előzetes döntéshozatal iránti kérelmet elküldték az Európai Bíróságnak.¹¹⁴ Az ilyen félreértések kijavításával a¹¹⁵ van Leeuwen történeti elemzése bizonyítja értékét, és megváltoztatja az európai jog történeti beszámolóját.

Általánosságban a történészek csoportja tehát megkérdőjelezi az alkotmányos európai jog fokozatos és viszonylag problémamentes elfogadásának hagyományos narratíváját. Ehelyett a csoport a tagállamok és az európai intézmények tágabb társadalmi-gazdasági, jogi és politikai fejlődésének kontextusába helyezett vitákról szóló elbeszélést kínál, amely rávilágít arra, hogy a szereplők széles körének bevonására van szükség, ha meg akarjuk érteni az európai jog fejlődését.

---

¹¹² Davies, "Pushing Back; B. Davies, "Resistance to European Law and Constitutional Identity in Germany: Herbert Kraus and *Solange* in its Intellectual Context", (2015) 21 *European Law Journal*, 434-459.

¹¹³ B. Davies, "The German and Italian Reception of European Law Compared", konferencia-előadás, Setting the Agenda for Historical Research on European Law. Actors, Institutions, Policies and Member States, december 9-11., 1. o. (1. lábjegyzet).

¹¹⁴ K. van Leeuwen, "Paving the road for 'legal revolution'"; K. van Leeuwen, "Blazing a Trail".

¹¹⁵ Azt az állítást, hogy a Van Gend en Loos az európai jog hollandiai egyesülete által létrehozott próbapaper volt, először Vauchez fogalmazta meg (Vauchez, "The Making of the European Union's Constitutional Foundations", 117. o.), majd Alter előzte meg (K. Alter, K. Alter, "Jurist Advocacy Movements in Europe: The Role of Euro-law Associations in European Integration (1953-1975)" in Alter, *The European Court's Political Power* (Oxford University Press, 2009), 63-91, 73-74. o.), és Rasmussen (Rasmussen, "Establishing a Constitutional Practice. The Role of the

Nem elegendő csupán az Európai Bíróságra és a nemzeti bíróságokra összpontosítani. Konkrétan a történészek azt állítják, hogy a jogi elitek közötti küzdelem alakította az európai jog korai történetét és az alkotmányos gyakorlat kialakulását. Elutasítva a nemzeti polgárok jogorvoslati igényét mint központi tényezőt, ehelyett a Bizottság Jogi Szolgálatának ügynöksége, az Európai Bíróság és az elithálózatok tekinthetők a hajtóerőknek. A jogrendnek az 1970-es években az Európai Bíróság általi agresszív fejlesztésével a komplex tagállami recepció háttérében a nemzeti válaszok egyre inkább reaktívvá váltak, és a harc átpolitizálódott, mivel az Európai Bíróságnak legitimálnia, védenie és visszavonnia kellett néhány legradikálisabb esetjogát. Az 1980-as évek közepéig azonban a tagállamok továbbra is nagyrészt úgy irányították a Közösséget, ahogyan azt eredetileg tervezték, a döntéshozatal, az igazgatás és az európai jog nemzeti szintű alkalmazása tagállami ellenőrzésével.¹¹⁶

Hauke Delfs német jogtudós a közelmúltban egy monográfiát jelentetett meg, amelyben mélyrehatóan elemzi a Római Szerződésekről folytatott tárgyalásokat, kiindulópontként az európai jog fejlődésének általános történeti értelmezéséhez.¹¹⁷ Az európai jog új historiográfiájával ellentétben amellet érvel, hogy az ITL teljes DNS-e és az európai jog konstitucionalizálása már a Római Szerződésekben is jelen volt. Delfs tehát saját szavaival elutasítja Anne Boerger elemzését, aki szerint a Római Szerződések kétértelműek voltak, és a nemzetközi jog és az állami ellenőrzés egyértelmű elemeit, de az alkotmányjog elemeit is magukban foglalták. Különösen az EGK-Szerződés 177. cikkében foglalt előzetes hivatkozási mechanizmust.¹¹⁸ Implicit módon elutasítja Rasmussen azon állítását is, miszerint az európai jog alkotmányos értelmezésében az áttörést a Bizottság Jogi Szolgálata követte, és csak a *Van Gend en Loos*-ítvánnyal történt meg.¹¹⁹ Delfs vizsgálata a Római Szerződések integrációs tervezete és az integráció normativitása közötti kapcsolatról lenyűgöző értelmezést kínál, és a Római Szerződések tárgyalásainak részletes empirikus feltárása rendkívül hasznos a történészek és a jogászok számára egyaránt. Általános értelmezése azonban mindazonáltal hibás. Amint azt ő maga is készségesen elismeri, az EGK-szerződés tárgyalása kezdetben a nemzetközi jog dualista megközelítése alapján folyt, és csak a Franciaország és Nyugat-Németország közötti tárgyalások novemberi általános áttörése után került sor az EGK-szerződés tárgyalására.

---

¹¹⁶ M. Rasmussen, "Az európai jog forradalmasítása: A *Van Gend en Loos* ítélet története", (2014), 12, 1. sz., *International Journal of Constitutional Law*, 136-163, 160-163. o., 160-163. o.

¹¹⁷ H. Delfs, *Komplementäre Integration. Grundlegung und Konstitutionalisierung des Europarechts im Kontext* (Mohr Siebeck, 2015).

¹¹⁸ Boerger-De Smedt, "Az európai jog alapjainak tárgyalása, 1950-57".

¹¹⁹ M. Rasmussen, "Az európai jog alkotmányos gyakorlatának kialakítása. The History of the Legal Service of the European Executive, 1952-65", (2012) 21, n. 3., *Kortárs európai történelem*, 375-399.

1956-ban alakult ki az integráció mélyebb *finalitéja*. Delfs elemzése tehát nem cáfolja meggyőzően Boerger állítását a szerződések kétértelműségéről. Delfs továbbá tartózkodik a Rasmussen, de Julie Bailleux által is feltárt, a Jogi Szolgálatnak az európai jog alkotmányos értelmezésének megalapozására irányuló törekvéseiről szóló kutatás figyelembe vételétől.¹²⁰ Ez megkérdőjelezhetővé teszi érveit, miszerint a *Van Gend en Loos*-ítélet csupán a Római Szerződések mélyebb jogi DNS-ének extrapolációja.

Az első következtetés a tudomány jelenlegi állásáról

Míg az európai integráció történetírása sokáig figyelmen kívül hagyta a jogi dimenziót, a jogi és politikai tanulmányok igen gazdag és kifinomult irodalma alakult ki. Ez utóbbiak azt állították, hogy a jog döntő szerepet játszott az integrációs folyamatban, és az Európai Bíróságot tekintették az integráció egyik fő mozgatórugójának. Ennek az irodalomnak azonban volt egy Achilles-sarka. Amikor a bírák, az EK intézményeinek köztisztviselői és a tudósok azzal érveltek, hogy a szerződéseket alkotmányosították, és hogy a jog az integrációs folyamat fő mozgatórugója, akkor nem csak az európai jog, hanem az egész Közösség irányáról szóló normatív csatában foglaltak állást. Annak ellenére, hogy megközelítéseik egyre inkább kontextusorientáltak, a jogtudósok és a politológusok emellett nem számoltak el az európai jog irányáról és recepciójáról folytatott küzdelem terjedelmével.

A Polilexes és a "Towards a New History of European Public Law" (Az európai közjog új története felé című projekt történészek csoportja) által készített két új szakirodalmi irányzat új megközelítéseket kínál. Mindkét irányzat az európai jog fejlődését a szereplők és intézmények széles köre közötti vitafolyamatként közelíti meg, és a történészek különösen azt kérdőjelezték meg, hogy az Európai Bíróságnak valóban sikerült-e sikeresen alkotmányt faragnia a szerződésekből. Ebben a dolgozatban a Polilexes és a "Towards a New History of European Public Law" projekt történészeinek megközelítését vettük át. Az európai jog fejlődésének fő koncepcióját, mint egy vitás folyamatot írja alá, és megkérdőjelezi az "alkotmányozás" kérdését. A dolgozat a Polilexes által szorgalmazott Bourdieu-i megközelítésben keresi az inspirációt erre a megtámadásra, amint azt az alábbiakban bővebben kifejtjük. Emellett a történészek kutatási megközelítését is magáénak vallja, így a kutatást a levéltári kutatás szisztematikus és átfogó megközelítésére alapozza, amely az elméleti állítások és feltételezések kontextusba helyezésére és dokumentálására törekszik, és nagyon is eltérő empirikus eredményekhez vezethet. Annak érdekében, hogy a dolgozat kutatási tárgyához való hozzáállását továbbfejlesszük, most az európai jog tudományos diszciplínájával kapcsolatos meglévő kutatások részletes elemzésére térünk át.

Az európai jog tudományágáról szóló irodalom és az akadémiai tudományágakról szóló irodalom Az európai jog tudományága ma már általánosan elfogadott, önálló tudományos diszciplína, amely a tágabb értelemben vett jogtudományon belül saját, jól körülhatárolt kutatási tárggyal rendelkezik. Az intézményi megnyilvánulás szintjén saját tudományos tanszékekkel, tudományos egyesületekkel és kifejezetten az európai joggal foglalkozó folyóiratokkal rendelkezik. Tartalmi szinten felhalmozott szakismeretekkel, valamint a kutatási tárgyára alkalmazott sajátos módszerekkel, terminológiákkal és elméletekkel rendelkezik.¹²¹ Az európai jog akadémiai területe tehát jól megfelel a tudományágak azonosítására általánosan elfogadott leíró kritériumoknak.¹²² Ez azonban nem volt mindig így. Amikor 1952-ben az új Európai Szén- és Acélközösség részeként létrejött az európai jogrendszer, a nemzeti politikusok, köztisztviselők és akadémikusok általában a nemzetközi jog részének tekintették.¹²³ Ezért kulcsfontosságú megérteni, hogyan vált az európai jog valódi s a j á t jogi diszciplínává, milyen hajtóerők álltak az új diszciplína létrehozása mögött, és milyen szerepet játszott az európai jog alkotmányos gyakorlatának kialakításában.

A meglévő szakirodalom már elkezdett foglalkozni ezekkel a kulcsfontosságú kérdésekkel, de korlátozottan. Az alábbiakban ezt a szakirodalmat tekintem át. Először az európai jogtudomány általános történetével, szerkezetével és intézményi megnyilvánulásaival, valamint az európai jog alkotmányos gyakorlatának fejlődésében betöltött általános jelentőségével kapcsolatos meglévő kutatásokat fogom tárgyalni. Másodszor, megvitatom az európai joggal kapcsolatos tudományos viták történetének viszonylag korlátozott kutatását, különös tekintettel arra, hogy miként határozták meg az európai jog természetét. Végül áttekintem a tudás- és tudományszociológia releváns szakirodalmát a tudományos diszciplínák társadalmi dinamikájára, lényegi differenciálódására és intézményi megnyilvánulására vonatkozó állításokkal. E három fejezetet a szakirodalom meglátásairól és hiányosságairól szóló reflexiók követik, amelyek alapot adnak a dolgozat kutatási tárgyának és kutatási kérdéseinek kidolgozásához.

Az európai jogi diszciplína szerkezete, intézményei és szerepe

Az európai jogtudósok csak ritkán vetették bele magukat a saját tudományterületükkel kapcsolatos önreflexív vizsgálatokba, amelyek történelmi betekintést nyújthattak volna a történelmi struktúrába, az intézményekbe és a

---

¹²¹ Az európai jog mai diszciplínájának jellemzőit lásd: R. A. Wessels, "A Legal Approach to EU Studies", in K.-E. Jorgenson, M. Pollack and B. Rosamund (szerk.), *Handbook of European Union Politics* (Sage, 2006), 104-113.

¹²² Lásd az 54-55. oldalt, ahol ez a leíró meghatározás részletesebben szerepel.

¹²³ Lásd Boerger és Rasmussen elemzését az európai jelleg kereséséről a Párizsi Szerződés hatálybalépését követő első évtizedben (Boerger és Rasmussen, "Transforming European Law", 205-209. o.).

az európai jogtudomány szerepe.¹²⁴ A kevés kivételek egyike Bruno de Witte európai jogi professzor. De Witte szerint az európai jog "tudományágát" a tudósok két meglehetősen különböző csoportja alkotta és alkotja: azok, akiket egy nemzeti jogrendszer hagyományain belül képeztek ki, és azok, akik transznacionális perspektívával rendelkeznek a tudományágról, vagy azért, mert egyáltalán nincs sajátosan nemzeti nézőpontjuk, vagy azért, mert transznacionális szakmai kontextusban szocializálódtak. Megemlíti a nancyi, strasbourggi, saarbrückeni és brugge-i posztgraduális programokat, mint a jogi szakemberek viszonylag denacionalizált környezetben történő nevelőhelyeit, miközben rámutat az EUI-ra, mint a jövőbeli jogtudósok speciális képzésének denacionalizált környezetére.¹²⁵ Az 1995-1996-os és 2005-2006-os európai jogi folyóiratok statisztikai elemzése alapján de Witte megállapítja továbbá, hogy az uniós jogtudomány nemzeti/nyelvi vonalak mentén széttöredezett. Kivételt képez a *CML Rev.*, amelynek szerzői széles skálán mozognak.¹²⁶ De Witte beszámolója szerint tehát a tudományág transznacionális és nemzeti szintre tagolódik. Az összehasonlító jogászprofesszor Armin Bogdandy hasonlóan osztja fel az európai jogtudományt, csak itt egyrészt egy európaizált szintre, másrészt nemzeti részterületekre. Arra a következtetésre jut, hogy a *CML Rev.* és az EUI az európai jog európaizált fórumaiként különös jelentőséggel bírnak. Ez utóbbival kapcsolatban kiemeli az ITL projekt jelentőségét, mint az európai jog egyik legfontosabb, tartós jelentőségű projektjét. Emellett azzal érvel, hogy a FIDE nem volt képes életképes vitaszervezetet létrehozni. Bogdandy két metaforára hivatkozva határozza meg az európaizálódást, és azt írja, hogy az európaizálódás vagy a "piaci modell" mentén történhet, ahol a jogtudomány európaizálódása a jogi termelők és termékek piacának kiépítését jelenti, vagy a nemzeti közvélemény európaizálódása mentén. Ez a kölcsönös megtermékenyítés, az egymásrautaltság, a különböző szakterületek európai közönségének megteremtése, valamint a botrányok által kiváltott egységes közvélemény időszakos kialakulásának összetett folyamatát jelenti. Bogdandy szerint az utóbbi modell tűnik hihetőbbnek és kívánatosabbnak is, és a *CML Rev.* és az EUI példák az ilyen jellegű európaizált metastruktúra intézményeire.¹²⁷

De Witte és Bogdandy beszámolóik nagyrészt aktuális reflexiókra épülnek vagy kisebb statisztikai elemzések, de a beszámolóik a struktúra szuggesztív konceptualizációját nyújtják.

---

¹²⁴ B. de Witte, "European Union law: a unified academic discipline?" in B. de Witte and A. Vauchez (eds), *Lawyerling Europe - European law as a transnational social field* (Hart Publishing, 2013), 101-116, at 101-102.

¹²⁵ *Ibid.*, 111., 108-109. pont.

¹²⁶ *Ibid.*, 112. o.

¹²⁷ A. von Bogdandy, "Madártávlatból az európai jog tudománya: Structures, Debates and Development Prospects of Basic Research on the Law of the European Union in a German Perspective", (2000) 6, n. 3, *European Law Journal*, 208-238, 212., 229. és 238. pontok.

az európai jog tudományos "diszciplínájának" különböző szintekre (transznacionális/európai szint és nemzeti szintek) történő felosztása.

Az európai jogtudomány történetéről nagyon kevés elemzés létezik, és ezeket többnyire nem történészek, hanem a szomszédos területek tudósai végezték. Ezek a tanulmányok előzetes megfigyeléseket kínálnak a tudományterület általános kialakulásával, szerkezetével és szerepével kapcsolatban, és azonosítanak néhány kulcsfontosságú intézményt, amelyek megszervezték a tudományterület transznacionális szintjét. Vauchez volt az egyik első tudós, aki figyelmet fordított arra, hogy a kialakulóban lévő tudományos terület milyen szerepet játszott az európai jog fejlődésében. Első elméleti hozzájárulásában, amelyet Stephanie Mudge szociológussal közösen írt, konceptualizálta az akadémiai mező természetét. A sajátos európai diplomák, tudományos tanszékek és tudományos folyóiratok megjelenésével, valamint a tudósok "elképzelt közösségével" együtt az európai tanulmányok területe "nagyon is hasonlít egy felismerhető tudományos diszciplínára".¹²⁸ Az európai tanulmányokon belül Vauchez és Mudge szerint az "európai jog" transznacionális területe volt a leginkább "európai" tudományág. Vauchez és Mudge ráadásul ezt a területet gyengének jellemzi. Először is azért, mert a határok az akadémiai és az akadémián kívüli gyakorlat, a tudomány és a reform, a jog és a politika között elmosódtak voltak. Vauchez és Mudge különleges szerepet tulajdonít a Bizottságnak a határok elmosásában. Az európai integráció ily módon az államalakulás más eseteihez hasonlítható a "tudást hordozó elitek", a¹²⁹ és a "hatalom-tudás" nexus központi szerepét illetően, amelyet a politikai-tudományos metszéspont jelentett.¹³⁰ Másodszer, a terület azért volt gyenge, mert még mindig szembesült a nemzeti alapú jogtudományi akadémia tekintélyével a jogtudósok termelése és értékelése felett. Hivatkozva de Witte fent említett tanulmányára, Vauchez és Mudge megállapítják, hogy a francia *Revue Trimestrielle de Droit European* című európai jogi folyóirat és a német *Europarecht*, ahol a szerzők elsősorban francia, illetve német szerzők, azt mutatják, hogy az európai tudományos termelés továbbra is töredezett, mivel az előre kialakult nemzeti diszciplínákon alapul.¹³¹

A nemrégiben megjelent *Brokering Europe* című könyvében Vauchez alátámasztja kezdeti elméleti megállapításait.

empirikusan. Itt azzal érvel, hogy az EK igazságszolgáltatási színterének kialakulása és a transznacionális jogi tudományos színterek virágzása a Római Szerződések intézményesítésére irányuló stratégiák melléktermékeként született meg, például a Hallstein által támogatott, az akadémiai erőfeszítéseket támogató Hallstein által. Az akadémiai tereknek több funkciójuk is volt. Mivel védve voltak a nemzeti jogi hagyományoktól és a szkepticizmustól, a transznacionális akadémiai terek formális jóváhagyást nyújtottak a

a szerződések alkotmányos értelmezéséhez, amely nélkül az Európai Bíróság nem lenne hiteles, és az "Európa elméleteket" úgy fogalmazták meg, mint olyan hozzájárulásokat, amelyek a bírakat, köztisztviselőket, biztosokat stb. saját szerepük és az európai egyesítés technikáinak racionalizálásához szükséges indokokkal látják el. Másodszor, Karen Alter politológusra hivatkozva Vauchez azt állítja, hogy az első transznacionális tudományos helyszínek "konyhaszekrények" voltak, ahol a döntéshozók kipróbálhatták a próbálufikat és doktrinális javaslatokat gyűjthettek. Harmadszor, ezek a helyek az európai intézmények személyzetének toborzására szolgáló alapot jelentettek. Negyedszer, az akadémikusok és a döntéshozók kölcsönösen támogatták egymást a saját szerepüknek és jelentőségüknek megfelelő imázs fenntartásában.¹³²

Vauchez két olyan tudományos intézményt emel ki, amelyek különleges szerepet játszanak az európai jog tudományos színterén és az alkotmányos aktivizmusban. Először is, rámutat a FIDE-re. Míg formálisan az európai jog transznacionális szintű tudományos egyesülete, a FIDE és a "FIDE-vállalkozók" az EK magánhadseregének kívántak lenni. A kollokviumokon és folyóiratokban ők biztosították "azt a jogi arzenált, amely a páneurópai harchoz szükséges tüzert biztosítja". Vauchez valójában azzal érvel, hogy a FIDE-nek volt az a közvetítő szerepe, amely lehetővé tette a politikai, gazdasági, bürokratikus és jogi szereplők számára, hogy páneurópai törekvéseiket jogi szempontból átfogalmazzák, ami az európai integráció alkotmányos alapjainak megteremtéséhez vezetett, ahogyan azt korábban említettük.¹³³ A FIDE-vel kapcsolatos következtetései tehát hasonlítanak Alter következtetéseire, aki mellett érvelt, hogy az "eurojogi szövetségek" összehangolták és ösztönözték az egyéni fellépéseket, hogy az európai jog alkotmányos irányba tereljék az európai jog fejlődését. Valójában azáltal tették lehetővé az alkotmányozást, hogy az európai jogi doktrína fejlődését elősegítő teszteseteket hoztak létre, az Európai Bíróság konyhaszekrényeként működtek, és az Európai Bíróság doktrinális alkotásai javára a lendület látszatát keltették.¹³⁴

Másodszor, Vauchez az EUI jogi tanszékéhez fordul. Vauchez szerint ez interdiszciplináris és transzatlanti központként működött, ahol az 1980-as évek elején kialakult az alkotmányosság paradigmája, arra a feltételezésre építve, hogy az Európai Bíróság joggyakorlata egy de facto alkotmány létrehozását eredményezte. A tanszék "a "jog kontextuális megközelítésének", a transzatlanti cserék sűrű hálójának és az európai intézményi reformok terén szerzett aktív szakértelemnek a kombinációjával tűnt ki". Vauchez azt állítja, hogy ezt a sajátos identitást két, kéz a kézben járó esemény pecsételte meg. Először is, az intézménynek a Spinelli-szerződéstervezet körüli vitákhoz való kapcsolódása az 1980-as évek elején, amikor Joseph Weiler jognyilatkozatot fogalmazott meg a tervezethez, amely az Európai Uniót hivatott létrehozni. Ez az esemény volt az első a sok közül, amelyet

Vaucher szerint az EUI-t az európai reformmal kapcsolatos szakértelem egyik fő szolgáltatójaként pozícionálta. Ez volt ily módon a kiindulópontja az alkotmányos aktivizmus új hullámának, amelyben a Közösség jogászprofesszorai és jogi tanácsadói az 1980-as és 1990-es években a Közösség alkotmányos reformja mellett léptek fel. Másodszor, a hatalmas ITL-projekt, amely az európai jogi akadémiai körökre maradandó hatást gyakorló, az EK intézményeinek elemzésére szakosodott transzatlanti akadémiai csoportot hozott létre.¹³⁵

Vaucher elméleti és koncepcionális megközelítése az európai jog tudományág történetének elemzésére rendkívül érdekes, és a transznacionális tudományos szint struktúrájára és szerveződésére vonatkozó első megállapításai fontosak, nem utolsósorban amikor rámutat a FIDE-re és az EUI/az ITL projektre, mint a tudományág transznacionális szintű kulcsintézményeire. A FIDE-nek az alkotmányos gyakorlat, illetve az EUI-nak az alkotmányos paradigma kialakulásában játszott szerepére vonatkozó állításai azonban többnyire elméleti feltevések maradnak, és kevésbé támasztják alá empirikus anyaggal, amelyre az intézmények intézményi és társadalmi dinamikájának elemzése alapozhatná az intézmények szerepéről szóló, hitelesebb állításokat.

Morten Rasmussen szintén felajánlott egy előzetes értelmezést az európai jogtudományok az európai jog fejlődésében betöltött szerepéről. Rasmussen keveset kínál a tudományág szerkezetét illetően, de a FIDE-t, az európai jogi folyóiratokat, valamint a nemzeti és európai szintű európai jogi tanszékeket és központokat egyaránt a tudományághoz sorolja. Amit bemutat, az inkább a tudományág kialakulásának történeti elemzése. Azt állítja, hogy a "diszciplína" az európai jog alkotmányos és a nemzetközi jogértelmezés hívei közötti, az 1950-es évek végén lezajlott küzdelem gyermeke. Rasmussen szerint az európai jognak a nemzetközi jogtól független akadémiai területe a FIDE 1960-as évek eleji megalapításával jött létre, és ez fontos győzelmet jelentett az alkotmányjogászok számára. Ezt követte az európai jog új egyetemi központjainak létrehozása, valamint olyan folyóiratok, mint a *Rivista di diritto europeo* (1961), a *CML Rev.* (1963), a *Cahiers de droit europeen* (1965), a *Revue trimestrielle de droit europeen* (1965) és az *Europarecht* (1966).¹³⁶ Az új európai jogtudósok nagy többsége az európai jog alkotmányos felfogását támogatná, és az Európai Bíróság joggyakorlatát használná elképzelései alátámasztására. Így az európai jog akadémiai területének legfontosabb funkciója az alkotmányos gyakorlat legitimálása volt. Pontosabban, Rasmussen azt állítja, hogy az európai jog új akadémiai diszciplínáját a tagok a

---

¹³⁵ Vaucher, *Brokering Europe*, különösen a 203-204. pontnál.

¹³⁶ Az európai jogi folyóiratoknak mint az európai jog transznacionális tudományos terének pilléreinek jelentőségére Alter ("Jurist Advocacy Movements in Europe", 70. o.), valamint Vaucher és Mudge ("Building Europe on a Weak Field", 461. és 467. o.) is rámutatott.

FIDE, valamint a Bizottság Jogi Szolgálatával által támogatott és részben finanszírozott "széles körű transznacionális szövetség az európai jog alkotmányos gyakorlatának érdekében".¹³⁷ Vauchezzel és Alterrel ellentétben Rasmussen azonban nem tulajdonít közvetítő szerepet a FIDE-nek az alkotmányos gyakorlat kialakításában. Kritizálva Alter és Vauchez összemérését a FIDE és a nemzeti szövetségek és az európai jog szélesebb transznacionális hálózata között, Rasmussen elsősorban az 1960-as évek elejéről származó empirikus anyagra támaszkodva elemzi a FIDE tevékenységét és intézményi kapcsolódásait. Amellett érvel, hogy a FIDE kongresszusai legitímálták az Európai Bíróság esetjogát, új utakat nyitottak ellentmondásos területeken, és a Bizottság Jogi Szolgálatának "kirakataként" működtek. Elutasítja azonban azt az elképzelést, hogy a FIDE az európai jog konstitucionalizálási kísérlete mögött álló intézményi szereplők összehangolásának eszköze lett volna. Levéltári anyagokon alapuló elemzéseiben ehelyett a Bizottság Jogi Szolgálatának tulajdonította ezt a szerepet. A tagállamok jogi intézményeiben az európai jog konstitucionalizálási kísérletével szembeni erős szkepticizmussal szemben Rasmussen szerint a nemzeti európai jogi egyesületek befolyása ráadásul nemzeti szinten is korlátozott volt.¹³⁸ Összességében Rasmussen további részleteket közöl a tudományág korai történetéről, valamint rámutat arra, hogy a Bizottság Jogi Szolgálatával milyen kulcsszerepet játszott a tudományág megalapozásában az 1960-as években. Beszámolója azonban keveset nyújt a tanulmány tárgyának konceptualizálása szempontjából, és a tudományág 1970 utáni történetét nagyrészt figyelmen kívül hagyja, ahogyan a tanszékekre és folyóiratokra vonatkozó részek is csupán szuggesztívek.

Amint az előző szakaszokban világosan látható, a FIDE-t és az EUI/ITL projektet a tudományág transznacionális/európaizált szintjének európai jogi diszciplínájának kulcsfontosságú intézményeiként azonosították. Emellett az európai jogi folyóiratoknak különös jelentőséget tulajdonítottak az európai jog tudományos terének kialakításában, ahol a *CML Rev.* folyóirat - ahogyan Bogdandy érvel - valóban európaizált tudományos fórumként emelkedik ki, amely különös jelentőséggel bír a tudományág számára.

A három intézmény közül a FIDE-t vizsgálták meg a legtöbbet. Vauchez, Alter és Rasmussen mindannyian döntően hozzájárultak az európai jog történetéhez azzal, hogy a FIDE elemzéseikben rámutattak az elithálózatok fontosságára. Beszámolóikra azonban jellemző, hogy elsősorban az 1960-as évekkel foglalkoznak, általában nem férnek hozzá a szövetség tényleges működését megvilágító átfogó empirikus anyagokhoz, és tartózkodnak a FIDE kongresszusi jelentéseinek forrásanyagként való felhasználásától, annak ellenére, hogy a jelentések a FIDE fő tevékenységéről tanúskodnak.

---

¹³⁷ Rasmussen, "Az "alkotmányos" európai jog konstruálása és dekonstruálása". Rasmussen általában felcserélhetően használja az "európai jogi diszciplína" és az "európai jog tudományos területe" kifejezéseket.

Továbbá mindannyian azt feltételezték, hogy a FIDE és az "eurojogi szövetségek" egy ideológiailag összetartó hálózatot alkotnak, amely az európai jog Bourdieu-i csatatéren, szilárd empirikus alap nélkül, az európai jog szkeptikus nemzeti megfigyelőivel szemben helyezkedik el.

Vaucher korlátozott munkáján túlmenően nincsenek olyan elemzések, amelyek kifejezetten az EUI-nak az európai jog tudományos diszciplínájában betöltött szerepére összpontosítanak. Az ITL projekt azonban kisebb elemzések középpontjában állt. Így készült egy 25th éves ITL jubileumi antológia, amelyben Matej Avbelj az ITL "kettős természetét" vizsgálja más hozzászólások mellett, elsősorban az európai jog kortárs kérdéseire összpontosítva. Avbelj azzal érvel, hogy az ITL "politikai koncepciója" és az EUI-ban tervezett és megvalósított tudományos ITL-projekt között egyértelmű különbség volt. Észreveszi a támogatók közötti átfedéseket, és azt állítja, hogy a tudományos projekt bizonyos mértékig egy kritikai önvizsgálat tevékenysége volt, amely feltárta a politikai koncepció fő alapfeltevését. Avbelj szerint az akadémiai ITL-projekt fő irányultsága mindazonáltal inkább tudományos volt, mintsem az európai integráció egy bizonyos elképzelésének előmozdítása a jogra való instrumentális támaszkodással.¹⁴⁰ Avbelj elemzése azonban rövid, elsősorban az 1999-es és későbbi akadémiai ITL-irodalomra támaszkodik, és nem vizsgálja a projekt létrehozását, illetve intézményi és társadalmi dinamikáját. Ugyanezen antológia utószavában Joseph Weiler, az ITL-kiadványsorozat társszerkesztője továbbá megállapítja, hogy az ITL-projekt "jelentős szerepet játszott" az európai jog tudományos és szellemi miliójének minőségi átalakulásában, nemcsak mint kiadott könyvsorozat, hanem mint oktatási és tudományos milió, valamint mint intellektuális és tudományos happening. Azt is állítja, hogy az akadémiai ITL-projekt Achilles-sarka a normativitása volt. Az európai projekt alapvető kritikája ezért elnémult, elliptikus és rejtett volt. Weiler ezt Cappelletti személyes idealizmusának tulajdonítja, ami miatt inkább a jogrendszerek konvergenciájában és az emberi jogok magasabb rendű jogában hitt, mint a "demokratikus politika kusza és gyakran csúnya viszontagságaiban".¹⁴¹ Ez a beszámoló

---

¹³⁹ Szintén figyelemre méltó a FIDE-ről szóló tanulmány, amely Julie Bailleux elemzésében szerepel az európai jogi diszciplína franciaországi kialakulásáról (lásd a 47. oldalt). Alexandre Bernier történész továbbá hozzájárult az európai jog francia egyesületéről szóló tanulmányával, amelyben amellet érvel, hogy az egyesületnek korlátozott hatása volt az európai jog franciaországi recepciójára. Bernier emellett rámutatott a FIDE decentralizált jellegére (A. Bernier, "Constructing and Legitimizing. Transnational Jurist Networks and the Making of a Constitutional Practice of European Law, 1950-70", (2012) 21, n. 3, *Contemporary European History*, 399-415). Végül Francesca Bignami jogtudós elemezte a FIDE 1965-ös kongresszusát, és azt állította, hogy a kongresszuson belső nézeteltérés volt az irányelvek közvetlen hatályával kapcsolatban (F. Bignami, "Comparative Law and the Rise of the European Court of Justice", előadás, European Union Studies Association, Boston, 2011. március 3-6.).

¹⁴⁰ M. Avbelj, "The Legal Viability Of European Integration" in D. Augenstein (szerk.) *"Integration through Law" Revisited. The Making of the European Polity* (Ashgate, 2012), 29-46., 38. o.

¹⁴¹ J. Weiler, "Epilógus" in D. Augenstein (szerk.): *"Integration through Law" Revisited. The Making of the European Polity* (Ashgate, 2012), 175-179.

hasznos információk az ITL-projekt egyik központi szereplőjétől. Weiler azonban nem határozza meg az ITL normativitását, és a szöveg nem ér fel a projekt tényleges történetével, az intézményi fejlődés alapos elemzésével és az akadémiai szféra, a Bizottság és az Európai Bíróság közötti hatalmi-tudásbeli kapcsolat természetét az európai jogban megvilágító tudományos tartalommal. Egy ilyen beszámoló még mindig hiányzik.

Végül a *CML Rev.* még nagyrészt feltáratlan. Vannak azonban általános állításokat tartalmazó tanulmányok az európai jogi folyóiratokról. A legfontosabb az európai jogi folyóiratok szerzőiről Harm Schepel és Rein Wesseling által már 1997-ben készített tanulmány. A tanulmány érdekes empirikus elemzést kínált az "európai jogi mező" "jogi közösségről", amely Bourdieu által inspirált elméleti megközelítésen és szilárd statisztikai módszertanon alapult. Az európai jogi folyóiratok szerzőinek statisztikai elemzésével Schepel és Wesseling arra a következtetésre jutott, hogy az európai jogi doktrínát viszonylag nagy mértékben az európai közigazgatási és igazságszolgáltatási intézmények munkatársai, és kisebb mértékben az akadémikusok írták, ha az európai jogi folyóiratot a nemzeti közjogi és nemzeti gazdasági jogi folyóiratokkal hasonlítjuk össze. Ugyanakkor rámutattak a homogén jogi közösség kohéziójára is, amely egy "széles körben osztott alapvető gondolkodásmódból, egy társadalmilag konstruált és fenntartott habitusból ered, amely depolitizálja az európai integrációt azáltal, hogy ellentétet hoz létre az európai "jog" birodalma mint az elkerülhetetlen felé vezető racionális erő és a nemzeti "politika" birodalma mint az illogikus, irracionális és ideológiai artikulációja között".¹⁴² Schepel és Wesseling tanulmánya nagy becsben tartja a tudományág homogenitására vonatkozó közös állítások érvényesítését. Azonban, ahogy Schepel és Wesseling maguk is megállapították, a tanulmány nagyrészt számolásból és nagyon kevés olvasásból állt. A folyóiratok gondolkodásmódjára vonatkozó következtetés tehát nem volt empirikusan alátámasztva. A tanulmány továbbá hallgatott a folyóiratok létrehozásáról és irányításáról, valamint a folyóiratoknak az európai jog szélesebb körű fejlődésében betöltött szerepéről. Alter továbbá azzal érvelt, hogy a Bizottság jelentős szerepet játszott a folyóiratok első generációjának létrehozásában és finanszírozásában, és hogy a FIDE segített a *CML Rev.* megalapításában,¹⁴³ de a következtetéseket empirikusan nem támasztották alá. Végül, Gaudet-nak a közösségi jog folyóiratának létrehozására irányuló erőfeszítéseit az 1960-as évek elején Julie Bailleux írta le a "Michel Gaudet, a jogi vállalkozó: az európai végrehajtók jogi szolgálatának szerepe az EK-jog és a *CML Rev.* feltalálásában" című cikkében. A ellenére

---

¹⁴²H. Schepel és R. Wesseling, "A jogközösség: (1997) 3 *European Law Journal*, 173., 178. és 186. o.).

¹⁴³Alter, "Jurist Advocacy Movements in Europe", 70. pont.

címmel, Bailleux nem sokat mondott a *CML Rev.* tényleges létrehozásáról.¹⁴⁴ A *CML Rev.* létrehozása, irányítása és szerepe így nagyrészt feltáratlan marad.

A fentiekben áttekintett szakirodalmon kívül az európai jogtudományt a közelmúltban Németországban és Franciaországban vizsgálták a nemzeti szinteken történő fejlődését illetően. Anna Katharina Mangold német jogtudós a német jogtudomány és a német jogi oktatás "európaizálódását" vizsgálta a német jogrend európaizálódásának általános vizsgálatának részeként. A 13 német jogi folyóirat és a bonni, freiburgi és müncheni egyetemeken 1950 és 2008 között az európai joggal foglalkozó kurzusok tanulmányozása alapján arra a következtetésre jutott, hogy az európaizálódás 1990 körül indult meg, amikor a környezeti hatásvizsgálat, az európai környezeti hatásvizsgálat és a német egyesülés következtében a közvéleményben megnőtt az EK fontossága, az európai joggal kapcsolatos tudományos termelékenység és az európai jog jelentősége a jogi oktatásban. Ebben az időben a valódi európai jogtudósok monopóliuma megtört, és más jogtudósok is elkezdtek foglalkozni az európai joggal kapcsolatos kérdésekkel, ami az európai joggal és az oktatással kapcsolatos publikációk számának jelentős növekedését eredményezte. Mangold nem vizsgálja az "Europarecht als Disziplin" németországi fejlődését, azon túl, hogy "zárt boltnak" nevezi, egészen az 1990-es évekig, amikor az európai jog erősséget alakított ki a német jogi tudományokban.¹⁴⁵ Rámutat azonban arra, hogy a korai európai jogtudósok közül sokan tisztséget töltöttek be az európai intézményekben, és meg voltak győződve az integráció politikai értékéről. Emellett rámutat a hamburgi, saarbrückeni és kölni intézetekre, mint az Europarecht elsődleges központjaira az 1960-as években. A Wissenschaftliche Gesellschaft für Europarecht német nemzeti európai jogi társaságot, az *Europarecht* német európai jogi folyóiratot és a FIDE-t csak röviden említi, és az *Europarecht* nem szerepel Mangold német jogi folyóiratokkal kapcsolatos feltárásában. Mangold így nagyrészt figyelmen kívül hagyja a német európai jogi akadémia azon elemeit, amelyek a transznacionális szinthez erősen kötődő nemzeti diszciplína korai struktúráját biztosították.¹⁴⁶

Julie Bailleux politológus ezzel ellentétes megközelítést alkalmaz, mivel elsősorban a "L'invention du droit communautaire en France" 1945-1990 közötti fejlődését és az európai jog francia "akadémiai diszciplínáját" vizsgálja, mint a francia és a transznacionális szint közötti kölcsönhatást.¹⁴⁷ Elemzésének egy részét Gaudet-nak és annak a módnak szenteli, ahogyan ő előmozdította

---

¹⁴⁴ J. Bailleux, "Michel Gaudet, a jogi vállalkozó: az európai végrehajtók Jogi Szolgálatának szerepe az EK-jog és a *Common Market Law Review* kitalálásában", (2013) 50 *Common Market Law Review*, 359-67.

¹⁴⁵ A.-K. Mangold, *Gemeinschaftsrecht und deutsches Recht: die Europäisierung der deutschen Rechtsordnung in historisch-empirischer Sicht* (Mohr Siebeck, 2011), 243. o. (A. A. Mangold, *Gemeinschaftsrecht und deutsches Recht: die Europäisierung der deutschen Rechtsordnung in historisch-empirischer Sicht*, Mohr Siebeck, 2011).

az európai jog alkotmányos vízióját az 1950-es és 1960-as években, amelyben nagyrészt megerősíti Morten Rasmussen munkáját, de fontos kiegészítéseket is nyújt. Dokumentálja például, hogy a nemzetközi jog tudományág tudósai nem szívesen támogatták az európai jog alkotmányos megközelítését. Amikor a Főhatóság 1957-ben egy nemzetközi konferencia keretében, Stresában, az Európai Szén- és Acélközösségről (ESZAK) szóló 1957-es konferenciára meghívta az akkori legtekintélyesebb nemzetközi jogtudósokat, hogy legitimálják a szupranacionalitást mint egy új, autonóm nemzetközi jog alapját, ez így visszafelé sült el: elutasították a szupranacionalitás igényét, és az ESZAK jogrendszerét klasszikus nemzetközi jogként határozták meg, bár egy különleges fajtaként.¹⁴⁸ Bailleux munkája azonban elsősorban az internacionalisták és a szupranacionalisták franciaországi küzdelmét és az európai jog francia diszciplínájának kialakulását vizsgálja. Bailleux bemutatja, hogyan indult el az európai jog francia diszciplínájának kialakulása azzal, hogy Pierre-Henri Teitgen 1963-ban a Bizottság segítségével létrehozta az európai integrációval és az európai joggal foglalkozó egyetemi központot, majd az 1970-es években hasonló központok létesültek. A gaulle-i kormány és közigazgatás kemény ellenállása miatt az Európai Bíróság joggyakorlata kevésbé terjedt el Franciaországban. Az európai jog ezért az egységes európai okmányig marginális szerepet játszott a franciaországi jogi oktatásban. Az egységes piac franciaországi jelentőségének háttérében az európai jogot önálló jogrendként ismerték el, és az európai jog professzorai a Bizottság támogatásával sikeresen tették az európai jogot a francia jogászok képzésének kötelező részévé - érvel Bailleux.¹⁴⁹

Az európai jog természetéről szóló viták irodalma

Most rátérek az ijesztő irodalomra, amely az európai jog természetéről szóló vitákat tárgyalja az európai jog kialakulóban lévő tudományágában.¹⁵⁰

Van néhány figyelemre méltó beszámoló az európai jogtudomány helyzetéről "bennfentesektől", akik érdekes megfigyelésekkel szolgáltak. A leghíresebb már 1981-ben megjelent egy áttekintő cikk formájában. Ebben az amerikai politológus, Martin Shapiro¹⁵¹ tudományos pofont adott Ami Barav tudósak és az európai jogtudósok közösségének, amelyet Barav képviselt, amikor véleményezte Barav egyik cikkét:

---

¹⁴⁸ A stresai konferenciáról részletes beszámolót lásd Bailleux, *Penser l'Europe par le droit*, harmadik fejezetében.

¹⁴⁹ Bailleux, *Penser l'Europe par le droit*.

¹⁵⁰ Az ebben a fejezetben áttekintett beszámolókon kívül Mangold és Bailleux tanulmányai az európai jogi akadémia nemzeti alszintjeinek németországi és franciaországi kialakulásáról, valamint Davies általános tanulmánya az európai jog németországi recepciójáról különböző mértékben tartalmazzák az európai joggal kapcsolatos nemzeti viták vizsgálatát (Mangold, *Gemeinschaftsrecht und deutsches Recht*; Bailleux, *Penser l'Europe par le droit*; Davies, *Resisting the European Court of Justice*).

¹⁵¹ Shapiro az ITL-projekt keretében kezdett el foglalkozni az európai jogi kutatással.

"az alkotmánytudománynak egy olyan szakaszát képviseli, amelyből az amerikai alkotmányjog már hetven évvel ezelőtt kikerült (...) Ez az alkotmányjog politika nélkül. Barav professzor a Közösséget mint jogi eszmét, az írott alkotmányt (a szerződést) mint szent szöveget, a szakmai kommentárt mint jogi igazságot, az esetjogot mint az alkotmányszöveg helyes következményeinek elkerülhetetlen kidolgozását, az alkotmánybíráskodást (az Európai Bíróságot) pedig mint a helyes ész és az alkotmányos teleológia testetlen hangját mutatja be".¹⁵²

Shapirót számtalanszor idézte, például Weiler, aki emellett az európai jogtudományban a Bírósággal szemben kialakult "szinte egyöntetűen nem kritikus szemléletre és hagyományra" hivatkozott.¹⁵³ Egy kritikát hirdetve, amely részben korábbi akadémiai énje felé irányult, Weiler azzal érvelt, hogy az Európai Bíróság szerepét túlhangsúlyozták a jognak az integrációs folyamatban betöltött fontosságára vonatkozó állításokban. A tudományágban uralkodó állapot oka először is az európai jogtudósok első generációjának háttérével függött össze. Weiler szerint nagy részük a nemzetközi jogból érkezett. A nemzetközi jogrend hidegháború által kiváltott mély válságának fényében az európai jog egy megvalósult álom volt. Másodszor, a tagállamok közjogi és magánjogi hagyományaiban nem volt kritikai hagyomány, harmadszor, a demokratikus deficit időszakában könnyű volt az Európai Bíróságot a Tanács és a Bizottság túlzott hatalmával szembeni bátyának tekinteni, negyedszer pedig nem volt kritikai szimbiózis a testvértudományokkal.¹⁵⁴ Weiler azonban a tudományos életben bekövetkezett változásokat is megemlítette, amelyek hozzájárultak a kritikusabb környezet kialakulásához, például a politológusok növekvő érdeklődését az európai jog iránt mind Európából, mind az Egyesült Államokból, az európai jogtudósok növekvő számát, akik az Európai Bíróságot politikai, társadalmi és gazdasági kontextusában helyezik el, valamint a nemzeti anyagi jogi szakértők érdeklődését az európai jog iránt a Közösség 1990-es évek eleji bővítését követően. Weiler szerint ezért a közösségi szakértők zárt köre mint kategória megszűnt létezni.¹⁵⁵ Az (addigi) elszigeteltség állapotát Jo Shaw is leírta, aki 1996-ban úgy érvelt, hogy az "EK/EU jogi tanulmányok" nagymértékben elszigetelődtek azoktól az elméleti, módszertani és kontextuális hatásoktól, amelyek a jogi tanulmányok legtöbb más területén érezhetőek voltak, például a kritikai jogi tanulmányok és a marxizmus, a posztmodernizmus, a társadalmi-jogi tanulmányok, a közgazdaságtan, a társadalmi és politikai

¹⁵² M. Shapiro, "Comparative Law and Comparative Politics", (1980) 53 *Southern California Law Review*, 537-542, 538. o., 538. o.

¹⁵³ J.H.H. Weiler, "Utazás egy ismeretlen cél felé. A Retrospective and Prospective of the European Court of Justice in the Arena of Political Integration", (1993) 31, n. 4, *Journal of Common Market Studies*, 417-446, 432. o., 432. o.

elmélet vagy feminista elmélet.¹⁵⁶ Ehelyett, ahogy Rasmussen A. Wessels 2000-ben összefoglalta,

a tudományágat leginkább a jogi pozitívizmus és a hagyományos doktrinális megközelítések befolyásolták kutatási tárgyát.¹⁵⁷

Bár a fent említett értelmezések értékes kezdeti következtetésekkel szolgálnak az európai jogi diszciplína fejlődésével kapcsolatban, a szerzők többsége maga is európai jogtudós, aki szisztematikus elemzés helyett általános belső reflexiókra és intuíciónak támaszkodik. A 2000-es évek végére azonban az európai jogtudományról és az 1980-as években a tudományágban bekövetkezett változásokról szóló elemzések kis mértékben, de észrevehetően megszorodtak, és elkezdtek megalapozottabb következtetéseket tartalmazó elemzéseket készíteni. Anthony Arnall jogtudós szerint az 1960-as és 1970-es évek doktrinális paradigmáját (ahogyan azt Shapiro, Weiler, Shaw és Wessels leírta) ellensúlyozta a kontextuális és kritikai tudományosság irányába történő változás, amelyet Stein "Lawyers, judges, and the making of a transnational constitution" című cikke;¹⁵⁸ Weiler "The Community system: the dual character of supranationalism" című cikke;¹⁵⁹ the ITL project;¹⁶⁰ és Francis Snyder *New Directions in Community Law* című könyve indította el.¹⁶¹ Arnall úgy érvelt, hogy ez az elméleti változás az uniós jogtudományban tükrözi az amerikai jogi tanulmányok fejlődését, ahol a formalizmust a 20. század elején elvetettékth, és örült az amerikai tudományosság merészségének és találékonyságának, amelyet Európában is üdvözölt.¹⁶² Giuseppe Martinico jogtudós továbbfejlesztette ezt az amerikai kapcsolatot, amikor rámutatott az olyan amerikai tudósok, mint Hay, Stein, Carl Friedrich és Robert Bowie jelentőségére a föderalizmus kategóriáinak és technikáinak az Európai Közösség kontextusába való átültetésében.¹⁶³

Az elméleti kifinomultság szintje akkor emelkedett, amikor Matej Avbelj szlovén jogtudós rámutatott az "alkotmányos narratíva" létezésére az európai jogtudományban, és az első kísérletet tette e narratíva társadalomtörténetére. Avbelj szerint ez a narratíva az 1980-as és 1990-es években vált uralkodóvá, mielőtt több alkotmányosságra szakadt volna szét. Az alkotmányos narratíva három fejlődési szakaszát azonosította. Az első az alkotmányos terminológia szakasza volt az 1960-as és 1970-es években, amikor a közösségi tisztviselők, a nemzeti tisztviselők és a tudósok

---

¹⁵⁶ J. Shaw, "Az Európai Unió jogi tanulmányai válságban? Towards a New Dynamic?", (1996) 16, n. 2, *Oxford Journal of Legal Studies*, 231-253.

¹⁵⁷ Wessels, "Az uniós tanulmányok jogi megközelítése", 105. o., o.

¹⁵⁸ Stein, "Ügyvédek, bírák és a transznacionális alkotmány megalkotása".

¹⁵⁹ J. Weiler, "The Community system: the dual character of supranationalism", (1981) 1 *Yearbook of European Law*.

¹⁶⁰ Cappelletti, Seccombe és Weiler (általános szerk.), *Integráció a jogon keresztül*.

¹⁶¹ F. Snyder, *New Directions in Community Law* (Weidenfeld and Nicholson, 1990).

¹⁶² A. Arnall, "The Americanization of EU law Scholarship" in A. Arnall, P. Eeckhout, and T. Tridimas (szerk.). *Continuity and Change in EU Law - Essays in Honour of Sir Francis Jacobs* (Oxford University Press, 2008), 415-431.

¹⁶³ G. Martinico, "A többiek olvasása: (2009) 11, 1. o., "American Legal Scholars and Unfolding European Integration", *European Journal of Law Reform*, 35-49.

az alkotmányos jelzőt az integráció egyes elemeinek tulajdonította anélkül, hogy koherens alkotmányos öntudatra támaszkodott volna. Az 1980-as években az európai jogrendet "teljes mértékben alkotmányosnak keresztelték", amikor Stein és Weiler azzal érvelt, hogy az Európai Bíróság alkotmányos módon értelmezve a szerződéseket alkotmányosította azokat. Az európai jogi tanulmányok ettől kezdve azzal voltak elfoglalva, hogy megmutassák, mennyire alkotmányos az európai jog természete. Ez volt a klasszikus alkotmányos narratíva szakasza, amely egészen az 1990-es évek elejéig tartott, amikor a Maastrichti Szerződés a hárompilléres szerkezet, az opt-outok és az FCC maastrichti ítélete miatt csapást mért a narratívára. A nagy narratíva tehát több alkotmányos narratívára és az uniós alkotmányosság színterére bomlott.¹⁶⁴

2014-ben Anne Boerger és Morten Rasmussen történészek az Avbeij által használt korlátozott forrásokhoz képest sokkal szélesebb empirikus alapokon nyugvó, kifinomult történeti tanulmányt készítettek az "alkotmányos diskurzusról". Azzal érveltek, hogy az alkotmányos diskurzus valójában a Párizsi Szerződés tárgyalásaiig vezethető vissza. A diskurzusnak azonban nem volt nagy hatása az európai integráció első évtizedében, amelyet az európai jog természetének keresése jellemezett a tudományos életben és a közösségek intézményeiben. A *Van Gend en Loos* és a *Costa kontra ENEL* ügyben 1963-ban és 1964-ben hozott ítéletekben az Európai Bíróság a Bizottság Jogi Szolgálatát által javasolt alkotmányos megközelítést követte. Az EB azonban került a politikai vitás kifejezéseket, és egyszerűen "új jogrendet" hirdetett. Ezt a meghatározást a születőben lévő európai jogi akadémiai körök is átvették, amelyek főként formalista elemzéseket végeztek az EB ítéleteiről. Stein 1981-ben úgy érvelt, hogy az EB alkotmányos keretet alakított ki egy föderális típusú európai struktúra számára, és ez jelentette az alkotmányjogi diskurzus áttörését. Boerger és Rasmussen szerint Weiler akkor épített Stein munkájára, amikor a politikai kontextus kiváltotta az európai tanulmányok iránti érdeklődést, és hozzájárult ahhoz, hogy a diskurzus uralkodó paradigmává váljon. Azóta a paradigma kettős szerepet játszik, érvelt Boerger és Rasmussen. Először is, ez egy akadémiai paradigma az uniós jog területén, amely strukturálja a tanterveket és a kutatási menetrendeket. Másodszor, önértelmezést biztosított az Európai Bíróság számára, amely 1986-ban a *Les Verts-ügyben* hozott ítéletében elfogadta a fogalmat.¹⁶⁵

Végül Vauchez az uniós jog történetének és az alapjául szolgáló alkotmányos paradigmának elemzését olyan állítások alapján adta elő, mint például, hogy "a jog a fő egységesítő ragasztóanyag és az integrációs program, amely összetartja Európa összetett, széttagolt és többszintű politikáját", és hogy a jognak "közvetítő képessége" van arra, hogy "egy szimbolikus szféra működtetőjeként működjön",

---

és "Európa" gyakorlati egyesítése végbe menjen.¹⁶⁶ Vauchez azzal érvelt, hogy számos "euro-

jogász", mint például Hallstein és Gaudet, a Római Szerződések hatálybalépését követően a Római Szerződések intézményesülését és alkotmányos értelmezését támogatta, leválasztva az olyan fogalmakat, mint a "bírói hatalom", az "alkotmány" és a "szuverenitás" a nemzeti államismeretről. Ez a felfogás az 1960-as és 1970-es években virágzott az európai jog területén, de az alkotmányosság paradigmája csak az 1980-as években jelent meg. Vauchez szerint az epicentrum az EUI jogi tanszéke volt, amely az ITL projektnek köszönhetően interdiszciplináris és transzatlanti csomóponttá vált. Itt újult meg a vita az "alkotmány" és az "Európai Közösségek" viszonyáról, mivel azt állították, hogy az EK-nak de facto alkotmánya van.¹⁶⁷

Boerger/Rasmussen és Vauchez a tudományágon kívülállóként gazdagították a tudományágot vezető paradigmáról szóló tudományos vitát. Munkájukból azonban hiányzik az átláthatóság az elemzéseik alapjául szolgáló anyag kiválasztását illetően. Ezért joggal feltételezhető, hogy kiválasztási folyamatukat kutatási ambíciójuk, nevezetesen az alkotmányos diskurzus nyomon követése vezette. Egy ilyen kutatási törekvés magában hordozza az általános vita félreértelmezésének módszertani veszélyét, amellyel Boerger/Rasmussen és Vauchez elemzései nem számolnak.

A tudományos diszciplínákra vonatkozó irodalom

Mielőtt a szakirodalmi áttekintés két előző szakaszának konklúziós vonalait felvázolnám, bemutatom a tudás- és tudományszociológia releváns szakirodalmát, amely elméleti megközelítést nyújt a tudományos diszciplínák társadalmi dinamikájának feltárásához, valamint a tudományos diszciplínák meghatározásához és azonosításához.

A tudás és a tudomány szociológiai megközelítésének középpontjában a társadalmi determinizmus feltételezése áll. A klasszikus szociológusoktól kezdve, mint Karl Marx és Émile Durkheim, azt állították, hogy a tudást az azt fenntartók sajátos körülményeire és történelmi helyzetére kell visszavezetni, mivel a tudást az a szociológiai környezet befolyásolta, amelyben keletkezett.¹⁶⁸ Marxra támaszkodva a szociológus Karl Mannheim és az antropológus Max Scheler kifejezetten a társadalmi tanulmányozásnak szentelt mozgalmat alapítottak.

---

¹⁶⁶ Vauchez, *Brokering Europe*, 5-6. és 9. pont.

¹⁶⁷ *Ibid.*, különösen a 73-74. és 204-205. pontok.

¹⁶⁸ Lásd például K. Marx és F. Engels, *The German Ideology, Part One* (International Publishers, 1970) és E. Durkheim, *The Rules of Sociological Method* (Free Press, 1982).

a tudás determinizmusát, és az 1920-as években megalkotta a "tudásszociológia" fogalmát.¹⁶⁹ Egy sajátos tudományszociológia azonban csak Robert Merton amerikai szociológus megalapozása után, az 1960-as években indult el. A tudományt mint intézményt meghatározó társadalmi tényezőket tanulmányozva a tudomány mint társadalmi intézmény, a vallás és a gazdaság közötti kölcsönös függőséget vizsgálta a XVII. században szociológiai funkcionalista szemszögből, de a tudományt mint intézményt nem kapcsolta össze a tényleges tudományos tartalommal.¹⁷⁰

1962-ben jelent meg Thomas Kuhn történelmi elemzése *A tudományos forradalmak szerkezete* című könyvében. Azt állította, hogy a tudomány nem a tudományos közösségek racionális eszmecseréi által formált ötletek lineáris halmozódásaként fejlődik. A tudomány inkább a normalitás váltakozó fázisain keresztül fejlődik, amelyeket egy adott tudományos paradigma irányít, és amelyek egy diszciplináris mátrixként működnek, sajátos tudományos fogalmakkal, beleértve az elméleteket és módszereket, valamint új paradigmát telepítő forradalmakkal.¹⁷¹ Kuhn úttörő munkája nyomán a tudományszociológián belül számos olyan irányzat alakult ki, amely kifejezetten a tudományos tartalommal, valamint a társadalmi környezet és a tartalom közötti kapcsolatokkal foglalkozott.¹⁷²

E dolgozat szempontjából különösen fontos, hogy Pierre Bourdieu a tudományszociológiára maradandó hatást gyakorolva megalapozta az említett entitások összekapcsolásának elméleti alapjait. Azt állította, hogy az ágensek a befolyásért és a pozícióért küzdenek egy olyan mezőben, amelyet az ágensek által elfoglalt pozíciók közötti objektív kapcsolatok hálózatoként határoznak meg.¹⁷³ Anyagi tőkéjük (gazdasági), kulturális tőkéjük (például legitim tudás, oktatás és kompetenciák) és társadalmi tőkéjük (családi kapcsolatok, hálózatok és kapcsolatok) felhasználásával,¹⁷⁴ és habitusuk (a megértés, megítélés és cselekvés módjai, amelyek az egy vagy több társadalmi mezőben betöltött tagsági pozícióból és a társadalmi struktúrában elfoglalt sajátos pályapozícióból erednek) által vezérelve harcolnak a tudományos területeket, például a diszciplinákat keretező eszmékért és fogalmakért.¹⁷⁵

Megkérdőjelezve a tudományos világ "irenikus" látásmódját, Bourdieu kifejezetten a tudományos mezőre, mint a legitim kezelés monopóliumáért folyó verseny színterére reflektált,

---

¹⁶⁹ K. Mannheim, *Ideologie und Utopie* (Verlag von Friedrich, 1929) és M. Scheler, *Versuche zu einer Soziologie des Wissens* (Duncker und Humblot, 1924).

¹⁷⁰ Lásd például R. Merton, *The Sociology of Science* (The University of Chicago Press, 1973).

¹⁷¹ T. Kuhn, *The Structure of Scientific Revolutions* (The University of Chicago Press, 1962).

¹⁷² Kiemelkedő példákért lásd B. Barnes, *Scientific Knowledge and Sociological Literature* (Routledge, 1974) és D. Bloor, *Knowledge and Social Imagery* (The University of Chicago Press, 1976).

¹⁷³ P. Bourdieu, *Outline of a Theory of Practice* (Cambridge University Press, 1977) és P. Bourdieu és L. Wacquant, *An*

ahol tudományos javak, pontosabban a tudomány helyes céljai, tárgyai és módszerei vannak.¹⁷⁶ Bourdieu szerint ugyanez a dinamika alakítja a tudást a jogi területen is. A jogi mezőt a jog meghatározásának monopóliumáért folyó verseny jellemzi, a jogi mező a jog jelentését a mező különböző szereplői közötti konfrontációban hozza létre. Nem a jogalkotó írja a jogot, hanem a társadalmi szereplők összessége, akiket a különböző társadalmi mezőkön belüli pozícióikhoz kapcsolódó sajátos érdekek és kényszerek motiválnak.¹⁷⁷ A klasszikus szociológusok által az eszmék, a tudástermelés és az államalakulás közötti kapcsolatról felvetett elméleti reflexiókra támaszkodva Bourdieu továbbá kijelentette, hogy az államnak szentelt írások a gondolkodás látszata mögött részt vesznek az állam megkonstruálásában. Különösen a jogi írások nem csupán az államról való tudás elméleti hozzájárulásaként nyerik el teljes jelentőségüket, hanem politikai stratégiaként is, amelyek célja az államról alkotott sajátos vízió érvényesítése, különösen az államépítés és -megszilárdítás szakaszában. Ily módon a jogi ismeretek előállítására és az államalakítás összekapcsolódik.¹⁷⁸

Az 1990-es évek vége óta Bourdieu gyakorlatelméletét az európai jogi és politikai rendszociológiai modelljeinek és narratíváinak megalkotására használják, különös hangsúlyt fektetve a jog területén folytatott tudományos ismeretterjesztés és az európai jogépítés közötti kölcsönhatásra. Schepel és Wesseling kezdeményezte ezt a megközelítést 1997-ben,¹⁷⁹ Alter követte,¹⁸⁰ míg a Polilexes csoport az európai jognak egy sajátos szociológiáját dolgozta ki Bourdieu alapján, ahol az európai jogot olyan területként fogták fel, ahol jogászok hálózatai küzdöttek az európai jog megértéséért és fejlődéséért az európai konstrukcióban való pozicionálási érdek alapján.¹⁸¹

A tudás- és tudományszociológia elméleti beszámolókat is kínál, amelyek kifejezetten arra összpontosítanak, hogy a tudományágak hogyan jelennek meg, hogyan differenciálódnak és hogyan jellemezhetők. Bár ez a szakirodalom rámutat a diszciplínák gyakran széttöredezett és heterogén jellegére, valamint a diszciplínákat megváltoztató időbeli eltolódásokra, a diszciplínákat azonosító alapvető leíró kritériumokban közös az egyetértés. Először is, egy diszciplínának van egy kutatási tárgya, amelyet megkülönböztetnek más kutatási tárgyaktól. Másodsor, az intézményi megnyilvánulás szintjén a diszciplínának saját egyetemi tanszékei vannak, ahol az európai jogot oktató és kutató tudósok dolgoznak, ami tükrözi a diszciplínát.

---

¹⁷⁶ P. Bourdieu, *Science of Science and Reflexivity* (Polity Press, 2004).

¹⁷⁷ P. Bourdieu, "A jog ereje: Toward a Sociology of the Juridical Field", (1987) 38 *Hastings Law Journal*, 209-248.

¹⁷⁸ P. Bourdieu, "Az állam újragondolása. Genesis and Structure of the Bureaucratic Field" (1994) 12 *Sociological Theory*, 1- 18., 2-3. o., 2-3. o.

¹⁷⁹ Schepel és Wesseling, "A jogközösség".

¹⁸⁰ Alter, "Jogász érdekvédelmi mozgalmak Európában".

¹⁸¹ Lásd a 32-34. pontban található leírást.

elismerés az akadémiai intézmények szervezeti struktúrájában, és lehetővé teszi a tudományág nemzedékről nemzedékre történő továbbörökítését. Ezen túlmenően a tudományágak intézményi megnyilvánulása egy önálló közösség formájában jelenik meg, a tudományos egyesületekkel és szakfolyóiratokkal, amelyek az egyetemekhez szorosan kötődő intézményi megnyilvánulásokon túl tudományos aktualitást biztosítanak. Harmadszor, a lényegi szinten felhalmozott speciális tudás, és a legtöbb diszciplína speciális módszerekkel, terminológiával és elméletekkel rendelkezik, amelyeket az adott kutatási tárgyra alkalmaznak.¹⁸²

E többé-kevésbé konkrét jellemzők mellett a szakirodalom kiemeli a tudományágak közös identitásának meglétét, amely a törzsek identitásához hasonlítható. Ennek az identitásnak a felismerésének egyik módja, ha nyomon követjük a "bálványokat" vagy "sztárokat" és "remekműveiket", mint például Albert Einstein, Max Planck és Robert Oppenheim, amelyek a fizikusok falán lógnak, míg a szociológusok könyvespolcain jól láthatóan Max Weber és Emile Durkheim fő művei vannak kiállítva.¹⁸³ A megbecsült irodalom tehát jelentős szerepet játszik a közös diszciplína identitásának megteremtésében és fenntartásában, akárcsak a közös nyelv, például a szakterminológia, a hagyományok, a közös szokások és gyakorlatok. Egy adott diszciplína tagjává válni tehát nemcsak a szellemi mesterség megfelelő szintű technikai jártasságát feltételezi, hanem a kollegiális csoport iránti lojalitás megfelelő mértékét és a csoport normáihoz való ragaszkodást is, ahogy ez a szakirodalom állítja.¹⁸⁴

A tudás és a tudomány szociológiai megközelítését népszerűsítő szakirodalom kiterjedtsége, valamint a diszciplínákról szóló szakirodalom ellenére a diszciplínákról nagyon kevés gazdag tudományos elemzés létezik, ha egyáltalán létezik, ahogyan azt e terület tudósai maguk is állítják.¹⁸⁵

Meglátások az európai jogi diszciplína szakirodalmából és a tudományos diszciplínák szakirodalmából

A fenti áttekintés alapján következtetés vonható le a három szakirodalmi ág meglátásairól és gyengeségeiről. Ez az európai jog diszciplínájának strukturális megnyilvánulására, a diszciplína transznacionális szintjének kulcsfontosságú intézményeire, az európai jog természetéről szóló viták fejlődésére vonatkozó állításokra a diszciplínán belül, valamint az európai jog akadémiai diszciplínájának az alkotmányos gyakorlat fejlődésében betöltött szerepére vonatkozik. Ezek a

---

¹⁸² Lásd például: T. Becher és P. Trowler, *Academic Tribes and Territories* (The Society for Research into Higher Education and Open University Press, 2001), 41-51. o.; A. Krishnan, "What Are Academic Disciplines? Some Observations on the Disciplinarity vs. Interdisciplinarity Debate", Working Paper, NCRM Working Paper Series, National Centre for Research Methods, 2008. január, University of Southampton, 5., 8-10. és 27. pont.

¹⁸³ B. Clark, Akadémiai kultúra, munkadokumentum sz. 43, 1980, Yale Felsőoktatási Kutatócsoport.

¹⁸⁴ Becher és Trowler, *Akadémiai törzsek és területek*, 44-47. pont.

¹⁸⁵ *Ibid.*, 51. o.

A felismerések megalapozzák a dolgozat kutatási tárgyát és kutatási kérdéseit, amelyeket a bevezetés következő részében fejtünk ki.

A meglévő beszámolókból számos fogalmi kifejezést használtak a vizsgálat tárgyának leírására. Vauchez az "európai jog transznacionális területe" kifejezést felváltva használja az "európai tudományág" kifejezéssel, Rasmussen pedig az "európai jog tudományágáról" mint egy "széles körű transznacionális szövetség" részéről ír. Bár egyikük sem ad pontos definíciót a "transznacionális" vagy "tudományág" fogalmakra, mindketten az európai jog tudományának kialakulását az európai joggal foglalkozó tudományos tanszékek, tanszékek és központok nemzeti és transznacionális környezetben történő létrehozásával, az európai jogi folyóiratokkal és a FIDE-vel hozzák összefüggésbe. Amint az intézmények nemzeti környezetben való szerepeltetése is jelzi, az európai jog transznacionális és nemzeti vállalkozásai közötti pontos kapcsolat fogalmi nehézségeket vet fel. Rasmussen hallgat a kérdéstről. Vauchez az európai jog átmeneti területét gyengének jellemzi, mert szembemegy a nemzeti alapú jogtudományi akadémia tekintélyével a jogtudósok termelése és értékelése felett, és rámutat az előre kialakított nemzeti diszciplínákon alapuló európai tudományos termelésre.

A két bennfentes, de Witte és Bogdandy többet tudnak nyújtani az európai jogi diszciplína strukturális megnyilvánulásának felvázolása tekintetében. De Witte szerint az európai jog "diszciplínáját" azok alkotják, akiket egy nemzeti jogrendszer hagyományain belül képeztek ki, és azok, akiknek a diszciplína transznacionális perspektívája van, vagy azért, mert egyáltalán nincs sajátosan nemzeti nézőpontjuk, vagy azért, mert transznacionális szakmai kontextusban szocializálódtak, amit de Witte a denacionalizált kontextussal azonosít. Bogdandy az európai jogi akadémiai szférát egyrészt európaizálódott szintre, másrészt nemzeti részterületekre osztja, és az európaizálódást a nemzeti struktúrák kölcsönös megtermékenyítésének és egymás áthatásának folyamataként írja le, valamint az egységes akadémiai kollektív vélemény időszakos kialakulásaként. Végül Mangold és Bailleux az európai jog megkülönböztetett német, illetve francia akadémiai területével vagy diszciplínájával operál, Bailleux pedig a transznacionális szint és az európai jog francia diszciplínája közötti formáló kölcsönhatásokat hangsúlyozza a kezdeti években.

A különböző szerzők meglátásainak együttes felhasználásával jellemezhető az európai jog kialakulóban lévő tudományága: Az 1960-as évektől kezdődően kialakult az európai jog intézményi megnyilvánulással rendelkező tudományága, amely az európai joggal foglalkozó egyetemi tanszékek, tanszékek, központok, folyóiratok és egyesületek formájában transznacionális szinten és nemzeti alszinteken jelenik meg. Bár e szintek között alakuló kölcsönhatások és elmosódó határok voltak, számos kifejezetten transznacionális intézmény jött létre, és ők alkották a tudományág transznacionális megnyilvánulásának gerincét. Ebben a

jellemzésben a "transznacionális" kifejezést választottuk a de Witte-féle "denacionalizált" kifejezéssel összhangban Bogdandy "európaizálódott" kifejezésével szemben, mivel a tudományág kialakulásáról szóló meglévő szakirodalom fényében a de Witte-féle "transznacionális" kifejezés használata tűnik a legmegfelelőbbnek. Ez a szakirodalom meggyőzően érvelt amellett, hogy a transznacionális szint azért alakult ki, mert az olyan központi szereplők, mint Gaudet, arra törekedtek és sikerrel is jártak, hogy a nemzeti tudományos környezetektől ideológiailag függetlenített európai jogi tudományos intézményeket hozzanak létre, nem pedig a nemzeti tudományos struktúrák közötti kölcsönös megtermékenyítés következményeként. A dolgozat nyitó idézete ezt a folyamatot hangsúlyozza.

Bailleux és Mangold széleskörű tanulmányokat készítettek a tudományág két vitathatatlanul legfontosabb nemzeti részterületéről. A meglévő szakirodalomban meggyőzően a transznacionális szint gerinceként azonosított intézményeket (FIDE, az EUI/az ITL projekt és a *CML Rev.*) azonban még nem vizsgálták átfogó, levéltárakból merített empirikus anyag alapján. Ezért hiányzik az európai jogtudomány kulcsfontosságú transznacionális intézményeinek részletes története. Ez komoly hiányosságot jelent a történetírásban, mivel a szakirodalom óvatosan azt sugallja, hogy ezek a transznacionális intézmények egyenként is mélyreható hatást gyakoroltak az európai jogra. A legfontosabbak az EUI/ITL mint transzatlanti csomópont, ahol az alkotmányos paradigma kialakult az 1980-as évek elején (Vauchez), valamint a FIDE, amely meghatározó szerepet játszott az alkotmányos gyakorlat kialakulásában (Alter és Vauchez), vagy legalábbis legitimitást biztosított, új utakat tört, és a Jogi Szolgálat kirakataként működött (Rasmussen).

Az európai jog természetéről szóló vitákkal foglalkozó szakirodalomban a szerzők általában egyetértenek: Az 1960-as és 1970-es évek első évtizedeiben a kialakulóban lévő tudományágat doktrinális módszertani megközelítés jellemezte. Elméletileg a diszciplína szerzői egyetértettek az európai jogrend egyediségében, de az "új jogrend" óvatos jellemzést fogadták el. Stein és az ITL-projekt munkájának köszönhetően kontextuális megközelítések kerültek előtérbe, és az európai jog alkotmányos felfogása az 1980-as években paradigmatickussá vált a tudományágban. Az ezeket a következtetéseket levonó tanulmányok azonban módszertani hiányosságokkal rendelkeznek. A szerzők többsége maga is európai jogtudós, akik szisztematikus empirikus elemzés helyett általános bennfentes reflexiókra és intuíciónak támaszkodnak. A területen kívülállók (Boerger/Rasmussen és Vauchez) írták a fennmaradó hozzászólásokat, de munkáikból hiányzik az átláthatóság az elemzéseik alapjául szolgáló anyag kiválasztását illetően, ha egyáltalán van ilyen. Vauchez például az ITL-projekt fontosságát hangsúlyozza, anélkül, hogy elemezné az ITL kiadványsorozat tartalma. Hasonlóképpen hiányosságot jelent a FIDE-

jelentések szisztematikus elemzésének hiánya. Nyilvánvalóan szükség van az európai jogi tudományágon belüli viták elemzésének szisztematikus és átlátható megközelítésen alapuló feltárására, amely magában foglalja az ITL kiadványsorozatot és a FIDE-jelentéseket.

Végül a tudás- és tudományszociológiai szakirodalom harmadik ága elméleti megközelítést kínál egy tudományos diszciplína társadalmi dinamikájának, valamint intézményi és tartalmi megnyilvánulásának feltárására. Azt sugallja, hogy az európai jogi akadémia olyan diszciplínaként közelíthető meg, ahol különböző tudósok, valamint politikai és igazságügyi szereplők, például bírák, különböző érdekekkel és stratégiákkal vettek részt a tudományos vitában. A szereplők tőkéje (például végzettségük, korábbi munkatapasztalatuk, valamint nemzeti és transznacionális szintű kapcsolataik) és habitusuk (például az európai jogról alkotott felfogásuk és ennek a felfogásnak az előmozdítása) meghatározó tényezőként közelíthető meg abban, hogy képesek befolyásolni a transznacionális európai jogi akadémia kulcsfontosságú intézményeinek társadalmi és szervezeti dinamikáját, az európai jog természetéről ezekben az intézményekben folyó tudományos vitát, valamint az európai jog intézményi és tartalmi megnyilvánulási diszciplínáját.

Ezen túlmenően a szakirodalom azt sugallja, hogy a jogi írások nemcsak a Közösség ismeretanyagához való elméleti hozzájárulásként, hanem a Közösségről alkotott sajátos elképzelés érvényesítésére irányuló politikai stratégiaként is teljes jelentőségüket elnyerik. Azáltal, hogy a társadalmi szervezetet összekapcsolja a tudományos vitával és a Közösség megalakulásával, ez a megközelítés értékes, szuggesztív értelmezési irányvonalakat kínál, amelyek segíthetnek áthidalni az intézményi elemzés és a viták elemzése közötti szakadékot, ahogyan erre ez a dolgozat is kísérletet tesz. Egy ilyen megközelítés meggyőző válaszokat adhat az európai jogtudomány kulcsfontosságú transznacionális intézményeinek egyéni szerepére vonatkozó kérdésre, amelyek megalapozhatják az európai jogtudomány széles körű szerepének értelmezését az alkotmányos gyakorlat kialakulásában. Egy ilyen kutatás képes lenne megerősíteni vagy elvetni a jelenlegi értelmezéseket: Ha a tudományág az alkotmányos gyakorlat akadémiai legitimitációját biztosította (Vauchez és Rasmussen), ha a bírákat, köztisztviselőket, biztosokat stb. saját szerepük és az európai egységesítés technikáinak racionalizálásával látta el, ha konyhaszekrényt biztosított a döntéshozók számára, ha az európai intézmények számára munkaerő-toborzó medence volt, és fenntartotta azt az imázst, amely hízelgett saját szerepüknek és fontosságuknak a döntéshozókkal való koordinációban (mindezt Vauchez állítja).

3 Kutatási tárgy, kutatási kérdések és módszertan

Az európai joggal foglalkozó szakirodalom, valamint a tudás- és tudományszociológiai szakirodalom meglátásaira és hiányosságaira támaszkodva határozom meg kutatási tárgyamat, és dolgozom ki a releváns kutatási kérdéseket. A dolgozat tágabb kutatási tárgya, ahogyan azt a bevezetőben kifejtettem, az európai jogtudomány története, amelyet olyan tudományágként fogalmaztam meg, amelynek intézményi megnyilvánulásai az európai joggal foglalkozó egyetemi tanszékek, tanszékek, központok, folyóiratok és egyesületek formájában jelennek meg. Csakhogy a tudományágnak mind transznacionális szinten, mind nemzeti alszinteken van intézményi megnyilvánulása, ahogyan azt a tudományág bennfentesei állítják. E tekintetben a dolgozat a "transznacionális" kifejezés de Witte által támogatott "denacionalizált" megközelítésére támaszkodik. Ugyanakkor a dolgozat tartózkodik a szigorú definíció alkalmazásától, amely egy empirikusan megalapozott elemzés intellektuális kényszerzubbonyává válhatna.¹⁸⁶

A dolgozat konkrét kutatási tárgyát e transznacionális szint azon kulcsfontosságú intézményei képezik, amelyeknek az alkotmányos gyakorlat kialakulása szempontjából különös jelentőséget tulajdonítottak a meglévő szakirodalomban. Ezek az intézmények a FIDE transznacionális európai jogi egyesület, a *CML Rev.*, amely vitathatatlanul a tudományág transznacionális szintjének kulcsfontosságú folyóirata volt, és végül az EUI Jogi Tanszéke és annak híres, az 1970-es évek végén és az 1980-as években megvalósított ITL projektje.

Annak érdekében, hogy olyan elemzésekkel szolgáljanak, amelyek új ismeretekhez vezethetnek e kulcsfontosságú intézményekkel és szerepükkel kapcsolatban, három, egymással összefüggő kutatási kérdést dolgoztunk ki. Először is, hogyan alakult az európai jogtudomány transznacionális szintjének kulcsfontosságú intézményeinek társadalmi és szervezeti dinamikája az 1961 és 1993 közötti időszakban? Másodsor, hogyan alakult az európai jog természetéről szóló tudományos vita a kulcsfontosságú transznacionális intézményekben 1961 és 1993 között? Ezen túlmenően az első két kérdés megválaszolása előfeltétele a következő kutatási kérdés megválaszolásának: milyen szerepet játszottak az európai jogtudomány kulcsfontosságú transznacionális intézményei az alkotmányos gyakorlat fejlődésében? Az első két kérdés a szakirodalomban létező két irányzatban gyökerezik, nevezetesen az intézmények fejlődésére vagy az európai jog akadémiai diszciplínájában folyó vitákra összpontosít. A két kérdést azonban szoros összefüggésben vizsgáljuk meg egymással annak érdekében, hogy az intézményi fejlődés és az európai jogtudomány fejlődésének ok-okozati összefüggéseit vizsgáljuk.

---

¹⁸⁶ A dolgozat így Patricia Clavinre támaszkodik, aki egy, a transznacionális közösségek az európai történelemben című kötet bevezetőjében a transznacionalizmus olyan definícióinak használatát ellen szól, amelyek behatárolnák a

Az intézményi elemzés és a viták elemzése közötti szakadék áthidalása az előfeltétele annak, hogy meggyőző válaszokat adjunk az intézményeknek az alkotmányos gyakorlat fejlődésében játszott szerepéről.

A három kérdést a Bourdieu gyakorlatelmélete által inspirált módszertan alapján vizsgáljuk. Az európai jogtudományt olyan területként elemezzük, ahol különböző tudósok, valamint politikai és igazságügyi szereplők, például bírák, különböző érdekekkel és stratégiákkal vettek részt a tudományos vitában. A főbb intézményi szereplők tőkéjét (például végzettségüket, korábbi munkatapasztalatukat, valamint nemzeti és transznacionális szintű kapcsolataikat) és habitusukat (például az európai jogról alkotott felfogásukat és e felfogásuk népszerűsítését) így döntő tényezőként közelítjük meg abban, hogy képesek-e befolyásolni a transznacionális európai jogi tudományosság kulcsfontosságú intézményeinek társadalmi és szervezeti dinamikáját, valamint az európai jog természetéről ezekben az intézményekben folyó tudományos vitát. Továbbá a jogi írásokat nemcsak elméleti hozzájárulásként, hanem politikai stratégiaként is tekintették. Fontos azonban rámutatni, hogy a gyakorlat elméletét elsősorban heurisztikus eszközként használtam a módszertan, az empirikus elemzés és az elsődleges forrásokkal való munkám élesítéséhez. Az alkalmazott történeti módszertan hajlamos volt arra, hogy az elméleti feltevéseket némileg összetettebb történelmi narratívákba árnyalja. Ennek eredményeképpen a három cikk nem egy szigorú elméleti apparátus szerint épül fel, amelyet konkrét elméleti fogalmak használata kísér, hanem inkább történelmi elbeszélések formáját öltik.¹⁸⁷

Az elemzés 1961-ben kezdődik, amikor a FIDE megalakult. Az esemény az európai jog valódi transznacionális akadémiai intézményének első létrehozásaként az európai jog akadémiai diszciplínája transznacionális szintjének kialakulásában a kiindulópontot jelzi. A FIDE előtörténete (az európai joggal foglalkozó nemzeti egyesületek megalakulása az 1950-es években) és a *CML Rev.* előtörténete (Gaudet kísérlete az 1960-as évek elején, hogy Ivo Samkaldennel, a *CML Rev.* alapítójával közösen kezdeményezzen egy transznacionális európai jogi folyóiratot) azonban szintén része az elemzéseknek. Az idővonal másik végén a dolgozat az 1993-ig tartó fejlődést öleli fel, amikor a Maastrichti Szerződés új jogi struktúrát hozott, mivel bevezette az Európai Unió hárompilléres szerkezetét, amely a már korábban létező közösségi pillérből és két kormányközi pillérből, nevezetesen a közös kül- és biztonságpolitikából (KKBP) és a bel- és igazságügyből áll, valamint egy sor olyan jegyzőkönyvből és nyilatkozatból, amelyek egyes tagállamok számára mentességet biztosítanak a közösségi jogi keret alól. A tudományos életben és a Közösségben

---

¹⁸⁷ Kivételt képez a "paradigma" kifejezés, amelyet Kuhn (Kuhn, *The Structure of Scientific Revolutions*) nyomán kifejezetten

intézmények, ezek az események az alkotmányos paradigma felbomlását idézték elő, amely alkotmányos narratívák egész sorára bomlott szét.¹⁸⁸ 1993 tehát fordulópontot jelent az európai jog történetében, valamint az európai jogtudományok történetében, és végpontot ebben a dolgozatban.

Mielőtt rátérnénk a forrásokra, meg kell jegyeznünk, hogy a dolgozat mint cikkgyűjtemény három dologra utal. Először is, hogy a cikkek a projekt különböző szakaszaiban, a kutatási tárgy és a kutatási kérdések kialakításával együtt, a meglévő szakirodalomra támaszkodva, önálló tudományos munkaként kerültek véglegesítésre. Másodsor, a cikkek véglegesítése nem csak a témavezetővel, hanem a kiadó folyóiratok szerkesztőivel is együttműködve történt, akiknek különböző megközelítései voltak a cikkek tartalmát illetően.¹⁸⁹ Ennek eredményeképpen a kutatási tárgy és a kutatási kérdések megközelítése a fa cikkekben némileg eltér. A *CML Rev.* című cikk például - nem utolsósorban a felelős szerkesztővel való együttműködés miatt - erősen fókuszál a folyóiratnak az európai jogtudomány kialakulásában és fejlődésében betöltött szerepére, míg a FIDE-ről szóló cikk nem. Ezen túlmenően a *CML Rev.* című cikk a kutatási tárgyat, nevezetesen az "európai jog transznacionális, akadémiai diszciplínáját" kissé másképpen fogalmazza meg, ami a korai koncepciónak köszönhető, mivel a *CML Rev.* című cikk volt az első megírt és elfogadott cikk.

4 Források

Amint fentebb említettük, a három cikk történelmi elbeszélések formáját öltötte.¹⁹⁰ A narratívák ereje abban rejlik, hogy lehetővé teszik azt a fajta összetettséget, amely az európai jog történetét általában jellemzi, nevezetesen a szintek és szereplők sokaságát, amelyek az európai jog meghatározásának és előmozdításának módjáról folytatott harcban részt vesznek egymással, valamint az olyan okok sokaságát, mint a személyes és szakmai pályák, a személyes és intézményi érdekek és ideológiák.

A történelmi elbeszélések megírásának előfeltétele az elsődleges források átfogó válogatása. Az európai integráció történészei által általában használt állami és EK-intézményi archívumok azonban általában keveset tudtak nyújtani az európai jogtudomány transznacionális szintjének kulcsfontosságú intézményeinek történetét illetően. A kihívást valójában az jelentette, hogy felkutassuk az eddig nem használt levéltári anyagokat és hozzáférjünk hozzájuk, nem pedig az, hogy a rendelkezésre álló források közül válogassunk a

---

¹⁸⁸ Avbelj, "Az uniós alkotmányosság megkérdőjelezése".

¹⁸⁹ Kivéve az ITL-projektről szóló cikket, amelyet a *German Law Journalban* elfogadtak, de a felelős szerkesztővel együttműködve még nem véglegesítettek.

¹⁹⁰ Lásd például a történelmi narratíva népszerűsítését a hidegháborús történész, J. Gaddis: "History, Science, and The

állami és EK intézményi archívumok között. Háromféle megközelítést alkalmaztunk a releváns elsődleges források azonosítására. Először is erőfeszítéseket tettek a FIDE, a *CML Rev.* és az *ITL* projekt belső levéltári anyagainak összegyűjtésére annak érdekében, hogy átfogó és pontos információkat kapjanak ezekről az intézményekről. Másodszor, ezt a kulcsfontosságú forrásbázist kiegészítették az Európai Bizottság levéltári forrásaival és az érintett szereplők vonatkozó magánirataival. Ezenkívül a "Towards a New History of European Public Law" (Az európai közjog új története felé csoport tagjai által összegyűjtött archív dokumentumok nagy gyűjteménye megkönnyítette a források és információfoslányok azonosítását, amelyekhez a levéltárak megosztására és a csoport minden egyes kutatója számára elérhető anyag gazdagítására irányuló közös cél részeként szívesen biztosították számomra a hozzáférést.¹⁹¹ Harmadszor, számos félig strukturált, nyílt végű interjút készítettem olyan személyekkel, akik kulcsszereplőként vagy a központi intézményekben elfoglalt kiemelkedő helyük miatt a kulcsszereplőkről és folyamatokról különleges ismeretekkel rendelkező bennfentesként különleges befolyással rendelkeztek. Két alkalommal az interjúkat a "Towards a New History of European Public Law" (Az európai közjog új története felé) csoport tagjaival készítettük, a megkérdezett személy iránti közös érdeklődés miatt. Ezekben az esetekben az interjúk laza szerkezetűek voltak.¹⁹² Egy alkalommal Sigfrido Ramirez az említett kutatócsoportból elfogadta, hogy a jelen szerző által tervezett kérdések egy részét feltegye a Claus-Dieter Ehlermannal készített interjúban, amelyet Perez 2016 szeptemberére tervezett.¹⁹³ A kérdések egy olyan interjút követtek, amelyet a jelen szerző 2016 júniusában készített Ehlermannal. Perez interjújának felhasználásakor tehát a már lefolytatott interjúra való támaszkodás vezethette a válaszok értékelését.

Általában a hármas megközelítéssel összegyűjtött anyagot a műfajra és az egyes források keletkezésének sajátos körülményeire figyelve vizsgálták. Ahol csak lehetséges volt, a források kritikai összehasonlítása vezérelte a tartalom értékelését. Különösen az interjúk során gyűjtött információkat értékeltük szisztematikusan más információforrások háttérében, hogy elkerüljük az esetlegesen szelektív, részleges vagy szándékosan hamis emlékekre való támaszkodást.

Az 1961-1993 közötti időszakban a FIDE, a *CML Rev.* és az EUI/the *ITL* projekt keretében folytatott tudományos viták anyagának összegyűjtése kevésbé volt nagy kihívás. A FIDE szívesen biztosított számomra hozzáférést a honlapjukon keresztül elérhető kongresszusi jelentésekhez, míg a *CML Rev.* összes vonatkozó száma és az *ITL*-sorozat kiadványai gyakorlatilag bármely egyetemi könyvtárban hozzáférhetők.

---

¹⁹¹ Az adott levéltár engedélyétől függően.

¹⁹² Interjú Ernst Steindorffal, 2014. június 20. (készült Bill Daviesszel együttműködésben) és interjú Paolo de Caterinivel

Mivel a megközelítés során összegyűjtött anyag hatalmas volt, a kiválasztás paramétereit alkalmaztuk annak érdekében, hogy megtaláljuk az európai jog természetéről szóló tudományos vitát. Az alábbiakban ismertettek szerint ezek a paraméterek az egyes esettanulmányok esetében eltérőek voltak.

Mielőtt rátérnénk a dolgozat fő részére, amely a három cikkben bemutatott esettanulmányokból áll, ismertetjük az egyes esettanulmányok konkrét kutatási kérdéseit és forrásait.

FIDE

Az általános kutatási kérdésekkel összhangban a FIDE-ről szóló cikk a FIDE társadalmi és szervezeti dinamikáját és az európai jog természetéről a FIDE-kongresszusokon folytatott tudományos vitát vizsgálja egy egymással összefüggő elemzés keretében. Emellett a FIDE lehetséges instrumentális szerepét is vizsgálja az alkotmányos gyakorlat kialakulásában. Az elemzés kiindulópontja 1961-ben, a FIDE megalakulásakor van, de az európai joggal foglalkozó nemzeti szövetségek létrehozásának előtörténete az 1950-es években is szerepel a cikkben. A végpont 1994, egy olyan év, amelyet azért választottak ki, hogy a tanulmány illeszkedjen az egész dolgozat általános időkeretébe. Az 1994-es évet azonban azért vettük be, mert a FIDE 1994-es római kongresszusához kiváló források állnak rendelkezésre, amelyek segítettek megvilágítani a FIDE mint szervezet 1994-ig tartó fejlődését. Meg kell tehát jegyezni, hogy az 1994-es évet nem a FIDE intézményi fejlődésének jeleként választottuk.

Mivel a FIDE-nek soha nem volt állandó titkársága, a nemzeti szövetségek archívumai a FIDE fő forrásai, amelyek megvilágíthatják a FIDE intézményi és társadalmi dinamikájával kapcsolatos kérdéseket. A dán elnökség alatt álló FIDE és az akkori FIDE-elnök, Ulla Neergaard jogászprofesszor, valamint a jelen szerző és Morten Rasmussen között ezért együttműködés indult azzal a céllal, hogy a nemzeti szövetségek esetleges archívumaiban a FIDE történetére vonatkozó forrásokat gyűjtsenek. Az európai joggal foglalkozó nemzeti szövetségekkel való többszöri kapcsolatfelvétel eredményeként sikerült összegyűjteni 12, a nemzeti szövetségek archívumaiban található, 1973 és 1993 közötti időszakból származó, az irányítóbizottsági ülésekről készült jegyzőkönyvet. A legtöbb jegyzőkönyv alapos reprodukciót tartalmaz az üléseken elhangzottakról, és ezért kiváló forrást jelentenek a FIDE mint szervezet, a FIDE fő tevékenységei, nevezetesen a minden második vagy harmadik évben megtartott kongresszusok, valamint a további tevékenységek hiánya szempontjából. A nemzeti európai jogi szövetségek (a dán, a francia, az olasz és a holland szövetség) archívumaiból (¹⁹⁴), a Bizottság Jogi Szolgálatának archívumából, számos magánarchívumból (mindenekelőtt Michel Gaudet, Walter Strauss, a német EB bíró, a belga jogászprofesszor, Michel

---

Waelbroeck és a dán jogászprofesszor Ole Lando), valamint Paulo De Caterini ügyvéddel az olasz európai jogi szövetségtől és Ole Landóval a dán európai jogi szövetségtől készített interjúk, mindez olyan empirikus alapot képezett, amely lehetővé tette a FIDE szervezeti fejlődésének valódi történelmi elbeszélését. Az anyag egyik korlátja az 1973 előtti irányítóbizottságok jegyzőkönyveinek hiánya. Ezenkívül a nemzeti szövetségek archívumaiban nem találtak jegyzőkönyvet az Elnökségtől, amely a FIDE fő döntéshozó szerve volt az 1960-as évek elején. Az egyetlen hozzáférhető jegyzőkönyv az Elnökségi ülésekről tehát egy 1962-es ülésről készült jegyzőkönyv Eric Stein magánarchívumából. Az összegyűjtött források e hiányosságai miatt a FIDE 1960-as évekbeli történetének megírása nagymértékben támaszkodott a Bizottság Jogi Szolgáltatának archívumára, a vonatkozó magánarchívumokra, valamint az ezen archívumok egy részét vagy egészét már hasznosító szakirodalomra, azonban nem teljes körűen.¹⁹⁵ Ennek ellenére a FIDE 1960-as évekbeli elemzése továbbra is kevésbé empirikusan megalapozott, mint az 1970-es és 1980-as évek elemzései.

Mivel a FIDE fő tevékenységei a minden második vagy harmadik évben megrendezett kongresszusok voltak, a FIDE-n belül az európai jog természetéről folyó vita elemzése a kongresszusi jelentésekre támaszkodott, amelyekhez a FIDE a honlapjukon található intraneten keresztül hozzáférést biztosított számomra. A kongresszusi jelentések az egyes tagszövetségek tagjai által a kongresszusi témákhoz írt nemzeti jelentésekből, valamint megnyitó beszédekből, általános jelentésekből, 1973-tól pedig a kongresszusi témákhoz kapcsolódó közösségi jelentésekből állnak. A jelentések általában gazdag és részletes beszámolók a témákról a nemzeti vagy közösségi kontextushoz viszonyítva, és mint ilyenek, gazdag forrásai a tudományos vitának. A kongresszusi jelentések terjedelme miatt, amelyek együttesen több ezer oldalt tesznek ki, csak azokat a jelentéseket elemeztük, amelyek az európai jog természetét érintik, míg a nemzeti joggal összefüggésben lévő európai anyagi joggal foglalkozó jelentéseket nem. Az 1965-ös kongresszusnak a közösségi jognak a nemzeti jogrendszerekbe való bevezetését biztosító intézkedésekről szóló jelentéseit így elemezték, míg az 1968-as kongresszusnak a társaságok nemzetközi fúziójáról szóló jelentéseit nem. Ez a megközelítés azzal a kockázattal jár, hogy az érdemi joggal kapcsolatos viták során értékes forrásokat hagynak figyelmen kívül. Ezért az európai jog természetéről szóló, látszólag nem tárgyalt témákról szóló jelentéseket átfutottuk, hogy megállapítsuk relevanciájukat.

---

¹⁹⁵ A legfontosabb, Morten Rasmussen és Julie Bailleux. Lásd Rasmussen, "Egy alkotmányos gyakorlat kialakítása. Az európai jogi egyesületek szerepe"; Bailleux, *Penser L'Europe par le Droit*.

A FIDE-ről szóló esettanulmány és cikk ennek az átfogó anyagnak a háttérében készült. A cikket az *American Journal of Legal History* folyóiratban való közzétételre elfogadták (megjelenés előtt, 2017).

A Közös Piaci Jogi Szemle

A *CML Rev.* című cikk összefüggő elemzésben vizsgálja az európai jog transznacionális szintjének első számú folyóiratának társadalmi és szervezeti dinamikáját, valamint az európai jog természetéről folytatott tudományos vitát a folyóirat 1963-as alapításától 1993-ig megjelent számaiban. Ennek alapján értékeli a folyóirat szerepét az európai jogtudomány kialakulásában és fejlődésében, valamint az alkotmányos gyakorlat fejlődésében betöltött szerepét.

Az európai jogi folyóiratok első generációja közül, amelyekkel a levéltári anyagokat kereső kezdeti kutatás során felvettük a kapcsolatot, a *CML Rev.* volt az egyetlen folyóirat, amely rendelkezett történeti feljegyzésekkel és hajlandó volt hozzáférést biztosítani.¹⁹⁶ A folyóirat iratanyaga hatalmas és gazdag, és információkat nyújt a folyóirat alapításáról, a szerkesztőségi ülések jegyzőkönyveiről, a szerkesztők és a kiadók közötti találkozókról, a szerkesztőbizottsági ülésekről, a szerkesztők közötti levelezésről, valamint a szerkesztők és a szerzők közötti levelezésről. A terjedelem ellenére a feljegyzések nem teljesek, és a folyóirat változó szerkesztőségi titkárainak eltérő gyakorlatát tükrözik az iratok archiválását illetően. Az 1960-as és 1970-es évekből például vannak előfizetői számokat tartalmazó feljegyzések, de az 1980-as évekből nincsenek (bár a folyóirat kétségkívül az 1980-as években fejlesztette ki olvasói elemzéseit), ami nehézséget jelent az előfizetői számok alakulásának értelmezésében a teljes vizsgált időszakban.

Általában véve az elemzés elsősorban a folyóirat feljegyzéseire támaszkodik, de a forrásokat kiegészíti Michel Gaudet magánarchívuma, valamint a folyóirat két legjelentősebb szerkesztőjével, Laurens-Jan Brinkhorsttal, aki 1963-1965 között szerkesztőségi titkár és 1965-1973 között szerkesztő volt, és Claus-Dieter Ehlermannnal, aki 1975-1989 között szerkesztő volt, készített interjúkat. A folyóirat számaiban folyó tudományos vita elemzését illetően egy kezdeti folyamatot végeztek, amelynek során az összes olyan cikket, esetjogi áttekintést és szerkesztői megjegyzést 1963 és 1993 között, amely az európai jog természetével foglalkozott, a cím (a cikkek, ahol a cím általában hosszú volt és jelezte a témát) vagy egy első olvasat (az

---

esetjogi

¹⁹⁶ A *Revue trimestrielle de Droit européen*, az *Europarecht* és a *Cahier de droit Européen* szerkesztőivel felvettük a kapcsolatot abban a reményben, hogy olyan anyaghoz jutunk, amelyet a *CML Rev* esettanulmányában összehasonlító jelleggel fel lehet használni. A *Revue trimestrielle de Droit européen* nem vezetett történeti feljegyzéseket, az *Europarecht* pedig nem kívánta harmadik fél számára hozzáférhetővé tenni a szerkesztők és szerzők közötti történeti levelezésüket. A

kritikák és szerkesztői megjegyzések, ahol a címek nem mindig jelezték teljes mértékben a tartalmat). Azért választottuk ezt az eljárást, mert a folyóiratban található összes tudományos anyag teljes elemzése a projekt keretében nem lett volna lehetséges, bár ez az eljárás azzal a kockázattal járt, hogy olyan központi cikkeket hagyunk ki, amelyek címe nem jelezte, hogy az elemzés szempontjából relevánsak. Második lépésként a kiválasztott anyagot elemeztük, különös tekintettel az európai jog természetéről szóló vitákra.

Ezen a háttéren a "The History of *Common Market Law Review*. Carving out an Academic Space for European law 1963-1994" című írás. A cikket a *European Law Journal* című folyóiratban való közzétételre elfogadták (megjelenés előtt, 2017).

Az integráció a jogon keresztül projekt

Végül a harmadik esettanulmány az Európai Egyetemi Intézetben megvalósuló ITL-projekt társadalmi és szervezeti dinamikáját, valamint a projekt égisze alatt zajló, az ITL-kiadványsorozatban konkrétan megnyilvánuló, az európai természetéről szóló vitát vizsgálja. Ennek alapján értékeljük a projektnek az európai jogtudományra és az alkotmányos gyakorlat fejlődésére gyakorolt hatását. A tanulmány felöleli a projekt előtörténetét, nevezetesen az 1977-ben az EUI-ban az ITL-projekt kísérleti projektjeként funkcionáló "Új perspektívák az európai közös jogért" című projektet, valamint a projekt megvalósításának fő éveit, az 1970-es évek végét és az 1980-as évek elejét. A projekt hatásáról szóló reflexiókban a 2013-ig (Weiler beiktatásáig az EUI elnökeként) tartó események szerepelnek.

A tanulmány felöleli a projekt előtörténetét, nevezetesen az EUI-ban 1977-ben végzett "Új perspektívák egy közös európai jog számára" című projektet, amely az ITL-projekt kísérleti projektjeként működött, valamint a projekt megvalósításának fő éveit, az 1970-es évek végét és az 1980-as évek elejét, de a projekt hatásáról szóló reflexiókban a 2013-ig (Weiler beiktatásáig az EUI elnökeként) tartó események is szerepelnek.

A jelen szerzőnek az ITL-projektet irányító Mauro Cappelletti esetleges magániratait érintő megkeresései után Cappelletti lánya átadta Cappelletti hatalmas magániratait az Európai Unió Történeti Levéltárának (HAEU), ahol Dieter Schlenker, a HAEU igazgatójának szíves közreműködésével betekinhettem azokba, mielőtt azokat nyilvánosan hozzáférhetővé tették volna.¹⁹⁷ Az iratok Cappelletti szakmai pályafutását dokumentálják, beleértve az ITL-projektre vonatkozó átfogó anyagokat, mint például az ülések jegyzőkönyveit, a projekttel kapcsolatos informális telefonbeszélgetések és ülések feljegyzéseit, projektleírásokat, a projekthez kapcsolódó tanfolyamokat, valamint az ITL-projekthez kapcsolódóan a

---

¹⁹⁷ Szeretnék köszönetet mondani Morten Rasmussennek az ebben a folyamatban nyújtott alapvető segítségéért.

ITL projekt az EUI-ban és a Stanford Egyetemen, levelezés a projektben részt vevő szerzőkkel stb. Eric Stein magánarchívumát, a projekt kulcsszereplőivel - például Claus Dieter Ehlermannal, Peter Hay amerikai jogászprofesszorral és Monica Seccombéval, a projekt szerkesztőjével - készített interjúkat hozzáadva mindez átfogó anyagot alkotott az ITL-projekt és az EUI intézményi és társadalmi dinamikájának, valamint a projektnek az európai jogtudományra és az alkotmányos gyakorlat fejlődésére gyakorolt hatásának vizsgálatához. Az EUI archívumát az Európai Unió Történeti Levéltárában is megnézték, de nem találtak hasznos anyagot az ITL-projektről. A kiadványsorozatban folyó tudományos vita elemzése tekintetében a sorozat valamennyi kötetét megnézték. Az elemzés szempontjából azonban központi jelentőségűnek bizonyult a Cappelletti, Weiler és Seccombe által írt átfogó általános bevezető.

A két elemzési szint alapján az ITL-projekt története című cikket "Az ITL-projekt története. Az európai alkotmányos jogi jövőkép tudományos kifejeződése" címmel készült. A cikket a *German Law Journal* című folyóiratban való közzétételre elfogadták (megjelenés előtt, 2017).

Különféle hálózat

A FIDE története 1961-1994

Az európai jogtörténetírásnak van egy legendás egysége.¹⁹⁸ Nagy szavakba csomagolva úgy jellemzik, mint az európai jog fejlődése mögött álló "széles körű koordináció" eszköze,¹⁹⁹ vagy akár mint az európai jogrend alkotmányos berendezkedése mögött álló közvetítő hálózat.²⁰⁰ Ez a szervezet a Fédération international pour le droit européen (FIDE). A szervezetet 1961-ben, az európai jog megalapozásának időszakában hozták létre, amikor az Európai Bíróság (EB) kihirdette a közvetlen hatály²⁰¹ és az elsőbbség²⁰² doktrínáit, hogy megpróbálja eltávolítani az európai jogot a hagyományos nemzetközi jogtól és összhangba hozni az alkotmányjoggal.²⁰³ A FIDE nagyszerű hírneve ellenére a szövetségről, annak működéséről és tudományos teljesítményéről kevés a szakirodalom, így nehéz megítélni, hogy hírneve megérdemelt-e.

Néhány tudós olyan elemzéseket végzett a FIDE-ről, amelyek új utat nyitottak azáltal, hogy túlléptek az európai jogtörténetírásban uralkodó, a bíróságokra, peres felekre és kormányokra összpontosító szemléleten. A Bourdieu által inspirált megközelítést alkalmazva,²⁰⁴ ezek a tudósok rámutattak a jogi mezőben zajló vitákra és a politikai eredmények konstruált jellegére,

---

¹⁹⁸ A cikket az *American Journal of Legal History* folyóiratban való közzétételre elfogadták (megjelenés előtt, 2017). Szeretnék köszönetet mondani Ulla Neergaardnak és a FIDE-nek az európai jogászok nemzeti egyesületeinek archívumaiban található anyagok összegyűjtésére tett erőfeszítéseikért és az ezekhez való hozzáférés biztosításáért. Szeretnék köszönetet mondani a dán európai jogi egyesületnek és Ole Landónak is, amiért megengedték, hogy használjam az archívumaikat. Végezetül szeretnék köszönetet mondani Morten Rasmussennek, Ulla Neergaardnak, Michel Waelbroecknek, Claus-Dieter Ehlermannnak és Haakon Ikononou-nak az észrevételeikért, amelyek jelentősen javították ezt a cikket.

¹⁹⁹ K. Alter, "Jogász érdekvédelmi mozgalmak Európában: The Role of Euro-Law Associations in European Integration (1953-1975)" in Karen Alter, *The European Court's Political Power* (Oxford University Press, 2009), 63-91, 63. o., 63. o.

²⁰⁰ A. Vauchez, *Brokering Europe. Euro-Lawyers and the Making of a Transnational Polity* (Cambridge University Press, 2015), 88-89. és 104. o., valamint A. Vauchez, "The Making of the European Union's Constitutional Foundations: The Brokering Role of Legal Entrepreneurs and Networks" in W. Kaiser, B. Leucht, and M. Gehler (szerk.) *Transnational Networks in Regional Integration. Governing Europe 1945-83* (Palgrave Macmillan, 2010), 108-128., 120. o., 120. o.

²⁰¹ 26/62. sz. ügy, *NV Algemene Transporten Expeditie Onderneming van Gend en Loos kontra Nederlandse Administratis der Belastingen*, ECLI:EU:C:1963:1.

²⁰² 6/64. sz. ügy, *Flaminio Costa kontra ENEL*, ECLI:EU:C:1964:66.

²⁰³ Az "alkotmányos" és az "alkotmányozás" fogalmát ma is többféleképpen határozzák meg. Ez a cikk az "alkotmányos" olvasat laza meghatározására épül, összegyűjtve azokat az értelmezéseket, amelyek arra az állításra építenek, hogy az európai jogot az állami alkotmányjog, nem pedig a nemzetközi közjog eszközeivel kell felépíteni, hogy az európai és a nemzeti jogrendet egyetlen jogrendszerre kell redukálni, és hogy az európai jognak az európai jog és a nemzeti jog közötti konfliktus esetén az európai jognak kell érvényesülnie.

²⁰⁴ A szociológus Bourdieu a jog és a jogi mező szociológiai megközelítését dolgozta ki, amelyben rámutatott a jog meghatározásának monopóliumáért folyó versenyre: a jog értelmét a mező különböző szereplői közötti konfrontációban határozzák meg, és a jog hiteles írója ezért nem a jogalkotó, hanem a társadalmi szereplők összessége. Ezeket a társadalmi ágenseket a különböző társadalmi mezőkön belüli pozícióikhoz kapcsolódó sajátos érdekek és

az érdekek és a hatalom egyensúlya a terület szereplői között.²⁰⁵ Antoine Vauchez politológus azt állította, hogy a FIDE és a "FIDE-vállalkozók" a Közösség magánhadseregét kívánták alkotni, és hogy a szövetség "a jogi arzenált biztosította, amely a páneurópai harchoz szükséges tüzerőt biztosította" a kollokviumokban és a folyóiratokban.²⁰⁶ Karen Alter politológus ugyanebben az értelemben azzal érvelt, hogy az "eurójogi szövetségek" összehangolták és ösztönözték az egyéni fellépéseket, hogy az európai jog alkotmányos irányba történő fejlődését előmozdítsák, például azáltal, hogy kísérleti ügyeket kezdeményeztek és az Európai Bíróság konyhaszekerényeként működtek.²⁰⁷ Kritizálva Alter és Vauchez összemosását a FIDE és a nemzeti szövetségek és az európai jog szélesebb transznacionális hálózata között, Morten Rasmussen történész elemzést nyújtott a FIDE tevékenységéről és intézményi hovatartozásáról, elsősorban az 1960-as évek elejéről származó empirikus anyagok alapján. Azzal érvelt, hogy a FIDE kongresszusai legitimálták az Európai Bíróság esetjogát, új utakat nyitottak vitatott területeken, és "kirakatként" működtek a Bizottság Jogi Szolgálatára számára, de elutasította azt az elképzelést, hogy a FIDE eszközként működött volna az európai jog alkotmányos berendezkedésének kísérlete mögött álló intézményi szereplők összehangolásában. Ehelyett archív dokumentumok alapján a Bizottság Jogi Szolgálatának tulajdonította ezt a szerepet. Rasmussen szerint a nemzeti európai jogi egyesületek befolyása ráadásul nemzeti szinten azért is korlátozott volt, mert a tagállamok jogi intézményeiben erős szkepticizmus uralkodott az európai jog konstitucionalizálási kísérletével szemben.²⁰⁸

Alter, Vauchez és Rasmussen nagyban hozzájárultak az európai jog történetéhez azzal, hogy rámutattak az elithálózatok fontosságára. Beszámolóikra azonban jellemző, hogy elsősorban az 1960-as évekkel foglalkoznak, nem férnek hozzá a FIDE irányítóbizottságának empirikus anyagaihoz, és tartózkodnak a FIDE kongresszusi jelentéseinek forrásanyagként való felhasználásától, annak ellenére, hogy a jelentések a FIDE fő tevékenységeiről tanúskodnak.²⁰⁹ Továbbá mindannyian feltételezik, hogy a FIDE és a

---

²⁰⁵ Alter, "Jurist Advocacy Movements in Europe", 64. o., ²⁰⁵, o.

²⁰⁶ Vauchez, *Brokering Europe (Európa közvetítése)*, 89. o. Lásd még Vauchez, "The Making of the European Union's Constitutional Foundations"; A. Vauchez, "The Force of a Weak Field: Law and Lawyers in the Government of the European Union (For a Renewed Research Agenda)", *International Political Sociology* 2 (2008), 128-144; valamint A. Vauchez és S. Lee Mudge, "Building Europe on a Weak Field: Law Economics, and Scholarly Avatars in Transnational Politics", (2012) 118, n. 2., *American Journal of Sociology*, 449-492.

²⁰⁷ Alter, "Jogász érdekvédelmi mozgalmak Európában".

²⁰⁸ Rasmussen, "Alkotmányos gyakorlat kialakítása: Az európai jogi egyesületek szerepe".

²⁰⁹ Szintén figyelemre méltó a FIDE tanulmánya, amely Julie Bailleux politológusnak az európai jogi diszciplína franciaországi kialakulásáról szóló elemzésében szerepel. Elemzésében alátámasztotta Rasmussen állítását (2012 és 2013), miszerint Michel Gaudet, a Jogi Szolgálat munkatársa informálisan vezette a FIDE-t. Nem dokumentálta azonban a FIDE tényleges működését (J. Bailleux, *Penser l'Europe par le droit: L'invention du droit communautaire en France (1945-1990)* (Daloz, 2014)). Alexandre Bernier történész továbbá egy, az európai jog francia egyesületéről szóló tanulmányával járult hozzá a munkához, amelyben amellet érvelt, hogy az egyesületnek korlátozott hatása volt az

az "eurójogi egyesületek" egy ideológiailag összetartó hálózatot alkottak, amely az európai jog bourdieu-i csatáterén az európai jog szkeptikus nemzeti megfigyelőivel szemben helyezkedett el.

A FIDE kongresszusok jelentéseinek felhasználásával, amelyek elsősorban a kongresszusi témákról szóló nemzeti jelentésekből és közösségi jelentésekből állnak, összehasonlító céllal 1961 és 1994 között,²¹⁰ , valamint a szövetség²¹¹ és magángyűjtemények új archív dokumentumaiból, ez a cikk új betekintést nyújt a FIDE természetébe, működésébe és tudományos teljesítményébe, különös tekintettel az európai jog természetéről szóló vitákra.²¹² Megcáfolja Alter és Vauchez állításait a FIDE-nek az európai jog "alkotmányos gyakorlatának" kialakításában játszott instrumentális szerepéről²¹³ , és korrigálja Vauchez, Alter és Rasmussen feltételezését, miszerint a FIDE egy ideológiailag koherens, a Jogi Szolgálathoz és az Európai Bírósághoz igazodó, a szkeptikus nemzeti szereplőkkel szembeni jogpolitikai konfrontációban álló szervezet. Ehelyett az elemzés azt mutatja, hogy a FIDE az európai jog transznacionális mezején belül biztosított teret a vitának. Míg a FIDE kongresszusai a jogi mozgósítás, az európai joggal kapcsolatos ismeretek terjesztése és a bírák, akadémikusok, magánjogászok és az üzleti élet képviselői közötti hálózatépítés színterei voltak, ezek a gyakorlatok a FIDE szervezeti és ideológiailag szétszórt jellegének és a változó intézményi hovatartozásnak voltak kitéve.

1965-ben, és azzal érvelt, hogy a kongresszuson belső nézeteltérés volt az irányelvek közvetlen hatályáról (F. Bignami, "Comparative Law and the Rise of the European Court of Justice", előadás, European Union Studies Association, Boston, 2011. március 3-6. - idézve a szerző engedélyével).

²¹⁰ Az ebben a cikkben szereplő eredmények az európai jog természetéről szóló viták és az Európai Bíróság ítélkezési gyakorlatának kritikája után a kongresszusi jelentésekben folytatott szisztematikus keresésen alapulnak. Ez a tanulmány nem törekszik a FIDE-jelentések mindenre kiterjedő elemzésére, amelyek lényegében rendkívül gazdagok és hatalmas forrást jelentenek.

²¹¹ Mivel a FIDE-nek soha nem volt állandó titkársága, a nemzeti szövetségek archívumai a FIDE-anyagok fő forrásai. A dán elnökség alatt a FIDE és az akkori FIDE-elnök, Ulla Neergaard jogászprofesszor, valamint a jelenlegi szerző és Morten Rasmussen közötti együttműködés eredményeként egyrészt a nemzeti szövetségek archívumában található, a FIDE Irányító Bizottságának ülésein készült jegyzőkönyvek (tizenkét jegyzőkönyv 1973 és 1993 között) kerültek összegyűjtésre. Sajnos a nemzeti szövetségek archívumaiban nincsenek 1973 előtti irányítóbizottsági jegyzőkönyvek. Ezen túlmenően Ole Lando dán európai jogi professzor és a dán európai jogi egyesület rendelkezésre bocsátotta archívumait, így értékes réteggel egészítette ki a már összegyűjtött forrásokat, mint például a francia európai jogi egyesület Alexandre Bernier által összegyűjtött archívumát és Gaudet Morten Rasmussen által összegyűjtött magánarchívumát. A teljes gyűjtemény most már a FIDE-re és az európai joggal foglalkozó nemzeti szövetségekre vonatkozó források legteljesebb gyűjteményét alkotja. ²¹² 1993-ban a Maastrichti Szerződés a Közösség jogi egységét a kormányközi együttműködés két új pillérének bevezetésével felhívította, ami végpontot jelent e vizsgálódás terjedelmében. Mivel az 1994-es FIDE-kongresszusról jelentős források állnak rendelkezésre, amelyek a FIDE 1980-as és 1990-es évekbeli fejlődését írják le, az 1994-es év szerepel az elemzésben.

²¹³ Az "alkotmányos gyakorlat" kifejezést részesítem előnyben az olyan kifejezésekkel szemben, mint az "alkotmányozás", mivel vitatható az a széles körben elfogadott állítás, hogy az Európai Bíróság ténylegesen "alkotmányosította" a szerződéseket.

Az európai jog akadémiai diszciplínájának felépítésének álma

Vitathatatlan, hogy az európai jog kialakulóban lévő fejlődésére a legnagyobb hatást Michel Gaudet gyakorolta, aki először a Főhatóság Jogi Szolgálatának jogászaként, majd 1958 és 1969 között a Bizottság Jogi Szolgálatának igazgatójaként dolgozott. 1962-ben határozottan alkotmányos irányba terelte az Európai Bíróságot, és teleológiai megközelítéssel felvázolta az alkotmányos jogrendet.²¹⁴ Amint az a *Van Gend en Loos* és a *Costa kontra ENEL* ügyekben a közvetlen hatály és az elsőbbség doktrínájának megalkotásából kitűnik, az EB az ő tanácsait követte. Az európai jogközösségben ezek az ítéletek legendás jelentőségre tettek szert, mint az európai jog alkotmányos forradalmának tulajdonképpeni alapjai.²¹⁵

Gaudet már az 1950-es évek közepén az európai jog alkotmányos megközelítése mellett szállt síkra, de az Európai Bíróság tartózkodott ennek elfogadásától.²¹⁶ Felismerve, hogy alkotmányos víziójának megvalósításához az európai jogászok mozgósítására van szükség azon a néhány szereplőn túl, akik osztották elképzeléseit, mint például Walter Hallstein,²¹⁷ Pierre Pescatore,²¹⁸ és Nicola Catalano,²¹⁹ Gaudet stratégiaileg az akadémiai körökhöz fordult támogatásért.

A nemzetközi ügyek westfáliai olvasatából kiindulva, amely az államokat a nemzetközi jog egyetlen alanyaként ismerte el, a nemzetközi jogtudomány tudósai azonban nem támogatták az európai jog alkotmányos megközelítését.²²⁰ Amikor a Főhatóság 1957-ben Stresában egy nemzetközi konferencia keretében, az Európai Szén- és Acélközösségről (ESZAK) szóló 1957-es stresai konferenciára meghívta az akkori legtekintélyesebb nemzetközi jogtudósokat, hogy legitimálják a nemzetek feletti jogállást mint egy új, autonóm nemzetközi jog alapját, ez visszafelé sült el: elutasították a nemzetek feletti jogállásra vonatkozó állítást, és az ESZAK jogrendszerét klasszikus nemzetközi jogként határozták meg, bár egy különleges fajtaként.²²¹ Erre a kudarcra reagálva Gaudet az európai joggal foglalkozó akadémiai diszciplína megalapítását képzelte el, hogy elvégezze a feladatot. Ennek egyik alkotó eleme egy transznacionális, az európai joggal foglalkozó nemzeti egyesületeket tömörítő szövetség lenne. Elengedhetetlen eszközként, nem csupán a tudományos legitimáció biztosításához, hanem a

---

²¹⁴ Gaudet 1962-es *Van Gend en Loos*-ügy előtti memorandumának leírását lásd Rasmussen, "Revolutionizing European law" (Az európai jog forradalmasítása), 151-153. pont.

²¹⁵ Lásd például J. H. H. Weiler, "The Transformation of Europe", (1991), 100, n. 8, *Yale Law Journal*, 2403-2483, és K. Alter, *Establishing the Supremacy of European Law* (Oxford University Press, 2001).

²¹⁶ A. Boerger és M. Rasmussen, "Az európai jog átalakítása: The Establishment of the Constitutional Discourse", (2014) 10 *European Constitutional Law Review*, 199-225. o., magyarul: "Az alkotmányos diskurzus kialakítása", (2014) 10 *European Constitutional Law Review*, 199-225. o.

²¹⁷ Az EK Bizottság elnöke 1958-1967.

²¹⁸ bíró az Európai Bíróságon 1967-től 1985-ig.

²¹⁹ Az Európai Bíróság bírója 1958-tól 1962-ig. Gaudet, Catalano és Pescatore mindannyian az ügynevezett

az európai jognak a nemzeti jogi szakmákba való behatolása, a föderációnak nagy hatása lenne az európai jog tagállami végrehajtására, és ezáltal a közös piac megvalósítására.²²²

Az európai jog és a FIDE nemzeti szövetségeinek létrehozása

A FIDE magjait azonban Gaudet segítségével is elültették. Még az ESZAK megépítését követő izgalomban, 1954-ben hivatalosan is megalakult egy francia európai jogi egyesület, az Association des juristes européens (AJE). Az alapító atya André Philips, a befolyásos jogász, közgazdász, politikus és az Európai Mozgalom tagja volt, aki élvezte a párizsi fellebbviteli bíróság hasonlóan gondolkodó jogászainak szűk körének támogatását, mint például Maurice Rolland, aki az Európai Mozgalom más kollégáival együtt vele együtt alapította meg az egyesületet.²²³ Philips fontosnak tartotta, hogy az európai építkezést az európai jog alapján erősítsék meg. Ezért az egyesület célja az volt, hogy az európai eszme iránt elfogult jogászokat szervezzen, tanulmányozza a köz- és magánjogi problémákat, és az EK-nak minden szükséges jogi segítséget megadjon.

Az a föderalista remény, hogy az ESZAK politikai közösséggé alakul, szertefoszlott, amikor 1954 augusztusában a francia nemzetgyűlés elutasította az Európai Védelmi Közösségről szóló szerződést és a benne foglalt tervezetet egy jövőbeli Európai Politikai Közösségről. Ebben a csalódottságtól terhes légkörben nehéz volt új tagokat toborozni, és 1958-ig az AJE egy szerény, kevés tagot számláló egyesület maradt.²²⁴ Az EURATOM és az Európai Gazdasági Közösség (ECC) megalakulását követő optimizmussal az AJE mégis növekedett. Mivel a kibővített AJE legtöbb gyakorló jogászának és politikusának közös élménye volt a francia ellenállás, mindannyian hittek abban, hogy a jog "az európai építkezés cementje" lesz, emlékezve az "igazságszolgáltatás hitlerizálására".²²⁵

Gaudet elképzeléseivel összhangban Rolland remélte, hogy az AJE-t egy európai szintű európai jogi egyesület francia szekciójává alakítja át, amint a többi tagállam hasonló csoportjaival kapcsolatokat alakítanak ki.²²⁶ Ennek érdekében az AJE nemzetközi konferenciákon hozta össze a kiemelkedő európai jogászokat, amelyek sikeresen ösztönözték új jogászok létrehozását.

---

²²² Így magyarázta Gaudet a FIDE létrehozására irányuló erőfeszítések motivációját Jean Rey-nek, a Hallstein-bizottság 1958-1967-es biztosának és a Bizottság 1967-1970-es elnökének (Gaudet Rey-nek, 1961. január 21., Michel Gaudet archívuma (AMG), Jean Monnet pour l'Europe Alapítvány, Lausanne, Chronos 1961).

²²³ Bernier, "Constructing and Legitimizing" (Konstruálás és legitimálás), 401-402. pont.

²²⁴ *Ibid.*

²²⁵ *Ibid.*

²²⁶ Ezt a célt az AJE statútumaiban írták le (Bailleux, *Penser l'Europe par le droit*, 277. o.).

nemzeti szövetségek.²²⁷ Az Associazione Italiana dei Giuristi Europei (AIGE) 1958-ban így alakult meg tizenegy római jogász, elsősorban ügyvédek által, akik Gaudet irányításával hivatalosan is az AJE-hez hasonló egyesület létrehozására törekedtek.²²⁸ Az AIGE-nek sikerült megnyernie az Európai Bíróság első elnökét, Massimo Pilotti bírót (az Európai Bíróság elnöke 1952-1958), hogy az egyesület élére álljon annak megalakulásától kezdve.²²⁹ Belgiumban az Association Belge pour le Droit Européen szintén 1958-ban alakult, többek között Walter Ganshof Van der Meersch, a belga Semmítőszék főügyésze, majd az Emberi Jogok Európai Bíróságának bíróját (1973-1986), valamint Louis Hendrickx, a Brüsszeli Fellebbviteli Bíróság bíróját.²³⁰ Ezt követően 1959 decemberében megalakult az Association Luxembourgeoise des Juristes Européens (Luxembourgeoise-i Európai Jogászok Egyesülete) Arthur Calteux, a luxemburgi Legfelsőbb Bíróság tanácsosa és az Európai Föderalisták Uniójának alelnöke vezetésével. A tagok között volt Pescatore, aki akkoriban a Külügyminisztérium tisztviselője volt, és aki kiemelkedő szerepet játszott a Római Szerződések tárgyalásaiban.²³¹ Hollandiában a holland Nederlandse Vereniging voor Europees Recht (NVER) 1960. szeptember 24-én alakult 37 jogász, elsősorban gyakorló jogász, köztük az Európai Bíróság akkori elnöke, Andreas Donner (az Európai Bíróság elnöke 1958-1964, az Európai Bíróság bíróját 1964-1979), Jos Serrarens, az Európai Bíróság korábbi holland bíróját (az Európai Bíróság bíróját 1952-1958) és az Európai Gazdasági Közösség (EGK) versenyjogi főigazgatóját, Pieter Verloren van Themaat (az Európai Bíróság főtanácsnoka 1981-1986).²³² A tagok többsége egy 1954 óta létező informális munkacsoportból ismerte egymást, amelyet C.H.F. Polak és F.M. von Asbeck jogászprofesszorok kezdeményeztek.²³³ 1959-ben a csoport az újonnan létrehozott Európa Intézet részévé vált, amelyet a mindenütt jelenlévő Ivo Samkalden, 1956 és 1958 között a Munkáspárt holland igazságügyi minisztere, a nemzetközi jog professzora, politikus és szókimondó föderalista²³⁴ vezetett, aki szoros kapcsolatban állt Gaudet-val.²³⁵

---

²²⁷ Rasmussen, "Az alkotmányos gyakorlat kialakítása". Az európai jogi egyesületek szerepe", 176. o., vö.

²²⁸ Costituzione di Associazione Repubblica Italiana, 1958. november 27. Az AIGE archívuma (AAIGE). Bailleux azt állította, hogy Gaudet részt vett ebben a folyamatban, mivel Gaudet archívumában található egy feljegyzés, amely pontosan dokumentálja az AIGE megalapítását (Bailleux, *Penser l'Europe par le droit*, 277. o.).

²²⁹ *Ibid.*

²³⁰ Bailleux, *Penser l'Europe par le droit*, 278. o., és Rasmussen, "Establishing a Constitutional Practice", 191. o.

²³¹ Rasmussen, "Az alkotmányos gyakorlat kialakítása", 177. o., 177. o.

²³² Köszönöm Karin van Leeuwennek, hogy rámutatott ezekre a tényekre.

²³³ K. van Leeuwen, "Útkeresés. The Netherlands and European Law, 1950-1983", konferencia-előadás, Setting the Agenda for Historical Research on European Law. Actors, Institutions, Policies and Member States, december 9-11., 14-15. o., 14-15. o.

²³⁴ Interjú Laurens-Jan Brinkhorsttal, 2013. december 6.

²³⁵ Gaudet és Samkalden például már az 1960-as évek elején együttműködött egy transznacionális európai jogi folyóirat terveit illetően. Lásd R. Byberg, "The History of *Common Market Law Review* 1963-1993. Carving out an

A buktatót Németország jelentette. A németországi Európa-párti bürokrácia magjaként a Külügyminisztérium már régóta szorgalmazta egy német európai jogi társulás létrehozását. Ezért a német igazságügyi minisztériumot is erre az ügyre ösztönözte.²³⁶ Ennek megfelelően az AJE által 1960 novemberében Párizsban tartott konferencián a német igazságügyi minisztérium képviselője, Erich Bülow és a franciaországi német nagykövet ígéretet tettek egy német európai jogi egyesület létrehozására, amint arról a Jogi Szolgálat képviselője beszámolt Gaudet-nak.²³⁷ Amikor az erőfeszítések eredménytelennek tűntek, Gaudet türelmetlenné vált. A belga egyesület a másik négy egyesülettel együttműködve egy 1961 őszi tartandó konferenciát tervezett, ahol megalakulhatott volna az európai szövetség, de ahhoz, hogy ez a szövetség tekintélyes és hatékony legyen, elengedhetetlen volt egy német egyesület. Ezért Gaudet megkérte a Bizottság elnökét, Walter Hallsteint, hogy mozgassa meg a szálakat a német külügyminisztériumban és az igazságügyi minisztériumban, és egy 1961. márciusi találkozón Gaudet a német jogászprofesszorral, Ernst Steindorffal is tárgyalt az ügyről, és arra ösztönözte, hogy hozza létre a szövetséget.²³⁸ A kül- és igazságügyi minisztérium, valamint Gaudet nyomására Steindorff 1961. április 26-án a hamburgi Max Planck Intézetben, az összehasonlító jogtudományi és nemzetközi magánjoggal foglalkozó Max Planck Intézetben 10 tudóstársával, köztük Hans- Peter Ipsennel, Ernst Mestmäckerrel, Konrad Zweigert-tel és Bodo Börnerrel megalapította a Wissenschaftliche Gesellschaft für Europarecht (WGE) nevű szervezetet, a Német Összehasonlító Jogi Társaság alcsoportjaként. Az egyesület céljai között szerepelt a közös piaccal kapcsolatos jogi problémák tanulmányozása, és az európai jogi egyesületek szövetségéhez való csatlakozás, ha egyszer létrejön.²³⁹ Az egyesületbe való belépés korlátozásával az alapítók kizárólagosságot műveltek: míg az európai joggal foglalkozó akademikusok, valamint a minisztériumok és a Közösség tisztviselői két meglévő tag meghívására tagok lehettek, a bírák és az ügyvédek nem voltak szívesen látottak.²⁴⁰ Valószínűleg a Külügyminisztérium volt a rejtett kéz e kezdeményezés mögött, amely továbbra is szabályozta az egyesület arculatát azáltal, hogy beavatkozott az egyes személyek tagságába. Hans- Peter Ipsen, a Hamburgi Egyetem jogászprofesszora például terhes múltja tekinthetett vissza, mivel 1937-ben belépett a náci pártba, és a "gyarmati" egyetemek biztosaként szolgált a

---

²³⁶ Hans Peter Ipsen levele Walter Straussnak, 1961. május 30., Walter Strauss archívuma, Institut für Zeitgeschichte, München (AWS), 328.

²³⁷ Vermerk. Betr: Organisation der Schiedsgerichtsbarkeit; hier: Tagung der Vereinigung Europäischer Juristen in Paris, a Bizottság Jogi Szolgálatának archívuma, Brüsszel (ALSC), 347.69 (y) Association des juristes européens.

²³⁸ Bailleux, *Penser l'Europe par le Droit*, 279-280. pont.

²³⁹ Referat IV 4, Aufzeichnung in Stichworten für Herrn Staatssekretär betr. Wissenschaftliche Gesellschaft für Europarecht, AWS, 328 és Tagerverzeichnis, 1964. november 1., AWS, 328.

²⁴⁰ *Ibid.*

Antwerpen és Brüsszel.²⁴¹ Ezért a külügyminisztérium azt akarta, hogy Ipsent zárják ki a WGE irányítóbizottságából, és azt tanácsolta, hogy ne beszéljen nemzetközi kollégái, különösen a belgák előtt, akik sértőnek találnák jelenlétét.²⁴² A tanácsot megfogadva Reimer Schmidt, a Hamburgi Egyetem professzora lett az egyesület elnöke, aki egy olyan irányítóbizottságot vezetett, amely Bodo Börner jogászprofesszorból, a Kölni Egyetemről, Carl Friedrich Ophülsből, a brüsszeli német nagykövetből és Walter Roemerből, az Igazságügyi Minisztérium egyik osztályvezetőjéből állt.²⁴³

Az AJE kezdeményezésére, és néhány esetben Gaudet bábáskodásával, hat különböző karakterű társulás jött létre. Ezen egyesületek többsége a gyakorló jogászokból álló szakmai jogi társaságokhoz hasonlított. A WGE, amely tudósokból állt, volt az egyetlen kizárólag tudományos jellegű egyesület, csak erős kapcsolatokkal a kormányminisztériumokkal, amelyek igyekeztek ellenőrizni az egyesület egyes aspektusait. Minden egyesület alapja azonban az európai integrációhoz való ideológiai ragaszkodás és a jognak az integrációs folyamatban való ígérétébe vetett hit volt. Ezen az alapon képesek voltak szövetséggé egyesülni.

Az alapító kongresszus 1961-ben

Az 1961. október 12-14. között Brüsszelben tartott kongresszuson, amelyet a belga szövetség az Interuniversity Centre for Comparative Law (Egyetemközi Összehasonlító Jogi Központ) közreműködésével szervezett, végül megalakult a FIDE. Rolland lett az elnök, a szintén francia Louis-Edmond Pettiti lett a főtitkár, Börner, Hendrickx, Samkalden, Calteux és Carlo Bozzi pedig az alelnökök. Ez a hét együttesen alkotta a FIDE elnökségét, amely nem tartalmazta az Európai Bíróság szereplőit, annak ellenére, hogy az Európai Bíróság több jelenlegi vagy volt bírója részt vett a nemzeti szövetségek munkájában. Ezenkívül egy 34 tagból álló irányítóbizottság (Comité Directeur) felügyelte az iroda munkáját, amelyet a jövőben is kineveztek.²⁴⁴ Végezetül pedig tervbe volt véve egy

---

²⁴¹ Ipsen náci rezsimhez való kötődésének értékelését lásd: C. Joerges, "Europe as a Grossraum. Shifting Legal Conceptualisations of the Integration Project" in C. Joerges and N. S. Ghaleig (szerk.), *Darker Legacies of Law in Europe. The Shadow of National Socialism and Fascism over Europe and its Legal Traditions* (Hart Publishing, 2003), 167-191, 183. o., valamint A. K. Mangold, *Gemeinschaftsrecht und deutsches Recht: die Europäisierung der deutschen Rechtsordnung in historisch-empirischer Sicht* (Mohr Siebeck, 2011), 250. o..

²⁴² Referat IV 4, Aufzeichnung in Stichworten für Herrn Staatssekretär betr. Wissenschaftliche Gesellschaft für Europarecht, AWS, 328.

²⁴³ Rasmussen, "Az alkotmányos gyakorlat kialakítása", 178. o., magyarázata.

²⁴⁴ *Ibid.*, 178. o. Lásd még a kongresszusi jelentésben szereplő általános állásfoglalást: Rapport au Colloque international de droit européen organisé par l'Association belge pour le droit européen, Bruxelles, 12-14 October 1961 (Bryant, 1962) (a továbbiakban: FIDE 1961-es kongresszusi jelentés).

állandó titkárság.²⁴⁵ Ezeknek a szervezeteknek biztosítaniuk kell a FIDE céljait: először is a tagszervezetek célkitűzéseinek előmozdítása, beleértve a közös rendezvényeket és az információcserét, másodsor az európai jog iránt érdeklődő jogászok szervezése, harmadszor az európai jog jogi problémáinak tanulmányozása, végül pedig e problémák tudatosítása.²⁴⁶ Konkrétan a FIDE számos rendezvényt szervezne, például az alapító kongresszust, ahol az elnökség által kiválasztott témákról szóló nemzeti jelentéseket vitatnák meg, és közös határozatokat fogadnának el.²⁴⁷

Az alapító rendezvény három témára összpontosítva előkészítette az utat a későbbi kongresszusok számára: a vállalati fúziók, a trösztellenes jogszabályok és az ingyenes promóciós ajándékokkal történő értékesítés, amelyeket a nemzeti jelentések alapján vitattak meg az összehasonlító jog nagyszerű gyakorlataként.²⁴⁸ A versenyjogi témák középpontba állítása tükrözte a FIDE és a német versenyjogi biztos, Hans von der Groeben és főigazgatója, Verloren van Themaat közötti kapcsolatokat, akik hivatalosan az európai jogi egyesületek és a Bizottság közötti kapcsolatért felelősek.²⁴⁹ Ez azonban elsősorban az EGK-Szerződés 85. és 86. cikkének, a versenyjog két központi cikkének alkalmazásáról szóló, a jövőre vonatkozó híres 17. rendelettervezet közelmúltbeli közzétételét tükrözte.²⁵⁰ A kongresszus alapján általános állásfoglalást fogadtak el az európai joggal kapcsolatos tudatosság, az európai joggal kapcsolatos egyetemi kurzusok és az európai jogi tanszékek létrehozásának szükségességéről.²⁵¹

A 182 résztvevő különböző háttérrel rendelkezett: A résztvevők 35 százaléka nemzeti bíróságoktól, 18 százaléuk magánjogász, 14 százaléuk akadémikus, 9 százaléuk a Bizottságtól, 6 százaléuk nemzeti cégektől, 4 százaléuk nemzeti tisztviselők (többnyire minisztériumokból), 3 százaléuk bíró vagy az Európai Bíróság más típusú személyzete, 2 százaléuk pedig nemzeti bankoktól érkezett.²⁵² A résztvevők megoszlása nagymértékben tükrözte a

---

²⁴⁵ Compte-rendu de la réunion du bureau de la Fédération internationale pour le droit européen, 1962. január 13. Párizs, Eric Stein papers, Bentley Historical Library, Ann Arbor, Michigan, Box 12 Pettiti, és Pescatore levele Landónak, 1971. november 9., Archive of Dansk Forening for Europaret (ADFE).

²⁴⁶ Statuts de la FIDE, AAIGE. Ezeket az alapszabályokat 1994-ben nyomtatták ki az 1994-es római kongresszushoz kapcsolódóan, de a célok valószínűleg alig tértek el az eredeti céloktól. A FIDE céljairól Gaudet által az 1960-as években írt feljegyzés alátámasztja ezt az értelmezést (Gaudet, Note concernant la federation internationale pour le droit europeen, dátum nélkül, ALSC, 347.96 (100) Fédération internationale pour le Droit européen).

²⁴⁷ Gaudet, Note concernant la federation internationale pour le droit europeen, dátum nélkül, ALSC, 347.96 (100)

Fédération internationale pour le Droit européen.

²⁴⁸ FIDE kongresszusi jelentés 1961.

²⁴⁹ Rasmussen, "Establishing a Constitutional Practice", 178. o. és FIDE kongresszusi jelentés 1961.

²⁵⁰ Köszönöm Michel Waelbroecknek, hogy rámutatott erre.

²⁵¹ Résolution Générale, FIDE kongresszusi jelentés 1961,

²⁵² A résztvevők elemzése a Michel Waelbroeck archívumában található kongresszusi résztvevői listán alapul. A fent

az esemény szervezéséért felelős belga szövetség intézményi kapcsolatait. Az elnök, Hendrickx, és az egyesület vezetőségének nagy része kapcsolatban állt a brüsszeli Cour d'appellel, és ezért nagyszámú olyan résztvevőt tudtak megnyerni, akik kapcsolatban álltak ezzel a bírósággal. Az Európai Bíróság hét bírāja közül csak Andreas Donner és Charles Hammes elnök volt jelen.²⁵³

Egyértelmű szervezeti struktúrával, kinevezett vezetőséggel, hat nemzeti szövetséggel az alapjaként, egy sikeres első nemzetközi kongresszussal és a Bizottsággal való együttműködéssel a szövetség arra törekedett, hogy a Gaudet által elképzelt európai jogállamiságért és az európai jognak a nemzeti jogi szakmákba való behatolásáért küzdő ügyvédek mozgósításának nagy szereplője legyen. Miközben Gaudet elégedett volt ezzel az előrelépéssel, amelyről ő és hasonlóan gondolkodó társai évek óta álmodoztak, már a következő lépéseket tervezte: a szövetségnek növekednie kell, és több bírót, gyakorló ügyvédet és professzort kell összegyűjtenie, majd a programon kell dolgoznia, és javítania kell módszereit és szervezetét, hogy betölthesse szerepét az új európai jogrendszer kialakításában. Bár a FIDE formálisan magánszövetség volt, Gaudet ígéretet tett arra, hogy minden tőle telhetőt megtesz, hogy segítsen, ahogyan azt barátjának, Eric Steinnek írta.²⁵⁴

Kongresszusok az 1960-as években

1962 decemberében hivatalosan a Jogi Szolgálatot bízták meg a FIDE-vel való kapcsolat kezelésével. Gaudet már 1962 januárjában találkozott Hendrickx-szel, amikor úgy döntöttek, hogy a FIDE az európai jog különböző aspektusairól jelentéseket készíthet a Bizottság belső használatára. Cserébe a Bizottság nemcsak a FIDE alapvető működési költségeit finanszírozná, hanem a nemzeti szövetségek és a FIDE munkacsoportok támogatását is, amelyek hozzájárulnak a bizottsági jelentésekhez.²⁵⁵ A tényleges jelentések megírásáról vagy a Bizottság általi felhasználásáról nem sokat tudunk, bár az biztos, hogy 1962 elején létrehoztak egy bizottságot az EGK versenyjogának tanulmányozására. Ez a bizottság 5-6 évig működött, és a Bizottság hangadó testületeként működött a versenyjog területére vonatkozó új szabályozás előkészítése során.²⁵⁶ Mindazonáltal egyértelmű, hogy a FIDE és a Jogi Szolgálat között nagyon szoros kapcsolat és összehangolt elvárások alakultak ki.

Az 1963-as hágai második kongresszuson, ahol Samkalden elnökölt, a FIDE rögtön belevetette magát az európai jog meghatározásának fő vitájába, és a következők problémájára összpontosított.

---

csak az 1961-es, 1973-as (Ole Lando magánarchívumában) és 1994-es (az AIGE archívumában) kongresszusok résztvevőinek listája található.

²⁵³ Maurice Lagrange és Karl Roemer ügyvéd tábornokokkal együtt.

²⁵⁴ Bailleux, *Penser l'Europe par le droit*, 282-83. o. (idézi Gaudet Steinhez intézett 1961. május 30-i levelét).

Ezek voltak a nemzetközi szerződések közvetlenül alkalmazandó rendelkezései és azok alkalmazása a Római Szerződésekben - ez a téma nemcsak Gaudet-t foglalkoztatta nagymértékben, hanem az európai jog egyik fő kérdése is volt az Európai Bíróságnak a *Van Gend en Loos*-ügyben hozott ítélete után.²⁵⁷ Ez az ügy Hollandiában indult, ahol az 1950-es években egy sokat vitatott alkotmányreform a nemzetközi jog önvégrehajtó rendelkezéseinek elsőbbségét állapította meg. Ezzel a lendülettel holland vállalatok és versenyjogi szakértők, akiket szűk látókörű, kereskedelemorientált kérdések vezéreltek, az EGK-Szerződés rendelkezéseinek lehetséges közvetlen hatását vizsgálták.²⁵⁸ Az európai jognak a tagállamokban való egységes alkalmazása és az európai jogrend fejlődése iránt érdeklődve az NVER is érdekelt volt a kérdésben, és 1961-ben a szövetség munkacsoportot hozott létre az EGK-Szerződés önvégrehajtó elemeinek azonosítására, megalapozva ezzel az 1963-as FIDE-kongresszust.²⁵⁹

1961 és 1963 között több esemény is előmozdította az európai jog fejlődését. 1962-ben a holland legfelsőbb bíróság kimondta, hogy egyedül az Európai Bíróság illetékes eldönteni, hogy az EGK-Szerződés mely részei önvégrehajtóak, és következésképpen elsőbbséget élveznek a holland joggal szemben, egy olyan ügyben, amelyben az NVER főtitkára, C.R.C. Wijkerheld Bisdom képviselte a Bosch-t, és amelyben az öt bíróból kettő az NVER tagja volt.²⁶⁰ Híres, hogy 1963-ban egy importadóval kapcsolatos vita arra készítette a holland vámbíróságot, hogy előzetes döntéshozatal iránti kérelmet küldjön az Európai Bíróságnak az EGK-Szerződés 12. cikkének lehetséges önvégrehajtó jellegéről, amely megtiltja a tagállamoknak, hogy új vámokat hozzanak létre vagy a meglévőket emeljék. Ezt az ügyet a *Van Gend en Loos* vállalat és P.N. Droog adójogi szakértő kezdeményezte az NVER munkacsoport megalakulása előtt, de amikor az előzetes döntéshozatal iránti kérelmet elküldték, Droog az NVER jogászai, L.F.D. Ter Kuile és Hans Stibbe bevonásával megerősítette csapatát.²⁶¹ Gaudet és a Jogi Szolgálat számára az előzetes hivatkozás egy arany lehetőséget jelentett, amely lehetővé tette számukra, hogy az európai jog alkotmányos és föderális vízióját szorgalmazzák azáltal, hogy azt javasolták az Európai Bíróságnak, hogy biztosítson közvetlen hatályt és elsőbbséget az

²⁵⁷ A közösségi jog megsértésének következményeit is megvitaták (Deuxième colloque international de droit Européen organisé par l'Association Néerlandaise pour le Droit Européen, La Haye 24-26 Octobre 1963 (N.V. Uitgeversmaatschappij W.E.J. Tjeenk Willink, Zwolle, 1966) (a továbbiakban: FIDE kongresszusi jelentés 1963)).

²⁵⁸ Van Leeuwen, "Blazing a Trail", 6-11.

²⁵⁹ Vauchez, *Brokering Europe*, 120. o. Lásd még: FIDE kongresszusi jelentés 1963, 65-90. o.

²⁶⁰ Rasmussen, "Az alkotmányos gyakorlat kialakítása", 182-183. o., magyarul: "Az alkotmányos gyakorlat kialakítása".

²⁶¹ Köszönöm Karin van Leeuwennek, hogy kutatásai alapján rámutatott erre. Helyreigazítja azt a félreértést, hogy a *Van Gend en Loos*-t a NEVER jogászai, Ter Kuile és Stibbe kezdeményezték, mint az európai jogrend kialakulását előmozdító kísérleti esetet, ezt az állítást először Vauchez (Vauchez, "The Making of the European Union's Constitutional Foundations", 117. o.), majd Alter (Alter, "Jurist Advocacy Movement", 73-74. o.) és Rasmussen (Rasmussen, "Establishing a Constitutional Practice", 183. o.) fejtette ki.

Európai jognak²⁶² - ezt a kezdeményezést az Európai Bíróság részben követte, amikor óvatosan közvetlen hatályt adott a tagállamok negatív kötelezettségét tartalmazó szerződéses cikkeknél.

Ez az ellentmondásos fejlemény váratlanul egybeesett a FIDE 1963-as kongresszusának témájával, mivel a nemzeti jelentések rámutattak a nemzetközi jog recepciójában mutatkozó nagy különbségekre: a monista államok a nemzetközi jogot közvetlenül beépítették a belső jogba (Hollandia, Franciaország, Luxemburg és Belgium), míg a dualista tagállamokban (Németország és Olaszország) a parlamentnek kellett a nemzetközi szerződéseket belső joggá alakítania. Ezen az összehasonlító alapon például Nicola Catalano, az Európai Bíróság volt bírójának, Pescatore, Ter Kuile, a belga jogtudós Michel Waelbroeck, Ophüls és Ipsen, az Európai Bíróság leendő bírójának, Ter Kuile és Ophüls közötti jelentős vita egy olyan állásfoglalás elfogadásához vezetett, amely általánosságban támogatta az európai jog közvetlen hatályát és elsőbbségét.²⁶³ A FIDE és más transznacionális szereplők által az elsőbbség legitimációjára támaszkodva,²⁶⁴ az EB egy évvel később a *Costa kontra ENEL* ügyben hozott ítéletében megalapozta az elsőbbségi doktrínát.

A kongresszus néhány résztvevője, mint például Waelbroeck, azonban nagyon szkeptikus volt az európai jog és a nemzetközi jog radikális megkülönböztetésével kapcsolatban, ahogyan azt többek között Ophüls, Ipsen és Paul Leleux, a Jogi Szolgálat munkatársa szorgalmazta. Waelbroeck szerint az európai jog a nemzetközi jog része volt, és az európai jog és a tagállamok belső joga közötti kapcsolat nem különbözött alapvetően a nemzetközi jog és a belső jog közötti viszonytól általában. Ezért aggódott amiatt, hogy a Bizottság politikai célokat követ.²⁶⁵

A Rolland elnöksége alatt 1965-ben Párizsban megrendezett következő kongresszust, amelynek középpontjában a közösségi jognak a nemzeti jogrendszerekbe való bevezetésére és a társasági jog harmonizálására irányuló intézkedések álltak, a közvetlen hatály hatály terjedelmével kapcsolatos eltérő vélemények jellemezték. Az első témáról szóló nemzeti jelentések egyetértettek abban, hogy a rendeletek azonnal hatályba lépnek a nemzeti jogrendszerekben, és a *Van Gend en Loos* és a *Costa kontra ENEL* ügyekben hozott ítéleteket általában üdvözölték, de a kongresszuson felszólalók többsége ragaszkodott ahhoz, hogy az irányelveket nemzeti végrehajtási aktszal kell a nemzeti jogba átültetni.²⁶⁶ Egy olyan időszakban, amikor az üres szék válsága egyértelműen a föderális Európa iránti politikai hajlandóság hiányát mutatta, a FIDE kongresszusának számos küldöttje tartózkodott a jogi aktivizmustól, és inkább a szerződés szövegére hagyatkozott, ahol az

---

²⁶² Rasmussen, "Az alkotmányos gyakorlat kialakítása", 182-183. o.

²⁶³ FIDE 1963-as kongresszusi jelentés, 287-288. o.

²⁶⁴ Az olyan európai jogi folyóiratok, mint a *Common Market Law Review*, már a *Costa kontra ENEL* ítélet előtt is legitimálták az európai jog különleges jellegét. Lásd Byberg, "The History of *Common Market Law Review* 1963-

egyértelműen kimondták, hogy a rendeletek közvetlen hatályúak, míg az irányelvek az eredményt illetően kötelezőek, de a végrehajtást a nemzeti hatóságokra bízta.²⁶⁷ Egy másik csoport elutasította ezt a szó szerinti értelmezést, és úgy vélte, hogy az irányelvek "vertikális" közvetlen hatályúak (azaz az egyén védekezéséért hivatkozhat rájuk az állammal való kapcsolataiban), de horizontális közvetlen hatályúak nem (nem hivatkozhat rájuk az egyének közötti kapcsolatokban).²⁶⁸ A két korábbi kongresszussal ellentétben nem fogadtak el határozatot. Létrehoztak azonban egy speciális FIDE-bizottságot, például Ophüls és Andreas Donner, az Európai Bíróság bírójának részvételével,²⁶⁹ és ez megállapította, hogy az irányelvek az európai jog hatékonysági elve (effet utile) alapján valóban rendelkezhetnek közvetlen joghatással. A *Graddal* kezdődően 1970 és 1974 között három, az Európai Bíróság által hozott ügy sorozat foglalkozott a kérdéssel.²⁷⁰ Az első ügy előtt a Jogi Szolgálat egy belső feljegyzésben közölte az EB-vel, hogy a kérdés rendkívül ellentmondásos a jogtudományban. A FIDE-bizottság jelentése miatt azonban a tudományos közvélemény fokozatos elmozdulására is hivatkozhatott, és a három ügyben az EB a hatékonyság elve alapján állapította meg az irányelvek közvetlen hatályát, megismételve a FIDE-bizottság jelentésében szereplő érvelést,²⁷¹ és tulajdonképpen elmosva a jogi aktusok kategóriái közötti különbséget az európai jogrendszerben. Egyes tagállamok nemzeti jogi és politikai intézményei azonban hangosan ellenezték ezt a fejleményt. Nagy-Britanniában a Lordok Házának egyik bizottsága élesen reagált az Európai Bíróság megközelítése által okozott "jogbizonytalanságra", és azt javasolta, hogy az EK Tanács rutinszerűen mondja ki kifejezetten, hogy egy irányelv közvetlen hatályú lehet-e vagy sem az új közösségi jogszabályokban. Franciaországban a Conseil d'Etat nyíltan fellázadt az EB ítélezési gyakorlata ellen a Cohn-Bendit-ügyben 1978-ban,²⁷² ahol a bíróság úgy ítélte meg, hogy az irányelveknek az EGK-Szerződés 189. cikke szerint nincs közvetlen hatálya. Az ügy nyomán a Jogi Szolgálat visszalépett az irányelvek és a rendeletek egyenlőségjelet mutató stratégiájától, és különbséget kezdett tenni közöttük; az előbbieket csak az államokra nézve kötelezőek, és így nem eredményezhetnek horizontális közvetlen hatást a polgárok számára. Erre az értelmezésre támaszkodva az Európai Bíróság 1979-ben visszavonta és megerősítette, hogy bizonyos irányelvek közvetlen joghatást fejthetnek ki, de

²⁶⁷ EGK-Szerződés, 189. cikk.

²⁶⁸ Lásd például a "Mécanismes juridiques assurant la mise en oeuvre de la législation communautaire par les autorités législatives ou exécutives nationales" című belga nemzeti jelentést, amelyet C. Cambier, M. Waelbroeck, J. V. Louis és a "Mécanismes juridiques assurant la mise en oeuvre de la législation communautaire par les autorités législatives ou exécutives nationales" című belga nemzeti jelentést.

H. Desmedt, FIDE kongresszusi jelentés 1965.

²⁶⁹ Dumon, Rigaux és Goffin Belgiumból, Ophüls és Bulow Németországból, Labbé Franciaországból, Donner, Erades és Ter Kuile Hollandiából, Lapace pedig Görögországból (Bignami, "Comparative law", 22. o.).

²⁷⁰ 9-70. sz. ügy, *Franz Grad kontra Finanzamt Traunstein*, ECLI:EU:C:1970:78; 33-70. sz. ügy, *SpA SACE kontra az Olasz*

csak a tagállamok, nem a polgárok számára.²⁷³ Így az Európai Bíróság elfogadta az 1964-es *Van Gend en Loos-ügyben* hozott ítélet óta fennálló alternatív végrehajtási rendszer korlátait. Ez a békeajánlat azonban nem elégítette ki a franciaországi gaullista köröket, akik továbbra is harcoltak az Európai Bíróság irányelvekkel kapcsolatos álláspontja ellen, egészen a franciaországi politikai vezetésben bekövetkezett változásig és az európai integráció folyamatának az egységes európai intézkedéscsomaggal (SEA) való új lendületéig.²⁷⁴

A FIDE-jelentés hatását áttekintve az irányelvek közvetlen hatályának konfliktusos utóhatása ad értelmezési keretet: ami a FIDE-jelentésnek mint az európai jog fejlődésének tudományos gerincének fontosságáról szólhat (mivel a Bizottság és az Európai Bíróság a különbizottság ajánlására támaszkodott), az egyben a visszajára fordulás története is volt, amikor a Bizottság és az Európai Bíróság figyelmen kívül hagyta a transznacionális tudományos ellenállást, amely a határozott nemzeti ellenállást tükrözte, és a bírói kreativitás határait feszegette.

Szervezeti szempontból a FIDE nem a tervezett módon fejlődött. A brüsszeli titkárság létrehozásának terve megrekedt,²⁷⁵ és az Elnökség által biztosított vezetés elhalványult.²⁷⁶ Ennek következtében a FIDE-nek egy nagyon laza kerete volt, amely egyrészt egy rotációs elnökségből állt, amely a FIDE adminisztrációjával foglalkozott, de elsősorban a következő kongresszus tervezésével, lebonyolításával és a következő kongresszus témáira vonatkozó javaslatokkal foglalkozott,²⁷⁷ másrészt pedig a nemzeti szövetségek különböző tagjaiból álló irányítóbizottságból, amely minden fontos kérdésben, például a kongresszus témáiról való végső döntésben döntött. A bizottságban lévő eltérő nézetek azonban azt jelentették, hogy a szövetség szervezeti megerősítésének vagy új FIDE-tevékenységek elindításának feltételei rosszak voltak.²⁷⁸ A kongresszusokon kívül gyakorlatilag semmilyen tevékenységre nem került sor a FIDE égisze alatt, és a szövetség szervezetileg sem fejlődött. Sok minden függött a nemzeti

---

²⁷³ 148/78. sz. ügy, *Tullio Ratti elleni büntetőeljárás*, ECLI:EU:C:1979:110. Lásd még: 152/84. sz. ügy, *M. H. Marshall kontra Southampton and South-West Hampshire Area Health Authority (tanítás)*, ECLI:EU:C:1986:84.

²⁷⁴ M. Rasmussen, "The Battle of European Law Enforcement", konferencia-előadás, *Setting the Agenda for Historical Research on European Law. Actors, Institutions, Policies and Member States*, 2015. december 9-11., Európai Egyetemi Intézet, 8-19. o., 8-19. o.

²⁷⁵ Pescatore levele Landónak, 1971. november 9., ADFE.

²⁷⁶ Az Iroda működéséről nagyon kevés forrás áll rendelkezésre. Az Elnökség 1962. januári üléséről készült jegyzőkönyvek az Elnökség kezdeti vezető szerepére utalnak (*Compte-rendu de la réunion du bureau de la Fédération internationale pour le droit européen*, 1962. január 13., Párizs, ESP, 12. doboz Pettiti). Ezt követően az összegyűjtött anyagban az Elnökséget csak néhányszor említik, ami arra utal, hogy az 1960-as évek közepétől kezdve, amikor az Irányítóbizottság lett a vezető szerv, szerepe nagyon lecsökkent. Az Elnökség továbbra is létezett, de kevés funkciót tartott meg, beleértve a tagság jóváhagyását is. 1971-ben a FIDE tagjává fogadta az angol, ír, norvég és dán európai jogi szövetségeket, amikor az Egyesült Királyság, Írország, Norvégia (várhatóan) és Dánia csatlakozott az 1973 januárjára tervezett Közösséghez (*Déclaration du Bureau de la F.I.D.E. relative à l'élargissement de la Communauté*

a következő kongresszusért felelős egyesülettől, amely témákat javasolt²⁷⁹, és a kongresszus előkészítése és finanszírozása során a közösségi intézményekkel, nemzeti intézményekkel és üzleti partnerekkel fenntartott különleges kapcsolataira támaszkodott. A kongresszusok így nagymértékben változtak a házigazda egyesület preferenciái és képességei szerint.²⁸⁰ Erre példa az 1968-as római kongresszus. Az AIGE és az olasz ipar közötti szoros kapcsolatokat tükrözve,²⁸¹ a kongresszus a nemzetközi vállalati fúziókra összpontosított²⁸² és a korábbi kongresszusokkal ellentétben nem vonzotta az elsősorban az európai jog természete iránt érdeklődő szereplőket.

Kongresszusok az 1970-es években

A FIDE és a Jogi Szolgálat közötti kapcsolat jelentősen meglazult, amikor Gaudet 1969-ben befejezte igazgatói tevékenységét. Utódja, Walter Much nem ápolta a tudományos kapcsolatokat²⁸³ és nem volt nagy érdeklődése a FIDE iránt.²⁸⁴ Az Európai Bíróság közvetve a fő intézményi kapcsolatot jelentette, mivel az irányítóbizottsági üléseken általában egy vagy több bíró vagy főügyész volt jelen az Európai Bíróságról.²⁸⁵ A Robert Lecourt²⁸⁶ EB-elnökségének²⁸⁷ keretében az EB és a nemzeti jogi elit közötti szorosabb kapcsolatokért folytatott általános kampánynak megfelelően az EB bíráinak részvétele lehetővé tette az európai joggal kapcsolatos ismeretek elterjedését, ami hatással lehetett a nemzeti jogalkalmazásra. Ugyanakkor az akadémiai, bírósági, intézményi, banki és ipari elitek közötti kölcsönhatás lehetőséget biztosított a Bíróság bírái számára a nemzeti környezetben lévő potenciális munkaadókkal vagy kollégákkal való kapcsolatépítésre.

Néhány bíró, mint például Pescatore²⁸⁸ és Thijmen Koopmans,²⁸⁹ erősen elkötelezett volt a FIDE-ben, és a napirend meghatározására törekedett. A saját nemzeti szövetségükben való részvételük révén a FIDE elnöke lettek, amikor a szövetségük volt az elnök, és ők

---

²⁷⁹ Ezeket a témákat gyakran kiigazították vagy újrafogalmazták az irányítóbizottsági üléseken (jegyzőkönyvek, irányítóbizottsági ülések, AFIDE). Walter Strauss magánarchívuma ugyanerre a mintára utal az 1970-es berlini kongresszus körül. Lásd a FIDE 1970. évi berlini kongresszusának témáiról szóló vitát (in Niederschrift über die Mitgliederversammlung der Wissenschaftlichen Gesellschaft für Europarecht - Geschäftssitzung der Fachgruppe für Europarecht der Gesellschaft für Rechtsvergleichung am 29. September 1967 um 15.30 Uhr in Berlin, AWS, 328), és hasonlítsa össze a tényleges témákkal (FIDE kongresszusi jelentés 1970).

²⁸⁰ Jegyzőkönyvek, irányítóbizottsági ülések, AFIDE.

²⁸¹ Ez a kapcsolat kimutatható például az olaszok áttekintésében a FIDE 1961-es kongresszusának résztvevői listáján (Programme, Colloque international de droit Européen, Bruxelles, 12-14 octobre 1961, AMW).

²⁸² Quatrième colloque de droit européen, Roma, 1968.

²⁸³ Interjú Claus-Dieter Ehlermannal, 2016. június 29.

²⁸⁴ A rendelkezésre álló anyag nem hagy nyomát annak, hogy Much érdeklődött volna a FIDE iránt. Ez alátámasztja Ehlermann megfigyelését.

²⁸⁵ Legalábbis azokon az üléseken, amelyekről jegyzőkönyvek vannak az összegyűjtött forrásokban.

²⁸⁶ Az Európai Bíróság bírója 1962-1967 és az Európai Bíróság elnöke 1967-1976

²⁸⁷ A prominens nemzeti bírakat például meghívták egy luxemburgi vacsorára a toborzási kampány részeként, amelynek célja, hogy a nemzeti bírakat mozgósítsa az európai jog érvényesítésében (meghívólisták, amelyeket Karen Alter szívesen hozzáférhetővé tett).

jelentős megbecsülésnek és tekintélynek örvendtek az irányítóbizottsági üléseken. A többi EB bíró sokkal kevésbé volt elkötelezett, és az EB bírók elsősorban akkor vettek részt az irányítóbizottsági üléseken, amikor a nemzeti szövetségük töltötte be a FIDE-elnökséget. Az olyan jogtudósokhoz és jogászokhoz képest, mint Börner a WGE-től, Leon Goffin a belga szövetségtől, valamint Paul François Ryziger és Lise Funck-Brentano az AJE-től, akik évtizedekig részt vettek az irányítóbizottság munkájában, az EBB bírák egyéni részvétele a legtöbb²⁹⁰ esetében szórványos volt, és nem jelentette az EBB hosszú távú stratégiai szerepvállalását a FIDE-ben.²⁹¹

Az 1970-es években a kongresszusokat az európai jog radikális értelmezésének hívei és a mérsékelt hangok közötti szakadás jellemezte, akárcsak az irányelvek közvetlen hatályának kérdésében. Ez nyilvánvaló volt például az 1970-es berlini kongresszuson, amelyet a WGE szervezett, Börnerrel a FIDE elnökeként. A téma - "A közösségi jogrend és a nemzeti jogrend közötti együttműködés a mezőgazdaság, a verseny és az energia területén" - érdemben érintette a jogot, de a felszín alatt vészjóslóan ott lappangott az a kérdés, hogy a nemzeti alkotmányokban foglalt alapjogok potenciálisan korlátozhatják-e az európai jog elsőbbségét. Az alapjogok státusza erős érzelmeket keltett, és az ESZAK létrehozása óta, de különösen a *Costa kontra ENEL* ügyben hozott elsőbbségi doktrína megalkotása óta napirenden volt a német jogászok körében. Mivel maga a Közösség nem rendelkezett az Emberi Jogok Európai Egyezményéhez (EJEE) vagy a nemzeti alkotmányokhoz hasonló szilárd jogrenddel, és mivel az EB nem volt hajlandó kötődni a nemzeti alkotmányos hagyományokhoz, a²⁹² európai jogrend ütközött a sérthetetlen jogvédelemnek a második világháború után Németországban kialakult erős hagyományával. Az 1960-as évek végén az alkotmányjogászok és az európai jogot a hagyományos nemzetközi joggal egyenlővé tevők közötti állandó nézeteltérés kapcsán előtérbe került az európai és a német jogrend között az alapvető jogok tekintetében esetlegesen szükséges strukturális összhangról szóló vita.²⁹³ A *Stauder kontra Ulm* ügyben 1969-ben hozott ítéletében az Európai Bíróság megpróbálta kielégíteni a német álláspont híveinek igényeit azzal, hogy kijelentette, hogy a közösségi jog általános elvei, amelyeknek a

---

²⁹⁰ Jegyzőkönyvek, irányítóbizottsági ülések, AFIDE.

²⁹¹ *Ibid.*

²⁹² Lásd az 1/58. sz. *Stork kontra Főhatóság* ügyet, ECLI:EU:C:1959:4, valamint a 36-58., 37-58., 38-59. és 40-59. sz. egyesített ügyeket,

Präsident Ruhrkohlen-Verkaufsgesellschaft és mások kontra ESZAK Főhatóság, ECLI:EU:C:1960:36.

²⁹³ Az érvelés szerint az európai jogrend legitimitását csak annyiban kell elismerni, amennyiben az európai és a német jogrend között strukturális kongruencia áll fenn. Lásd B. Davies, "Pushing Back: What Happens When Member States Resist the European Court of Justice? A Multi-modal Approach to the History of European Law", (2012) 21 *Contemporary European History*, 417-437, 418-419. és 423. o. Lásd még: B. Davies, "Resistance to European Law and Constitutional Identity in Germany: Herbert Kraus and *Solange* in its Intellectual Context", (2015) 21 *European Law Journal*, 434-459.

védelmi kötelezettsége magában foglalta az egyéni alapvető jogok védelmét.²⁹⁴ A német igazságügyi miniszter, Gerhard Jahn a FIDE 1970-es kongresszusi jelentésében válaszolt. Miközben elismerte az EB által tett lépéseket, felvetette a központi dilemmát a "Gemeinschaftsrecht nur nach massgabe der nationalen Grundrechte" ("közösségi jog a nemzeti alapjogok mércéje szerint") és a "Grundrechte nur nach Massgabe des Gemeinschaftsrecht" ("alapjogok a közösségi jog mércéje szerint") között, és amellet érvelt, hogy az alapjogi hagyományt nem szabad figyelmen kívül hagyni.²⁹⁵ Továbbá a német versenyjogi előadó, Wolfgang Harms, a Kieli Egyetem jogászprofesszora nem értett egyet azzal, hogy a *Stauder kontra Ulm* ügyben a kérdés megoldódott volna. A strukturális kongruencia álláspontját támogatva Harms határozottan amellet érvelt, hogy az európai jogot a nemzeti alapjogok korlátozzák mindaddig, amíg az alapjogok közösségi szintű védelme nem valósul meg.²⁹⁶ Általánosságban elmondható, hogy a kongresszuson élénken vitatták a témát, anélkül, hogy megállapodásra jutottak volna, amint azt Ganshof Van der Meersch jelentése tanúsította.²⁹⁷ Három hónappal később azonban a Lecourt²⁹⁸ által vezetett progresszív "1967-es EB" kijelentette, hogy bár az EB az alapjogok védelmében a tagállamok közös alkotmányos hagyományából inspirálódott, az európai jog elsőbbsége még a nemzeti alkotmányok alapelvei által sem volt korlátozva az Internationale Handelsgesellschaft ügyben.²⁹⁹ Az Európai Bíróság így szembe ment a prominens német szereplők és egy bizonytalan jogászközösség nézeteivel, ami a FIDE 1970-es kongresszusán is tükröződött. Négy évvel később a német szövetségi alkotmánybíróság (FCC) mérőföldkőnek számító reakciója következett: 1974-ben az úgynevezett *Solange I.* ítéletben⁽³⁰⁰⁾ az FCC kimondta, hogy a német bíróságok felülvizsgálhatják a közösségi jogszabályokat annak biztosítása érdekében, hogy azok ne ütközzenek a német alapjogokkal, amennyiben a Közösség nem rendelkezik kodifikált alapjogokkal. Miután az FCC közvetlenül szembefordult az Európai Bírósággal, ily módon súlyos csapást mért az Európai Bíróság integritására és az elsőbbségi doktrína legradikálisabb változatára.

---

²⁹⁴ *Stauder kontra Ulm* 29/69. sz. ügy, ECLI:EU:C:1969:57.

²⁹⁵ G. Jahn, "Eröffnungsansprache", *Gemeinschaftsrecht und Nationale Rechte. Das Zusammenwirken der Europäischen Rechtsordnung mit den nationale Rechtsordnungen. V. Internationaler Kongress für Europarecht vom 23.-26. September 1970 in Berlin veranstaltet von der Fédération Internationale pour de Droit Européen*, E/I, 4-5 (Carl Heymanns Verlag, 1971) (a továbbiakban: FIDE kongresszusi jelentés 1970). Lásd még P.O. Schmitznek, a német Élelmezési, Mezőgazdasági és Erdészeti Minisztérium vezető t i s z t v i s e l ő j é n e k a mezőgazdaságról szóló német nemzeti jelentését.

²⁹⁶ Lásd W. Harms, "Deutscher Bericht", Bizottság II (Wettbewerb), FIDE kongresszusi jelentés 1970, különösen a II/3 13. pontnál.

²⁹⁷ W. Ganshof Van der Meersch, "Rapport sur les travaux de la Commission 'Agriculture' du Congrès", FIDE kongresszusi jelentés 1970, I/8, 2-3. o.

²⁹⁸ Az "1967-es EB" elemzését lásd B. Davies és M. Rasmussen, "From International Law to a European Rechtsgemeinschaft: Towards a New History of European Law, 1950-1979" in J. Laursen (szerk.), *Institutions and Dynamics of the European Community, 1973-83* (Nomos/Bloomsbury, 2014).

²⁹⁹ 11/70. sz. ügy, *Internationale Handelsgesellschaft mbH kontra Einfuhr- und Vorratsstelle für Getreide und Futtermittel*, ECLI:EU:C:1970:114. Az ügy a Frankfurt am Main-i Közigazgatási Bíróság által benyújtott előzetes döntéshozatal iránti kérelem volt.

Három évvel később Luxemburgban a FIDE kongresszusán nem volt ilyen kritika, ami tükrözi az Európai Bíróság befolyását erre az eseményre, amely gyakorlatilag egy Európai Bírósági kongresszus volt. A kongresszus a Bizottság, a luxemburgi kormány és a luxemburgi Internationale Universität für vergleichende Wissenschaften társfinanszírozásával valósult meg, és a Bíróságon került megrendezésre.³⁰¹ A 318 résztvevő közül hat EB bíró és két főtanácsnok vett részt, mint például Lecourt, az EB elnöke, aki az egyik nyitóbeszédet tartotta, Andreas Donner, az EB bírójának és az európai joggal foglalkozó holland egyesület elnöke³⁰², aki egy bizottságot vezetett, Hans Kutscher³⁰³, Karl Roemer³⁰⁴ és Jean-Pierre Warner főtanácsnokok³⁰⁵, valamint - ami a legfontosabb - Pescatore, aki a kongresszus elnöke volt.³⁰⁶ Föderalistaként és az európai jog alkotmányos jellegének híveként³⁰⁷ Pescatore szokása volt, hogy különböző eszközöket használjon nézeteinek népszerűsítésére mind a bírói székben, mind a tudományos életben. Ezért úgy jellemezték, mint "a Bíróság legbefolyásosabb jogászát", és mint az Európai Bíróság "szupranacionalizmusra épülő rohamosztagosát".³⁰⁸ Pescatore kétségkívül a FIDE-t tekintette eszköznek.³⁰⁹ Amikor a Közösség, és a FIDE kibővült, a téma az európai esetjog általános helyzete volt a közösségi jog húszéves tapasztalata után, amelyet három altémában kezeltek: az integráció általános problémái, az európai gazdasági rend megteremtése, és harmadrészt a Közösségen belüli szabad mozgás és a szociális kérdések.³¹⁰ A nemzeti jelentések az integráció különböző megközelítéseit és eltérő gyakorlatát mutatták be a tagállamokban, de az általános jelentések, a nyitóbeszédék és a közösségi jelentések (újdonságként) általában véve

---

³⁰¹ Résztvevők listája, Congrès F.I.D.E. Programme définitive, VIe Congrès international de droit européen (Luxembourg 24-26 1973), Ole Lando archívuma (AOL).

³⁰² Az Európai Bíróság elnöke 1958-1964 és bírójának 1964-1979.

³⁰³ Az Európai Bíróság bírójának 1970-1976 és az Európai Bíróság elnöke 1976-1980.

³⁰⁴ Az Európai Bíróság főtanácsnoka 1953-1973.

³⁰⁵ Az Európai Bíróság főtanácsnoka 1973-1981.

³⁰⁶ Résztvevők listája, Congrès F.I.D.E. Programme définitive, VIe Congrès international de droit européen (Luxembourg 24-26 1973), Ole Lando archívuma (AOL). Összesen 16 személy vett részt az EB részéről (5 százalék). Emellett a nemzeti bíróságok bíráinak és jogászainak érdeklődése a FIDE kongresszusokon való részvétel iránt csökkent, míg az akadémikusok körében nőtt az érdeklődés. Az akadémikusok (27 százalék), a magánjogászok (23 százalék) és a nemzeti tisztviselők (12 százalék) képviselték a legnagyobb arányban a résztvevői foglalkozásokat, míg a nemzeti bíróságokról mindössze 9 százalék érkezett. Ezen kívül voltak résztvevők a Bizottságtól (9 százalék), nemzeti cégektől (2 százalék), valamint politikusok (3 százalék) és ismeretlenek/egyébek (11 százalék).

³⁰⁷ V. Fritz, "Pierre Pescatore: az európai integráció aktivistája a jogon keresztül (1919 - 2010)", konferencia-előadás, Setting the Agenda for Historical Research on European Law. Actors, Institutions, Policies and Member States, 2015. december 9-11., Európai Egyetemi Intézet, 1., 8. és 10. pont.

³⁰⁸ Fritz idézi Pescatore bírótársait az Európai Bíróságon Federico Mancinit és Josse Mertens de Wilmars référéndaire Ivan Verougstraete-t. *Ibid.* 10. pont.

³⁰⁹ Pescatore volt az egyik legaktívabb bíró, aki hét kongresszuson is beszámolt. Lásd a FIDE 1963-as hágai, 1965-ös párizsi, 1970-es berlini, 1975-ös luxemburgi, 1980-as londoni és 1986-os párizsi jelentéseit.

³¹⁰ *La jurisprudence Européenne après vingt ans d'expérience communautaire. Vie Congrès international de droit européen du 24 au 26 Mai 1973 à Luxembourg* (Carl Heymanns Verlag, 1976) (a FIDE 1973-as kongresszusának jelentése).

támogatta az Európai Bíróságot, mint az integrációs folyamatra döntő befolyással bíró szervet.³¹¹ Ez különösen Lecourt és Pescatore hozzászólásaiban jutott kifejezésre. Korábbi munkáikra hivatkozva és a jogon keresztül történő integráció korai narratíváit alkotva³¹² rámutattak a jog központi szerepére a Közösségben, valamint a jog és a bírák azon képességére, hogy a gazdasági integrációt előrevigyék, de elutasították azt a vádat, hogy az Európai Bíróság "gouvernement du juges"-ként működne.³¹³ Pescatore ugyanakkor hangsúlyozta, hogy az európai jogrendnek az Európai Bíróság általi kialakítása az előzetes döntéshozatali rendszer segítségével az Európai Bírósághoz kérdést előterjesztő nemzeti bírakkal együttműködésben történt. Ily módon a közvetlen hatály, az elsőbbség, az emberi jogok védelme és a Közösség nemzetközi kötelezettségvállalásainak tiszteletben tartása elvét az Európai Bíróság alakította ki.³¹⁴ Az 1970-es évek központi elvekről szóló vitájába illeszkedve a következő kongresszus (Brüsszel, 1975, Léon Goffin elnöklétével) témája az egyén és az európai jog volt, a három altéma egyike pedig az alapvető jogok.³¹⁵ Mint korábban leírtuk, az alapjogok kérdése az európai elsőbbséggel összefüggésben már évek óta heves vita tárgya volt a szakterületen, de a közelmúltbeli Solange-ítélet újra felerősítette azt. A kongresszus így lehetőséget biztosított Pescatore számára, hogy kritikát fogalmazzon meg a német alkotmánybíróság ítéletével kapcsolatban. Retorikai eleganciával Pescatore azt állította, hogy a Solange-ítéletet a jogi intézményrendszerben heves bírálatok érték.³¹⁶ Ezt követően ismertette, hogy az Európai Bíróság a *Stauder*-, az *Internationale Handelsgesellschaft*- és a *Nold*-ügyeken keresztül hogyan alakította ki az alapvető jogok közösségi szintű védelmének rendszerét, a tagállamok alkotmányos hagyományaiból és a tagállamok által aláírt nemzetközi kötelezettségekből, például az EJEE-ből merítve. Következtetésében úgy érvelt, hogy az emberi jogok ügye a "provincialisme juridique" és az európai kihívás egyik módja volt

---

³¹¹ Lásd például: J. Boulouis, "Rapport général", FIDE kongresszusi jelentés 1973.

³¹² Vauchez szavaival élve, Lecourt már 1964-ben tartott egy előadást, amely vitathatatlanul az AJE előtt az első szisztematikus konceptualizálása volt a Bíróság hozzájárulásának ahhoz a dinamikához, amit ma "integráció a jogon keresztül" néven emlegetnénk. (Vauchez, *Brokering Europe*, 142. o.). Az 1960-as és 1970-es években ezt a narratívát folyamatosan fejlesztették és népszerűsítették, például Pescatore 1972-es "Le droit de l'intégration" című könyvében. Az "integráció a jogon keresztül" narratíva tudományos áttörését a Mauro Cappelletti által irányított és az Európai Egyetemi Intézetben az 1970-es évek végén és az 1980-as évek elején megvalósított "Integráció a jogon keresztül" projekt hozta meg (lásd R. Byberg, "The History of the Integration through Law Project. Creating the Academic Expression of a Constitutional Legal Vision for Europe", *German Law Journal* (megjelenés előtt, 2017). Jelen szerző ITL-projektről szóló cikke a projekt igazgatójának, Mauro Cappellettinek az archívumán alapul.

³¹³ R. Lecourt, "Allocution inaugurale" és P. Pescatore, "Rôle et chance du droit et des juges dans la construction de l'Europe", FIDE congress report 1973.

³¹⁴ Pescatore, "Rôle et chance du droit et des juges dans la construction de l'Europe" (A jog és a bíróságok szerepe és esélye Európa építésében), 18-19. o.

³¹⁵ A másik két altéma egyrészt a közösségi és tagállami gazdaságpolitikák és a vállalkozások jogai, másrészt a polgárok részvétele a közösségi szintű döntéshozatalban volt.

³¹⁶ Pescatore azonban csak az integrációpárti Hans-Peter Ipsen és Meinhard H i l f munkáira adott hivatkozásokat. (P. Pescatore, "Rapport communautaire, La protection des droits fondamentaux par le pouvoir judiciaire" in *Die Einzelperson und das Europäische Recht*. FIDE VI (FIDE, 1975) (a továbbiakban: FIDE kongresszusi jelentés 1975), II/2., 29. oldal.

integráció. A demokrácia és az emberi jogok védelme így Pescatore szerint csupán a nacionalizmus vékony leple volt.³¹⁷ Míg C.A. Colliard, az Université de Paris I. főelőadója és H. Vanderpoorten belga igazságügyi miniszter támogatta Pescatore álláspontját, addig a³¹⁸ más hangok kritikusan nyilatkoztak. Evert Alkema, a Groningeni Egyetem jogtudósa bemutatta az NVER munkacsoportja által Henry Schermers európai jogi professzor elnökletével készített jelentést. A jelentés megállapította, hogy az EJEB tartózkodása attól, hogy az EJEE-t az EK-ra nézve kötelezőnek ismerje el, olyan reakciókat nyitott meg, mint amilyeneket az FCC a *Solange-ügyben* adott, amely a nemzeti alapjogoknak abszolút elsőbbséget biztosított a másodlagos közösségi joggal szemben, és a szerzők nem találták biztatónak az EJEB tartózkodó hozzáállását.³¹⁹ Nagyon közvetett módon a német alapjogi jelentéstevők szintén kommentálták a *Solange-ügyet*: az alapjogok nemzeti jogi védelméről szóló 107 oldalas írásuk a német rendszer lelkes értékelése volt. Az emberi szabadság németországi védelmének a közösségi jogvédelem modelljévé kellene válnia, így ajánlották a tudósítók, anélkül, hogy a *Solange*-ítéletet egyáltalán megemlégték volna.³²⁰

Az 1978-as koppenhágai kongresszuson, amely a köz- és magánvállalkozások egyenlő bánásmódjával és a közigazgatási eljárás megfelelő eljárásával foglalkozott, a jogokról és az elsőbbségről szóló vita elmaradt, de egyébként a téma a FIDE kongresszusok témája maradt az 1970-es évek során. E tekintetben a kongresszusok tükrözték az európai jog radikális és mérsékelt értelmezései közötti szakadékot, amely az európai jog transznacionális területén belül létezett, és megmutatták azt a kritikát, amely később európai szinten az EJEE felé történő közeledést kezdeményezett, hogy az FIDE és a németországi jogi intézményeket kielégítse: egy 1977-es közös nyilatkozatban az EK politikai intézményei elkötelezték magukat az EJEE elvei mellett, és a *Rutili* (1975)³²¹ és *Hauer*³²² (1979) ügyekben az EB az EJEE egyes cikkeit idézte.³²³ Ennek a fejleménynek az alapján az EBH 1986-ban békét kötött a *Solange II*-vel, amikor kijelentette, hogy nem vizsgálja felül a közösségi jogszabályokat mindaddig, amíg a hatékony

---

³¹⁷ *Ibid.*, II/3., 27. o.

³¹⁸ Colliard kijelentette, hogy az alapvető jogok hiánya a Szerződésben számos problémát vet fel, de ezeket nem szabad eltúlozni. Személyes szinten csodálta az Európai Bíróság megközelítését (C.A. Colliard, "Rapport général", FIDE kongresszusi jelentés 1975, II/1, 2. o.). Vanderpoorten megnyugtatónak találta, hogy az EB figyelembe veszi a tagállamok közös alkotmányos hagyományait az egyén jogainak védelmében (H. Vanderpoorten, Allocation d'ouverture, FIDE congress report 1975, at I/3, 2).

³¹⁹ E. A. Alkema, "Az alapvető jogok bírósági védelme Hollandiában", FIDE kongresszusi jelentés 1975, II/11, 28-29. o.

³²⁰ E. Werner-Fuss és R. Arnold, "Der Gerichtliche Schutz der Grundrechte", FIDE congress report 1975, II/6, 84-85. o.

³²¹ 36-75. sz. ügy, *Roland Rutili kontra Ministre de l'intérieur*, ECLI:EU:C:1975:137.

³²² 44-79. sz. ügy, *Liselotte Hauer kontra Land Rheinland-Pfalz*, ECLI:EU:C:1979:290.

³²³ Davies, "Pushing Back", 457. o.

az alapvető jogok védelme európai szinten garantált, de felülbíráhatja az Európai Bíróságot, ha e jogok védelme ezt megkívánja.³²⁴

Kongresszusok 1980-1994

Míg az 1970-es években a Közösség nehéz gazdasági és monetáris világviszonyok között küzdött, és létjogosultságának fenntartásáért küzdött, az 1980-as éveket a közös piac 1986-os, az SEA-val való kiteljesedése felé tett lépések és a megújult optimizmus jellemezte. A kezdeményezés nemcsak maguktól a közösségi intézményektől, hanem a nagyvállalatok vezetőitől is származott. Mivel elégedetlenek voltak a tényleges szabadkereskedelem hiányával, a nem vámjellegű akadályok felszámolásáért szálltak síkra.³²⁵

A FIDE kongresszusokon mindig is jelen volt a nagyvállalatok belső tanácsa, mint például a St. Gobain, az Olivetti, a Philips és az Eni S.p.A., valamint a nagy nemzeti bankok, de az 1970-es évek végétől kezdve a bankok és a vállalatok egyre inkább hozzájárultak a kongresszusok pénzügyi támogatásához, a közösségi intézményekkel együtt,³²⁶ amelyek az 1980-as években és az 1990-es évek elején a szabadkereskedelemmel kapcsolatos kérdéseket vitatták meg. Ez részben a Közösség általános fejlődését tükrözte; részben a szervezőknek szükségük volt ilyen témákra, hogy vállalati szponzorokat vonzzanak a kongresszusok finanszírozására.³²⁷ Emellett az európai jog alapelveit - mint például az egyenlő bánásmód elvét a gazdasági jogban (Hága 1984-ben az Európa és a média témával együtt) és a szubszidiaritás elvét (Róma 1994-ben a Közösségen belüli szociálpolitika és a dereguláció és a privatizáció versenyjogi következményei témával együtt) - vizsgálták, míg az európai jog alapvető természetét általában figyelmen kívül hagyták. Amikor a kongresszusok mégis érintették a témát, mint például az 1986-os párizsi kongresszuson, amely a tagállamok jogszabályainak közös általános elveire, mint a közösségi jog forrására összpontosított (a közösségi támogatásokkal, a nemzeti támogatásokkal és a dömpingellenes intézkedésekkel, valamint a szolgáltatásnyújtás szabadságával és a letelepedés jogával együtt, különösen a biztosítótársaságok és a bankok tekintetében), az nem váltott ki nagy vitát.

³²⁴ BVerfGE 73, 339 *Solange II* határozat 1986. október 22., 3 CMLR 225.

³²⁵ Az üzleti vezetők hatásának elemzését lásd: M. Cowles, "Setting the Agenda for a New Europe: The ERT and EC 1992", (1995) 33 *Journal of Common Market Studies*, 501-526.

³²⁶ Például 1978-ban Koppenhágában öt dán bank, öt alapítvány és egy magáncég támogatta így a kongresszust (8e Congrès International pour le Droit Européen, Koppenhága, 1978. június 22-24.). Dublinban 1982-ben az ír bankok és "kereskedelmi szervezetek" 3.000 fonttal járultak hozzá a 26.800 font összbevételből. Ezenkívül a Bizottság támogatást nyújtott (jegyzőkönyv, Irányítóbizottsági ülés, Dublin, június 24., AFIDE). Párizsban 1986-ban a Banque de France, a Barclays Bank, a Crédit Agricole, a Fédération Française des Sociétés d'Assurances és a Külügyminisztérium támogatta a kongresszust. (FIDE, Rapports, 12e Congrès, Párizs, 1986). Az EB továbbá fordítokat biztosított egyes kongresszusokhoz (lásd például: Minutes, Steering Committee meeting, 1991. november 8., AFIDE).

³²⁷ Egy 1984-es irányítóbizottsági ülésen, amikor az 1986-os párizsi kongresszus témáit tárgyalták, Paul-François Ryziger az AJE-től kifejezetten rámutatott, hogy a FIDE-nek gazdasági témákra van szüksége a szponzorok bevonásához. (Jegyzőkönyv, Irányítóbizottsági ülés, 1984. szeptember 19., AFIDE).

1987-ben a Közösség előmozdítására tett erőfeszítések meghozták gyümölcsüket, amikor az SEA hatályba lépett. Ez az előrelépés központi szerepet játszott a kongresszusokon, ahol az 1990-es évek elején olyan témák szerepeltek a programban, mint a közbeszerzés, az adóügyi harmonizáció, a piaci koncentráció ellenőrzése, a személyek szabad mozgása, a dereguláció és a privatizáció.

Mostanra a résztvevők száma több mint kétszeresére nőtt az első kongresszus óta. Rómában 1994-ben 468-an vettek részt, míg 1961-ben 182-en.³²⁸ Figyelembe véve az EK időközét és fejlődését (valamint azt, hogy sokkal szélesebb rétegeket szólít meg), a résztvevők száma Rómában azonban nem volt elsőprő. A kongresszusok még mindig exkluzív partik voltak, nem utolsósorban a magas kongresszusi díjak miatt.³²⁹

A résztvevők egyre nagyobb hányada a luxemburgi bíróságokról érkezett, az 1970-es évek mintájára. 1994-ben a résztvevők 79-en (17 százalék) az Elsőfokú Bíróságtól (³³⁰) és az Európai Bíróságtól (³³¹) érkeztek, így ez volt a második legnagyobb csoport a kongresszuson (24 százalékuk akadémikus, 16 százalékuk pedig gyakorló ügyvéd volt).³³² Nyilvánvaló, hogy a rendezvények remek lehetőséget nyújtottak a bírák számára, hogy kapcsolatokat építsenek ki akadémikusokkal, ügyvédekkel, politikusokkal, valamint bankok és más vállalatok képviselőivel. A FIDE az európai jog fejlődésével kapcsolatos informális megbeszéléseknek és kezdeményezéseknek is teret adott. Ahhoz, hogy egy ilyen informális tevékenységnek jelentős hatása legyen, a nemzeti bírák részvétele előfeltétel volt, de 1961 és 1994 között a nemzeti bírósági jogászok és bírák száma és aránya a FIDE-kongresszusokon meredeken csökkent: az 1961-es 63-ról (35%) 1973-ban 28-ra (9%), 1994-ben pedig mindössze 6-ra (1%). Azok a szereplők, akik az európai jog tényleges konstitucionalizálásában nélkülözhetetlenek voltak, nevezetesen azok, akik saját tárgyalótermeikben biztosítani tudták az Európai Bíróság ítélkezési gyakorlatának és elveinek nemzeti jogi elismerését, az 1990-es évek elején gyakorlatilag hiányoztak a kongresszusokról. A Jogi Szolgálat vezetője, Claus-Dieter Ehlermann csak néhány kongresszuson vett részt. Gaudet-hoz hasonlóan ő is nagy energiával törekedett a tudományos és a gyakorlati szinkronizálásra,³³³ de nem

---

³²⁸ Résztvevők listája, XVI Congres international de la FIDE, Róma, 1994. október 12-15., AAIGE.

³²⁹ A. von Bogdandy A., "Madártávlatból az európai jog tudománya: Structures, Debates and Development Prospects of Basic Research on the Law of the European Union in a German Perspective, (2000) 6, n. 3, *European Law Journal*, 208-238, 212. o., 212. o.

³³⁰ Az Elsőfokú Bíróságot 1989-ben hozták létre, és bizonyos kategóriájú ügyekben első fokon döntött. A Lisszaboni Szerződés hatálybalépésével 2009-ben a neve Törvényszékre változott.

³³¹ A 79 bíró közül 17 bíró az Elsőfokú Bíróságról (köztük az elnök José Luis Da Cruz Vilaça) és 10 bíró az Európai Bíróságról (köztük az elnök Gil Carlos Rodriguez Iglesias) vett részt (List of Participants, XVI Congres international de la FIDE, Róma, 1994. október 12-15., AAIGE).

³³² Résztvevők listája, XVI Congres international de la FIDE, Róma, 1994. október 12-15., AAIGE.

³³³ Ehlermann 1977-1987 között a Jogi Szolgálat igazgatója volt, és ezekben az években például szerkesztője volt a *Common Market Law Review*-nak (1975-1989), és az 1970-es évek végén és az 1980-as évek elején nagymértékben

nem tulajdonított nagy jelentőséget a FIDE kongresszusoknak operatív vagy politikai szempontból. Ehlermann más tudományos csatornákat, például az európai jogi folyóiratok szerkesztőivel való találkozókat sokkal értékesebbnek tartotta.³³⁴

A FIDE koherens és hosszú távú stratégiai terve növelhette volna a szövetség politikai hatását, de a laza keret a rotációs elnökséggel, beleértve a kongresszusok témáinak javaslattevési jogát is, akadályozta ezt a tervezést. Az Irányítóbizottság tagjainak többsége elutasította egy állandó titkárság vagy adminisztráció létrehozásának gondolatát, ami az első lépés lehetett volna egy hosszú távú stratégiai irányba: amikor Bernhard van Walle de Ghelke a belga szövetségtől 1992-ben javasolta, hogy térjünk vissza az állandó titkárság létrehozásának eredeti ötletére, azt azonnal elutasították.³³⁵ Az intézmény szerény korszerűsítését célzó honlap létrehozására csak évekkel később kerülhetett sor, amely a nemzeti szövetségek tagjainak lehetőséget biztosít a kongresszusokról szóló jelentések letöltésére. Ezen az exkluzív csoporton kívül a kongresszusi jelentések nehezen voltak elérhetők.³³⁶

Nemzeti szövetségek

Bár a FIDE a nemzeti szövetségekből indult ki, tevékenységüket nem koordinálták nemzetek között. A nemzeti szövetségek nagyrészt független sejtek voltak.

Projekt. Creating an Academic Expression of a Constitutional Vision for Europe" (*German Law Journal*, megjelenés előtt, 2017).

³³⁴ Interjú Claus-Dieter Ehlermannal, 2016. június 29. és Sigfrido Ramirez interjúja Claus-Dieter Ehlermannal, 2016. szeptember 16. (a jelen szerzővel együttműködésben készült). Egy másik interjúban Ernst Steindorff, a WGE alapítója megerősítette Ehlermann véleményét. Mivel a FIDE-t és a kongresszusokat nem tartotta túl relevánsnak, már az 1960-as években nem látogatta a kongresszusokat (Interjú Ernst Steindorffal, 2014. június 20.). A Jogi Szolgálat archívumában található egyik dokumentum, amelyre Morten Rasmussen hivatkozott, amikor azt állította, hogy a közösségi jog fontos "kirakatává" vált (Rasmussen, "Establishing a Constitutional Practice", 180. o.), ellentmondani látszik az interjúknak. A dokumentumban George Close, egy korábban a brit közlekedési minisztériumban dolgozó brit, aki szoros kapcsolatban állt a FIDE 1980-as londoni kongresszusát szervező brit bizottsággal, megpróbálta meggyőzni a Bizottság elnökét, Roy Jenkinst, hogy adjon támogatást a kongresszusnak, hízegő benyomást keltve a FIDE fontosságáról, mint a jogi szolgálat "kirakatáról", amely ismereteket terjeszt, politikát alakít ki és jó a PR-nak. A Jogi Szolgálat és a FIDE közötti általános kapcsolatra vonatkozó dokumentum jelentőségét azonban összefüggéseiben kell értékelni. Először is, Close-t egy régi barátja, John Mitchell, az európai jog professzora hívta meg a bizottságba - a Jogi Szolgálat nem kereste az együttműködést. Másodsor, a dokumentum és Close hízegése kísérlet volt arra, hogy biztosítsa a FIDE 1980-as kongresszusának pénzügyi támogatását, amelyet Close már megígért a szervezőbizottságban lévő szövetségeseinek, de amelyet a Bizottság Főtitkársága a kongresszusi támogatások általános leállítására miatt nem adott volna meg. A dokumentum tehát a Jogi Szolgálat egy bizonyos tagja és a brit európai jogi szövetség közötti kapcsolatot és azt a pácban lévő helyzetet mutatja be, amelybe a támogatás előzetes megígéréssel került, nem pedig a Jogi Szolgálat és a FIDE közötti általános kapcsolatot az 1970-es években (Mitchell levele Close-nak, 1978. február 8., és Close, Note for the attention of Mr. G. Avery, Chef de Cabinet adjoint. Elnöki kabinet az ALSC-ben, 347.96 (100) Fédération internationale pour le droit Européen).

³³⁵ Jegyzőkönyv, Irányítóbizottsági ülés, 1992. szeptember 24-25., AFIDE.

³³⁶ Az 1960-as és 1970-es években a FIDE-jelentéseket olyan kiadók adták ki, mint a Bruylant és a Carl Heymans Verlag, mint hivatalos hozzájárulásokat a nyomtatott tudományos vitához, de 1978-tól a nemzeti szövetségek általában maguk adták ki a jelentéseket, általában pamflet-kötetekben, ami azt jelzi, hogy a kongresszusokon túl a jelentésekkel kevésbé ambiciózus célt tűztek ki.

korlátozott ismeretekkel rendelkeznek a többi tagállamban működő kollégáik tevékenységéről.³³⁷ Ráadásul a különböző szövetségek jellege is nagyon különböző volt, ahogyan azt az AJE, a WGE és az AIGE története is mutatja. Az AJE kiépített egy szervezeti struktúrát, bővítette tagsági körét, évente többször kiadványt jelentetett meg, és az 1960-as, 1970-es és 1980-as években folyamatosan konferenciákat és szemináriumokat tartott az európai jogról, amelyek valóban szerepet játszottak az európai jog legitimálásában bizonyos franciaországi jogi környezetekben. Az euroszeptikus gaullista ötödik rezsim és a francia Conseil d'Etat 1960-as évekbeli hosszan tartó ellenséges magatartása azonban korlátozta az AJE általános hatását. Az 1970-es évek közepén a Cour de Cassation elfogadta az európai jog elsőbbségét, de az 1980-as években a francia nemzetgyűlés úgynevezett Aurillac-módosítása azt javasolta a francia bíróságoknak, hogy utasítsák el az európai jog franciaországi alkalmazását,³³⁸ és csak 1989-ben fogadta el a Conseil d'Etat az európai jog elsőbbségét, igaz, inkább a francia alkotmányjog, mint az Európai Bíróságnak a nemzeti alkotmányok feletti végső hatalomra vonatkozó igénye alapján.³³⁹ Németországban az akadémiai jellegű WGE szintén szilárd szervezetet épített ki, amely szilárd hatalmi bázissal rendelkezett a német közigazgatási és politikai elitben. Az egyesület például német minisztériumoktól kapott pénzügyi támogatást.³⁴⁰ Ennek ellenére az európai jog "különleges" jellegét szkeptikusan szemlélő jogtudósokkal és a WGE-ből kizárt, nem fogékony német igazságszolgáltatással szemben az első évtizedekben nehéz volt az európai jog német tudományos diszciplínájának alkotóelemeit előbbre vinni. Jó példa erre az európai joggal foglalkozó *Europarecht* folyóirat. A WGE 1965-ben alapította, de az 1960-as és 1970-es években a folyóirat messze nem volt öfenntartó, és a megszűnés veszélye fenyegette.³⁴¹ Az olaszországi AIGE szervezeti szempontból nagyon sebezhető volt, és a szövetség már az 1960-as években gyakorlatilag szunnyadt,³⁴² a FIDE-ben megfelelő képviselő hiányában.³⁴³ Az 1970-es évek közepén új erők újjáélesztették a vállalkozást visszatérő szemináriumokkal és európai jogi tanfolyamokkal,³⁴⁴ de korlátozott hatókörrel. Nem

---

³³⁷ A nemzeti szövetségek szereplői többször javasolták a nemzeti szövetségek tevékenységéről szóló információk transznacionális terjesztését, de látszólag eredménytelenül. Lásd Lord Wilberforce, "Opening Speech by the Rt. Hon. Lord Wilberforce", FIDE congress report 1980 és jegyzőkönyv, Steering Committee meeting, 24-25 September 1992, AFIDE.

³³⁸ A módosító indítványt a szenátus elutasította, de a gaullistaok európai joggal szembeni francia ellenállását mutatta.

³³⁹ Lásd általában: Bernier, "Constructing and Legitimizing".

³⁴⁰ Börner levele a C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlungnak, 1973. február 12., AWS, 237.

³⁴¹ C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung levele a WGE-nek, 1972. július 25., AWS, 237.

³⁴² Interjú Paolo de Caterinivel 2016. március 30.

³⁴³ Lásd például az Irányítóbizottság 1973. április 10-i ülésének jegyzőkönyvét, AFIDE.

³⁴⁴ Az AIGE archívumában dokumentáltak szerint.

az 1980-as évek végéig és az 1990-es évekig, amikor az európai gazdasági és szociális ügyek európai jogának hatása nemzeti szinten érvényesült, az európai jog mint tudományos terület nem terjedt el a tagállamokban.³⁴⁵

Európai szinten a szövetségek valószínűleg nagyobb hatást gyakoroltak. A *Cassis de Dijon*³⁴⁶ ügyben a *Cassis de Dijon* ügyben az Európai Bírósághoz benyújtott előzetes döntéshozatal iránti kérelem a Bizottság egyik tagja és Gert Meier ügyvéd közötti, a WGE ülésén folytatott beszélgetésből eredhetett,³⁴⁷ és az ilyen folyamatokat általában informálisan vitatták meg a nemzeti szövetségek vagy a FIDE keretében.³⁴⁸ Amint azonban a *Van Gend en Loos*-ügy története rávilágított, a konkrét esetek történeti vizsgálata továbbra is szükséges, amikor az európai jogi szövetségek szerepét becsüljük meg a feltételezett vizsgálati ügyekben.

Következtetés

A FIDE 1961-94 közötti történetének empirikus részletezése a FIDE sokszínűségét tárja fel. A FIDE fontos transznacionális keretet biztosított a jogi mobilizációhoz, az európai joggal kapcsolatos ismeretek terjesztéséhez, valamint a bírák, akadémikusok, magánjogászok és vállalati jogászok közötti hálózatépítéshez. Azonban sem szervezeti, sem ideológiai szempontból a FIDE és az "Európa-jogi egyesületek" nem alkottak összetartó hálózatot a szkeptikus nemzeti szereplőkkel való ideológiai szembenállásban; a FIDE maga is a küzdelem színtere volt.

Az e következtetés mögött álló narratíva az intézményi kapcsolatok változása által jellemzett szakaszokat mutatja, de a viták a kezdetektől fogva a FIDE kongresszusainak részét képezték. Az 1960-as években a napirendet meghatározó Jogi Szolgálathoz való szoros kötődés az európai jog természetét több FIDE-kongresszus programjába is beillesztette, és a FIDE a közvetlen hatályt és az elsőbbséget támogatta. Nincsenek azonban arra utaló jelek, hogy a FIDE szerepet játszott volna a szereplők összehangolásában a szerződéseknek az Európai Bíróság által 1963-ban és 1964-ben megkísérelt alkotmányosításával kapcsolatban,³⁴⁹ és az 1965-ben Párizsban az irányelvek lehetséges közvetlen hatályával kapcsolatos nézeteltérés a FIDE-n belüli ideológiai összeütközésekről árulkodott. Az 1970-es években az Elnökség és a Jogi Szolgálat vezetése elhalványult, és a szövetség lazábbá vált, sok minden függött a következő kongresszus szervezéséért felelős nemzeti szövetségtől, annak preferenciáitól a témák tekintetében, valamint intézményi és kereskedelmi kapcsolataitól. Az Európai Bíróság és az Európai Bíróság közötti szorosabb kapcsolatokért folytatott általános kampánynak megfelelően

³⁴⁵ Lásd a német esetről A. K. Mangold, *Gemeinschaftsrecht and deutsches Recht: die Europäisierung der deutschen Rechtsordnung in historisch-empirischer Sicht* (Mohr Siebeck, 2011) harmadik fejezetét.

³⁴⁶ 120/78. sz. ügy, *Rewe-Zentral AG kontra Bundesmonopolverwaltung für Branntwein*, ECLI:EU:C:1979:42.

Robert Lecourt EB-elnöksége alatt a nemzeti jogi elit, az EB implicit módon a FIDE fő intézményi láncszemévé vált, mivel az EB bírái egyre inkább bekapcsolódtak nemzeti szövetségük és nemzeti FIDE-elnökségeik munkájába. Különösen Pescatore, aki az "integráció a jogon keresztül" narratívát támogatta, amely a jogot általában, és különösen az EB-t a gazdasági integráció motorjaként helyezte előtérbe. Ezen túlmenően Pescatore védte az EBH útját az 1970-es évek heves vitájában az alapvető jogokról, amely erős és eltérő érzelmeket váltott ki a FIDE kongresszusain. A Közösség általános fejlődését és a bankok és vállalatok erősebb kapcsolódását követően, amelyek elkezdtek anyagilag is hozzájárulni a kongresszusokhoz, a FIDE kongresszusok az 1980-as években elsősorban a szabadkereskedelmi témák köré csoportosultak. A FIDE politikai, operatív kapacitása korlátozottabbá vált, és bár a kongresszusok még mindig figyelemre méltó keretet nyújtottak a kapcsolatépítéshez, a nemzeti bírók hiányoztak. A FIDE-t, mint a közösségi jog tagállami érvényesítésének kulcsfontosságú szereplőit, a bírák hiánya nemzeti szinten negatívan érintette.

Ennek az elbeszélésnek a háttérében értékelhető a Bourdieu-féle megközelítés az európai jog történetének feltárására. Ez a megközelítés valóban jelezte a jog területén tapasztalható vitákat, de ha archív anyagokhoz való hozzáférés vagy a tudományos területen létrehozott eredmények alapos elemzése nélkül alkalmazzák, a Bourdieu-féle megközelítés megkérdőjelezhető fogalmakhoz vezethet, mint például a "FIDE-vállalkozók", a tesztesetekkel kapcsolatos téves feltételezésekhez és félrevezető felvetésekhez a FIDE-ről és az "eurojogi szövetségekről", amelyek egy ideológiailag összetartó transznacionális hálózatot alkotnak az európai jog szkeptikus nemzeti megfigyelőivel szemben. A hatalmas archív anyagokra alkalmazva azonban a bourdieui megközelítés értékes eszköz, amely az európai jog tudományos területét összetett csatatérként konceptualizálja, ahol a nemzeti és a transznacionális szintek közötti határokat átlépő, képlékeny szövetségek vannak jelen.

A Közös Piaci Jogi Szemle története 1963-1993

Az európai jog akadémiai terének kialakítása

Bevezetés

"Úgy képzelem el, mint egy misszionáriust, aki messzi országokban hirdeti az evangéliumot. De bizonyára kielégítő érzés lehet tudni, hogy egyre többen és többen térnek meg.³⁵⁰ Így írt Laurens-Jan Brinkhorst, a Groningeni Egyetem európai jogi professzora és a *Common Market Law Review (CML Rev.)* egyik szerkesztője 1971-ben John Mitchellnek, az Edinburgh-i Egyetem jogászprofesszorának és a folyóirat szerkesztőbizottságának tagjának.³⁵¹ Egy sor tudóssal, az Európai Közösség (EK) szereplőivel, a³⁵² és az Európai Bíróság (EB) bíráival együtt Brinkhorst és Mitchell egy olyan transznacionális tudományos diszciplína létrehozásán dolgozott, amely kizárólag az európai joggal foglalkozott, és amely a britek számára rendkívül fontos volt, mivel a Közösségbe a bővítési tárgyalások sikere esetén Nagy-Britannia is bekerült volna. Az ideológiai kiindulópontot az Európai Bíróság nemrégiben hozott ítéletei jelentették: *Van Gend en Loos* (1963)³⁵³ és *Costa kontra ENEL* (1964)³⁵⁴, ahol az Európai Bíróság - a Bizottság Jogi Szolgálatának vezetője, Michel Gaudet nyomására - teleológiai módszerrel új, különleges jogrendként határozta meg az európai jogot, valójában a Római Szerződések alkotmányos értelmezését adva.³⁵⁵ A Bizottság és Gaudet számára egy olyan új jogi diszciplína létrehozása, amely képes az európai jog fejlődését elősegíteni és megkülönböztetni azt a nemzetközi jogtól, elengedhetetlenül fontos volt ahhoz, hogy az Európai Bíróság új joggyakorlatának legitimitást biztosítson.

Annak ellenére, hogy az európai jog akadémiai diszciplína kialakulásának alapvető jelentősége van, a diszciplína transznacionális történetének feltárása korlátozott.³⁵⁶ Csak a

---

³⁵⁰ A cikket a *European Law Journal* című folyóiratban való közzétételre elfogadták (megjelenés előtt, 2017). Szeretnék köszönetet mondani Morten Rasmussennek, a "Towards a New History of European Public Law" kutatócsoport tagjainak, Claus- Dieter Ehlermannnak és Haakon Ikonomou-nak a cikkhez fűzött értékes megjegyzéseikért.

³⁵¹ Brinkhorst levele Mitchellnek, 1971. szeptember 17., Archive of *Common Market Law Review* (a továbbiakban: ACMLREV).

³⁵² Az Európai Szén- és Acélközösség, az EURATOM és az Európai Gazdasági Közösség 1967-ben az Európai Közösségbe olvadt. Ez a cikk ezért az 1967 előtti események elemzésekor "a Közösségekre", 1967 után pedig "a Közösségre" hivatkozik. A "közösségi jog" kifejezést azonban már a *CML Rev.* az 1960-as évek elején használta.

³⁵³ 26/62. sz. ügy, *Van Gend en Loos*, ECLI:EU:C:1963:1.

³⁵⁴ 6/64. sz. ügy, *Flaminio Costa kontra ENEL*, ECLI:EU:C:1964:66.

³⁵⁵ Az "alkotmányos" és az "alkotmányozás" fogalmát ma is többféleképpen határozzák meg. Ez a cikk az "alkotmányos" olvasat laza meghatározására épít, összegyűjtve azokat az értelmezéseket, amelyek arra az állításra épültek, hogy az európai jogot az állami alkotmányjog, nem pedig a nemzetközi közjog eszközeivel kell felépíteni, hogy az európai és a nemzeti jogrendet egyetlen jogrendszerre kell redukálni, és hogy az európai jognak az európai jog és a nemzeti jog közötti konfliktus esetén az európai jognak kell érvényesülnie.

³⁵⁶ Ezzel szemben a közelmúltban vizsgálták az uniós jogi akadémia nemzeti szintű kialakulásának két legfontosabb esetét, Franciaországban és Németországban. Lásd A.-K. Mangold, *Gemeinschaftsrecht und deutsches Recht: die Europäisierung der*

nemrégiben jelentek meg Antoine Vauchez politológus, valamint Morten Rasmussen és Anne Boerger történészek tanulmányai. Ezen első úttörő erőfeszítések következtetéseik egybecsengenek: bár az európai jog tudományos kutatásának első lépései már az 1950-es években több tagállamban is megtörténtek, az európai jog fejlődésének döntő lendületet egy átfogó, transznacionális tudományos szervezet remélte. Így az 1960-as évek elejétől kezdve történtek lépések az európai jog megfelelő transznacionális tudományos területének létrehozására, részben az európai integrációt gyakran ideológiailag támogató jogászprofesszorok, részben pedig az Európai Közösségek nemzetek feletti intézményei, különösen a Jogi Szolgálat által. Ez utóbbiak azt remélték, hogy az európai jog transznacionális akadémiai tudományága megalapozza az európai jog általános fejlődését, és különösen az európai jogot mint alkotmányos jogot fogja előmozdítani. Amikor a tudományág létrejött, hatalmi-tudásbeli összefonódásként működött, ahol az akadémiai és a közösségi intézmények közötti határok elmosódtak, és kulcsszerepet játszott az Európai Bíróság joggyakorlatának "új jogrendként" való legitimálásában. A fogalom valójában a Jogi Szolgálat alkotmányos megközelítésének szinonimája volt, de az EB egy politikailag kevésbé vitatható címkét választott, és az akadémiai körök követték.³⁵⁷

Bármennyire is érdekesek ezek a következtetések, csak néhány mélyreható empirikus tanulmány támasztja alá őket. Így több cikk is vizsgálta a Fédération Internationale pour le Droit Européen (FIDE) szerepét a tudományág megszervezésében az 1960-as években,³⁵⁸ és egy írás azt állította, hogy az Európai Egyetemi Intézet (EUI) jogi tanszéke az 1980-as évektől kezdve az európai jog egyfajta think tankjeként alakult ki.³⁵⁹ Mindez az európai jog akadémiai területének transznacionális történetének számos kulcsfontosságú vonását teljesen feltáratlanul hagyja.

A tudományos folyóiratok vitathatatlanul központi szerepet játszanak a tudományos területek, tudományágak és tudósközösségek kialakításában, mivel meghatározzák a tudás területeit és a központi elméleteket a konceptualizáláshoz,

---

deutschen Rechtsordnung in historisch-empirischer Sicht (Mohr Siebeck, 2011) és J. Bailleux, *Penser l'Europe par le droit: L'invention du droit communautaire en France (1945-1990)* (Daloz, 2014).

³⁵⁷ A. Vauchez és S. Mudge, "Building Europe on a Weak Field: Law, Economics and Scholarly Avatars in Transnational Politics", (2012) 118 *American Journal of Sociology*, 449-492; A. Vauchez, *Brokering Europe. Euro-Lawyers and the Making of a Transnational Polity* (Cambridge University Press, 2015); M. Rasmussen, "Constructing and Deconstructing 'Constitutional' European Law: Some reflections on how to study the history of European law" in H. Koch, K. Hagel-Sørensen, U. Haltern, and J. Weiler (eds.), *Europe. Az új jogi realizmus: Essays in Honour of Hjalte Rasmussen* (Djøf, 2010), 639-660; valamint A. Boerger és M. Rasmussen, "Transforming European Law: The Establishment of the Constitutional Discourse" (2014) 10 *European Constitutional Law Review*, 199-225.

³⁵⁸ M. Rasmussen, "Alkotmányos gyakorlat kialakítása: The Role of the European Law Associations" in W. Kaiser and J. Meyer (szerk.), *Societal Actors in European Integration: Polity-Building and Policy-Making 1958-1992* (Palgrave Macmillan, 2013), 173-197. Lásd még: K. Alter, "Jurist Advocacy Movements in Europe: The Role of Euro-law

de nagyon keveset tudunk az európai jogi folyóiratok szerepéről a tudományág kiépítésében. Karen Alter politológus szerint a Bizottság jelentős szerepet játszott a folyóiratok első generációjának létrehozásában és finanszírozásában, a FIDE pedig segített a *CML Rev.* megalapításában.³⁶¹ A folyóiratok és az európai intézmények közötti szoros kapcsolatot máshol is vizsgálták. Harm Schepel és Rein Wesseling jogtudósok 1997-es úttörő cikkében elemezték, hogy 1963 és 1995 között kik voltak az európai joggal foglalkozó tudományos folyóiratok széles választékához írt hozzájárulások szerzői. Kiderült, hogy a nemzeti közjogi és nemzeti gazdasági jogi folyóiratokhoz képest az európai közigazgatási és igazságügyi intézmények munkatársai igen jelentős szerepet játszottak a jogi doktrína megírásában.³⁶² Az elemzés utalt továbbá arra, hogy az 1980-as években megnőtt a közösségi intézmények írói munkássága, és 1991 után az akadémikusok visszaszerezték a területet, különösen a Bizottság tisztviselőinek rovására, de Schepel és Wesseling szerint az európai szerzők általában "egy emberként gyűltek össze a Bíróság körül a valódi legfelsőbb európai jogrend türelmes megteremtésében".³⁶³ Mivel a tanulmány elsősorban számításokon alapult, nem tudott következtetéseket levonni a folyóiratok létrehozására és intézményi fejlődésére vonatkozóan, és a tartalomról sem tudott sokat mondani. E központi kérdések megválaszolása érdekében ez a tanulmány az egyik legjelentősebb mai európai jogi folyóirat, és vitathatóan az európai jog tudományos területének megalapozása szempontjából legfontosabb folyóirat, a *CML Rev.* 1963 és 1993 közötti történetét elemzi. Két dimenzióval fogunk foglalkozni. Először is a cikk a folyóirat szerkesztőségi szervezetét, a közösségi intézményekhez való kapcsolódását és kereskedelmi fejlődését vizsgálja. Másodszor, a folyóirat tartalmának szisztematikus elemzéséből levont következtetések kerülnek bemutatásra, különös tekintettel az európai jog természetéről szóló vitákra. A forrásanyag a *CML Rev.* eddig feltáratlan archívuma, a³⁶⁴ számos magánarchívum, kulcsfigurákkal készített interjúk, valamint a folyóirat 1963 és 1993 közötti cikkei, esetjogi ismertetései és szerkesztői megjegyzései.³⁶⁵ A tanulmány alapján a transznacionális, akadémiai diszciplináról szóló, meglévő értelmezések az európai

---

³⁶⁰ D. Frau-Meigs, "Akadémiai folyóiratok és publikációk: Mapping the Territories", (2003) 98 *Revue Française d'Études*, 116-136, 116. o., 116. o.

³⁶¹ Alter, "Jurist Advocacy Movements in Europe", 70. pont.

³⁶² H. Schepel és R. Wesseling, "A jogi közösség: Judges, Lawyers, Officials and Clerks in the Writing of Europe", (1997) 3 *European Law Journal*, 165-188, 173., 178. és 186. pont.

³⁶³ *Ibid.*, 186. o. Hasonló, de sokkal kisebb terjedelmű, három francia folyóiratra kiterjedő, 1998 és 2004 közötti időszakra vonatkozó elemzést végzett Francis Snyder. Lásd: F. Snyder, "Legal Scholarship and Legal Culture in the European Union" in Fabrice Picod (szerk.), *Doctrine et Droit De L'union Européenne. Collection de 'Union Européenne - Colloques* (Bruylant, 2005).

³⁶⁴ Az archívumban például az alapításról szóló anyagok, az ülések jegyzőkönyvei és a szerzőkkel folytatott levelezés található.

³⁶⁵ 1993 az elemzés végpontja, mivel a Maastrichti Szerződés új jogi struktúrát hozott létre. Ezért a *CML Rev.* Maastrichti Szerződésről szóló cikkeit nem vettük be a tartalomelemzésbe. Továbbá a tanulmány csak kezdeti megfontolásokat tartalmaz a *CML Rev.* hatására vonatkozóan.

a jog gazdagodik, árnyaltabbá válik, és bizonyos esetekben korrigálásra kerül.

Gaudet meghiúsult tervei egy európai jogi folyóirat létrehozásáról

A Párizsi Szerződés (1951) és a Római Szerződések (1957) nem voltak egyértelműek az európai jog természetének meghatározását illetően. Formailag a szerződések klasszikus nemzetközi szerződések voltak, de célkitűzéseik olyan jogi technikákat és eszközöket igényeltek, amelyek túlmutattak a hagyományos nemzetközi jogon. A jogtudósok számára az európai jog jellege következőképpen a szerződések hatálybalépésekor még nem volt eldöntve, de a legtöbb tudós azt a nézetet támogatta, hogy a Közösségek csupán a klasszikus nemzetközi jogon alapuló, bár szokatlan jellegű nemzetközi szervezetek. Az 1950-es és 1960-as években azonban a föderalisták egy kis csoportja azt a politikai felfogást támogatta, hogy az európai jogot a nemzetközi jogtól elszakadt, autonóm jogágként kell értelmezni, és hogy az Európai Bíróságnak alkotmányos szerepet kell vállalnia a valóban egységes Európa megvalósítása érdekében. Ebbe a csoportba tartozott többek között Walter Hallstein,³⁶⁶ Pierre Pescatore,³⁶⁷ és Michel Gaudet. Utóbbi előbb a Főhatóság Jogi Szolgálatának jogásza, majd 1958-tól 1969-ig a Bizottság Jogi Szolgálatának igazgatója volt. Az európai jog nemzetközi jogi felfogásával való szakítást szorgalmazta, hogy azt már az 1950-es évek közepétől kezdve alkotmányos megközelítéssel váltsa fel. Véleménye szerint az Európai Bíróságnak a nemzetközi jogban hagyományosan alkalmazott szűkebb szövegalapú megközelítés helyett teleologikus értelmezési módszert kellene alkalmaznia az alkotmányos jogállamiság megteremtése érdekében. Ezt a logikát egy memorandumban mutatta be, amelyet Gaudet 1962-ben írt, miután a Római Szerződések 12. cikkének közvetlen hatályát vizsgáló *Van Gend en Loos*-előzetes döntéshozatal iránti kérelem eljutott a Jogi Szolgálat irodájába. Gaudet a memorandumban három megoldást vázolt fel. Az első a nemzetközi közjogon alapult, és ez azt jelentette, hogy a nemzeti bíróságok döntenék el, hogy mely európai normáknak van közvetlen hatálya. A második hagyományos megoldás azon az elképzelésen alapult, hogy a szerződéses cikkek a tagállamoknak szólnak, és így a nemzeti bíróságok nem érvényesíthetik őket. Mivel Gaudet egyik hagyományos megközelítéssel sem volt elégedett, teleológiai megközelítéssel egy olyan eredeti jogrend vázlatát javasolta, amely az Európai Gazdasági Közösségről szóló szerződés elemeiből merít, amelyeket a Jogi Szolgálat korábban alkotmányos elemeknek jelölt meg. Ebben a jogrendben a világosan megfogalmazott szerződési rendelkezéseknek közvetlen hatályuk kell, hogy legyen a tagállamokban, amennyiben az Európai Bíróság az egységes értelmezés biztosítása érdekében előzetes döntésekben ekként értelmezte azokat, és a jogi normáknak elsőbbséget kell élvezniük a korábbi és a korábbi nemzeti normákkal szemben.

A Bizottság és Hallstein elnök a harmadik megoldást fogadta el, amelyet az Európai Bíróság elé terjesztettek. A *Van Gend en Loos* ügyben 1963-ban és a *Costa kontra ENEL* ügyben 1964-ben az EB Gaudet fő érvelését követte, bár óvatos változatban.³⁶⁸

Gaudet tele volt kezdeményezésekkel, és az Európára vonatkozó jogi vízióját az európai jognak a nemzetközi jogtól független, autonóm tudományos és szakmai diszciplínája létrehozásával kívánta előmozdítani, amely az európai jog alkotmányos jellegére vonatkozó állítását támogathatná. E stratégia egyik része volt a nemzeti európai jogi egyesületek és annak transznacionális megfelelője, az 1961-ben létrehozott FIDE megalapításának ösztönzése, ahol Gaudet és a Jogi Szolgálat az 1960-as években informális vezetést vállalt, hogy megpróbálja biztosítani az alkotmányos gyakorlat támogatását.³⁶⁹ Egy másik központi szerepet játszott egy teljes egészében az európai joggal foglalkozó folyóirat létrehozása, amelynek az angol mellett az összes közösségi nyelven is elérhetőnek kell lennie,³⁷⁰ . Ezt a célt 1962-ben a hasonlóan gondolkodó Ivo Samkaldennel,³⁷¹ holland nemzetközi jogi professzorral és szókimondó föderalistával együttműködve követték el, aki épp az európai jog mint tudományos terület hollandiai felállítása közepette volt.³⁷² Az európai joggal foglalkozó folyóiratok már léteztek néhány tagállamban, de nem elégítették ki a tájékoztatási igényt, vagy a folyóiratok szerkesztői koncepciója miatt, vagy azért, mert csak a gyakorlati szakembereket célozták meg. A kutatók és a jogalkalmazók között Gaudet szerint fennálló információs szakadék "des dangers sérieux" (veszélyeket rejtő) szakadékot jelentett a jogalkalmazók számára.³⁷³ A folyóirat azonban soha nem jött létre, mivel a Közösségek vezetői túl költségesnek tartották a vállalkozást.³⁷⁴

Bár Gaudet terve kudarcot vallott, a *CML Rev.* előzményeként fontos, rámutatva arra, hogy Gaudet milyen szemléletet képviselt saját szerepéről, mint a tudományos vállalkozások szükséges kezdeményezőjéről, valamint Gaudet és Samkalden kapcsolatára. Emellett jelentős, hogy a tervezett folyóiratnak angol nyelven kellett volna megjelennie, ami természetes volt, szem előtt tartva Nagy-Britannia várható csatlakozását a Közös Piachoz. De ez is ösztönözné a párbeszédet az európai

---

³⁶⁸ Ez a szakasz M. Rasmussen, "Az európai jog forradalmasítása: A *Van Gend en Loos* története". ítélet", (2014) 12 *I.CON*, 136-163, 140. és 151-154. pont.

³⁶⁹ Rasmussen, "Az alkotmányos gyakorlat kialakítása", 180. o., 180. o.

³⁷⁰ Gaudet erőfeszítéseit Julie Bailleux írta le a "Michel Gaudet a Law Entrepreneur: The Role of the Legal Service of the European Executives in the Invention of EC Law and of the Common Market Law Review" (2013) 50 *Common Market Law Review*, 359-67. cikkében.

³⁷¹ Gaudet Steinhez, 1961. március 20. Michel Gaudet archívuma, Jean Monnet pour l'Europe Alapítvány, Lausanne (AMG), Chronos 1961.

³⁷² Interjú Laurens-Jan Brinkhorsttal, 2013. december 6.

³⁷³ "Rapport sur la création d'une publication périodique concernant le droit des Communautés européennes", Michel Combarnous és Michel Gaudet, 1962. május 15. AMG, Chronos 1962.

³⁷⁴ Bailleux, "Michel Gaudet, egy jogi vállalkozó", 366. o., 366. o.

tudósok, akik nem értették a szövetségi intézményeket,³⁷⁵ és amerikai kollégáik, akik számára természetes volt, hogy a születő európai rendszert az amerikai alkotmányos jogállamiság fényében értelmezzék.³⁷⁶ Így a folyóirat angol nyelvű változata tökéletesen illeszkedett Gaudet elképzeléséhez az európai alkotmányos jogállamiságról.

A Közös Piaci Jogi Szemle létrehozása

Feltételezhetnénk, hogy a *CML Rev.* létrehozása közvetlenül Gaudet kudarcából eredt, abban az értelemben, hogy ő egyszerűen máshol folytatta egy európai jogi folyóirat létrehozását. A tényleges történet azonban más a *CML Rev.* tekintetében, mivel a folyóirat egy Samkalden által kezdeményezett folyamat során jött létre, Gaudet kísérletével párhuzamosan.

Samkalden 1956-58-ban a Munkáspárt színeiben igazságügyi miniszter volt Hollandiában, 1960-tól pedig a Leideni Egyetem Európa Intézetének igazgatója. Az 1957-ben alapított intézet volt az első olyan hollandiai tudományos intézmény, amely az európai integrációval foglalkozott.³⁷⁷ Emellett elnöke volt az európai joggal foglalkozó holland szövetségnek, a *Nederlandse Vereniging voor Europees Rechten* (a továbbiakban: NVER), és tagja volt a FIDE vezetőségének.³⁷⁸ A professzorok azon hálózatában, amely az európai jogot mint újfajta, saját intézményeket és folyóiratokat igénylő jogágot próbálta népszerűsíteni, ő volt az avantgárd.

Samkalden és két kollégája már 1961-ben fontolóra vette egy angol nyelvű folyóirat létrehozását "Leyden Law Review" néven. Ezt a folyóiratot nemzetközi jogi folyóiratként vázolták fel, ahol a tartalom felének az európai jogra kell összpontosítania, és a folyóiratnak Hollandián kívül Nagy-Britanniában is akartak kiadót.³⁷⁹ A projekt előrehaladtával Samkalden vette át a kezdeményezés irányítását, és arra törekedett, hogy az európai jog legyen a folyóirat kizárólagos témája, amelynek a professzorok, tanárok és posztgraduális hallgatók mellett üzleti jogászok, bírák, ügyvédek, kormányhivatalok és különböző könyvtárak olvasóközönségét is meg kellene céloznia.³⁸⁰ A Stevens and Sons/Sweet and Maxwell brit kiadó kételkedett abban, hogy a körvonalazódó folyóiratnak van-e piaca Angliában vagy a kontinensen, és a kiadó véleménye szerint a kereskedelmi jog a common

---

³⁷⁵ A prominens amerikai Wall Street-i ügyvéddel, Donald Swatlanddel folytatott levelezésében Gaudet panaszkodott a szövetségi intézmények természetének meg nem értésére és a "gouvernement du juges" ellenzésére Európában. Lásd Rasmussen, "Constructing and Deconstructing 'Constitutional' European Law" (Az "alkotmányos" európai jog konstruálása és dekonstruálása), 640. o.

³⁷⁶ Az európai jogrendszer korai elemzését az amerikai alkotmányos jogállamiság fényében lásd: E. Stein és P. Hay, "New Legal Remedies of Enterprises in the European Economic Community", (1960) 9 *American Journal of Comparative Law*, 375-424.

³⁷⁷ J. Hollander, "The Dutch Debate on European Integration", (2001) 17 *Journal of European Integration History*, 197-218, 204. o., 197-218. o..

³⁷⁸ Rasmussen, "Egy alkotmányos gyakorlat kialakítása", 177-78.

³⁷⁹ De Flines levele a Rijksuniversiteit te Leiden, Juridische Faculteit, 1961. december 22., ACMLREV és De Flines levele Samkaldennek, Szirmainak és Drionnak, 1962. január 22., ACMLREV.

³⁸⁰ Memorandum a "Common Market Law Review"-ről, 1962. április 25., ACMLREV.

A felülvizsgálat középpontjában a piaci országoknak kell állniuk.³⁸¹ Samkalden azonban meggyőzte őt egy európai jogi folyóirat potenciális piacáról, és a folyóirat így Gaudet tervével párhuzamos vállalkozássá vált.

A tó túloldalán a Brit Nemzetközi és Összehasonlító Jogi Intézet (a továbbiakban: Brit Intézet) tudósai az európai jog iránt kezdtek érdeklődni, mivel Nagy-Britannia 1963-ban csatlakozott a Közösségekhez. Gaudet bátorítására a leideni Europa Intézettel való együttműködés egy évente megrendezésre kerülő leideni/londoni találkozóval kezdődött,³⁸² . 1962 októberében pedig megállapodtak abban is, hogy a Samkalden folyóirat a leideni Europa Intézet és a British Institute közös vállalkozása lesz, az utóbbit Norman Marsh igazgató és Dennis Thompson jogtudós képviselte.³⁸³ Samkalden és Thompson legyen a folyóirat két szerkesztője, Laurens-Jan Brinkhorst, a leideni Európa Intézet munkatársa,³⁸⁴ a szerkesztők titkára lesz,³⁸⁵ , és létrehozták a folyóirat fejlesztését és irányítását segítő szerkesztőbizottságot. A testület tagjai főként a polgári vagy nemzetközi jog professzorai vagy bírák voltak, és többen kapcsolatban álltak az európai joggal foglalkozó nemzeti szövetségekkel és a FIDE elnökségével.³⁸⁶ Végül a folyóiratnak egy brit és egy holland kiadója lett volna (Stevens and Sons/Sweet and Maxwell Londonban és Sijthoff Leidenben), akik fedezték volna a folyóirat költségeit.³⁸⁷ Ahhoz, hogy a folyóirat megfelelő megjelenést kapjon, már csak egy olyan név kellett, amely az európai jog mint újfajta jog sajátosságára utal, és Samkalden és Thompson azt javasolta, hogy a folyóirat neve "European Law Review" legyen. A brit kiadó azonban a "Common Market Law Review" elnevezést részesítette előnyben, nyilvánvalóan azért, mert úgy vélték, hogy a "közös piac" szó pszichológiai vonzerővel bír a "Common Market Law Review" névre.

---

³⁸¹ Burke levele De Flines-nek, 1962. május 2., ACMLREV.

³⁸² Bailleux, "Michel Gaudet, egy jogi vállalkozó", 367. o., 367. o. A leideni/londoni találkozókra még mindig sor kerül.

³⁸³ Memorandum a "Common Market Law Review"-ről, 1962. április 25., ACMLREV és March levele Samkaldennek, 1962. október 12., ACMLREV.

³⁸⁴ Brinkhorst 1965-ben lett az Európa Intézet igazgatója, majd 1967-1973 között az európai jog professzora volt Groningenben, mielőtt számos politikai tisztséget töltött be, például külügyi államtitkár (1973-1977), európai parlamenti képviselő (1994-1999), mezőgazdasági, természetvédelmi és halászati miniszter (1999-2002), gazdasági miniszter (2003-2006) és miniszterelnök-helyettes (2005-2006).

³⁸⁵ Samkalden levele Allsopnak, 1962. október 8., ACMLREV.

³⁸⁶ Lásd a *CML Rev.* első számát. A legjelentősebbek között volt Nicola Catalano (volt EB bíró, a FIDE elnökségének tagja, az Associazione Italiana Giuristi Europei elnöke, a *CML Rev.* szerkesztőbizottságában 1963-1971), Lord Justice Diplock (angol jogász lord, a *CML Rev.* szerkesztőbizottságában. 1963-1971) és Ernst Steindorff (a polgári jog és a nemzetközi magánjog professzora, a Német Európai Jogi Egyesület kezdeményezője, a FIDE elnökségének tagja, 1963-ban csatlakozott a *CML Rev.* szerkesztőbizottságához, és ma is tagja a szerkesztőbizottság folytatását jelentő tanácsadó testületnek (a név 1972-ben változott)). Luxemburg kivételével minden t a g á l l a m képviseltette magát a testületben, akárcsak Nagy-Britannia. Luxemburgot 1968-tól Pierre Pescatore, az Európai Bíróság bírójának képviselte.

³⁸⁷ Megállapodási jegyzőkönyv, 1964. június 24., ACMLREV.

Angol üzletemberek.³⁸⁸ Végül is sikerült elérnie a célját. A kiadók beleegyeztek, hogy a saját költségükön adják ki a recenziót,³⁸⁹ és szükségük volt egy kereskedelmi vonzerővel bíró címre.

A polgári és nemzetközi jog professzorainak kezdeményezői, szerkesztői és vezetőségi tagjai révén a vállalkozás azt tükrözte, hogy az európai jog tanulmányozása az 1950-es években és az 1960-as évek elején más területeken folyt. Amikor a FIDE, néhány, az európai joggal foglalkozó kutatóintézet és az első európai jogi folyóiratok létrejöttek, ez kezdett megváltozni. Figyelemre méltó azonban, hogy a folyóirat a Bizottság közvetlen befolyása nélkül jött létre, mind a tartalom, mind a finanszírozás tekintetében, és hogy mindkét szerkesztő, valamint a szerkesztőbizottság tagjainak többsége egyetemi tudós volt. Emellett a folyóirat létrehozásában nem vettek részt a nemzeti európai jogi szövetségek és a FIDE, bár Samkalden, Catalano és Steindorff a nemzeti szövetségek egyéni tagjai voltak.

Kétségtelen, hogy Samkaldent erősen inspirálta az a párbeszéd, amelyet Gaudet-val folytatott az európai jogi folyóirat létrehozására tett kísérletéről, és hogy osztotta Gaudet elképzelését az európai jognak a nemzetközi jogtól független, autonóm tudományos és szakmai diszciplínájáról, amely az európai jogot föderális irányba terelhetné. A *CML Rev.* azonban hagyományos tudományos-kereskedelmi vállalkozásként jött létre.

Az alapítás évei és az európai jog természetének kutatása az akadémiai életben (1963-74) A *Szerkesztőségi szervezet, közösségi kapcsolatok és kereskedelmi fejlődés*

Az alapítás éveiben a *CML Rev.* majdnem minden szerkesztője akadémikus volt,³⁹⁰ de azzal a kihívással szembesülve, hogy a kevés szakértelemmel rendelkező személy közül kell szerzőket találni az európai jogról szóló írásokhoz,³⁹¹ a szerkesztők nemcsak személyes kapcsolataikhoz fordultak a tudományos életben, hanem a Közösségek intézményein belüli kapcsolatokhoz is. Amikor Samkalden 1965-ben ismét holland igazságügyi miniszter lett, és ezért abbahagyta a szerkesztői tevékenységet, Andreas Donner³⁹² az Európai Bíróság bíróját nevezték ki a szerkesztőbizottságba, aki megígérte, hogy aktív segítséget nyújt a

---

³⁸⁸ Samkalden levele Allsopnak, 1962. október 8., ACMLREV.

³⁸⁹ Megállapodás a kiadók és a szerkesztők között, 1965. november, ACMLREV.

³⁹⁰ Az első szerkesztők: Samkalden 1963-1965; Thompson, a Brit Intézet tagja 1963-1968; Laurens-Jan Brinkhorst 1965-1973; Dr. Kenneth Simmonds, a Brit Intézet igazgatója 1968-1991; Herman Maas, a leideni Európa Intézet igazgatója 1968-1974; és J. M. Bowyer, ügyvéd 1972-1974. A folyóirat vezetésével kapcsolatos feladatokat az eredeti tervek szerint Leiden és London között osztották meg, de a folyóirat titkársága - egy rövid, 1973-1974 körüli időszakot kivéve - a leideni Európa Intézetben volt.

³⁹¹ Valójában a folyóirathoz az 1990-es évek előtt nem érkeztek nagy arányban kéretlen cikkek (jegyzőkönyv, a szerkesztők ülése, 1988. november 24., ACMLREV és jegyzőkönyv, a szerkesztők, a tanácsadó testület és a kiadók közötti ülés, 1992. június 26., ACMLREV).

³⁹² Andreas Matthias Donner 1958-1964 között az EB elnöke, 1964-1979 között pedig az EB bírójává vált. Tagja volt a *CML Rev.* 1965-1971 szerkesztőbizottságának.

Thompson és az új szerkesztő, Brinkhorst Samkalden távozásának fényében.³⁹³ Az elnökségi tagok által végzett szokásos feladatokon kívül, mint például az érdekes nemzeti esetjogról való értesítés a szerkesztők felé, valamint a folyóirat általános irányvonalával kapcsolatos tanácsadás, a³⁹⁴ Donner konkrét feladatokra szerzőket jelölt ki és javasolt.³⁹⁵ Az intézmények más kulcsszereplői is ugyanilyen aktív szerkesztőbizottsági tagként tevékenykedtek, különösen Gaudet és Pierre Pescatore, az Európai Bíróság bírása.³⁹⁶ A Közösségek központi szereplőinek egy szűk köre működött tehát együtt a szerkesztőkkel a folyóirat fejlesztésében egy olyan szünetben lévő területen, amely korlátozott számú, az európai joggal kapcsolatos tudományos vagy gyakorlati ismeretekkel rendelkező személyből állt.

Ez a kör szerkesztőbizottsági tagként tevékenykedett az európai joggal foglalkozó más tudományos folyóiratokban is, amelyek körülbelül ugyanebben az időben jöttek létre. A *Rivista di diritto europeo* 1961-ben jött létre egy "Comitato Scientifico"-val, amelyben Pescatore és Donner is részt vett, a³⁹⁷ *Cahiers de droit européen* 1965-ben jött létre egy "Comité Scientific"-val, amelyben többek között Pescatore és Gaudet is részt vett,³⁹⁸ és a *Revue trimestrielle de droit européen* 1966-ban jött létre, és volt egy "Comité de Patronage"-ja Donnerrel és Gaudet-val.³⁹⁹ Egyedül az 1966-ban létrehozott *Europarecht*-ben nem vett részt Pescatore, Donner és Gaudet, mivel az elnökségben csak német tagok ültek. Míg a *CML Rev.* szerkesztésében egy holland és egy brit szerkesztő közösen vett részt, és az olvasók széles köre az Egyesült Királyságra és az Egyesült Államokra, valamint a kontinensre irányult, addig a legtöbb ilyen "első generációs" európai jogi folyóirat szűk nemzeti vagy nyelvi alapú regionális irányultsággal rendelkezett,⁴⁰⁰ és a folyóiratok szerkesztői közötti kapcsolat az első években nagyon korlátozott volt. Ez az európai jog kialakulóban lévő tudományos területét mutatja, amely a hagyományos tudományos mintákat követve nemzeti vagy regionális szekciókra tagolódott, de ez arra utal, hogy ebben az időszakban szoros kapcsolat volt a Közösségek intézményei és a tudományos terület valamennyi szekciója között.

Ezen a területen a *CML Rev.* különleges státusszal rendelkezett. Előzetes modellként szolgált a többi

---

³⁹³ Jegyzőkönyv, a szerkesztők, a tanácsadó testület és a kiadók közötti megbeszélés, 1965. november 30., ACMLREV.

³⁹⁴ Jegyzőkönyv, a szerkesztők, a tanácsadó testület és a kiadók találkozója, 1964. június 19., ACMLREV.

³⁹⁵ Lásd például Scheltema levelét Steinhez, 1965. október 19., ACMLREV.

³⁹⁶ Pierre Pescatore 1967-1985 között az Európai Bíróság bírása, majd a Liege-i Egyetem jogászprofesszora volt.

Tagja volt a *CML Rev.* szerkesztőbizottságának/tanácsadó bizottságának 1968-2010 között.

³⁹⁷ Pescatore 1964-ben, Samkalden 1964-ben, Donner pedig 1969-ben lépett be.

³⁹⁸ Pescatore 1966-ban, Samkalden 1966-ban, Gaudet pedig 1968-ban lépett be.

³⁹⁹ Mindketten 1966-ban léptek be.

⁴⁰⁰ A *Rivista di diritto europeo* teljes egészében olaszok vezetése alatt állt, és gyakorlatilag az olaszok írták az összes hozzászólást, a *Revue trimestrielle de droit européen* igazgatótanácsa a "Principaux Collaborateurs" volt, amelynek csak francia tagjai voltak, és a tartalmat elsősorban francia vagy belga szerzők írták, az *Europarecht* szerkesztői német tudósok voltak, az igazgatótanács németekből állt, és a tartalmat elsősorban németek írták. Egyedül a *Cahiers de droit européen* rendelkezett olyan profillal, amely némileg hasonlított a *CML Rev.* profiljára.

folyóiratoknak,⁴⁰¹ és transznacionális jellegével Gaudet sikertelen tervének sikeres ellenpólusa lett. Az angol nyelven megjelent folyóirat nemcsak a Hollandia és Nagy-Britannia közötti szoros gazdasági és politikai kapcsolatot, valamint Nagy-Britannia Közösségekhez való csatlakozásának várakozását hangsúlyozta, hanem azt a várakozást is, hogy a brit és amerikai szerzők és olvasók felkarolják a folyóiratot. Egy 1965-ös olvasottsági elemzés igazolta ezt a várakozást: a folyóirat mintegy 1000 fizető előfizetőből (könyvtárak, jogi iskolák, kutatóközpontok, ügyvédi irodák, vállalatok, kormányok és magánszemélyek) álló olvasói bázist épített ki, amelynek 25 százaléka Nagy-Britanniából, 23 százaléka pedig az Egyesült Államokból származott. A többiek elsősorban az európai kontinensről, különösen Hollandiából, Belgiumból és Németországból érkeztek.⁴⁰² A folyóirat profilját azonban az 1970-es évek elején a brit Steven and Sons/Sweet and Maxwell kiadó vitatta. A kiadó elismerte a recenzio magas tudományos színvonalát, de a Nagy-Britannia közös piachoz való csatlakozásáról szóló tárgyalások fényében a kiadó foglalkozott a recenzio tudományos jellege miatti profithiánnyal⁴⁰³ és kezdeményezte a *CML Rev.* gyakorlatorientált folyóirattá alakítását. A célközönség a "földhözragadt", gyakorló ügyvédekből és brit üzletemberekből álló piac lett volna.⁴⁰⁴ A szerkesztők nem voltak érdekeltek a folyóirat tudományos és nemzetközi fókuszának megváltoztatásában, a holland Sijthoff kiadó pedig a *CML Rev.* változatlan formában való további kiadását kívánta folytatni. Ennek megfelelően úgy döntöttek, hogy a brit kiadó 1974-ben visszavonul.⁴⁰⁵ Most a szerkesztői tevékenység Hollandiában összpontosult,⁴⁰⁶ de a brit intézettel való együttműködés folytatódott, Kenneth Simmonds maradt szerkesztő, és a folyóirat jellege akadémiai maradt. A kiadók és a piac várható fejlődése tehát nyomást gyakorolt a folyóirat profiljára, de a szerkesztők elkötelezettsége a folyóirat tisztán tudományos jellegének megőrzése mellett megmentette azt.

---

⁴⁰¹ Rabe levele Brinkhorstnak, 1966. július 18., ACMLREV. Hans-Jürgen Rabe, az *Europarecht* szerkesztője azt írta Brinkhorstnak, hogy alaposan tanulmányozták a *CML Rev.* című művet, és hogy a *CML Rev.* bizonyos szempontból mintául szolgált az *Europarecht* számára. Sajnos Rabe nem részletezte a levélben, és az *Europarecht* és a *CML Rev.* közötti kapcsolat nagyon korlátozott volt. Joggal feltételezhető azonban, hogy a *CML Rev.* a *Cahiers de droit européen* alapítói és szerkesztői számára is inspirációs forrás volt, mivel e folyóirat profilja hasonlított a *CML Rev.* profiljára.

⁴⁰² Jegyzőkönyv, a szerkesztők ülése, 1965. november 30., ACMLREV.

⁴⁰³ A brit kiadó szerint a recenzio pénzügyi helyzete javult az áremelés miatt, de csak annyiban, hogy a kiadóknak egy kis hozzájárulást adtak a rezsiköltségeikhez. (Peter Allshop által írt feljegyzés, 1971. június 30., ACMLREV).

⁴⁰⁴ Allsop levele a szerkesztőknek, 1971. június 30., ACMLREV.

⁴⁰⁵ A holland kiadók általában másképp viszonyultak a *CML Rev.* anyagi körülményeihez, mint a brit kiadók. Annak ellenére, hogy a folyóiratot részben a leideni Europa Institute finanszírozta a hetvenes évek végétől kezdve, Sijthoff és a Martinus Nijhoff (amely 1982-ben megvásárolta Sijthoffot) sikeresnek tekintette a folyóiratot. Nem hitték, hogy más, a *CML Rev.* folyóirathoz hasonló színvonalú folyóiratoknak több előfizetője lenne. (Jegyzőkönyv, a szerkesztők, a tanácsadó testület és a kiadók közötti megbeszélés, 1970. június 12., ACMLREV, 1981. június 16-án a kiadó, O'Keeffe és Barants között létrejött ideiglenes döntések, ACMLREV, és a szerkesztők, a tanácsadó testület és a kiadók közötti megbeszélés, 1982. december 5., ACMLREV).

⁴⁰⁶ Jegyzőkönyv, a szerkesztők ülése, 1974. november 8., ACMLREV.

egy alapvető átrendeződéstől. A folyóirat továbbra is különleges státuszú tudományos világitótoronyként és globális piacként működött az európai jog kialakulóban lévő transznacionális területén.

B A tartalom (1963-74)

Tekintettel arra, hogy a szerkesztők a címjegyzékkel kapcsolatos kérdésekben a Közösségek képviselőire támaszkodnak, nem meglepő, hogy a cikkek 24 százalékát a Bizottság bírái és jogásza írták, míg a cikkek 53 százalékát jogtudósok, 10 százalékát pedig magánpraxisú ügyvédek.⁴⁰⁷ A cikkek legnagyobb része a versenyjoggal foglalkozott, kisebb része pedig az európai jog és a nemzeti jog viszonyával, a mezőgazdasággal, valamint a harmadik országokkal vagy szervezetekkel való nemzetközi kapcsolatokkal.⁴⁰⁸ A folyóirat tartalma tehát tükrözte az Európai Gazdasági Közösség helyzetét, amely ebben az időszakban elsősorban a kereskedelmi akadályok és korlátozások felszámolásáról szólt a vámunió létrehozása érdekében, a harmadik országokkal való kapcsolatokban való közös megegyezésről, valamint a közös agrárpolitika kialakításáról.

A legtöbb cikk doktrinális jellegű volt, és az Európai Bíróság legutóbbi döntéseinek tisztázására tett kísérletet, kifejezett elméleti vagy kontextuális megfontolások nélkül, de implicit módon a közösségi jog új elméleti megközelítését tartalmazta. Az Európai Bíróság ellentmondásos döntéseit kommentáló, az Európai Bíróság új jogrendjének meghirdetésében a gerincet alkotó, korlátozott számú jelentős cikkben és vezércikkben ez a megközelítés volt látható. Mintha gondosan megrendezték volna, a *CML Rev.* első száma valójában csak néhány hónappal a *Van Gend en Loos*-ügyben hozott ítélet után jelent meg, amelyben a bíróság kimondta, hogy a Római Szerződés 12. cikke közvetlen joghatást eredményez, és ezzel megalapozta a közvetlen hatály doktrínáját. Mint ismeretes, a luxemburgi bírák megerősítették, hogy a Közösségek "a nemzetközi jog új jogrendjét" alkotják, amely a nemzeti jogrendekkel szemben autonóm (közismerten "a szerződés szellemére, általános rendszerére és szövegére" hivatkozva).⁴⁰⁹ A szerkesztők, Samkalden és Thompson az első vezércikkben lelkesen támogatták a döntést, ahol kijelentették, hogy az Európai Gazdasági Közösség "különleges jelleggel" rendelkezik, és hogy "egyedi" módszereket kell alkalmazni a Szerződés politikai céljának elérése érdekében. Így a vezércikk megelőlegezte az európai jog "különleges és eredeti" meghatározását,⁴¹⁰ ahogyan azt az Európai Bíróság *Costa kontra ENEL* ügyben hozott ítéletében kihirdette, ahol az elsőbbség doktrínáját megalapozták, megerősítve, hogy a szokásos nemzetközi szerződésekkel ellentétben az EGK-Szerződés saját jogrendszerét hozott létre, amely a tagállamok jogrendszerének szerves részét képezi.

⁴⁰⁷ Ez Schepel és Wesseling elemzésén alapul, amely a *CML Rev.* 1963 és 1995 közötti szerzőinek elemzésén alapul. Sajnos

A belső jogi rendelkezések nem írhatják felül a szerződésből származó jogot.⁴¹¹ A vezércikket bevezető üzenet egészítette ki, amelyben Gaudet a nemzeti hagyományokon túli új jogi gondolkodásra szólított fel a szerződés céljának előmozdítása érdekében,⁴¹² és a legelső cikket Donner írta, aki azt a nézetet képviselte, hogy az előzetes döntéshozatali eljárásnak biztosítania kell az EGK-jog bíróságok általi egységes értelmezését, és ki kell küszöbölnie a nemzetközi jogban tapasztalt nehézséget, nevezetesen azt, hogy a különböző helyi bíróságok eltérően értelmezik az egységes szabályozást.⁴¹³

A következő években az európai jog kategorizálásának módjáról szóló vita a *CML Rev*-ben virágzott. Az egyetemi tudósok között megoszlottak a vélemények. Egyesek kifejezetten alkotmányosként értelmezték az európai jog jellegét,⁴¹⁴ mások pedig nemzetközi jogként jelölték meg, és kijelentették, hogy a közösségi jog és a későbbi nemzeti jog közötti ütközés esetén az utóbbi lesz az irányadó.⁴¹⁵ A közösségi intézmények szerzői általában arra törekedtek, hogy bemutassák, mennyire "különleges" vagy "más" az európai jogrend a közönséges nemzetközi joghoz képest,⁴¹⁶ és ez a nézet vált 1970-től kezdve a *CML Rev*. leggyakoribb nézetévé, és csak kevesen érveltek ezen túl, például Pescatore, aki azt állította, hogy a közösségi jog a nemzetközi típusú föderalizmusban rejlik.⁴¹⁷ Így a kategorizálásról szóló vita elhalványult, és a cikkek a jogrend sajátosságai körül kezdtek fejlődni, ahogy az Európai Bíróság fejlesztette doktrínáit. Miközben az 1965-66-os üres szék válsága egyértelmű jele volt annak, hogy a Közösségek nem készülnek föderációvá alakulni, az Európai Bíróság tovább erősítette az európai jogrendet, különösen a határozatok és irányelvek közvetlen hatályának megadásával. A *CML Rev*. külön figyelmet szentelt ennek a fejleménynek. A szerkesztők

---

⁴¹¹ 6/64. sz. ügy, *Flaminio Costa kontra ENEL*, ECLI:EU:C:1964:66.

⁴¹² M. Gaudet, "Bevezető üzenet", (1963-64) 1 *Common Market Law Review*, 1-3, 1-2. o., 1-2. o.

⁴¹³ A. Donner, "National law and the case law of the Court of Justice of the European Communities", (1963-1964) 1, *Common Market Law Review*, 8-16, 11. o., 11. o. Donner arra a következtetésre jutott, hogy még nem valósult meg a teljes föderális forma, amelyben az EB a nemzeti bíróságok felett állna, mivel az EB nem foglalt állást az EK-jognak a nemzeti joggal szembeni elsőbbségéről (lásd 14. oldal).

⁴¹⁴ Lásd például V. Mackinnon, "Experience in Common Law Countries of the Constitutional Problems Encountered in Regulating Economic Activity", (1963-1964) 1 *Common Market Law Review*, 183-201 és J. Mashaw, "Ensuring the Observance of Law in the Interpretation and Application of the EEC Treaty: The Role and Functioning of the Renvoi d'Interpretation under Article 177" (1. és 2. rész), (1970) 7 *Common Market Law Review*, 258-285 és 423-453.

⁴¹⁵ A. Martin, "Az Egyesült Királyság csatlakozása az Európai Közösségekhez: Jurisdictional Problems", (1968-1969) 6 *Common Market Law Review*, 7-49, 14-15., 17. és 22-23. pont. Lásd még: P. Van Dijk, "The Implementation and Application of the Law of the European Communities within the Legal Order of the Netherlands", (1968-1969) 6 *Common Market Law Review*, 283-308, 283. és 288-289. pont.

⁴¹⁶ Lásd például: N. Catalano, "The Italian Constitutional Courts and the European Communities", (1963-1964) *Common Market Law Review*, 318-326; R.-M. Chevallier, "Methods and Reasoning of the European in its Interpretation of Community Law", (1964-65) 2 *Common Market Law Review*, 21-35; és M. Gaudet, "Challenge of the Changing Institutions", (1965-1966) 3 *Common Market Law Review*, 143-157.

⁴¹⁷ P. Pescatore, "International Law and Community Law - A Comparative Analysis", (1970) 7 *Common Market Law Review*, 167-183.

a *Grad* ügyben hozott előzetes döntést (ahol a határozatok közvetlen hatályát állapították meg)⁴¹⁸ nagy áttörésnek nevezte, és arra a következtetésre jutott, hogy az Európai Bíróság lebontott egy újabb jogi akadályt, amely elválasztotta a Közösség és a tagállamok jogrendszerét azáltal, hogy "a progresszív, teleologikus értelmezést részesítette előnyben a történeti értelmezéssel szemben". Azzal, hogy feltételezték, hogy a Bíróság érvelése az irányelvekre is vonatkozik,⁴¹⁹ rámutattak a folyóirat és az EB közötti ideológiai összetartozásra: amikor a vezércikk 1971 januárjában megjelent, az EB már 1970. december 17-én döntött a kérdésben a SACE-ügyben, ahol közvetlen hatályt biztosított az irányelveknek.⁴²⁰ Amikor ezt az ítéletet a *CML Rev.* kommentálta, Brinkhorst dicsérte az Európai Bíróság "dinamikus-előremutató" értelmezését az irányelvek közvetlen hatályáról, azzal érvelve, hogy a történelmi-szöveges értelmezés nem hagyna teret a jogfejlődésnek.⁴²¹

Az Európai Bíróság doktrínáit és egy különleges jogrend kihirdetését tehát az európai jogtudósok elfogadták. A központi közösségi szereplők szűk körével együtt egy szoros hatalmi-tudásbeli nexust alkottak, amely Gaudet alkotmányos víziójával összhangban lévő értelmezést támogatott, bár óvatosabb fogalmakat használtak.

Az Ehlermann-korszak, a nemzeti kritikával szembeni fellépés

(1974-83) A *Szerkesztőségi szervezet, közösségi kapcsolatok és kereskedelmi fejlődés*

Az 1970-es évek közepén váltás történt a szerkesztőségben, amikor a szerkesztők új csoportja vette át az irányítást.⁴²² A legfontosabb, hogy Claus-Dieter Ehlermann, a Bizottság Jogi Szolgálatának új igazgatója csatlakozott a csapathoz, és nagyon aktív és nagyra becsült szerkesztő lett.⁴²³

Ehlermann tudományos háttérrel rendelkezett, hiszen doktorandusz és asszisztens volt a Heidelbergi Egyetemen (1954-59), de karrierje nagy részét a Közösségben töltötte, 1961 óta a Bizottság Jogi Szolgálatának alkalmazottjaként. Akadémiai írásaiban a szerződések alkotmányos értelmezését támogatta⁴²⁴ és az Európai Bíróságot, mint az integráció kulcsfontosságú tényezőjét,⁴²⁵ és ő

⁴¹⁸ 9/70. sz. ügy, *Grad kontra Finanzamt*, ECLI:EU:C:1970:78.

⁴¹⁹ "Szerkesztői megjegyzések", (1971) 8 *Common Market Law Review*, 1-4, 3. o., 3. o.

⁴²⁰ 33/70. sz. ügy, *SACE*, ECLI:EU:C:1970:118.

⁴²¹ L.-J. Brinkhorst, "S.A.C.E. kontra Olasz Köztársaság Pénzügyminisztériuma. 33/70. sz. ügy. Az 1970. december 17-i határozat. 1. Előzetes döntéshozatal a Bresciai Kerületi Bíróság (Olaszország) kérelmére" (1971) 8 *Common Market Law Review*, 384- 392, 392. o., 392. o.).

⁴²² Az új szerkesztők Paul Kapteyn, a leideni Európa Intézet új igazgatója (1975-1978), Claus-Dieter Ehlermann, a Bizottság Jogi Szolgálatának igazgatója (1975-1989), Jan A. Winter, az európai jog le i d e n i professzora (1973-2009) és Henry Schermers, a nemzetközi intézményi jog leideni professzora, majd az Európa Intézet igazgatója (1978-1993) voltak.

⁴²³ Ehlermann 1977-ben lett az Európai Bizottság Jogi Szolgálatának igazgatója. 1987-ben Jacques Delors bizottsági elnök intézményi kérdésekkel foglalkozó különleges tanácsadója lett, 1990-1995 között pedig a Versenypolitikai

Gaudet ideológiai örökségének első számú gondozója volt a Bizottságban. Célja az akadémiai és a gyakorlati szinkronizáció volt, és a tudományos olvasókkal is meg akarta ismertetni, hogy mit csinál a Bizottság.⁴²⁶ Ezért például felkérte a Bizottság munkatársait, hogy írjanak bizonyos témákról⁴²⁷ vagy legyenek nemzeti tudósítók,⁴²⁸ és a Jogi Szolgálatban megfogalmazott, eredetileg a Bizottság tagjainak címzett, az Európai Bíróság ítéleteiről szóló elemzéseket eljuttatta a *CML Rev.* titkárának, hogy azokat a folyóirat égisze alatt terjesszék tovább.⁴²⁹ Ehlermann más európai jogi folyóiratokkal is foglalkozott, és részt vett a folyóiratok vezető szerkesztői közötti találkozókön, amelyekre az 1970-es évek végétől rendszeresen sor került.⁴³⁰ Ezek az ülések, amelyeket a Bizottságban tartottak, a Jogi Szolgálattal való egyeztetésre is sor került. Ehlermann tájékoztatta a szerkesztőket azokról a témákról, amelyekkel a Jogi Szolgálat foglalkozott, és arra ösztönözte őket, hogy foglalkozzanak ezekkel a témákkal a folyóiratokban.⁴³¹

Az európai jog, mint tudományos terület fejlődésének támogatása nem volt Ehlermann formális feladata. De Gaudet-hoz hasonlóan ő is úgy döntött, hogy a Bizottság érdekeit szem előtt tartva folytatja a tudományos körökkel való kapcsolattartást.⁴³² Néha ezek az érdekek ellentétben álltak az Európai Bíróság joggyakorlatával, amint arra egy 1983-as epizód rávilágít. Lester úr, az emberi jogok szakértője és a brit tanács tagja éles kritikát fogalmazott meg az Európai Bírósággal szemben, mivel úgy tűnt neki, hogy az Európai Bíróság ítéletei, különösen a nemi megkülönböztetés területén, diplomáciai kompromisszumok, amelyek nem voltak egyértelműek és hajlamosak megkerülni olyan alapvető kérdéseket, mint például az irányelvekre való támaszkodás a magánfelek közötti kapcsolatokban. Ehlermann úgy érezte, hogy ezt a nyilvánosság előtt is ki kellene fejezni, különösen mivel úgy tűnik, hogy ez befolyásolja a brit bíróságok hozzáállását az előzetes döntéshozatali eljáráshoz, és ezért azt javasolta, hogy egy szerkesztői megjegyzést tegyenek a lapban.

Európai Közösségek", (1973) 10 *Common Market Law Review*, 195-207, 198. o., 198. o.

⁴²⁶ Interjú Claus-Dieter Ehlermannal, 2016. június 29. E tekintetben ő is Gaudet nyomdokaiba lépett. A Jogi Szolgálat Gaudet és Ehlermann közötti igazgatói, Walter Much (1969-1975) és Giancarlo Olmi (1975-1977) azonban nem foglalkoztak az európai jogi akadémiaival.

⁴²⁷ A nemzeti jogászokkal együtt, akiket a Jogi Szolgálat vagy a főigazgatóságok már korábban is munkatársként alkalmaztak.

⁴²⁸ Ehlermann levele Chrishamnek, 1976. február 23., ACMLREV és jegyzőkönyv, a szerkesztők ülése, 1989. szeptember 23., ACMLREV.

⁴²⁹ Lásd például Gerhard Bebr "Jurisprudence sur la "condictio indebiti", 1980. július 8., ACMLREV és "Note pour messieurs les membres de la Commission", S Fabro, Agent de la Commission, ACMLREV.

⁴³⁰ Az európai jogi folyóiratok között 1970 előtt nem volt hivatalos koordináció, és rendszeres találkozókra sem került sor az 1970-es évek vége előtt. Ezek az ülések európai jogi kérdéseket vitattak meg, kollokviumokat szerveztek, és koordinációra került sor a Jogi Szolgálattal (jegyzőkönyv, a szerkesztők ülése, 1979. december 6., ACMLREV).

⁴³¹ Jegyzőkönyv, a szerkesztők 1979. december 6-i ülése, ACMLREV.

⁴³² Interjú Claus-Dieter Ehlermannal, 2016. június 29. A Bizottsághoz való szoros kötődés ellenére csak egyetlen példa van arra, hogy a *CML Rev.* tevékenységét a Bizottság anyagilag támogatta. Ez egy 1979-es európai jogi kollokvium volt, amelyre a szerkesztők 2700 brit fontot kaptak a Bizottságtól. (Jegyzőkönyv, a szerkesztők ülése, 1979. április 30., ACMLREV).

A *CML Rev.* fel kellene, hogy vegye a témát.⁴³³ Mivel az eljárás az európai jogrendszer lényeges eleme volt, Ehlermann szerkesztőségét arra próbálta felhasználni, hogy Lester álláspontját népszerűsítse, hogy megakadályozza az európai jogrendszer aláadását, még akkor is, ha ez az Európai Bíróság súlyos kritikáját jelentette. Ez rámutat a *CML Rev.* és a Bizottság közötti megerősödött közelségre, amelyet Ehlermann szerkesztősége jelentett, és arra, hogy ez a közelség potenciálisan az Európai Bíróság rovására ment a tudományos élet, a Bizottság és az Európai Bíróság közötti hatalmi-tudásbeli kapcsolatrendszerben.

A *CML Rev.* volt az egyetlen angol nyelvű európai jogi folyóirat az 1960-as években, de az 1970-es években ez megváltozott. *Henry Schermers, aki az intézményes nemzetközi jog professzora és az intézet akkori igazgatója volt, 1974-ben az Amszterdami Egyetem Európa Intézetében megalapította a gazdasági integráció jogi kérdéseit.* A folyóirat azonban nem jelentett közvetlen versenytársat, mivel a cikkek az első években elsősorban hallgatói dolgozatokon alapultak, és mivel a *CML Rev.-nél* gyakorlatiasabb irányultságú volt. 1975-ben a Sweet and Maxwell a *CML Rev.-vel* való szakítást követően elindította a *European Law Review* című folyóiratot, amelynek célja a brit gyakorló jogászok és jogászok felkarolása volt a közigazgatásban. A folyóirat születése ugyan alkalmi megfontolásokra adott okot a szerkesztők részéről a differenciáltság megőrzéséről, de a szerkesztők szemében a két folyóirat teljesen más jellegű volt. Amint azt a szerkesztők egy 1982-es ülésen kijelentették, az *European Law Review* célja az olvasók tájékoztatása volt, míg a *CML Rev.* az európai jog alapvető jogi vonatkozásaira koncentrált.⁴³⁴ A *CML Rev.* azonban Nagy-Britannia csatlakozása után nem érte el az előfizetők számának azt a növekedését, amelyre ésszerűen lehetett számítani. Az előfizetők száma 1965-ben 1000 körül volt, míg 1975-ben 1109, 1979-ben pedig 1154,⁴³⁵ . Valószínűleg ez a korlátozott növekedés a *European Law Review* létrehozásának és a brit jogászok megszólításának köszönhető. A *CML Rev.* azonban megőrizte pozícióját az európai jog elsődleges tudományos folyóirataként.

B A tartalom (1974-83)

A *CML Rev.* legtöbb cikke továbbra is a versenyjogra, a közösségi jog és a nemzeti jog közötti kapcsolatra, valamint a harmadik országokkal és szervezetekkel való nemzetközi kapcsolatokra összpontosított. A szerkesztők változása tehát nem vezetett nagy változásokhoz a témákat illetően;

---

⁴³³ Ehlermann levele Schermersnek, 1983. október 4., ACMLREV. Bár Henry Schermers, az ügyvezető szerkesztő egyetértett Ehlermannnal abban, hogy a kritikát a *CML Rev.* című folyóiratban kell előterjeszteni, Lester konkrét pontjai nem kerültek be a folyóiratba (Schermers levele Ehlermannhoz, 1983. október 17., ACMLREV).

⁴³⁴ Jegyzőkönyv, a szerkesztők, a tanácsadó testület és a kiadók közötti megbeszélés, 1982. november 11., ACMLREV.

⁴³⁵ Jegyzőkönyv, a szerkesztők, a tanácsadó testület és a kiadók közötti megbeszélés, 1965. november 30., ACMLREV, Olvasottsági elemzés 1975, és Jegyzőkönyv, a szerkesztők, a tanácsadó testület és a kiadók közötti megbeszélés, 1980. június 27., ACMLREV.

nem változtatta meg a folyóirat általános szemléletét vagy doktrinális stílusát sem. Az európai jog természetéről szóló vita azonban megváltozott. Míg az első időszakban a szerzők elsősorban azt keresték, hogy milyen címkét ragasszanak az európai jogra, addig a vita most az Európai Bíróság joggyakorlatának nemzeti kritikája körül alakult ki, amelyre a *CML Rev.* általában ellentámadást intézett. A nemzeti akadémikusok kritikája, amely szerint az EB alkotmánybírósként járt el, ellentmondásba ütközött. A legerőteljesebben egy 1974-es cikkben, amelyben Donner kijelentette, hogy az EBH-t és a szerződések "kilenc öregember" általi értelmezését nem szabad összekeverni az alkotmánybíróskénti tevékenységével.⁴³⁶ Ha valaki a szerződéseket a Közösség alkotmányának akarta tekinteni, és úgy tekintette, hogy a Bíróság jelentős alkotmányos hatalmat gyakorol, amikor ezeket a dokumentumokat tisztelettudóan intelligens módon kezeli, az csak addig volt rendben, amíg senki sem beszélt kvázi jogalkotásról vagy bírói kormányzásról.⁴³⁷ Ez volt a válasz a nemzeti jogtudósok körében az 1970-es években meglehetősen gyakori vádakra, miszerint az Európai Bíróság "bírák általi kormányzásként" működik, és az Európai Bíróságot a bírói aktivizmussal hozták összefüggésbe.⁴³⁸ Donner cikke az európai jogi közösség azon törekvésének volt a jele, hogy az európai bíróságot a mandátumán túllépő vádakkal szemben gátat szabjon. Az EK képviselői és tudósok nagyon erős szavakkal kommentálták a nemzeti bíróságok azon döntéseit vagy eljárásait, amelyek nem feleltek meg az EB doktrínáinak a *CML Rev.* Amikor az olasz bíróságok a *lex posterior* elvet alkalmazták, vagy tartózkodtak az előzetes döntéshozatalra utalások elküldésétől, Cesare Maestriperi, a Jogi Szolgálat jogásza például eretnekségnek minősítette azt.⁴³⁹ Az Európai Bíróságnak az irányelvek közvetlen hatályával kapcsolatos ítélezési gyakorlatát ellenző bíróságokat szintén hevesen bírálták - különösen a francia Államtanács által 1978-ban hozott Cohn-Bendit-ítéletet⁴⁴⁰ .⁴⁴¹

Ebben az időszakban az Európai Bíróságnak az elsőbbségi doktrína kidolgozása és a nemzeti válaszok sok tudományos fejtörést okoztak. Az agresszív "1967-es EB" (1967 és 1976 között a francia Robert Lecourt vezetésével)⁴⁴² úgy döntött, hogy az európai jog elsőbbsége még az alapelvek által sem korlátozott

---

⁴³⁶ A. Donner, "The Constitutional Powers of the Court of Justice of the European Communities", (1974) 11 *Common Market Law Review*, 127-140, 129-130. pont.

⁴³⁷ *Ibid.*, 140. o.

⁴³⁸ Például a németországi kritikai vita. Lásd B. Davies, *Resisting the ECJ: Germany's Confrontation with European Law, 1949-1979* (Cambridge University Press, 2012).

⁴³⁹ C. Maestriperi, "National Case Law", (1975) 12 *Common Market Law Review*, 431-442, 441. o., 441. o. Lásd még G. Bebr, "A Critical Review of Recent Case Law of National Courts", (1974) 11 *Common Market Law Review*, 408-431; valamint J. Forman és T. Stevens, "The Attitude of British Courts to Community Law, the First Three Years", (1976) 13 *Common Market Law Review*, 388-414.

⁴⁴⁰ Conseil d'Etat, *belügyminiszter kontra Daniel Cohn-Bendit*, 1978, CMLR 545.

⁴⁴¹ Lásd J. Kapteyn, "Conseil d'Etat (Assemblée), 1978. december 22-i határozat, Cohn-Bendit", (1975) 16 *Common Market Law Review*, 701-707. Lásd még: G. Bebr, "The Rambling Ghost of 'Cohn-Bendit': *Acte Clair* and the Court of

a nemzeti alkotmányokban az *Internationale Handelsgesellschaft* döntésben 1970-ben⁴⁴³. Mivel a Közösség maga nem rendelkezett szilárd jogrendszerrel, és mivel Németországban és Olaszországban a totalitárius rendszerek évei után erős hagyományai alakultak ki a sérthetetlen jogok védelmének,⁴⁴⁴ ez a döntés erős német reakciót váltott ki: az úgynevezett *Solange I.* ítéletben 1974-ben⁴⁴⁵ a német szövetségi alkotmánybíróság (FCC) úgy döntött, hogy a német alapjogok a legfőbbek mindaddig, amíg a Közösség nem rendelkezik kodifikált alapjogokkal, és hogy a német bíróságok felülvizsgálhatják a közösségi jogszabályokat annak biztosítása érdekében, hogy azok ne ütközzenek a német alapjogokkal. A Jogi Szolgálat igen termékeny jogásza, Gerhard Bebr a *CML Rev.* című folyóiratban az FCC döntését megelőlegezve kijelentette, hogy katasztrofális következményekkel járna, ha az FCC követné a frankfurti közigazgatási bíróságot, amely az ügyet az FCC elé utalta.⁴⁴⁶ Ugyanígy Christoph Bail és Hagen Lichtenberg jogtudósok is arra a következtetésre jutottak, hogy az FCC döntése veszélyezteti a Közösség jogrendszerét.⁴⁴⁷ Más tudósok a *CML Rev.*,⁴⁴⁸ című folyóiratban félreérthetőbben nyilatkoztak, ami tükrözte a nemzeti jogterületeken, különösen Németországban akkoriban a szupremáciáról folyó széles körű vitát,⁴⁴⁹ de az Európai Bíróságnak a végső elsőbbségre vonatkozó agresszív igényét a *CML Rev.* általánosságban üdvözölte, az ellenálló nemzeti bíróságokat pedig szidta. Egyetértés volt tehát abban, hogy szükség van egy transznacionális akadémiai bátyára a rossz "meggyőződésű" nemzeti akadémikusokkal és bíróságokkal szemben, amelyek veszélyeztethetik az EB által felépített jogrendet.

---

⁴⁴³ 11/70. sz. ügy, *Internationale Handelsgesellschaft*, ECLI:EU:C:1970:114.

⁴⁴⁴ B. Davies, "Pushing Back: Mi történik, ha a tagállamok ellenállnak az Európai Bíróságnak? A Multi-modal Approach to the History of European Law", (2012) 21 *Contemporary European History*, 417-437, 418-419. o., 418-419. o. Az Európai Bíróság csak azt ígérte, hogy megvédi azt az inspirációt, amelyet a "tagállamok közös alkotmányos hagyományából" származó jogokból meríthet. Lásd a 29/69. sz. *Stauder-ügyet*, ECLI:EU:C:1969:57 és a 04/73. sz. *Nold-ügyet*, ECLI:EU:C:1974:51.

⁴⁴⁵ BVerfGE 37, 271 *Solange* 1974. május 29-i határozat, 2 CMLR 540.

⁴⁴⁶ G. Bebr, "Community Regulations and National Law (Critical Comments on Recent Decisions of National Courts)" (1973) 10 *Common Market Law Review*, 87-101, 98. o., 98. o.

⁴⁴⁷ C. Bail és H. Lichtenberg, "Német esetjog (A közösségi jog alkalmazása Németországban; Bundesverfassungsgerecht)", (1975) 12 *Common Market Law Review*, 275-307, 307. o., 307. o.

⁴⁴⁸ Lásd például: M. Zuleeg, "Fundamental Rights and the Law of the European Communities", (1971) 8 *Common Market Law Review*, 446-474. Zuleeg, aki általánosságban értékelte az Európai Bíróságnak az alapjogokon alapuló európai jogrend kialakítása felé tett lépéseit, kijelentette, hogy az alapjogok védelme tekintetében továbbra is a nemzeti bíróságoké a végső kontroll, mivel a bíróságoknak engedelmesskedniük kellett a közösségi jog hazai alkalmazhatóságának körét korlátozó nemzeti alkotmányaiknak.

⁴⁴⁹ A német *Solange*-vitáról lásd Davies, *Resisting the ECJ*, és B. Davies, "Resistance to European Law and Constitutional Identity in Germany: Herbert Kraus and *Solange* in its Intellectual Context", (2015) 21 *European Law Journal*, 434-459. A német *Solange*-vitát elemzi.

Szakítás a Bizottsággal és az alkotmányos paradigma áttörése (1983-93) A Szerkesztőségi szervezet, közösségi kapcsolatok és a kereskedelmi fejlődés

Ehlermann, Winter, Schermers és Simmonds az 1980-as években is szerkesztőként dolgozott.⁴⁵⁰ Az Amszterdami Egyetemről a Leideni Egyetemre való átmenetet követően Henry Schermers, a *gazdasági integráció jogi kérdései* című folyóirat alapítója 1978-ban a leideni Európa Intézet igazgatója és a *CML Rev.* vezető szerkesztője lett. Ehlermannal szoros kapcsolatot ápolt, és Schermers idején, 1985-ben David O'Keeffe, az Európai Bíróság bírójának, O'Higginsnek a jogi titkára lett a szerkesztő.⁴⁵¹ O'Keeffe az 1980-as évek elején a *CML Rev.* titkára és a leideni Európa Intézet előadója volt, következésképpen ismerte a vállalkozást és a többi szerkesztőt. 1985-ben felkérték, hogy legyen szerkesztő, mivel az Európai Bíróságnál betöltött pozíciója lehetővé tette volna számára, hogy a folyóiratban naprakészebb esetjogi rovatot biztosítson.⁴⁵² Ugyanakkor más módon is összekötő kapocsként szolgált az EB és a *CML Rev.* között, mivel jelenthette, ha a bírának nem tetszettek a cikkek. 1990-ben írt Alison McDonnell társszerkesztőnek⁴⁵³, hogy egy konkrét cikket "a bíróságon dolgozó személyek súlyosan bírálta", és hogy "óvatosabbnak kellene lennünk az átvilágítással kapcsolatban...".⁴⁵⁴ O'Keeffe révén tehát az EB-nek volt szava a *CML Rev.* szerkesztőbizottságában, de az a tény, hogy az EB bírójának egyáltalán fel kellett emelniük a hangjukat, azt mutatja, hogy a *CML Rev.* nem volt automatikusan szinkronban a bírák érdekeivel.

Ehlermann 1990-ben abbahagyta a *CML Rev.* szerkesztői tevékenységét, de a tanácsadó testület tagjaként továbbra is kapcsolatban maradt a folyóirattal. Ugyanakkor a szerkesztők kezdték megfontolni, hogy a Bizottsággal való szoros kapcsolatot óvatosan kell használni. A Roth, Schermers, Slot és Winter szerkesztők (Timmermans és O'Keeffe távollétében) közötti találkozáson aggodalmak merültek fel azzal kapcsolatban, hogy a Bizottság jogászai nem mindig olyan kritikusak, mint remélték, és megegyeztek abban, hogy a szerkesztőknek óvatosan kell bátorítaniuk a Bizottság munkatársait, hogy írjanak a *CML Rev.* számára.⁴⁵⁵ Az európai jogi akadémia nyilvánvalóan elérte a szakmai érettség olyan fokát, amikor a közösségi intézményekkel való kapcsolatot értékelni kell.

Az európai jogtudományok transznacionális színtere jelentősen megváltozott ebben az időszakban, ahogyan az európai jog elméleti megközelítése is. Amikor az Európai Egyetemi Intézetet (EUI)

---

⁴⁵⁰ Az 1980-as években csak Fried J. W. Löwenstein (1984-1987) és David O'Keeffe (1985-2003) szerkesztők csatlakoztak.

⁴⁵¹ Jegyzőkönyv, a szerkesztők ülése, 1985. március 26., ACMLREV.

1976-ban felállították, akkor a szakterület megkapta első transznacionális kutatóegységét, és ennek jogi osztálya az európai jog legjelentősebb fórumává fejlődött. Nem utolsósorban az "Integration through Law" (ITL) című gigantikus kutatási projektnek köszönhetően, amelyet az összehasonlító jogászprofesszor Mauro Cappelletti és fiatal tanítványa, Joseph Weiler irányított 1978-tól kezdve Ehlermannal szoros együttműködésben, és amely 1985-1988 között jelent meg.⁴⁵⁶ Eric Stein európai jogrendről szóló összehasonlító tanulmányaival együtt a⁴⁵⁷ az ITL projekt indította el az európai jog kontextuális és összehasonlító megközelítését, amelyet az európai jognak az amerikai alkotmányjoggal való összehasonlításra alapuló alkotmányos felfogása hatott át, és amely az 1980-as években nemcsak az EUI-t, hanem az európai jog egész transznacionális diszciplináját alakította. E változás egyik konkrét eredménye volt, hogy 1995-ben többek között Weiler és Francis Snyder (az új folyóirat főszerkesztője) megalapította az EUI-ban a *European Law Journal* című folyóiratot, amely az európai jog társadalmi, kulturális, politikai és gazdasági összefüggéseiben való tanulmányozását és megértését kívánta kifejezni és fejleszteni.⁴⁵⁸ Elméleti szinten nagy jelentőségű eredmény volt az alkotmányos narratíva mint megfelelő paradigma megszilárdulása az európai jogi tudományokban.⁴⁵⁹ Az 1986-os Egységes Európai Okmány (SEA) fényében az európai jog Cappelletti és Stein által támogatott alkotmányos felfogásának nemcsak mint jogi érvek, hanem mint a Közösség természetéről szóló érvek is értelme lett,⁴⁶⁰ és az európai jogtudósok egyre inkább az európai jog explicit alkotmányos megközelítésére alapozták tanulmányaikat. Maga az Európai Bíróság is utalt a szerződések alkotmányos jellegére, és az 1986-os *Les Verts*-ítéletben az európai jog alkotmányos chartájaként jellemezte azokat,⁴⁶¹ ezzel hivatalosan is csatlakozott ehhez a felfogáshoz. Végül, az Európai Bírósággal és annak joggyakorlatával szembeni kritikus hozzáállás kialakulása összefonódott a kontextuális és összehasonlító megközelítéssel. Ezt a fejlődést Hjalte Rasmussen indította el, aki 1986-ban megjelent, *A jogról és politikáról az Európai Bíróságban* című monográfiájában azt állította, hogy az EB aktivista.⁴⁶²

A területen bekövetkezett változások kihívást jelentettek a meglévő európai jogi folyóiratok számára, mint például a *CML Rev.* hagyományos és tanítói stílusával. Az európai jogi folyóiratok az európai jogtudomány alkotó elemei voltak, megalapozva a

---

⁴⁵⁶ M. Cappelletti, M. Seccombe és J. Weiler (szerk.), *Integration through Law. Európa és az amerikai szövetségi tapasztalatok* (Walter de Gruyter, 1985-88).

⁴⁵⁷ Lásd T. Sandalow és E. Stein (szerk.), *Courts and Free Markets: Perspectives from the United States and Europe*, (Clarendon Press, 1982) és E. Stein, "Lawyers, Judges and the Making of a Transnational Constitution", (1981) 75 *American Journal of International Law*, 1-27.

⁴⁵⁸ F. Snyder, "Editorial", (1995) 1 *European Law Journal*, 1-4, 1. o., 1. o.

⁴⁵⁹ A "diskurzus" kezdeti történetét lásd Boerger és Rasmussen, "Transforming European Law".

⁴⁶⁰ *Ibid.*, 222. o.

⁴⁶¹ 294/83. sz. ügy, *Les Verts*, ECLI:EU:C:1986:166.

⁴⁶² H. Rasmussen, *On Law and Policy in the European Court of Justice* (Martinus Nijhoff, 1986).

egy független tudományos tér kialakulását, és a *CML Rev.* implicit elméleti megközelítését, amely az európai jog alkotmányos értelmezésére épült, rendkívül sikeres volt a területen - még a Sweet and Maxwell gyakorlati folyóirata, a *European Law Review* is lassan alkalmazkodott ehhez a megközelítéshez. Az 1980-as években azonban ambiciózus tudományos projektek lendítették előre a tudományágat explicit alkotmányértelmezésükkel, kontextualizálásukkal és kritikai hozzáállásukkal.⁴⁶³

B A tartalom (1983-93)

Ebben az időszakban a folyóirat legnépszerűbb témái továbbra is a versenyjog, valamint a közösségi jog és a nemzeti jog közötti kapcsolat voltak. Nem meglepő módon az 1980-as évek közepén az SEA kapott hatalmas figyelmet a folyóiratban, akárcsak az 1990-es évek elején a politikai együttműködés és az európai unió irányába történő fejlemények. Továbbá a *CML Rev.* folyóiratban az 1980-as években újjáéledt az európai jog természetének felfogásáról szóló vita. Eric Stein 1983-ban helyzetjelentést írt a folyóiratban az Európai Közösségről, amelyben felelevenítette az 1981-ben megfogalmazott, ma már híres állítását, miszerint az európai jogrendnek az Egyesült Államok jogrendjéhez hasonlóan "inchoate, quasi-föderális vonásai" vannak, és alkotmányos jogrendszernek tekinthető.⁴⁶⁴ Míg a *CML Rev.* európai jogot alkotmányosnak hirdető szerzőinek többsége a korábbi évtizedekben teleológiai megközelítést alkalmazott, Stein rámutatott erre a megközelítésre, és saját állítását a szereplők és érdekek tudományos és kontextuális elemzéseként mutatta be, amelyben arra a következtetésre jutott, hogy az Európai Bíróság tekintélye a Közösség alapító atyáinak várakozását meghaladó mértékben nőtt.⁴⁶⁵ Az 1980-as évek során az európai jognak ezt a kifejezett alkotmányos felfogását a *CML Rev.* különböző formákban megismételte számos közösségi szereplő⁴⁶⁶, joghallgató⁴⁶⁷, valamint Joseph Weiler, aki ekkorra az egyik legjelentősebb közösségi jogtudóssá vált.⁴⁶⁸ 1989-ben Federico Mancini, az Európai Bíróság bírójának, egy feltűnő nevű, "The Making of a Constitution" című cikkében csatlakozott Stein állításához.

---

⁴⁶³ Sajnos a *CML Rev.* archívuma nem tartalmaz információt az 1980-as évek előfizetői számáról. Így nem lehet empirikusan megalapozott hipotézist felállítani arra vonatkozóan, hogy a tudományág fejlődése hogyan befolyásolta az előfizetők számát.

⁴⁶⁴ E. Stein, "Az Európai Közösség 1983-ban: A kevésbé tökéletes Unió", (1983) 20 *Common Market Law Review*, 641-656, 643. o., 643. o..

⁴⁶⁵ *Ibid.*, 653. o.

⁴⁶⁶ Lásd például: R. Bieber, "The Settlement of Institutional Conflict on the Basis of Article 4 of the EEC Treaty", (1984) 21 *Common Market Law Review*, 505-523 és G. Bebr, "The Reinforcement of the Constitutional Review of Community Acts under Article 177 EEC Treaty", (1988) 25 *Common Market Law Review*, 667-691.

⁴⁶⁷ Russel, M.D., "An Overview of European Community Protection of Human Rights, with Some Special References to the U.K.", (1990) 27 *Common Market Law Review*, 761-790.

⁴⁶⁸ J.P. Jacque és J.H.H. Weiler, "Úton az Európai Unió felé - Egy új igazságügyi architektúra: An Agenda for the Intergovernmental Conference", (1990) 27 *Common Market Law Review*, 185-207.

Európáért", nyilvánosan kifejtve, hogy az Európai Bíróság 1986-ban nyíltan elfogadta az alkotmányjogi meghatározást.⁴⁶⁹ Mancini idézte Stein 1981-es cikkét, és azt írta, hogy az Európai Bíróság fő törekvése az volt, hogy a Szerződés alkotmányosítására törekedjen annak érdekében, hogy alkotmányos keretet alakítson ki egy föderális típusú európai struktúra számára.⁴⁷⁰ Mancini szerint ezt a fajta bírói aktivizmust a körülmények indokolták, nevezetesen a "gaullista lázadás és az azt követő stagnálás sötét korszaka" idején uralkodó körülmények, és végül is a Bíróság eredményei számítottak, nem pedig a Római Szerződésben foglalt cél.⁴⁷¹

Az európai jog explicit alkotmányos felfogása egyértelműen paradigmaticussá vált a területen, és csak nagyon kevés szerző terjesztett elő ellenvéleményeket.⁴⁷² A *CML REV.* szerkesztői, különösen Schermers azonban nem érezték szükségét annak, hogy az európai jogot "alkotmányosnak", az Európai Bíróságot pedig alkotmánybíróságnak nevezzék. Az 1960-as években az Európai Bíróságot visszhangozva Schermers az 1980-as években végig azt a felfogást támogatta, hogy az Európai Bíróság "külön jogrendet" hozott létre. A nemzetközi jog hiányosságai nem vonatkoztak erre a rendre, mivel azt nem a tagállamok kormányai, hanem az EB ellenőrizte, és mivel az általa érintettek hivatkozhattak rá.⁴⁷³ Schermers azonban nem volt az EB feltétlen primátusának híve, amint azt az 1980-as évek végén az elsőbbségről folytatott, újraéledt vita is mutatja. Ezt a vitát az FCC 1986-os *Solange II.* ítélete,⁴⁷⁴ az olasz Alkotmánybíróság 1989-es *Fragd-ügyben* hozott ítélete,⁴⁷⁵ és az Európai Bíróságon belüli általános ellenállás táplálta, amely szerint az Európai Közösségnek az Emberi Jogok Európai Egyezményéhez való csatlakozása esetén az Emberi Jogok Európai Bírósága általi felülvizsgálatnak kellene alávetnie magát.⁴⁷⁶ Ez arra készítette a *CML Rev.* több szerzőjét, hogy olyan rendszert javasoljon, amelynek végső soron

---

⁴⁶⁹ F. Mancini, "The Making of a Constitution for Europe", (1989) 26 *Common Market Law Review*, 595-614.

⁴⁷⁰ *Ibid.*, 596. o.

⁴⁷¹ *Ibid.*, 596. és 612. pont.

⁴⁷² Figyelemre méltó kivétel Koen Lenaerts, aki annak idején a Leuveni Egyetem európai jog és nemzetközi magánjog professzora, 2003-2015 között az Európai Bíróság bírója, 2015 óta pedig az Európai Bíróság elnöke volt, és aki ragaszkodott ahhoz, hogy az Európai Közösségek a nemzetközi közjog intézményei, mivel szerződéssel jöttek létre. Az a tény, hogy a tartalom - a tárgy és a cél szerint értelmezve - egy alkotmány funkcionális megfelelőjének tűnhet, ebből a szempontból irreleváns volt (K. Lenaerts, "Application of Community Law in Belgium", (1986) 23 *Common Market Law Review*, 253-286, 254. o.).

⁴⁷³ H. Schermers, "A harmadik államokkal kötött szerződések közvetlen alkalmazása: Megjegyzés a Polydor- és Pabst-ügyekhez", (1982) 29 *Common Market Law Review*, 563-569, 565. o.; "Szerkesztői megjegyzések: EK-EFTA Bíróság?", (1989) 26 *Common Market Law Review*, 341-344, 342. o.; és H. Schermers, "The European Communities Bound by Fundamental Human Rights", (1990) 30 *Common Market Law Review*, 249-258, 256. és 258. o..

⁴⁷⁴ BVerfGE 73, 339 *Solange II* határozat, 1986. október 22., 3 CMLR 225. Az FCC kijelentette, hogy nem vizsgálja felül a közösségi jogszabályokat mindaddig, amíg az alapvető jogok hatékony védelme európai szinten biztosított, de felülbíráhatja az Európai Bíróságot, ha a jogok védelme ezt megkívánja.

⁴⁷⁵ Corte Costituzionale, *Fragd*, 232/1989, Foro italiano, I, 1990, 1855. Az olasz alkotmánybíróság kimondta, hogy a közösségi jog nem alkalmazható Olaszországban, ha az sérti az alapvető jogokra vonatkozó alapvető, olasz alapvet.

⁴⁷⁶ Davies, "Pushing Back", 433. o. Davies dokumentálja, hogy Hans Kutscher, aki 1976 és 1980 között az EB elnöke volt, és az EB az utolsó szöveget ütötte be az Emberi Jogok Európai Egyezményéhez való csatlakozás kérdésének koporsójába. Lásd még az 1/91. sz. véleményt, ECLI:EU:C:1991:490, amelyben az EB megállapította, hogy az EU nem

szélsőséges helyzetekben nemzeti szinten⁴⁷⁷ vagy az Emberi Jogok Európai Bírósága előtt kell lennie, amint arra Schermers is rámutatott, aki ezen túlmenően a következőkkel érvelt:

"Amikor a Közösség még fiatal és sebezhető volt, és még nem volt általánosan elfogadott, harcoltunk a Bíróság hatásköréért. A közösségi jog egységessége, sőt a közösségi jog, mint jogrendszer megteremtése a közösségi bíróság korlátlan hatáskörét követelte meg. De vajon nem változott-e a helyzet? Most, hogy a Bíróság hatáskörrel és jelentős hatalommal rendelkezik, nincsenek olyan okok, amelyek indokoltá tehetnének némi ellenőrzést a Bíróság felett?"⁴⁷⁸

Az Európai Bíróság egyik legradikálisabb állításával kapcsolatos kritikai nézőpontot a *CML Rev.* másfajta kritikák kísérték az Európai Bírósággal szemben, amelyek a konkrét ügyekben felmerülő jogi technikai kérdések, a jogi érvelés és a konkrét ítéletek kisebb kritikájától kezdve a Bíróság hatalmának általános kritikájáig terjedtek.⁴⁷⁹ Míg a Bírósággal szembeni kritika a nemzeti jogi körökben a Bíróság megalakulása óta gyakori volt, az európai jogi folyóiratokban újdonságnak számított, és ez az európai jogi akadémiai körökben bekövetkezett valódi változást és a szakmai érettség irányába történő fejlődést tükrözte, amely az Európai Bíróságtól és annak európai jogértelmezésétől való növekvő függetlenségben nyilvánult meg. Egy 1992-es epizód jól illusztrálja ezt. Amikor a szerkesztők tanácsot kértek Weilertől egy igen kritikus cikkel kapcsolatban, amelyet a *CML Rev.* folyóiratban való megjelentetésre fontolgattak, ő így válaszolt: "Mivel összességében túl kevés kritika éri az Európai Bíróságot, úgy gondolom, már csak ezért is érdemes lenne megjelentetni a cikküket".⁴⁸⁰ Az 1990-es évek elején az európai jogi akadémia tehát nem hajtott automatikusan fejet a közösségi intézmények előtt. Schermers idézete sokatmondó ebből a szempontból - az európai jogtudósok az 1960-as és 1970-es években a projekt sebezhetősége miatt védtek az Európai Bíróságot és a jogrend kiépítésére tett kísérletét. Az 1980-as években az EB a jogrendet és saját hatalmát manifesztálta, így megérett az idő a hatalmas EB bírálataira és ellenőrzésére.

---

olyan nemzetközi megállapodások megkötésére, amelyek lehetővé tennék, hogy az Európai Bíróságon kívüli bíróság kötelező érvényű döntéseket hozzon az uniós jog tartalmáról vagy érvényességéről (lásd S. Douglas-Scott, "The European Union and the Human Rights after the Lisbon Treaty", (2011) 11 *Human Rights Law Review*, 645-682, 662. o.).

⁴⁷⁷ J. Frowein, "Solange II" (BVerfGE 73, 339). Alkotmányjogi panasz Firma W", (1988) 25 *Common Market Law Review*, 201-206, 204. o., 204. o.

⁴⁷⁸ H. Schemers, "A mérleg egyensúlyban: National Constitutional Court v. Court of Justice", (1990) 27 *Common Market Law Review*, 97-105, 103. o., 103. o.

⁴⁷⁹ Hjalte Rasmussen híres állítását, miszerint az EB aktivista volt 1986-os könyvében, először Weiler recenziója utasította vissza. Normális esetben a könyvismertetések terjedelme 2-3 oldal volt, Rasmussen könyve azonban e g y 34 oldalas recenziós cikkből álló recenziót kapott, amelyben Weiler elutasította Rasmussen módszertanát és alapfeltevéseit (J. Weiler, "The Court of Justice on Trial: A Review of H. Rasmussen: On Law and Policy in the European Court of Justice", (1987) 24 *Common Market Law Review*, 555-589.

⁴⁸⁰ Weiler levele McDonnellnek, 1992. március 9., ACMLREV.

Következtetés

A *CML Rev.* sok tekintetben az a folyóirat lett, amelyről Gaudet az 1960-as évek elején álmodott, de nem sikerült létrehozni. A folyóirat hagyományos akadémiai-kereskedelmi vállalkozásként jött létre, de a központi közösségi szereplők szűk köre és az akadémiai szerkesztők közötti szoros hatalmi-tudásbeli kapcsolat jobban alakította a folyóiratot, mint a kiadók kereskedelmi érdekei. A *CML Rev.* szerkesztői csapata és a Bizottságban és az Európai Bíróságban lévő kapcsolataik lelkes ideológiai elkötelezettséggel szervezték meg az Európai Bíróság joggyakorlatának legitimálását és az európai jog mint új, különleges jogtípus akadémiai jóváhagyását, összhangban Gaudet alkotmányos víziójával, bár óvatosabb fogalmakat is használtak. Ez központi szerepet játszott az európai jog transznacionális akadémiai terének kialakításában.

Ehlermann szerkesztősége alatt, amely természetesen szorosabb kapcsolatokat teremtett a Bizottsággal, a folyóiratban masszív kritikával illették azokat a nemzeti akadémikusokat vagy nemzeti bíróságokat, amelyek nem feleltek meg az Európai Bíróság ítélezési gyakorlatának. Az ellentámadások azt tükrözték, hogy az európai jogtudósok egyetértettek abban, hogy szükség van egy transznacionális védőbástyára az európai jog fejlődését vitató tagállami kritikákkal szemben, de azt is tükrözték, hogy Ehlermann politikai célokra használta fel szerkesztői tevékenységét. A Bizottság érdekeit szem előtt tartva a folyóiratban betöltött pozícióját arra használta fel, hogy a nemzeti megfelelésre törekedjen. Érdekes módon azonban időnként megpróbálta stratégiai eszközként is felhasználni a folyóiratot és annak potenciális képességét, hogy az Európai Bírósággal szembeni tudományos kritikát fogalmazzon meg a bírósággal szemben.

Az 1980-as években Gaudet reményei az európai jog alkotmányos értelmezésével kapcsolatban az alkotmányos paradigma áttörésével teljesültek a tudományos életben. Míg a *CML Rev.* mindig is implicit módon támogatta ezt a felfogást, a paradigma áttörésének lendületét az "alkotmányos", "alkotmányozás" és "szövetségi" kifejezések explicit használatával az ambiciózus tudományos projektek adták, nevezetesen az ITL és Eric Stein Bellagio-projektje. Az e projektekben alkalmazott kontextuális és kritikai megközelítések ellenére az európai jog alkotmányos felfogását a főszereplők teljes szívvel elfogadták, akik így egyesítették a jogi látásmódot és a tudományos képviselőket. Az európai jog transznacionális diszciplínájára gyakorolt hatás óriási volt, a *CML Rev.* is, ahol számos szerző vásárolta meg ezt a felfogást. Schermers azonban továbbra is különálló jogrendként határozta meg az európai jogot, és az EJEB bizonyos mértékű ellenőrzését szorgalmazta az EJEE-ben egy végső biztosíték formájában. Emellett az öntudat is erősödött, és az 1990-es évekre a szerkesztők óvatossá váltak abban, hogy a Bizottság képviselőit a *CML Rev.* számára való írásra ösztönözzék. A folyóirat

elérte a szakmai érettségét, ami a közösségi intézményektől való függetlenség szintjét igényelte.

A folyóirat hatása ellenére a státusza mára megváltozott. A korábbi évtizedekben a *CML Rev.* tudományos világítótorny volt, amely alapvető jelentőséggel bírt az európai jog tudományos területének megteremtésében. Most más erők vitték előre a területet.

Ez az elemzés alátámasztja Vauchez és Boerger/Rasmussen állítását az európai jog transznacionális diszciplínájának történelmi eredetéről és funkciójáról, valamint a közösségi intézmények szereplőinek jelentős szerepéről. A *CML Rev.* ugyanis a tudományos élet és a közösségi intézmények közötti koordinációban jött létre és került irányításra, és a folyóirat nagymértékben legitímálta az Európai Bíróság joggyakorlatát, valamint megkülönböztette az európai jogot a nemzetközi jogtól, még akkor is, ha az FIDE és a Bizottság nem finanszírozta vagy segítette a vállalkozás megalapítását, ahogy azt Alter állítja. Ugyanakkor a történeti elemzés fontos hozzájárulást nyújt az európai jog intézményi fejlődése és a befogadás módjáról folytatott tudományos küzdelem közötti összefüggés megértéséhez. Az elemzés jelentős és eddig feltáratlan levéltári anyagra támaszkodva a tudományág fejlődésének három szakaszát kristályosítja ki. Az alapítási szakaszban az alkotmányos víziót a kialakulóban lévő, akadémikusokból és szereplőkből álló európai jogi akadémia támogatta és erősítette meg, akik egymás után vagy egyidejűleg tudósok, politikusok, valamint a nemzeti vagy európai intézményekben dolgozók voltak. Óvatosan lépkedve olyan címkéket használtak az európai jog megjelölésére, mint az "új" és a "különleges", de lényegét tekintve mind az Európai Bíróság joggyakorlata, mind az akadémiai értelmezések hasonlítottak Gaudet alkotmányos víziójára. A második fázisban ezt a víziót és annak jogi következményeit az Európai Bíróság joggyakorlatában a nemzeti bíróságokkal és a tudományos körökkel folytatott küzdelemben védtek meg, amelyek elleneztek az alkotmányozás kísérletét. Végül, az alkotmányos paradigma áttörésével egy időben, a harmadik fázisban a diszciplína beérett. A tudományág és a közösségi intézmények közötti szoros hatalmi-tudásbeli kapcsolat lazult, amikor a tudósok a szakmai fejlődés részeként kritikus álláspontot alakítottak ki. A transznacionális tudományos élet kulcsfigurái most már elutasították az Európai Bíróság legradikálisabb állításait az európai jogrendszer végső tekintélyéről, és olyan rendszert javasoltak, amely szélsőséges helyzetekben nemzeti szinten vagy az EJE-ben esetlegesen végső biztosítékot nyújt. Schermers erre vonatkozó reflexiója az európai jog akkori transznacionális területén elismerésre utal: a fiatal törökök keményen küzdöttek egy olyan európai jogrendszer megvalósításáért, amely megszabadult a nemzetközi jog elgondolt hiányosságaitól. Talán túl keményen?

Az Integráció a jogon keresztül projekt története

Az európai alkotmányos jogi jövőkép tudományos kifejeződésének megteremtése

Bevezetés

Az Európai Unió (EU) minden kutatója ismeri azt a hét zöld színű, terjedelmes könyvet, amelyek hátulján fehér betűkkel az *Integráció a jogon keresztül* (ITL) cím szerepel.⁴⁸¹ A világhírű összehasonlító jogászprofesszor, Mauro Cappelletti által irányított gigantikus kutatási projekt alapján ezek a könyvek jelentették az ITL elmélet kiindulópontját, amely szerint a jog és az Európai Bíróság (EB) az európai integrációs folyamat kulcsfontosságú dinamikáját képezi, és az európai jog alkotmányos jellegű. A könyvek 1985 és 88⁴⁸² közötti megjelenése egybeesett a belső piacnak az Egységes Európai Okmányt (SEA) követő létrehozásával, ami miatt az ITL-elmélet látszólag tökéletesen illeszkedett a Közösség új fejlődéséhez. Ennek eredményeképpen egy olyan titkos és megközelíthetetlen téma, mint az európai jog, népszerűvé vált az EU-tanulmányok virágzó területén, ahol az 1990-es és 2000-es években egy egész generáció jegyezte az ITL-elméletet mint irányadó kutatási hipotézist. Az ITL fő támogatója, Joseph Weiler akadémiai szupersztárrá vált, és az Európai Egyetemi Intézet (EUI) Jogi Tanszéke, ahol az ITL-projektet Mauro Cappelletti vezette, a Közösség agytrösztjévé vált. Nem csoda, hogy az ITL-kiadványok 25th jubileumát egy antológiával ünnepelték, amelyet elsősorban az EUI egykori doktoranduszai szerkesztettek és írtak, akik az ITL elméletét reprodukálták vagy arra támaszkodtak, és megállapították, hogy az ITL-projekt jelentősége az európai tanulmányok számára maradandó.⁴⁸³

Miközben az ITL-ösztöndíj anyahajója történelmi ünneplésben részesült, az ITL-projekt történetének megfelelő elemzése még mindig hiányzik. Ez fontos hiányosság a közelmúltban megjelent

---

⁴⁸¹ A cikket a *German Law Journal* című folyóiratban való közzétételre elfogadták (megjelenés előtt, 2017). Szeretnék köszönetet mondani Morten Rasmussen, Joseph Weiler, Claus-Dieter Ehlermann, Monica Seccombe, Peter Hay, Matej Avbelj, Stefan Vogenauer, Mark Pollack, Marise Cremona, Robert Schuetze és a "Towards a New History" of European Public Law kutatócsoportomnak az észrevételekért, amelyek jelentősen javították a cikket.

⁴⁸² M. Cappelletti, M. Seccombe és J. Weiler (általános szerk.), *Integráció a jogon keresztül. Európa és az amerikai szövetségi tapasztalatok* (Walter de Gruyter, 1985-1988). 1. kötet: M. Cappelletti, M. Seccombe és J. Weiler (szerk.), *Módszerek, eszközök és intézmények*. 1. kötet: *Politikai, jogi és gazdasági áttekintés*; 2. kötet: *Politikai szervek, integrációs technikák és bírósági eljárás*; 3. kötet: *Az európai identitás erői és lehetőségei*; 2. kötet: E. Rehbinder és R. Stewart, *Környezetvédelmi politika* (1985); 3. kötet: T. Bourgoignie és D. Trubek, *Consumer Law, Common Markets And Federalism In Europe And The United States* (1987); 4. kötet: R.M. Buxbaum és K.J. Hopt, *Legal Harmonisation And The Business Enterprise* (1988); 5. kötet: T. Daintith és S.F. Williams, *The Legal Integration of Energy Markets* (1987).

⁴⁸³ Lásd például: D. Augenstein és M. Dawson, "Bevezetés: Melyik jog milyen poliszhoz?" "Integration through Law" in the European Union Revisited" in D. Augenstein (szerk.): *"Integration through Law" Revisited. The Making of the European Polity* (Ashgate, 2012), 1-10.

az európai jog fejlődését nyomon követő és feltáró történeti kutatás,⁴⁸⁴ amely lehetőséget kínál az EU jogi struktúráinak eredetével, fejlődésével és jelenkori következményeivel kapcsolatos kérdések újraértékelésére⁴⁸⁵, különös tekintettel az alkotmányos gyakorlatra.⁴⁸⁶

E célokat szem előtt tartva ez a cikk az ITL-projekt első történeti elemzését nyújtja. Elsősorban Cappelletti eddig feltáratlan magánarchívumára támaszkodva,⁴⁸⁷ megvilágítja az ITL elmélet eredetét, az ITL projekt és az EUI jogi tanszéke közötti szinergiát, a Cappelletti és a közösségi intézmények kulcsszereplői közötti együttműködést, és első gondolatokat fogalmaz meg a projekt hatásáról. A központi kérdés az, hogy az ITL-projekt az 1950-1970-es években a közösségi intézmények jogászai - mint például Michel Gaudet, az EGK Bizottság Jogi Szolgálatának igazgatója 1958 és 1969 között, Walter Hallstein, a Bizottság elnöke 1958-1967 között, és Pierre Pescatore, az Európai Bíróság bírójája 1967-1985 között - által támogatott ellentmondásos állítások tudományos legitimációja-e? Ezek a jogászok egy európai föderációról álmodtak, de mivel a politikai lendület hiányzott, az európai jogrend alkotmányos jellegéről és a jog integrációs potenciáljáról szóló elképzeléseket támogatták a "jogközösség" létrehozása érdekében.⁴⁸⁸

Kiváló kutatók már adtak első válaszokat a központi kérdésre. Matej Avbelj rámutatott az ITL "kettős természetére", és úgy vélte, hogy az ITL "politikai koncepciója" és az EUI-ban kidolgozott és megvalósított tudományos ITL-projekt között világos különbség van. Észrevette a támogatók közötti átfedéseket, és azt állította, hogy a tudományos projekt bizonyos mértékig

---

⁴⁸⁴ Az európai integráció történetírása eddig figyelmen kívül hagyta a jog szerepét, de nemrégiben történészek egy hálózata kezdte el kutatni az európai jogot. A Koppenhágai Egyetem égisze alatt a Morten Rasmussen docens által vezetett "Az európai közjog új története felé" című kollektív kutatási projekt új történeti betekintést nyújtott az Európai Bíróság joggyakorlatáról, az EK intézményeinek szerepéről, az európai jog recepciójáról a tagállamokban és az európai jogi akadémiáról. Jelen szerző is része ennek a történész-hálózatnak, és részese volt a 2016-ban hivatalosan lezárult kollektív kutatási projektnek.

⁴⁸⁵ B. Davies, *Why EU Legal History Matters-A Historian's Response*, (2013) 28, 5. sz. n., *American University International Law Review*, 1337-1355, 1355. o., 1355. o.

⁴⁸⁶ Ezt az "alkotmányos gyakorlat" kifejezést az "alkotmányozás" fogalmával szemben előnyben részesítjük, mivel a széles körben elfogadott állítás, miszerint az EB ténylegesen "alkotmányosította" a szerződéseket, megkérdőjeleződik a nemzeti elítélés folyamatos vitája miatt, amely az EB ítélezési gyakorlatának hatását tartalmazza a kulcsfontosságú tagállamokban. Az "alkotmányos gyakorlat" az Európai Bíróságnak a közvetlen hatály és az elsőbbség doktrínájában gyökerező gyakorlatára utal, amely az európai jog alkotmányos olvasatára épül, bár az Európai Bíróság a Van Gend en Loos és a Costa kontra ENEL ítéletekben kerülte az "alkotmányos" vitatott fogalmát. (Lásd különösen: M. Rasmussen, "Az európai közjog történetének újírása: The New Contribution of Historians", (2013) *American University International Law Review*, 1187-1221, 1218-1221. o.; M. Rasmussen és B. Davies, "From International Law to a European Rechtsgemeinschaft: Towards a New History of European Law, 1950-1979" in J. Laursen (szerk.), *Institutions and Dynamics of the European Community*, 1973-83 (Nomos/Bloomsbury, 2014) 129-130. o.; A. Boerger és M. Rasmussen, "Transforming European Law: The Establishment of the Constitutional Discourse", (2014) 10 *European Constitutional Law Review*, 199-225, 210. o.)

⁴⁸⁷ Az archívumot nemrégiben átadták az Európai Unió Történeti Levéltárának (HAEU), ahol 1983-ig hozzáférhetővé teszik az aktákat. Szeretnék köszönetet mondani Dieter Schlenkernek, a HAEU igazgatójának az archívumhoz való hozzáféréssel kapcsolatos együttműködésért.

⁴⁸⁸ Lásd például: W. Hallstein, "La Communauté européenne, nouvel ordre juridique", in *Les Documents De La Communauté Européenne* 27, 5 (Communautés européennes. Service de presse et d'information, 1964).

egyfajta kritikus önvizsgálat, amely feltárja a politikai koncepció fő alapfeltevését. Avbelj szerint az akadémiai ITL-projekt fő irányultsága mindazonáltal inkább tudományos volt, mintsem az európai integráció egy bizonyos elképzelésének előmozdítása a jogra való instrumentális támaszkodással.⁴⁸⁹

Az alkotmányos paradigmával kapcsolatos szociológiai és történeti kutatások egy újabb irányzata Avbelj állításával szemben áll. Antoine Vauchez politológus, valamint Anne Boerger és Morten Rasmussen történészek rámutattak az alkotmányos diskurzus közösségi jogászok általi megalkotásának, valamint az európai jog akadémiai alkotmányos olvasatának politikai és ideológiai motivációira. Némileg párhuzamos elemzésekben az alkotmányos diskurzus eredetét Hallsteinre és Gaudet-ra vezetik vissza, de az alkotmányos paradigma akadémiai áttörése tekintetében különböző szereplőket emelnek ki. Vauchez az EUI jogi tanszékét az alkotmányosság új paradigmájának epicentrumaként írja le,⁴⁹⁰ míg Boerger és Rasmussen Eric Stein jelentőségét hangsúlyozza az akadémiai áttörésben.⁴⁹¹ Boerger és Rasmussen szerint Weiler Stein munkájára épített, és a diskurzust uralkodó paradigmává alakította át.⁴⁹²

A 25th ITL jubileumi antológiájának utószavában Weiler azt állította, hogy az ITL-projekt "jelentős szerepet játszott" az európai jog tudományos és szellemi közegének minőségi átalakulásában, nem csupán mint könyvkiadás, hanem mint oktatási és tudományos közeg, valamint mint intellektuális és tudományos esemény. Ugyanakkor azt is megállapította, hogy az akadémiai ITL-projekt Achilles-sarka a normativitása volt. Az európai projekt alapvető kritikája ezért elnémult, elliptikus, rejtett volt. Weiler ezt Cappelletti személyes idealizmusának tulajdonította, ami miatt inkább a jogrendszerek konvergenciájában és az emberi jogok magasabb rendű jogában hitt, mint a "demokratikus politika kusza és gyakran csúnya viszontagságaiban".⁴⁹³

Ami a cikk központi kérdését illeti, a meglévő szakirodalom értéke különböző okokból korlátozott. Avbelj elemzése rövid, és elsősorban az 1999-től kezdődően megjelent tudományos ITL-irodalomra épül. Vauchez és Boerger/Rasmussen lenyűgöző mennyiségű különböző

---

⁴⁸⁹ M. Avbelj, "The Legal Viability Of European Integration" in D. Augenstein (szerk.) *"Integration through Law" Revisited. The Making of the European Polity* (Ashgate, 2012), 29-46., 38. o.

⁴⁹⁰ A. Vauchez, *Brokering Europe. Euro-Lawyers and the Making of a Transnational Polity* (Cambridge University Press, 2015), 201-4. pont.

⁴⁹¹ Lásd Boerger és Rasmussen, "Az európai jog átalakítása". Vauchez emellett kiemelte Robert Lecourt-t, Hallsteint és Pescatore-t, mint a jog integrációs folyamatban betöltött elsődleges szerepének eredeti támogatóit, ami Boerger és Rasmussen beszámolójából hiányzik. (A. Vauchez, *Brokering Europe* és A. Vauchez, "Integration-Through-Law". Contribution to a socio-history of eu political commonsense' (EUI Working Paper, 2008/10).

⁴⁹² Boerger és Rasmussen, "Az európai jog átalakulása", 220. o., o.

⁴⁹³ J. Weiler, "Epilógus" in D. Augenstein (szerk.): *"Integration through Law" Revisited. The Making of the European Polity* (Ashgate, 2012), 175-179.

empirikus források, de az ITL projektet csak felületesen kezelik. Weiler becslése hasznos információ az ITL-projekt egyik központi szereplőjéről, de nem határozza meg az ITL normativitását. Egyszerűen csak megállapítja, hogy az integrációt jónak tartották. Összességében a meglévő szakirodalom nem ad alapos választ arra a kérdésre, hogy milyen kapcsolat van a közösségi jogászoknak az európai jog alkotmányos jellegéről szóló politikai érvelése, a jognak az integrációs folyamatban betöltött elsődleges szerepe és az ITL-projekt között. Ennek a kapcsolatnak a megértése központi jelentőségű az akadémiai körök, a Bizottság és az Európai Bíróság közötti hatalmi-tudásbeli kapcsolat természetének megvilágításához az európai jogban.

Mauro Cappelletti és az igazság keresése

Cappelletti története figyelemre méltó. Az igazságosság és a tényleges jogok tudományos keresése, amely munkatársai szerint kutatásainak középpontjában állt,⁴⁹⁴ korai életének személyes tapasztalataiban gyökerezik. Az 1927-ben Trentóban született Cappelletti a második világháború kitörésekor még kisfiú volt, de ennek ellenére elhagyta otthonát, hogy hírvivőként csatlakozzon az "Igazság és Szabadság" partizánjaihoz és a fasizmus elleni harcukhoz. A Trento környéki hegyekben találkozott az ellenállás egyik vezetőjével, Piero Calamandrei jogászprofesszorral, aki óriási hatással volt Cappelletti életére. Calamandrei a polgári eljárásjogok tudósa volt, aki mélyen hitt a bíróságokban és az írott alkotmányokban, mint a népjogok megsértése elleni védőbástyában.⁴⁹⁵ Amikor Calamandreit 1943-ban a Firenzei Egyetem rektorává nevezték ki, Cappelletti követte őt, és jogi és filozófiai tanulmányokat kezdett folytatni.⁴⁹⁶ Az ezt követő tudományos életben Cappelletti továbbra is elkötelezett marad Calamandrei alapvető tanítása mellett, amely az alkotmányok és alkotmánybíróságok jogvédő képességéről szólt, és osztozott a common law hagyomány iránti szenvedélyében.⁴⁹⁷

Diplomája megszerzése után Cappelletti ügyvédként praktizált, majd posztdoktori tanulmányokat folytatott a polgári jogok bírósági védelméről Freiburgban (⁴⁹⁸), és a polgári eljárásjog professzora volt a Polgári Jogi Karon,

---

⁴⁹⁴ J. Weiler, "Egy öninterjú: Cappelletti emlékezete - 10 évvel a halála után" (<http://www.euil.eu/Documents/DepartmentsCentres/Law/Conferences/HeritageCappelletti/WeilerASelfInterview.pdf>) és interjú Monica Seccombéval, 2013. május 11.

⁴⁹⁵ G. Calabresi, "Bevezető megjegyzések Mauro Cappelletti, Repudiating Montesquieu? The Expansion and Legitimacy of 'Constitutional Justice', (1985) 35, 1. sz. a *Catholic University Law Review*, 1-32, 1-2. o. és E. Grande, 'Development of Comparative Law in Italy' in M. Reimann and R. Zimmermann (szerk.), *The Oxford Handbook Of Comparative Law* (Oxford University Press, 2006), 108-125, 112. o..

⁴⁹⁶ Az EUI tevékenységi jelentése, 1977-78-as második tanév, 13., Az Európai Unió Történeti Levéltára, Mauro Cappelletti levéltára (HAEU, MC).

⁴⁹⁷ Lásd például: K. Economides, "Remembering Mauro Cappelletti" (<http://www.euil.eu/Documents/DepartmentsCentres/Law/C>

és a Maceratai Egyetemen (1957-62), majd 1962-ben visszatért a Firenzei Egyetemre, ahol megalapította az összehasonlító jogi intézetet.⁴⁹⁹ Itt az olaszországi reformista összehasonlító jogászok egy csoportját vezette, akik ragaszkodtak ahhoz, hogy az összehasonlító jognak az a küldetése, hogy a politikaalkotáson keresztül javítsa a társadalmat, és megoldásokat javasoljon a társadalom átalakítására, szemben a "puszta tudásra" törekvő összehasonlító jogászokkal.⁵⁰⁰ A szervezet gyorsan mágnesként vonzotta az összehasonlító jogtudomány fiatal kutatóit a világ minden tájáról. Cappelletti tudományos és személyes hírneve vonzotta ezeket a tudósokat, akik találkoztak Cappelletti jogi szemléletével és dolgoztak vele.⁵⁰¹

Cappelletti megvetése a tiszta tudásra törekvő tudósok iránt közös volt Cappelletti egyik közeli amerikai munkatársával. Cappelletti 1962-ben Firenzében találkozott John Merrymanal a Stanfordi Egyetemről, és Cappelletti "mágikus találkozásként" jellemezte ezt a találkozást,⁵⁰² ahol felfedezték a közös buzgalmat az antirealista jogtudomány elleni küzdelemben. Cappelletti jogtudományi megközelítését ily módon Merryman legitimálta, akit "átítatott az amerikai realizmus"⁵⁰³ és képviselte az interdiszciplináris, kontextuális tanulmányok irányába mutató mozgalmat, amely az 1960-as években alakult ki az Egyesült Államokban.⁵⁰⁴ Merryman révén Cappelletti szoros kapcsolatot alakított ki az amerikai jogtudományi közzeggel, ami akkor csúcspontot ért el, amikor Cappelletti 1970-ben professzori állást vállalt Stanfordban, miközben firenzei tanszékét megtartotta.⁵⁰⁵ Az Egyesült Államokban elmélyült Cappelletti érdeklődése az amerikai alkotmányjog iránt (különösen az emberi jogok védelme és a Legfelsőbb Bíróság szerepe tekintetében).⁵⁰⁶ Az elmélet és a módszer tekintetében Cappellettit kétségtelenül a Stanfordon tanuló amerikai kollégái inspirálták⁵⁰⁷ amikor interdiszciplináris tanulmányokat folytatott, és ragaszkodott ahhoz, hogy a szabályokat, folyamatokat és intézményeket társadalmi és politikai kontextusukban kell vizsgálni.⁵⁰⁸ Ezek a preferenciák egyértelműek voltak Cappelletti első nagy nemzetközi kutatási projektjében, nevezetesen az 1973-ban indított Access To Justice projektben. Ez egy világméretű felmérés volt az igazságszolgáltatáshoz való hozzáféréssel kapcsolatos követelményekről, valamint az e követelmények teljesítését szolgáló intézményekről, szabványokról és technikákról. Jogászok, szociológusok, antropológusok, közgazdászok és politikai döntéshozók öt kontinensről.

⁴⁹⁹ EUI Tevékenységi jelentés, második 1977-78-as tanév, 13. o., HAEU, MC.

⁵⁰⁰ Grande, "Development of Comparative Law in Italy" (Az összehasonlító jog fejlődése Olaszországban), 117. pont.

⁵⁰¹ N. Trocker, "Mauro Cappelletti", in M. Storme (szerk.), *In Honorem Mauro Cappelletti (1927-2004): Tribute To An International Procedural Lawyer* (Kluwer Law International, 2005), 14. pont.

⁵⁰² M. Cappelletti, "In Honour of John Henry Merryman", (1987) 39 *Stanford Law Review*, 1079-1101, 1079. o., 1079-ben.

⁵⁰³ *Ibid.*, 1080.

⁵⁰⁴ Az amerikai jogtudományi fordulat leírását lásd A. Arnull, "The Americanization of EU Law Scholarship", in A. Arnull et al. (szerk.), *Continuity and Change In EU Law: Essays In the Honour of Sir Francis Jacobs* (Oxford University Press, 2008), 415-431.

⁵⁰⁵ Életrajz, HAEU, MC.

⁵⁰⁶ Interjú Monica Seccombéval, 2013. május 11.

együttműködtek a nemzeti jelentésekkel, amelyeket Cappelletti szintetizált. Cappelletti saját szavaival élve, ez egy kísérlet volt arra, hogy megértse a jelenlegi korszak társadalmi dimenzióját, és nyílt célja volt, hogy hatást gyakoroljon a politikai döntéshozókra.⁵⁰⁹ Néhány évvel később az EUI-ban Cappelletti egy új nagyszabású kutatási projektet kezdeményezett az igazságszolgáltatáshoz való hozzáféréssel kapcsolatban a transznacionális dimenzió belül - az ITL projektet.⁵¹⁰

Az EUI és az európai közös jog új perspektívái

Max Kohnstammot, az Európai Szén- és Acélközösség korábbi főtitkárát és a Monnet-bizottság alelnökét éppen akkor nevezték ki a leendő firenzei EUI igazgatójává, amikor levelet kapott Cappellettitől.⁵¹¹ A két férfi nem ismerte egymást, de Cappelletti szerette volna közölni Kohnstammal, hogy mennyire örül a kinevezésnek, mivel Cappelletti csodálta Kohnstamm lelkesedését és kitartását az új Egyesült Európáért tett erőfeszítéseiben. Cappelletti emellett szilárdan hitt az EUI-ban, mint a nemzeti egyetemek sürgősen szükséges "európaizálásának" éllovasában. Idézte Kohnstamm egyik előadását, amelyben kijelentette, hogy az államok nem örökre "arra vannak ítélve, hogy úgy maradjanak", mint a múltban; hogy lehetőség van "az emberek gondolkodásának és viselkedésének fokozatos megváltoztatására". Cappelletti osztotta ezeket az érzéseket.⁵¹²

Amikor az EUI-t felavatták Firenze északi dombjain, az egyik professzor, aki csatlakozott a jogi tanszékhez⁵¹³, Cappelletti volt.⁵¹⁴ Abban az időben az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés projektje közeledett,

---

⁵⁰⁹ Lásd M. Cappelletti (általános szerk.), *Access to Justice*, 1-4. kötet (Giuffrè Editore/Alphen aan den Rijn, 1978).

⁵¹⁰ Cappelletti életműve úgy foglalható össze, mint az igazságosság keresése és a társadalom javításának küldetése három dimenzióban: az alkotmányos dimenzióban, a társadalmi dimenzióban és a transznacionális dimenzióban. Ezek a dimenziók Cappelletti három tartós projektjének felelnek meg: a Bírósági felülvizsgálat a mai világban, az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés és az ITL projekt. Weiler szavaival élve ezek a projektek mind az igazságosság ügyének előmozdításáról szólnak egy igazságtalan világban, mivel a jog bizonyos értelemben vallás volt Cappelletti számára, mivel hitt annak megváltó erejében (Weiler, "A Self-interview: Mauro Cappelletti emlékezése - 10 évvel a halála után").

⁵¹¹ 1948-ban a hágai Európa-kongresszuson vetődött fel az Európai Egyetem gondolata. A következő 22 évben számos tárgyalásra került sor egy ilyen egyetem létrehozásáról, de a székhelyre vonatkozó kérdések, a nemzetek feletti Európa és a "házánk Európája" közötti ellentét, valamint a harmadik országok csatlakozása - más kérdések mellett - megakadályozták a megállapodás létrejöttét. 1972-ben végül Belgium, Franciaország, Olaszország, Luxemburg, Hollandia, Franciaország, Luxemburg és Németország aláírt egy egyezményt egy Európai Egyetemi Intézet létrehozásáról Firenzében. Intézményi szempontból ez egy kormányközi együttműködés volt a Közösségeken kívül, de azok körül keringve, és sokkal szerényebb volt, mint a Közösségek részeként elképzelt európai egyetem egyes elképzelései. A fő cél az volt, hogy "a felsőoktatás és a kutatás területén végzett tevékenységeivel hozzájáruljon Európa kulturális és tudományos örökségének fejlesztéséhez... a legmagasabb egyetemi szintű oktatás és kutatás révén". Ennek megvalósítását szolgáló szervek a tagállamok képviselőiből álló Főtanács és a professzorok és kutatók képviselőiből álló Akadémiai Tanács voltak. Az Európai Egyetemi Intézet hosszú és kanyargós előtörténetének részletes áttekintését lásd: J.-M. Palayret, *A University For Europe. A firenzei Európai Egyetemi Intézet előtörténete (1948-1976)*, (Európai Egyetemi Intézet, 1996).

⁵¹² Cappelletti levele Kohnstammnak, 1973. november 20., HAEU, MC.

⁵¹³ Az EUI ma négy osztályból állt: Közgazdasági, Jogi, Politikai és Társadalomtudományi, valamint Közgazdaságtudományi és Társadalomtudományi karokból állt.

és Cappelletti érdeklődést mutatott az európai jog iránt, ami részben természetes továbblépés volt az összehasonlító jog iránti szeretetéből fakadóan, részben pedig kísérlet volt arra, hogy feltárja az új jelenség lehetséges képességét a jogok érvényesítésére.⁵¹⁵ A felfedezést a "New Perspectives for a Common Law of Europe" (1977. május 16-10.) című kollokvium megszervezésével kezdte (1977. május 16-10.) - sok tekintetben az ITL-projekt kísérleti projektje.⁵¹⁶ Ez elsősorban európai és amerikai összehasonlító jogászokból álló csoportot gyűjtött össze, hogy megvitassák a tágabb értelemben vett európai közös jog történelmi alapjait, jelenlegi összetevőit és jövőbeli fejlődését.⁵¹⁷ Közöttük voltak neves európai jogtudósok, például Ole Lando, a nemzetközi magánjog és az összehasonlító jog dán professzora, Thijmen Koopmans, az alkotmányjog és az összehasonlító jog holland professzora, az Európai Bíróság későbbi bírója (1979-1990), valamint J. D. B. Mitchell, az alkotmányjog brit professzora. Dimitriosz J. Evrigenisz, az Emberi Jogok Európai Bíróságának görög bírója egy fejezettel járult hozzá, míg Pescatore az Európai Bíróságot képviselte. Pescatore már a kezdetektől fogva élénk érdeklődését fejezte ki a projekt iránt, és részt vett a kollokviumon.⁵¹⁸ Az Egyesült Államokból Merryman a Stanfordinról és Guido Calabresi a Yale Egyetemről vett részt.

A projekt két fő feltételezésen alapult. Először is azon a feltételezésen, hogy az európai népek *jus commune* irányába mutató tendencia nemrégiben újjászületett. Cappelletti történelmi perspektívájában a nyugat-európai nemzetek különálló jogrendszerei "Izlandtól Ciprusig" irracionális, öngyilkos megosztottságot jelentettek egy olyan világban, amely a személyes, kulturális, kereskedelmi és munkaerőcsere egyre nagyobb és nagyobb nyitott területeit követelte. A modern világ objektív szükségleteinek tekintették a harmonizációt, a koordinációt és az egymásra utaltságot. Másodszor, az a feltételezés, hogy a jogalkotók túlterheltek és képtelenek megfelelni a modern, demokratikus, jóléti orientált államok törvényalkotási, felülvizsgálati és aktualizálási követelményeinek. Ezért Cappelletti és a résztvevők a jogra és a bírói aktivizmusra mint a változás eszközére mutattak rá, amelyre Európa valamennyi nyugati államában szükség volt, de a közösségi szinten még hangsúlyosabb volt ez a szükséglet. A konkrét válasz erre az igényre az Európai Bíróság volt, amely inkább hasonlított az amerikai Legfelsőbb Bíróságra, mint a kontinentális "ordre judiciaire" legfelsőbb bíróságára. Valójában a *Costa*

---

⁵¹⁵ Interjú Monica Seccombéval, 2013. május 11.

⁵¹⁶ A projektből az EUI kiadványsorozat első nyitó kötete lett. Az előszóban Max Kohnstamm kijelentette, hogy az Intézetre bízott feladatok közé egyértelműen az európai nemzetekre alkalmazandó jogi rendelkezések közös alapjának keresése tartozik (M. Kohnstamm, "Előszó", in M. Cappelletti (szerk.), *New Perspectives for a Common Law of Europe* (European University Institute, 1978), V. o.).

⁵¹⁷ Cappelletti számára a közösségi jog csak "a jéghegy csúcsa" volt az európai szokásjogban. Ebben az időben mély jelentőséget tulajdonított az Emberi Jogok Európai Bíróságának, mivel az Európa Tanács egy kivételével a huszonegy nyugat-európai nemzetet egyesítette (a kivétel Finnország volt), és mivel az emberi jogok filozófiája az európai politikai gondolkodás legértékesebb öröksége (M. Cappelletti, "Bevezetés" in M. Cappelletti (szerk.), *New Perspectives for a*

v. *ENEL* ügyben hozott ítélete Cappelletti szerint nem kevésbé fontosnak bizonyulhat, mint az amerikai Legfelsőbb Bíróság 1803-ban hozott *Marbury v. Madison* ítélete. A kollokviumon szó esett a bírói aktivizmus demokratikus veszélyeiről és arról, hogy a bíróságok oda sietnek, ahová a parlamentek nem merészkednek. Az általános vélemény azonban az volt, hogy az aktivizmusra szükség van, amint arról Cappelletti beszámolt. Koopmans például kijelentette, hogy a bíróságok berohanása jobb alternatíva, mint a politikai folyamatokkal való elégedetlenséget követő erőszak és széles körű engedetlenség. Ez azt jelentette, hogy a bíróságok nem maradhatnak távol a politikai kérdésektől.⁵¹⁹

Az "Új perspektívák az európai közös jogért" projekt több szempontból is megelőzte az ITL projektet. Különösen a jog és a bíróságok jogalkotói szerepének hangsúlyozásában, mivel a jogalkotás túlterhelt vagy megbénult, különösen közösségi szinten. Ez egybecsengett az európai jogról szóló narratívával, amelyet az Európai Bíróság bírái és a Bizottság jogászaik támogattak az Európai Bíróság *Van Gend en Loos*⁵²⁰ és *Costa kontra ENEL*⁵²¹ ítéletei körül. Az olyan szereplők, mint Gaudet, Hallstein és Robert Lecourt (az EB bírása 1962-1967-ben és az EB elnöke 1967-76-ban) azt az elképzelést hirdették, hogy mivel az európai integráció politikai lendülete akkoriban hiányzott (a Fouchet-terv bukása 1961-62-ben, a brit csatlakozási kérelem francia elutasítása 1963-ban és az 1965-ös üres szék válságok), az EB-nek a jogon keresztül kell folytatnia az integrációs folyamatot.⁵²² Az Association des juristes européens, az európai joggal foglalkozó francia tudományos egyesület előtt Lecourt például "A jog szerepe Európa egyesítésében" címmel tartott előadást, ahol kijelentette, hogy:

"Az Európa egységesítésének jogi módszere abban rejlik, hogy az EK-jog hatására a kapcsolatok, társulások, tranzakciók határokat átlépő módon megsokszorozódnak, valamint a tevékenységek, érdekek és emberi kapcsolatok szűk körű összefonódását váltják ki. A népesség ebből eredő összefonódása konkrétan egy élénk Európát eredményez.

---

⁵¹⁹ Cappelletti, "Introduction", 19-20. o., és T. Koopmans, "Legislature and Judiciary - Present Trends", M. Cappelletti (szerk.), *New Perspectives for a Common Law of Europe* (European University Institute, 1978), 234-35. o.. Koopmans és Cappelletti a kollokvium után is kapcsolatban maradtak. Luxemburgi hivatalba lépését követően Koopmans például azt írta Cappellettinek, hogy egyre inkább meg van győződve az összehasonlító közjog fontosságáról a z európai jog fejlődése szempontjából, és hogy továbbra is elkötelezett híve marad annak, amit Cappelletti ügyének tekint (Koopmans levele Cappellettinek, 1976. május 29., HAEU, MC).

⁵²⁰ 26/62. sz. ügy, *NV Algemene Transporten Expeditie Onderneming van Gend en Loos kontra Nederlandse Administratie der Belastingen*, ECLI:EU:C:1963:1.

⁵²¹ 6/64. sz. ügy, *Flaminio Costa kontra ENEL*, ECLI:EU:C:1964:66.

⁵²² Vauchez, *Brokering Europe*, 129. o.

Ezáltal ez a folyamat szükségszerűen politikai koronázást igényel, amelyet éppen az e különleges joganyag által irányított lakosság szükségletei tesznek szükségessé.⁵²³

Vaucher szavaival élve, ez volt "vitathatatlanul az első szisztematikus konceptualizációja a Bíróság hozzájárulásának ahhoz a dinamikához, amit ma úgy neveznénk, hogy "integráció a jogon keresztül".⁵²⁴ Az Európai Bíróság számos bírójának és a Bizottság Jogi Szolgálatának által készített hasonló koncepciót számos jogi folyóiratban és újságban tettek közzé⁵²⁵, és Hallstein Európát "európai jogközösségként" határozta meg.⁵²⁶ Az 1960-as és 1970-es években ezt a narratívát folyamatosan fejlesztették és népszerűsítették. Például Pescatore 1972-es "Le droit de l'integration" című könyvében és Lecourt 1976-os *L'Europe des Juges* című könyvében. Ez a korai ITL-narratíva azonban nem volt általánosan elfogadott. A nemzeti jogi fórumokon az Európai Bíróság joggyakorlata vitatott volt, ami néhány bírót arra készítetett, hogy nyilvánosan elutasítsa a "gouvernement des juges" fogalmát,⁵²⁷ és az európai joggal kapcsolatos tudományosság a születőben lévő európai jogi tudományág transznacionális szintjén általában doktrinális volt, és nem foglalkozott kifejezetten a jog és az Európai Bíróság európai integrációban betöltött szerepével. Ebben a tudományos közegben Cappelletti kollokviuma az Atlanti-óceánon túli jogrendszereket összehasonlító, az Európai Bíróságnak az integrációs folyamatban betöltött szerepét hangsúlyozó, merész és ékesszóló tudományosság magvait hordozta, megelőlegezve ezzel az ITL-projektet.

Az ITL-projekt első keretezése

A kollokviumot követően Cappelletti egy méltó utódot akart létrehozni az Access to Justice projektnek, ezért írt Sanford Jaffe-nek a Ford Alapítványtól, amely az Access to Justice projektet finanszírozta, egy olyan projekt ötletével, amely az európai jogrendszerek közötti közeledés igényeiről és tendenciáiról szólna. Ennek a projektnek az eszközökre, intézményekre és doktrínákra kellene összpontosítania, az amerikai föderalizmussal mint modellel. Cappellettinek nem volt kétsége afelől, hogy Jaffe képes lesz belátni a "friss, interdiszciplináris, politikaorientált kutatás" fontosságát ezen a területen, továbbá azt írta, hogy "nincs szükség arra, hogy az Egyesült Államoknak általában, és különösen az olyan kulturális és politikai politikaformáló vezetőknek, mint a Ford Alapítvány, az ilyen típusú érdekeit artikuláljuk.

⁵²³ Vaucher fordítása: R. Lecourt, "Le rôle du droit dans l'unification européenne", Bulletin de l'Association des juristes européens (1964). Lásd Vaucher, *Brokering Europe (Európa közvetítése)*, 142. o.

⁵²⁴ Vaucher, *Brokering Europe*, 142. o.

⁵²⁵ Lásd Vaucher, "'Integration-Through-Law'.

⁵²⁶ Vaucher, *Brokering Europe*, 138. o.

⁵²⁷ Lásd például A. Donner, "The Constitutional Powers of the Court of Justice of the European Communities", (1974) 11 *Common Market Law Review*, 127-140, 139. o., 139. o.

Lando ugyanakkor konkrét javaslatot írt Cappellettinek. Lando a kollokviumon egy európai egységes kereskedelmi törvénykönyv kidolgozása mellett érvelt, amely ötletet eredetileg Winfried Hauschild, a Bizottság Belső Piaci és Ipari Főigazgatóságának osztályvezetője vetette fel neki 1974-ben.⁵²⁹ Lando szerette volna, ha Cappelletti is részt vesz a projektben,⁵³⁰ és 1977 őszén Firenzében, amikor Lando vendégprofesszorként az EUI-ban tartózkodott, megszervezték Hauschild, Lando és Cappelletti találkozóját. Itt Cappelletti és Lando most úgy döntöttek, hogy kutatási céljaikat egyesítik, és az összegyűjtött projektet Hauschilddal is megvitatták.⁵³¹

Egy 1977. decemberi tervezetben a projekt kerete a következő volt: "Az új európai közös jog kialakulása: néhány alapvető fejlemény és az integráció eszközei az Egyesült Államok szövetségi tapasztalatainak fényében". A bevezető megállapította, hogy az Európai Közösségek társadalmi és politikai potenciáljával kapcsolatban óriási szkepticizmus uralkodott, mivel a politikai intézmények - a Bizottság és az Európai Parlament - nem tudtak vagy nem akartak az egység felé haladni. A bíróságok és az európai kereskedelem gyors növekedésének politikai hatásai azonban más képet mutattak. Következésképpen a bíróságok szerepének és az egységes kereskedelmi törvénykönyv iránti növekvő gazdasági igényeknek a tanulmányozása hosszú távú integrációs tendenciát mutatna - különösen az amerikai szövetségi tapasztalatok fényében. A tanulmány tehát az európai integráció alapvető fejleményeit, eszközeit és lehetőségeit vizsgálta.⁵³² Cappelletti irányítaná a projektet az EUI részéről, míg Lando az egységes kereskedelmi törvénykönyv részét koordinálná. A terv egy hároméves kutatási projekt volt, nemzetközi tanácsadói testülettel, különböző közreműködőkkel és a közösségi ügynökségek bevonásával, mivel a projektnek közvetlen és gyakorlati közösségi érdeke van. Az is elhangzott, hogy a Bizottság már jelentős érdeklődést mutatott a projekt iránt.⁵³³

1978-ban Cappelletti és Lando szétválasztották kutatási céljaikat, mivel Lando az európai egységes kereskedelmi törvénykönyv kidolgozására irányuló törekvése önálló kutatási projektté vált. Ez a

---

⁵²⁸ Cappelletti levele Jaffe-nek, 1977. szeptember 8., Eric Stein Papers, Bentley Historical Library, Ann Arbor, Michigan, 30. doboz. A Ford Alapítvány számos, az EK-val kapcsolatos tudományos projektet finanszírozott, és az EK intézményeinek prominens tisztviselői és az alapítvány között számos kapcsolat volt. A Ford Alapítvány európai integrációban betöltött szerepéről szóló empirikus tanulmány azonban még mindig hiányzik.

⁵²⁹ O. Lando, "Eight Principles Of European Contract Law", in R. Cranston (szerk.), *Making Commercial Law. Essays In Honour Of Roy Goode* (Oxford University Press, 1997), 103-4. pont.

⁵³⁰ Lando levele Cappellettinek, 1977. augusztus 10., HAEU, MC.

⁵³¹ 1978 februárjában Cappelletti leírta Fernand Braunnak a Bizottság részéről, hogy Hauschild "a legnagyobb szerepet játszott a projekt előkészítő szakaszában" (Cappelletti levele Braunnak, 1978. február 22., HAEU, MC).

⁵³² M. Cappelletti, *The Emergence of a New Common Law of Europe: Some Basic Developments and Instruments for Integration, Considered in the Light of the US Federal Experience*, 1977. december 1., HAEU, MC

⁵³³ *Ibid.*

többek között pénzügyi kérdés volt. Ekkor a Ford Alapítvány kijelentette, hogy a projekt egyes részeit finanszírozza, de az európai kereskedelmi kódot nem.⁵³⁴ A Landóval való korai együttműködés azonban nagy jelentőséggel bírt az ITL-projekt fejlődése szempontjából, mivel a Bizottság prominens tisztviselőit, akikkel Cappelletti korábban csak felületes kapcsolatban állt, összekapcsolta az ITL-projektrel.⁵³⁵

Weiler

Egy másik fontos esemény volt Weiler felvétele. Weiler egy Dél-Afrikában született izraeli volt, aki Sussexben és Cambridge-ben tanult, ahol a Közösség jogi aspektusai iránt érdeklődött. A 27 éves Weiler ezért 1978-ban levelet írt Cappellettinek, és megkérdezte, hogy van-e lehetőség arra, hogy munkáját beépítsék Cappelletti projektjébe.⁵³⁶ A *European Law Review*-ban megjelent, az európai versenyjogról szóló cikk magas színvonala alapján, amelyet Weiler egy diákbarátjával közösen írt, a⁵³⁷ Cappelletti 1978 októberében alkalmazta Weiler-t az ITL projekt asszisztenseként, amelyen Weiler az európai integrációról jogi és politikai szempontból egyaránt szóló doktori disszertációjának megírása közben dolgozott volna.⁵³⁸ Cappelletti és kollégái számára kezdettől fogva világos volt, hogy Weiler rendkívüli tehetségű fiatal tudós, és ezt az értékelést Cappelletti néhány fő munkatársa is osztotta az ITL-projektben. A Bizottság Jogi Szolgálatának igazgatója, Claus-Dieter Ehlermann a "The Community System: A szupranacionalizmus kettős jellege"⁵³⁹ című, Weiler által készített tanulmányt figyelemre méltónak találta.⁵⁴⁰ Pescatore azt írta, hogy ez "a legjobb, amit valaha írtak erről a problémáról. Figyelemre méltó egyensúly a jogi és politikai tényezők kölcsönhatásának elemzésében. A közösségi struktúra új, mélyreható és rendkívül reális magyarázata, amely túllép mind a korábbi tudományos vitákon, mind a jelenlegi politikai frazeológián".⁵⁴¹ Weiler szavai szerint Cappellettivel "rabbi-tanítvány" kapcsolatot alakítottak ki,⁵⁴² és Weiler nagy feladatokat kapott az ITL projektben. Valójában Weiler lett a projekt tényleges vezetője, miután a koncepcionális keretet kidolgozták és a témákat és a

---

⁵³⁴ Cappelletti levele Landónak, 1978. február 24., HAEU, MC. Lando projektje végül A szerződési jog európai alapelvei (The European Principles Of Contract Law, ismert nevén: Lando Principles) néven fejlődött tovább. Lásd O. Lando, U. Beale és az Európai Szerződési Jogi Bizottság (szerk.), *The Principles Of European Contract Law* (Dordrecht, 1995).

⁵³⁵ Lando végül Peter Hay és Ronald Rotunda társszerzője lett az ITL kiadványsorozat 1. kötetének 2. kötetében a "Conflict of Laws as a Technique for Legal Integration" című fejezetnek.

⁵³⁶ Weiler levele Cappellettinek, 1978. március 5., HAEU, MC.

⁵³⁷ Hand feljegyzése David, Daalder és Cappelletti számára, keltezés nélkül, HAEU, MC

⁵³⁸ J. Weiler, *Szupranacionális jog és a szupranacionális rendszer: Jogi struktúra és politikai folyamat az Európai Közösségben* (European University Institute, 1982).

⁵³⁹ J. Weiler, "A közösségi rendszer: The Dual Character of Supranationalism", (1981) 1 *Yearbook of European Law*.

⁵⁴⁰ Ehlermann levele Cappellettinek, 1981. július 13., HAEU, MC.

⁵⁴¹ Telex Pescatore-tól Daintith-nek, 1982. május 26., HAEU, MC.

⁵⁴² Weiler, "Egy önminterjú: Mauro Cappelletti emlékezése - 10 évvel halála után".

szervezők találtak. Ráadásul néha a tanítvány tanította a rabbit, hiszen Weiler sokkal alaposabb ismeretekre tett szert az európai jogról, mint Cappelletti, és amikor Cappellettinek 1982-ben európai jogi kurzust kellett tartania a Stanfordon, így Weiler volt az, aki felkészítette Cappellettit az európai jog sajátosságaira.⁵⁴³ Az ITL Cappelletti összehasonlító jogtudományi ismereteiből és Európa normatív megközelítéséből indult ki, de nagymértékben az európai jogrend megértésének terméke volt, amelyet Weiler a projekt befejezése során alakított ki.

Amerikai együttműködők és a Bellagio

Az amerikai jogrendszer felhasználása az európai rendszer megvilágítására vagy fejlesztésére nem volt újdonság. Valójában Hallstein az amerikai föderalizmus által inspirált európai alkotmányos jogállamiság mellett szállt síkra a Párizsi Szerződés 1950-es tárgyalásain, a⁵⁴⁴ és a Főhatóság Jogi Szolgálatára pedig már az 1950-es évek közepétől kezdve hasonló értelmezést hirdetett. Az 1960-as évek elején a Bizottság Jogi Szolgálatára és annak igazgatója, Gaudet ráadásul megpróbált egy független, transznacionális intézményekkel rendelkező európai jogi tudományt létrehozni, hogy támogassa ezt az új értelmezést. A legtöbb európai tudós azonban az Európai Szén- és Acélközösséget és az Európai Gazdasági Közösséget a nemzetközi közjog elvei által irányított nemzetközi szervezeteknek tekintette.⁵⁴⁵ Amikor az Európai Bíróság a *Van Gend en Loos* és a *Costa kontra ENEL* ítéletekben követte a Jogi Szolgálat példáját, a politikai viták elkerülése érdekében az európai jogot "új jogrendként" fogalmazta meg, és ezt a homályos fogalmat az európai jog születőben lévő tudományos területe is átvette.⁵⁴⁶

Az európai jog iránt érdeklődő amerikai tudósok azonban nem zárkóztak el az összehasonlításoktól és az "alkotmányos" kifejezéstől. Az úttörők a Michigani Egyetem összehasonlító jogászprofesszora, Eric Stein és tanítványa, Peter Hay voltak, akik már az 1960-as évek elején utaltak a Közösségek és az Egyesült Államok összehasonlíthatóságára.⁵⁴⁷ Mindketten ex-paták voltak, akik az Egyesült Államokban szereztek új hazát, ami nagy hatással volt rájuk. Hay szerint öntudatlanul is kialakult bennük az a motiváció, hogy Európát az USA-hoz hasonlóvá tegyék, ami befolyásolta a születő európai jogrendszerről szóló írásaikat.⁵⁴⁸ Emellett Stein egy olyan

---

⁵⁴³ Közös piac I-VII. 1982 ősz, HAEU, MC.

⁵⁴⁴ Boerger és Rasmussen, "Az európai jog átalakulása", 203. o., o.

⁵⁴⁵ *Ibid.*, 206. o.

⁵⁴⁶ *Ibid.*, 223. o.

⁵⁴⁷ Lásd például: E. Stein és P. Hay, "New Legal Remedies of Enterprises", (1960) 9 *American Journal of Comparative Law*, 375-424.

⁵⁴⁸ Interjú Peter Hayvel, 2014. március 17.

számos munkatársa és barátja volt az európai intézményekben, akik hatással voltak írására, mint például Gaudet.⁵⁴⁹ A következő években az európai jog iránti amerikai érdeklődés egyre nőtt. Mivel a vállalkozásoknak egyre nagyobb szükségük volt az európai jogban jártas jogászokra, a hallgatók és tudósok számára divatossá vált az európai joggal való foglalkozás, mivel ez piacképesebbé tette őket.⁵⁵⁰ Ezen amerikaiak számára a *Van Gend en Loos* és a *Costa kontra ENEL* ítélet logikája természetesnek tűnt az amerikai jogtörténet fényében.⁵⁵¹

Mint komparatista, aki nyíltan hisz a konvergáló világban és az erős jogrendek által fenntartott jogokban, Cappelletti számára is kézenfekvő volt, hogy felmérést készítsen az európai és az amerikai jogrendszer összehasonlításáról.⁵⁵² Látszólag véletlenül Cappelletti az ITL-projektet azzal egy időben dolgozta ki, amikor Stein az igazságszolgáltatásnak a gazdasági integrációban betöltött szerepéről szóló nagyszabású európai-amerikai tanulmányán dolgozott, amelynek eredménye az 1979-es bellagioi konferencia és a *Courts and Free Markets* című könyv lett: *Perspectives from the United States and Europe* című, 1982-ben kiadott könyvet.⁵⁵³ Cappelletti ismerte Steint, de Stein projektjének leírását 1976-ban, amikor Cappelletti a Stanfordon tanult, elküldték az EUI más kapcsolatainak, így Cappelletti csak 1977 őszén értesült a projektről.⁵⁵⁴ A bellagioi konferencián azonban részt vett Martin Shapiro politológussal együtt a Berkeley Egyetemről, akit most már az ITL-projektbe is bevontak, mint az Egyesült Államokban működő fő kapcsolattartót.⁵⁵⁵ Cappelletti eleinte fontolgatta, hogy a tartalmi és fókuszbeli hasonlóság miatt Stein és ő maga valamilyen módon összehangolják a projektjeiket,⁵⁵⁶ de azon kívül, hogy Stein az ITL-hez egy európai külpolitikáról szóló fejezettel járult hozzá, a koordinációra nem került sor.

---

⁵⁴⁹ Boerger és Rasmussen, "Az európai jog átalakulása", 216-17. o., magyarázatok,

⁵⁵⁰ Interjú Peter Hayvel, 2014. március 17.

⁵⁵¹ *Ibid.*

⁵⁵² Bár az összehasonlítást általában jól gondolták azok, akiktől Cappelletti tanácsot kért, néhány tudós hibásnak találta ezt az utat. Henry Schermers megjegyezte, hogy az amerikai tapasztalatok kevésbé lesznek hasznosak az európai felsőbb jog kialakulásához, mivel az európai legfelsőbb bíróságok szuverénnek tekintik magukat, amint azt a Cohn-Bendit-ügyben is láthattuk. Bár más legfelsőbb bíróságok elfogadták az EK-jog elsőbbségének elvét, Schermers egyáltalán nem volt biztos abban, hogy ezek a bíróságok valódi konfliktus esetén elsőbbséget biztosítanak a közösségi jognak (Schermers levele Cappellettinak, 1979. május 7., HAEU, MC). Ivo Samkalden is figyelmeztette Cappellettit, hogy a cím azt sugallhatja, hogy Európa föderációra törekszik, és ez politikai okokból veszélyes és irreális benyomás lenne. (A főbb pontok összefoglalása, tervezési ülés, 1979. október 19., HAEU, MC).

⁵⁵³ E. Stein és T. Sandalow, *Bíróságok és szabad piacok: Perspectives from the United States and Europe* (Clarendon Press, 1982).

⁵⁵⁴ Cappelletti levele Steinhez, 1977. szeptember 19., HAEU, MC.

⁵⁵⁵ Cappelletti levele Shapirónak, 1979. április 11., HAEU, MC.

⁵⁵⁶ Cappelletti feljegyzése Kohnstammnak, 1979. július 16., HAEU, MC.

Együttműködés a közösségi intézményekkel

A Bizottság jogásza a kezdetektől fogva kulcsszerepet játszottak az ITL-projektben. Hauschild volt az első, akit bevontak. Nem sokkal később Cappelletti, Lando és Hauschild találkozott Ehlermannal, a Jogi Szolgálat újonnan kinevezett igazgatójával.⁵⁵⁷ Ehlermann tudományos háttérrel rendelkezett, mivel a Heidelbergi Egyetemen doktorált és asszisztensként dolgozott (1954-59), ami érzékenységet adott neki az alkotmányjogi kérdések iránt, de már 1961-ben belépett a Bizottság Jogi Szolgálatába, és így karrierje nagy részét a Közösségben töltötte.⁵⁵⁸ Ennek ellenére nem zárkózott el a tudományos írástól sem, ahol a szerződések alkotmányos értelmezéséért szállt síkra⁵⁵⁹ és az Európai Bíróságot mint az integráció elsődleges tényezőjét támogatta.⁵⁶⁰ Lando már ismerte őt, de Cappelletti számára ez egy új ismeretség volt - amely szoros szakmai kapcsolattá fejlődött.

Ehlermann azonnal érdeklődést mutatott, és a Bizottságban is támogatta a projektet. Különösen Michel Carpentier, a Környezetvédelmi és Fogyasztóvédelmi Szolgálat főigazgatója találta izgalmasnak a projektet.⁵⁶¹ Ehlermann és Carpentier így a Bizottságban számos jogászt megnyertek az ITL projektben való részvételre, és Ehlermann kezdeményezésére 1978 júniusában az EUI-ban egy találkozót tartottak a lehetséges közreműködők és partnerek részvételével, hogy megvitassák a projektet, amelyen jelen volt Cappelletti, Lando, Hauschild, Ehlermann, Carpentier, Scheuer és Krämer úr a Carpentier szolgálatból, Mr. Loerke (főtanácsadó, Főtitkárság, Bizottság), Klaus Hopt a Tübingeni Egyetemről, Yves Mèny a Rennes-i Egyetemről, valamint az EUI képviselői, például Hand professzor a Jogi Tanszékről.⁵⁶² A Bizottság erőteljes képviselője az ITL-projekt üléseinek állandó jellemzője lett, és ezeken az üléseken Ehlermann és Carpentier pontosította érdekeiket. Ehlermann például különösen fontosnak tartotta a korai amerikai tapasztalatok bevonását a konföderáció föderációvá alakulásáról és a szövetségi hatalom későbbi növekedéséről, valamint más szövetségi tapasztalatok tanulmányozását.⁵⁶³ Carpentier hangsúlyozta, hogy a párhuzamos jogalkotással és az igazságszolgáltatáshoz való szupranacionális szintű hozzáféréssel foglalkozó részek voltak az ő fő

---

⁵⁵⁷ Lando levele Ehlermannhoz, 1977. november 22., HAEU, MC.

⁵⁵⁸ Interjú Claus-Dieter Ehlermannal, 2016. június 29.

⁵⁵⁹ Vauchez, *Brokering Europe*, 218. o.

⁵⁶⁰ C.-D. Ehlermann, "Legal Status, Functioning and Probable Evolution of the Institutions of the European Communities", (1973) 10 *Common Market Law Review*, 195-207, 198-ban.

⁵⁶¹ Feljegyzések a Carpentier-vel folytatott telefonbeszélgetésről, 1978. február 7., HAEU, MC.

⁵⁶² Cappelletti levele Kohnstammnak, 1978. május 19., HAEU, MC.

⁵⁶³ Ehlermann levele Cappellettinek, 1979. július 12., HAEU, MC.

érdeke, mivel kiemelkedő jelentőségűek voltak a környezetvédelmi és fogyasztóvédelmi politikák fejlődése szempontjából.⁵⁶⁴

Ehlermann és Carpentier számos köztisztviselőjüket bízta meg, hogy informátorként vegyenek részt a projektben, és néhányan közülük társszerzőként tevékenykedve szorosan kapcsolódtak a projekthez.⁵⁶⁵ A társszerzők azonban nem szerepelhettek szerzőként. Ahogy Carpentier egy Cappellettinek írt levelében fogalmazott, nehezen lehetett őket megemlíteni, mivel a Közösség tisztviselői voltak.⁵⁶⁶

Ehlermann emellett javaslatokat tett a lehetséges szerzőkre vonatkozóan, amelyeket Cappelletti követett,⁵⁶⁷ és Cappelletti gyakran megvitatta Ehlermannal az akadémikusok kiválasztását.⁵⁶⁸ Végül Ehlermann a "Politikai szervek és a döntéshozatali folyamat az Egyesült Államokban és az Európai Közösségben" című fejezet szerzőjeként szerepelt Weilerrel és Samuel Krislovval, a massachusettsi Brandeis Egyetem politológia professzorával együtt. Ehlermann azonban nem írt semmit. Shapiro a következőképpen írta le Krislovnak a fejezetre vonatkozó megállapodást:

"A Bizottság jogi személyzetének vezetője Claus-Dieter Ehlermann, egy negyvenes éveiben járó német, akiről nem tudok eleget mondani. Ő egy rendkívül nyitott, szókimondó politikai ügyintéző, aki teljesen otthonosan mozog a tudományos és a bürokratikus világban, és teljes mértékben a valós politikai és politikai kérdések felé orientálódik, nem pedig az elvont jogi elemzések európai stílusa felé. Ő és az emberei túlságosan elfoglaltak ahhoz, hogy ténylegesen dolgozatokat írjanak ehhez a kötethez. De beleegyezett egy olyan megállapodásba, amelynek értelmében informátorként, szerkesztőként és egy tanulmány átdolgozójaként szolgálna, és ami a legfontosabb, kapcsolattartóként, akin keresztül interjúkat lehetne szervezni a Bizottság és a Tanács legfontosabb embereivel.⁵⁶⁹

---

⁵⁶⁴ Carpentier levele Cappellettinek, 1979. június 26., HAEU, MC.

⁵⁶⁵ Jean Amphoux a Jogi Szolgálatból Bryan Garth-tal együtt dolgozott a migráns munkásokról szóló fejezet megírásán (Cappelletti Amphoux-nak, 1981. március 12., HAEU, MC); David Lawrence a Carpentier Szolgálatból Eckard Rehbinderral és Richard Stewarttal a Berkeley Egyetemről a környezetvédelmi politikáról szóló második kötetben dolgozott együtt; Ludwig Krämer ugyanebből a szolgálatból David Trubekkel és Thierry Bourgoignie-vel dolgozott együtt a harmadik, a fogyasztóvédelmi jogról, a közös piacokról és a (Carpentier levele Cappellettinek, 1980. július 22., HAEU, MC) Valójában Krämer volt az, aki Thierry Bourgoignie-t javasolta. (Telefonbeszélgetés Krämerrel, 1979. november 12., HAEU, MC).

⁵⁶⁶ Carpentier levele Cappellettinek, 1980. július 22., HAEU, MC.

⁵⁶⁷ Például Jochen Frowein, az Emberi Jogok Európai Bizottságának német tagja, az emberi jogokról szóló Pro-memorium egyik fejezetéhez (Cappelletti és Ehlermann közötti telefonbeszélgetés, 1979. november 12., HAEU, MC). Frowein végül Stephen Schulhoferrel és Shapiroval közösen írta meg az emberi jogokról szóló fejezetet, valamint egy fejezetet a németországi és svájci szövetségi tapasztalatokról.

⁵⁶⁸ Pro-memorium - telefonbeszélgetés Cappelletti és Ehlermann között, 1979. november 12., HAEU, MC

⁵⁶⁹ Shapiro levele Krislovnak, 1979. augusztus 22., HAEU, MC.

Ez a levél szépen összefoglalja Ehlermann feladatait a projektben és a többi közreműködő iránta érzett csodálatát. Nem utolsósorban Cappelletti, aki "igazán csodálatos" kollégának tartotta Ehlermann⁵⁷⁰ és nagyra értékelte Ehlermann látogatásait az EUI-nál.⁵⁷¹

Az Európai Bíróság bírái is szerepet játszottak a projektben, különösen Pierre Pescatore, aki Cappelletti számára elsődleges inspirációs forrás volt. Így 1979 áprilisában Cappelletti a következőket írta Pescatore-nak: "A projekt I. részét, úgy vélem, nagymértékben inspirálja az Európai Bíróság tevékenysége és szerepe, és különösen az integráció filozófiája, amelynek Ön volt a vezető szószólója és képviselője".⁵⁷² Ezért Pescatore részt vett a projektüléseken, és vendégprofesszorként érkezett az EUI-ba. Josse Mertens De Wilmars, az Európai Bíróság elnöke (1980-84) szintén nagyon szimpatizált a projekt céljával, és többször is ellátogatott az EUI-ba. Így Cappellettinek elárulta, hogy mindig is úgy gondolta, hogy az európaiak profitálhatnak az amerikai tapasztalatokból.⁵⁷³ Donner, aki nemrégiben lemondott az Európai Bíróság bírói tisztségéről, azonban bevallotta, hogy véleménye szerint az amerikai tapasztalatok ugyanannyi tanulságot tartogatnak, amennyit érdemes elkerülni, mint amennyit utánozni.⁵⁷⁴

Végül Hans Glaesner, a Tanács Jogi Szolgálatának munkatársa és Roland Bieber, a Parlament jogi tanácsadója egyaránt tanácsadóként vett részt a projektben, és Cappelletti számára a Tanács és a Parlament álláspontját ismertették.⁵⁷⁵

Az EK intézményei így nagymértékben képviseltették magukat, és részt vettek az ITL-projekt kidolgozásának és megírásának minden aspektusában. Miért akarta Cappelletti, hogy az intézmények ilyen mértékben részt vegyenek egy tudományos projektben? Egy de Wilmarsnak írt levelében Cappelletti kijelentette, hogy igyekezett biztosítani a "gyakorlati szakemberek" bizonyos fokú bevonását a tanulmányok elkészítésébe, mivel ők tudják a legjobban felmérni a gyakorlatban meglévő problémás területeket, és mivel a projekt remélhetőleg hasznos lesz a gyakorlati szakemberek számára. Cappelletti például úgy vélte, hogy a

---

⁵⁷⁰ Cappelletti levele Ehlermannnak, dátum nélkül, HAEU, MC.

⁵⁷¹ Ehlermann a projektről szóló megbeszélések kapcsán látogatott el, de hivatalosan is vendégprofesszor volt az EUI-ban 1982 februárjában, ahol szemináriumot tartott a Bizottság és más közösségi szervek közötti feszültségről (Cappelletti levele Ehlermannhoz, dátum nélkül, HAEU, MC).

⁵⁷² Cappelletti levele Pescatore-nak, 1979. április 11., HAEU, MC.

⁵⁷³ Mertens de Wilmars levele Cappellettinek, 1981. augusztus 11., HAEU, MC. Mertens de Wilmars 1982 februárjában látogatást tett az EUI-ban, és előadásokat tartott az Európai Bíróság joggyakorlatáról, valamint a közösségi jog és a nemzeti jog kapcsolatáról (Cappelletti levele Mertens de Wilmarsnak, 1982. február 11., HAEU, MC).

⁵⁷⁴ Donner levele Cappellettinek, 1980. február 6., HAEU, MC. A Cappelletti és Donner közötti levelezésben tanulságos eszmecsere zajlott a bíró szerepéről. Cappelletti elküldte Donnernek "Tolmács vagy törvényhozó" című cikkének tervezetét. Donner nem gondolta, hogy a jogász hivatás egészének érdeke, hogy tevékenységük jogalkotó következményeit hangsúlyozzák. A politikai beavatkozás eredményeként határozottan csökkent a bírónak kinevezett személyek minősége. Ezt a tendenciát Donner például a német Alkotmánybíróságon látta (Donner levele Cappellettinek, 1980. március 4., HAEU, MC).

⁵⁷⁵ Lásd például: Glaesner levele Handnak, 1979. június 26., HAEU, MC és Bieber levele Cappellettinek, 1981. december 12. Bieber 1982-ben vendégprofesszorként volt az EUI-ban.

a fogyasztóvédelmi és környezetvédelmi szolgálat már sokat tanult az érintett amerikaiaktól.⁵⁷⁶ Ez rámutat Cappelletti politikaorientáltságára. A projektnek a tényleges gyakorlati szakemberek számára is értékesnek kell lennie, amit Ehlermann és Carpentier tudott biztosítani. Ehlermannnak viszont kölcsönös érdeke fűződött a kölcsönhatáshoz. Valójában a jogi szolgálat igazgatójaként a tudományos és a gyakorlati szinkronizációra való törekvés volt az egyik vezérelve.⁵⁷⁷ Ehlermann és Pescatore emellett az európai jog alkotmányos jellegét és a jognak az integrációs folyamatban betöltött elsődleges szerepét hirdető úttörők közé tartoztak, és ezek az elképzelések egybeestek Cappelletti nézeteivel a jognak a modern társadalomban betöltött szerepéről. Az ITL-projektben ez a közös normatív elképzelés akadémiai kifejezést nyert az európai és az amerikai jogrendszerek összehasonlításában, amelyet még az Európai Bíróság elnöke is támogatott.

A projekt három szintje

1980 körül kialakult a projekt végleges formája, és a témák és szerzők többsége is megvolt. A projektet két részre osztották. Az első rész az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés problémáinak transznacionális dimenzióban történő tanulmányozása volt "A jogi integráció módszerei, eszközei és intézményei" címszó alatt, amely az elvekkkel, intézményekkel, folyamatokkal és technikákkal foglalkozott. A második rész számos tanulmányt tartalmazott olyan érdemi témákról és területekről, amelyeken az integrációs fejlesztések kulcsfontosságúak vagy különösen szükségesek.⁵⁷⁸ A fejezeteket elsősorban 2-3 fős, európaiakból és amerikaiakból álló, jogászokból, politológusokból és közgazdászokból álló csapatoknak kellett írniuk.⁵⁷⁹

A publikációsorozatban közzeendő kutatáson túl (az első szint) a projektnek két másik szintje is volt. A második szint a szemináriumok és a kutatóhallgatói tevékenységek felépítménye volt, a⁵⁸⁰ gyakorlatilag az EUI teljes jogi tanszékét felölelte. A legtöbb professzor részt vett a projektben,⁵⁸¹ és az érintett külső kutatók közül sokan vendégprofesszorként érkeztek az EUI-ba, és szemináriumokat tartottak az európai jogról. Emellett a Jogi Tanszék hallgatói is kutattak a projekthez kapcsolódó témákban.

A harmadik szint az integrációval kapcsolatos tevékenységek voltak, mint például konferenciák szervezése és találkozók kezdeményezése az európai joggal kapcsolatban. Cappelletti és Weiler például 1982-ben lett

---

⁵⁷⁶ Cappelletti levele Mertens de Wilmarsnak, 1981. július 2., HAEU, MC.

⁵⁷⁷ Interjú Claus-Dieter Ehlermannal, 2016. június 29.

⁵⁷⁸ Cappelletti levele Daintithnek, 1980. augusztus 6., HAEU, MC.

⁵⁷⁹ Cappelletti feljegyzése Kohnstammnak és Buzzonettinek, 1980. június 2., HAEU, MC.

⁵⁸⁰ Hetedik tevékenységi jelentés, 1982-83-as tanév, HAEU, MC.

⁵⁸¹ Terence Daintith professzor, Klaus Hopt professzor, Yves Mény professzor és Jacques Pelkmans professzor vett részt a projektben. (Cappelletti feljegyzése Kohnstammnak és Buzzonettinek, 1980. június 2., HAEU, MC).

közvetlenül részt vett az Európai Parlament Intézményi Bizottságának szerződésmódosítási projektjében, amelynek célja az európai unió létrehozása volt. A bizottság állásfoglalási indítványait bizalmasan elküldték Cappellettinek és Weilernek, mielőtt az állásfoglalásokat a plenáris ülésen megvitatnák, hogy az ITL-projekt keretében az egész kezdeményezéshez akadémiai támogatást kapjon.⁵⁸² Ennek eredményeképpen 1982-ben az EUI-ban ötletbörzét tartottak a szakszervezet létrehozásának problémáiról és lehetséges megoldásairól, amelyeken számos professzor, politikus és köztisztviselő vett részt, például Ehlermann (az "Akadémiai csapat" alatt szerepel).⁵⁸³ Konkrétan ez a kapcsolat vezetett oda, hogy Weiler, Roland Bieber és Jean-Paul Jacqué kidolgozta a jognyilatkozatot, amely a Spinelli-szerződéstervezet részévé vált, és amelyet az Európai Parlament 1984 februárjában fogadott el.⁵⁸⁴

Összességében az ITL-projekt végül sokkal több lett, mint néhány kiadvány. Tudományos környezetet teremtett a jogászprofesszorok, diákok, az EK intézményeinek jogászhai és az Európai Bíróság bírái között, és a projekt égisze alatt együttműködés alakult ki a közösségi politikusokkal és jogászokkal az európai reformjavaslatokkal kapcsolatban.

A tudományos teljesítmény

Az ITL kiadványsorozat lenyűgöző volt, amikor a De Gruyter kiadta 1985-ben, majd tovább. Az első rész egy három könyvből álló kötet volt, még mindig "A jogi integráció módszerei, eszközei és intézményei" címmel. A második rész öt további kötetet jelentett, amelyek a környezetvédelmi politika, a fogyasztóvédelmi politika, az energiapolitika, a társasági jog és a tőkepiaci harmonizáció, valamint a regionális politika érdemi témáival foglalkoztak.⁵⁸⁵

Könnyen felismerhető a közvetlen kapcsolat Cappelletti korábbi projektjeivel. Az előszóban Cappelletti így írta le, hogy a korszak a rendkívül felgyorsult mozgás és változás kora volt, ahol a konvergencia elengedhetetlen a produktív és békés együttéléshez. Az alapvető emberi megközelítésekben mutatkozó eltérések kezelhetetlenné tennék a társadalmakat és lehetetlenné az együttélést - káoszhoz vezetnének. Cappelletti tehát olyan szükségletet látott, amelyre az európai integráció lehet a

---

⁵⁸² Cappelletti és Weiler feljegyzése Maihoferhez, 1982. június 21., HAEU, MC.

⁵⁸³ Brainstorming gyakorlat, 1982. október 21-22-i ülés, HAEU, MC.

⁵⁸⁴ Az ITL kiadványsorozatban Cappelletti, Seccombe és Weiler általános bevezetőjének utolsó oldalain a szerződéstervezetet "strukturális újítást" jelentőnek nevezték, azonban Weiler részvételének említése nélkül. Lásd M. Cappelletti, M. Seccombe és J. Weiler, "Europe and the American Federal Experience - A General Introduction", in M. Cappelletti, M. Seccombe és J. Weiler (szerk.) *Integration Through Law. Europe And The American Federal Experience*, Volume 1: *Methods, Tools And Institutions, Book 1: A Political, Legal And Economic Overview* (Walter de Gruyter, 1986), 3-70, 67. o., 67. o.

⁵⁸⁵ Ebben a részben elemzem a projekt fő célkitűzéseit és feltevéseit, különösen az európai jog természetének és a jognak az integrációs folyamatban betöltött szerepének felfogásával kapcsolatban. A különböző részek részletes elemzése kívül esik e dolgozat keretein.

válasz.⁵⁸⁶ A Cappelletti, Weiler és Monica Seccombe⁵⁸⁷ által írt általános bevezetőben azonban a Közösség válságos állapotban van, ami a kibővített közösségben a döntéshozatali folyamat hatékonyságának esetleges hiánya, a közös agrárpolitika, a költségvetési válságok, a közlekedéspolitikai hiánya, a munkanélküliség, az infláció, a mélyen gyökerező ipari rossz közérzet és a közösségi jog megkérdőjelezhető napi szintű végrehajtása miatt.⁵⁸⁸ A szerkesztők ezért rámutattak a jogban rejlő lehetőségekre. Így a jogra nemcsak az integráció tárgyaként, hanem az integráció eszközeként is tekintettek⁵⁸⁹ - ez a felfogás a jogi és a politikai-gazdasági rendszerek közötti feltételezett kölcsönös függőségen alapult.⁵⁹⁰ Az egész kiadványsorozatot áthatotta ez a felfogás, például Peter Hay, az Illinois-i Egyetem jogászprofesszora, Ronald Rotunda, szintén az Illinois-i Egyetem jogászprofesszora és Lando "A jogi integráció eszközei az Európai Közösségben - áttekintés" című fejezetét, amely a közösségi jog forrásainak (például rendeletek, irányelvek, nemzetközi megállapodások és általános jogelvek) hagyományos áttekintése, valamint a különböző jogforrások várható integráló hatásának elemzése volt.⁵⁹¹ Egy másik példa erre Jochen Frowein, Stephen Schulhofer és Martin Shapiro "Az alapvető emberi jogok védelme mint az integráció eszköze" című fejezete, amelyben a szerzők azt a tézist fejtik ki, hogy az emberi jogok védelme integráló hatással bírhat.⁵⁹² Hasonló álláspont jellemzi a tanulmánykötetek tanulmányait is. A második kötetben Eckard Reh binder és Richard Stewart szerzők például a környezetvédelmi politika területén a teljes integráció elérésének jogi eszközeit tekintették át.⁵⁹³

A jognak az integráció erős eszközeként való felfogásának esszencialista alapja az az állítás volt, hogy az európai jog természete alkotmányos; ez a feltételezés az alábbiakkal való összehasonlításon alapult.

---

⁵⁸⁶ M. Cappelletti, "Előszó", in M. Cappelletti, M. Seccombe és J. Weiler (szerk.): *Integration Through Law. Europe And The American Federal Experience*, Volume 1: *Methods, Tools And Institutions, Book 1: A Political, Legal And Economic Overview* (Walter de Gruyter, 1986), V-XIX.

⁵⁸⁷ Monica Seccombe Cappelletti kutatási asszisztense és az ITL kiadványsorozat egyik szerkesztője volt.

⁵⁸⁸ Cappelletti, Seccombe és Weiler, "Europe and the American Federal Experience - A General Introduction" (Európa és az amerikai szövetségi tapasztalatok - általános bevezetés), 10-11. o.

⁵⁸⁹ *Ibid.*, 15. o.

⁵⁹⁰ *Ibid.*, 4. o.

⁵⁹¹ P. Hay, R. Rotunda és O. Lando, "A jogi integráció eszközei az Európai Közösségben - áttekintés", in: A jogi integráció eszközei az Európai Közösségben.

M. Cappelletti, M. Seccombe és J. Weiler (szerk.): *Integration Through Law. Europe And The American Federal Experience*, Volume 1: *Methods, Tools And Institutions, Book 2: Political Organs, Integration Techniques and Judicial Process A Political, Legal And Economic Overview* (Walter de Gruyter, 1986), 113-160.

⁵⁹² J. Frowein, S. Schulhofer és M. Shapiro, "The Protection Of Fundamental Human Rights As A Vehicle Of Integration" in M. Cappelletti, M. Seccombe és J. Weiler (szerk.) *Integration Through Law. Europe And The American Federal Experience*, Volume 1: *Methods, Tools And Institutions, Book 2: Forces And Potential For A European Identity* (Walter de Gruyter, 1986), 231-344.

⁵⁹³ M. Cappelletti, M. Seccombe és J. Weiler (szerk.): *Integration Through Law. Európa és az amerikai szövetségi tapasztalat*, 2. kötet: E. Reh binder és R. Stewart, *Környezetvédelmi politika* (Walter de Gruyter, 1985), 616.

az amerikai jogrendszer. Bár a szerkesztők az általános bevezetőben hangsúlyozták az EK és az USA közötti különbségeket, azzal érveltek, hogy az EK jogi szinten hasonlít egy szövetségi államhoz a közvetlen hatály, a szupremácia és az elővásárlás jogi doktrínái miatt. Ezek a doktrínák a szerkesztők szavai szerint olyan közel kerültek a teljes értékű szövetségi rendszerekhez, hogy a közösségi jogrendet szokás "kvázi szövetségi" jogrendként emlegetni.⁵⁹⁴ Az Európai Bíróság nem kevesebbet alakított ki, mint az EK "szövetségi" alkotmányát, és az alkotmányos joggyakorlat erős konvergenciát mutatott az amerikai szövetségi tapasztalatokkal, sőt más szövetségi államok tapasztalataival is, miközben a döntéshozatali folyamatban az EK közelebb állt az Egyesült Nemzetekhez, mint az Egyesült Államokhoz.⁵⁹⁵ Ezt a felfogást a projektben részt vevő többi szerző is osztotta, bár gyakran óvatosan fogalmaztak. A "Föderalizmus és európai integráció: A kommentár" című fejezetben Donald Kommers, az indianai Notre Dame Egyetem jogászprofesszora például azt állította, hogy az EK magában hordozza az aggregáció és a dezaggregáció csíráit egyaránt, de Európa elkezdte megteremteni a megfelelő intézményi struktúrákat és kapcsolatokat, amelyeken a föderális kísérlet sikere múlik. Ilyen például a szövetségi "alkotmány" vagy szerződés, a közvetlen alkalmazhatóság és a szupremácia. Miközben Kommers úgy értékelte, hogy az EK konföderáció, úgy vélte, hogy "holnap" föderációvá válhat.⁵⁹⁶ Ehlermann, Weiler és Krislov a politikai szervekről és a döntéshozatalról szóló fejezetében megállapította, hogy az EK jogi fejlődése a fejlettebb szövetségi rendszerekben kialakult tendenciákat követte.⁵⁹⁷ Giorgio Gaja, Hay és Rotunda ugyanezt hangsúlyozták, amikor azt írták, hogy az EB kiterjedt szövetségi joghatóságot gyakorolt.⁵⁹⁸ Ily módon az európai jog alkotmányos értelmezése, amely az EB alkotmányos gyakorlatának alapját képezte, nem csupán a nyilvánosság elé került, hanem transzatlanti akadémiai legitimitással is rendelkezett.

Összességében az ITL-kiadványsorozatban megjelent hozzászólások mindegyike kiemelte a jog központi szerepét az integrációs folyamatban és az európai jog alkotmányos jellegét. Ezt a koncepciót a következőkben fogalmazták meg

⁵⁹⁴ Cappelletti, Seccombe és Weiler, "Europe and the American Federal Experience - A General Introduction", 12. és 30. pont.

⁵⁹⁵ *Ibid.*, 29. o.

⁵⁹⁶ D. Kommers, "Föderalizmus és európai integráció: M. Cappelletti, M. Seccombe és J. Weiler (szerk.): *Integration Through Law. Europe And The American Federal Experience*, Volume 1: *Methods, Tools And Institutions, Book 1: A Political, Legal And Economic Overview* (Walter de Gruyter, 1986), 603-616, a 616. oldalon.

⁵⁹⁷ C.-D. Ehlermann, J. Weiler és S. Krislov, "The Political Organs and the Decision Making Process in the United States and The European Community" in M. Cappelletti, M. Seccombe és J. Weiler (szerk.) *Integration through Law. Europe And The American Federal Experience*, Volume 1: *Methods, Tools And Institutions, Book 2: Forces And Potential For A European Identity* (Walter de Gruyter, 1986), 3-112, at 3.

⁵⁹⁸ G. Gaja, P. Hay és R. Rotunda, "A jogi integráció eszközei az Európai Közösségekben" in: M. Cappelletti, M. Seccombe és J. Weiler (szerk.): *Integration Through Law. Europe And The American Federal Experience*, Volume 1: *Methods, Tools And Institutions, Book 2: Forces And Potential For A European Identity* (Walter de Gruyter, 1986), 113-160, 113. o., 113. o.

az "integráció a jogon keresztül" új és erőteljes fogalma, amelyet Cappelletti, Weiler és Seccombe az általános bevezetőben kifejezetten tárgyal, és amelyet a főcím is kiemel.⁵⁹⁹

Hatás

1981-ben a⁶⁰⁰ Shapiro híres módon foglalta össze az európai tudományos termést Ami Barav egyik cikkének recenziójában:

"(...) az alkotmánytudománynak egy olyan szakaszát képviseli, amelyből az amerikai alkotmányjog már hetven évvel ezelőtt kikerült (...) Ez alkotmányjog politika nélkül. Barav professzor a Közösséget mint jogi eszmét mutatja be; az írott alkotmányt (a szerződést) mint szent szöveget: a szakmai kommentárt mint jogi igazságot; az esetjogot mint az alkotmányszöveg helyes következményeinek elkerülhetetlen kidolgozását; és az alkotmánybíróságot (az Európai Bíróságot) mint a helyes ész és az alkotmányos teleológia testetlen hangját."⁶⁰¹

Shapirónak igaza volt. Abban az időben az európai jogtudományt a formalizmus és az elméleti törekvések hiánya jellemezte. Ez a milió az 1980-as években átalakult, és az ITL-projekt hatalmas tényező volt ebben az átalakulásban, mivel a projekt háromszintű felépítményéhez kapcsolódó hatáscsatornákon keresztül befolyásolta a miliót.

Az első csatorna a kiadványsorozat volt. Már a kritikákban világossá vált, hogy a sorozatnak új koncepciói és megközelítései miatt megvan a lehetősége arra, hogy klasszikussá váljon. George

A. Bermann, a Columbia Egyetem jogászprofesszora például a következőket írta a *Fordham International Law Review* 1987-es számában: "Az *Integration Through Law* első kötete nyilvánvalóan monumentális mű a koncepcióját, a megközelítéseit és az eredményeit tekintve. A bizonyíték az lesz, hogy az európai vagy összehasonlító jogi integráció általános szempontjaival kapcsolatos komoly tudományos kutatásokat nem lehet biztonsággal végezni anélkül, hogy előzetesen ne vennénk igénybe azokat a meglátásokat, amelyek ebben a három könyvben kaptak kifejezést."⁶⁰² A *Common Market Law Review* című folyóiratban megjelent recenziójában Koen Lenaerts, a *Common Market Law Review*

⁵⁹⁹ Cappelletti archívumában nem világos, hogy pontosan ki és mikor alkotta meg az "integráció a jogon keresztül" fogalmát, de valószínűleg csak a Cappelletti, Weiler és Seccombe által írt általános bevezetés megírásakor, tehát a projektfolyamat késői szakaszában született meg.

⁶⁰⁰ Ez a szakasz az első kísérlet az ITL-projekt hatástörténetének megírására. Így első reflexiókkal szolgál.

⁶⁰¹ M. Shapiro, "Comparative Law and Comparative Politics", (1980) 53 *Southern California Law Review*, 537-542, 538. o., 538. o.

⁶⁰² G. A. Bermann, "Könyvkritika. Integráció a jogon keresztül: Európa és az amerikai szövetségi tapasztalatok", (1987) 11, n. 1, *Fordham International Law Review*, 232-254, 253. o., 253. o.

Európai jog a Leuveni Egyetemen⁶⁰³, ugyanebben a szellemben állapította meg, hogy "A legtöbb hozzászólás eredeti és alapvetően empirikus tartalma, amely az interdiszciplináris (jog-, politika- és gazdaságtudományi) reflexió gazdagságára támaszkodik, az ötletek, nézőpontok és adatok aranybányáját eredményezte".⁶⁰⁴

A második hatáscsatorna az EUI jogi tanszéke volt, ahol számos, a projekthez kapcsolódó kutatóhallgatót és kutatót formált az ITL elmélete és Cappelletti kontextuális, összehasonlító megközelítése. Elkerülhetetlen volt, hogy ezek a hallgatók és kutatók az ITL elméletét és az EUI megközelítését magukkal vigyék a nemzeti környezetben és a közösségi intézményekben betöltött pozícióikba, és így terjesszék az ITL-projekt elméletét és megközelítését. Az ITL-projekt által kijelölt úton való továbbhaladás fő alakja maga Weiler volt, mivel nemcsak Cappelletti személyisége, hanem Weiler tudományos és személyes képességei is nagyban hozzájárultak az ITL elmélet népszerűsítéséhez. 1985-ben, amikor a projekt véget ért, Weiler Michiganba ment Stein kollégájává, ahol egészen addig maradt, amíg 1992-ben a Harvard jogi karának tagja nem lett. Az Egyesült Államokban Weiler továbbfejlesztette az ITL elméletet, amely 1991-ben a *Yale Law Journalban* megjelent "The Transformation of Europe" című híres cikkében csúcsonyult ki. Ezt az időszakot az SEA-t követő optimizmus jellemezte, ami olyan amerikai politológusokat tett lelkesévé Európa tanulmányozására, mint Anne-Marie Slaughter, Walter Mattli, Alex Sweet-Stone és Karen Alter. Elolvasták Weiler munkáját, lenyűgözte őket az Európai Bíróság szerepe, és elfogadták az ITL elméletét. Végül az európai jog alkotmányos jellegére és a jognak az integrációs folyamatban betöltött központi szerepére vonatkozó feltételezések nemcsak az európai jogtudományban, a⁶⁰⁵ oldalon, hanem általában az európai tanulmányokban is standard értelmezésekké váltak, ahol az ITL irányadó kutatási hipotézis és önmagyarázó szuperelmélet lett.⁶⁰⁶ Ezen az alapon Weiler az európai jog szupersztárjává vált.

---

⁶⁰³ Koen 2015 októbere óta az Európai Bíróság elnöke.

⁶⁰⁴ K. Lenaerts, "Book Reviews: M. Cappelletti, M. Seccombe és J. Weiler (általános szerk.), *Integration through Law: Europe and the American Federal Experience*," (1987) 24, n. 2., *Common Market Law Review*, 310-321, 310. o., 310. o.. Lenaerts azonban az ITL kiadványsorozatában is általános koherenciahiányt állapított meg. Ezt a kritikát Edward McWhinney, a vancouveri Simon Fraser Egyetem nemzetközi jog professzora is megfogalmazta egy recenziójában (E. McWhinney, "Book review. *Integration through Law: Europe and the American Federal Experience*", 1-2. kötet, (1987) 81. sz. 4. szám, *American Journal of International Law*, 806-808.

⁶⁰⁵ Számtalan példa van erre, de lásd például Kamiel Mortenmanns holland jogtudós és az Európai Bíróság volt jogászának e tanulságos mondatait: "Az európai közösség nagyrészt a jog megalkotása. Nem véletlenül kapta az európai integrációval foglalkozó nagy nemzetközi kutatási projekt az Integráció a jogon keresztül címet. (K. Mortenmanns, "Közösségi jog: More Than a Functional Area of Law, Less Than a Legal System", (1996) 23, n. 1., *Legal Issue of European Integration*, 23-20., 23. o.)

⁶⁰⁶ Az "integráció a jogon keresztül" fogalmát ritkán definiálják azok a szerzők, akik az elméletet vallják, és munkájukban használják a fogalmat. Lásd például K. Alter, *Establishing the Supremacy of European Law* (Oxford University Press, 2001).

Végül a harmadik hatáscsatorna az ITL-projekthez kapcsolódó integrációs tevékenységek voltak, mivel a Cappelletti által az EUI és a Közösség között kezdeményezett együttműködés később szétágazott, és az EUI-t uniós agytrösztként hozta létre. 1984-ben létrehozták az Európai Politikai Egységet (az 1994-ben alapított Robert Schuman Központ elődjét), ahol a Spinelli-szerződéstervezethez kapcsolódó jognyilatkozat Weiler általi megfogalmazásához hasonló tevékenységekre került sor. Vauchez szerint az EUI professzorai azóta részt vettek különböző reformkezdeményezésekben, mint például a Herman-alkotmány (1994), az Európa jövőjéről szóló konvent (2002-3) és a Lisszaboni Szerződés tervezete, amelyek mind a szerződések alkotmányos jellegének megerősítését célozták, a meglévő szerződési cikkek egyszerű alkotmányos kodifikációjától az alkotmányos szerződésig terjedő megoldások széles skálájával.⁶⁰⁷ A reformjavaslatokban részt vevő egyik EUI-professzor Ehlermann volt, aki 1995-ben csatlakozott az EUI-hoz az EK-jog professzoraként, és ezzel hivatalossá tette az EUI és a Bizottság szoros kötelékét és közös európai jogi felfogását.

Az ITL-projektnek a három hatáscsatornán keresztül kifejtett összevont hatását értékelve Weiler véleménye, miszerint az ITL "érzékkelhető szerepet" játszott az európai jog tudományos és intellektuális közegének minőségi átalakulásában, nem csupán mint kiadott könyvsorozat, hanem mint oktatási és tudományos közeg, valamint mint intellektuális és tudományos esemény⁶⁰⁸, minden bizonnyal indokolt. Az ITL-projekt az európai jogi akadémia számára olyan elméletet biztosított, amely a tudományág transznacionális szintjét, az EU-tanulmányok számára egy bíróság-központú nagy értelmezést, az EUI és a közösségi intézmények számára pedig egy közös értelmezést az együttműködésükben. Az EUI maradt az ITL elméletének helyszíne, nemcsak azért, mert az ITL-projekt hatással volt az EUI kutatási környezetére, hanem azért is, mert Weiler valójában soha nem hagyta el az EUI-t. 1990-ben megalapította az Európai Jogi Akadémiát, amely nyári kurzusokat tartott az EUI-ban az európai jogról és az emberi jogokról, 1995-ben pedig az EUI-ban működő, "Review of European law in context" alcímet viselő *European Law Journal* egyik alapító szerkesztője volt. 2013-ban az EUI elnöke lett.⁶⁰⁹

---

⁶⁰⁷ Vauchez, *Brokering Europe*, 204-206. o.

⁶⁰⁸ Weiler, "Epilógus", 175. o.

⁶⁰⁹ Az ezredforduló után azonban Weiler értelmezése az európai jogrendről jelentősen megváltozott az "alkotmányos tolerancia" elméletének népszerűsítésével, amelyben az európai alkotmányosságot szembeállította az amerikai vagy más föderális alkotmányossági formákkal. Lásd például: J. Weiler, "Federalism Without Constitutionalism: Europe's Sonderweg" in K. Nicolaidis és R. Howse (szerk.), *The Federal Vision: Legitimacy And Levels Of Governance In The United States And The European Union* (Oxford University Press, 2001), 54-72.

Következtetés

Az ITL-projekt e cikkben bemutatott története tisztázza a hatalom és a tudás kapcsolatának természetét az európai jogban, mivel lerántja a leplet a tudományos élet és a közösségi intézmények szoros együttműködéséről az ITL-projektben. A Bizottság, az Európai Bíróság, a Tanács és a Parlament jogászai tehát informátorként, tanácsadóként, szerzőként és az EUI vendégprofesszoraként tömegesen képviseltették magukat a projektben. Különösen figyelemre méltó a Cappelletti és a mindenütt jelenlévő Ehlermann közötti együttműködés, aki Cappelletti fő munkatársaként működött, valamint a Pescatore-hoz fűződő kapcsolat, akinek integrációs filozófiája az egyik fő inspirációs forrása volt. Ez azt mutatja, hogy az ITL egy olyan alkotmányos vízió akadémiai kifejeződése volt, amely évtizedekig virágzott a Bizottságban és az Európai Bíróságban, de soha nem került igazán elfogadásra az európai jog kialakulóban lévő akadémiai diszciplinájának transznacionális szintjén, ahol a tudósok aláírták az Európai Bíróságnak a *Van Gend en Loos* és a *Costa kontra ENEL* ítéletekben megfogalmazott óvatos jellemzését, amely egy "új jogrendet" hirdetett. Komparatistaként Cappelletti kívülálló volt ezen a területen, de az európai jog összehasonlító megközelítése és a bíróságokba és alkotmányokba vetett szilárd hite át fogja alakítani az európai jog tudományát. Az európai jog normatív értelmezése már a *New Perspectives for a Common Law of Europe* projektben is jelen volt, de az ITL-projekt volt az, amely a legnagyobb hatást gyakorolta. A kiadványsorozat magas színvonala, merész elméleti konceptualizációi és eredeti megközelítése, az ITL-projektben részt vevő hallgatók és kutatók tudományos miliője az EUI-ban, Weiler felemelkedése, valamint az EUI és a közösségi intézmények közötti folyamatos együttműködés az ITL-elméletet az európai jog egész területének vezető narratívájává tette. Az Európai Bíróság gyakorlatának alkotmányos jellege a nyilvánosság elé került, akadémiai legitimációval megerősítve és a jog instrumentális megközelítésével összekapcsolva.

Ennek a történetnek az alapján Avbelj tézise az ITL politikai koncepciója közötti különbségről és az ITL akadémiai projektjét újra kell értékelni, mivel az akadémiai szféra, a közösségi intézmények és az általuk létrehozott európai jogi koncepciók közötti szétválasztás nem reprezentatív képét mutatja. E cikk megállapításai ehelyett Vauchez és Boerger/Rasmussen állításait támasztják alá, akik az alkotmányos paradigma gyökereit Hallstein és Gaudet gyakorlatában és írásaiban követik nyomon, és Steinhez/az EUI-hoz kapcsolják. De árnyalja az alkotmányos paradigma történetét is, mivel egy nagyon fontos, eddig elhanyagolt darabot ad a kirakós játékhoz. Ez a cikk Stein és Cappelletti erőfeszítéseit párhuzamosnak mutatja, mivel Stein és Cappelletti a Közösség és az Amerikai Föderáció alkotmányos felfogással átitatott nagy összehasonlító, transzatlanti tanulmányait indította el

Az európai jog és a központi szerepéről alkotott elképzelések ugyanebben az időben, de azt állítja, hogy az ITL-projektnek páratlan hatása volt. Nem utolsósorban az ITL-projekt nagyon konkrét öröksége, nevezetesen az "integráció a jogon keresztül" fogalma miatt, amely rendkívül erőteljes fogalomnak bizonyult, és a tudósok, jogászprofesszorok, a közösségi intézmények köztisztviselői és az Európai Bíróság bírái számára hízogő önképet és három kis szóval kifejezett létjogosultságot biztosított.

Következtetés

A dolgozat következtetése az európai jog tudományágának legfontosabb transznacionális intézményeiről szóló egyes cikkek megállapításainak újrafogalmazásával kezdődik. Ezután egy olyan rész következik, amely az egyes cikkek következtetéseit az európai jogtudomány transznacionális szintjének átfogó történetébe foglalja össze. A harmadik szakasz középpontjában az áll, hogy az első két szakaszban leírtakból mit tudunk meg a meglévő kutatásokkal összevetve. Végül a negyedik szakasz a történészek hozzájárulására reflektál az európai jog és a tudás- és tudománytudományok területén.

FIDE

A FIDE-ről szóló cikk a szövetség társadalmi és szervezeti dinamikáját, valamint a szövetség fő tevékenységét jelentő FIDE-kongresszusokon az európai jog természetéről folytatott tudományos vitát elemzi. Ez az egymásba fonódó elemzés adja az alapot a FIDE-nek az alkotmányos gyakorlat kialakulásában betöltött szerepének értékeléséhez.

A FIDE-t 1961-ben alapították, miután 1954-től kezdődően - gyakran Gaudet bábáskodása mellett - nemzeti európai szövetségek jöttek létre. A legtöbb ilyen egyesület hasonlított a jogászokból és akadémikusokból álló szakmai jogi társaságokhoz. A tudósokból álló német szövetség volt az egyetlen kizárólag tudományos jellegű szövetség, bár szoros kapcsolatai voltak a minisztériumokkal, amelyek igyekeztek ellenőrizni a szövetség egyes aspektusait. Minden egyesület alapja azonban az európai integrációhoz való ideológiai ragaszkodás és a jognak mint az integrációs folyamat motorjának ígéretébe vetett hit volt. Ezen az alapon képesek voltak szövetséggé egyesülni.

Az 1960-as években a napirendet meghatározó Jogi Szolgálathoz fűződő szoros kapcsolatok révén az európai jog jellege több FIDE-kongresszus programjába is bekerült, és a FIDE jóváhagyta a közvetlen hatály és az elsőbbség kérdését. Az 1965-ben Párizsban az irányelvek lehetséges közvetlen hatályával kapcsolatos nézeteltérés azonban ideológiai összeütközésekről árulkodott. Az 1970-es években az Elnökség és a Jogi Szolgálat vezetése megfogyatkozott, részben azért, mert a szövetségnek az 1960-as években nem sikerült állandó titkárságot létrehoznia. A szövetség szervezete lazábbá vált, sok minden függött a következő kongresszus szervezésével megbízott nemzeti szövetségtől, annak preferenciáitól a témák tekintetében, valamint intézményi és kereskedelmi kapcsolataitól. A Robert Lecourt EB-elnöksége alatt az EB és a nemzeti jogi elitek közötti szorosabb kapcsolatokért folytatott általános kampánynak megfelelően az EB implicit módon a FIDE fő intézményi tárgyalópartnerévé vált, mivel az EB bírái egyre inkább bekapcsolódtak nemzeti szövetségük és a nemzeti FIDE-elnökségek munkájába. Különösen

Pescatore, aki az "integráció a jogon keresztül" narratívát támogatta, amely a jogot, és különösen az Európai Bíróságot a gazdasági integráció motorjaként ábrázolja. Ezen túlmenően Pescatore védte az EB útját az 1970-es évek heves vitájában az alapvető jogokról, amely erős és eltérő érzelmeket váltott ki a FIDE kongresszusain. A Közösség általános fejlődését és a bankok és vállalatok erősebb kapcsolódását követően, amelyek elkezdtek anyagilag is hozzájárulni a kongresszusokhoz, a FIDE kongresszusai az 1980-as években elsősorban a szabadkereskedelmi témák köré csoportosultak. A FIDE politikai, operatív kapacitása korlátozottabbá vált, és a nemzeti bírók hiányoztak. A közösségi jog tagállami érvényesítésének kulcsfontosságú szereplőjeként a bírók hiánya negatívan érintette a FIDE-t nemzeti szinten.

A FIDE változatos jellege ellenére kongresszusai figyelemre méltó keretet biztosítottak a hálózatépítéshez, a jogi mozgósításhoz, az európai joggal kapcsolatos ismeretek terjesztéséhez, valamint a bírák, egyetemi oktatók, magánjogászok és vállalati jogászok közötti kapcsolatépítéshez. Ezen túlmenően a konferenciák lehetőséget nyújtottak arra, hogy a vitatott jogi fejlemények tudományos támogatásban részesüljenek, mint például a közvetlen hatály és az elsőbbség támogatása 1963-ban. Ezáltal az alkotmányos gyakorlat kialakításában a központi joggyakorlat akadémiai legitimitációt kapott. Ugyanakkor nincs bizonyíték arra, hogy a FIDE-nek instrumentális szerepet kellett volna vállalnia e gyakorlat kialakításában, sem a központi szereplők összehangolásában, sem a tesztesetek létrehozásában. Valójában a FIDE gyorsan a viták színterévé vált, amint azt az irányelvek közvetlen hatályáról és az alapvető jogokról folytatott viták dokumentációja világosan mutatja. Sem szervezeti, sem ideológiai szempontból nem képeztek a FIDE és az "eurojogi szövetségek" összetartó hálózatot a szkeptikus nemzeti szereplőkkel való ideológiai szembenállásban; a FIDE maga is a viták színtere volt.

A Közös Piaci Jogi Szemle

A *CML Rev.* című cikk dokumentálja a folyóirat társadalmi és szervezeti dinamikáját, az európai jog természetéről folytatott tudományos vitát az 1963-1993 közötti folyóiratszámokban, és értelmezést ad a *CML Rev.* szerepéről az európai jog diszciplínájának kialakulásában és fejlődésében, valamint az alkotmányos gyakorlat fejlődésében betöltött szerepéről.

A *CML Rev.* hagyományos tudományos-kereskedelmi vállalkozásként jött létre. Alapítóját, Ivo Samkaldent azonban erősen inspirálta a Michel Gaudet-val folytatott párbeszéd, amelyet az utóbbi európai jogi folyóirat létrehozására tett kísérletéről folytatott, és osztotta Gaudet elképzelését egy autonóm, a nemzetközi jogtól függetlenített európai jogi tudományos és szakmai diszciplináról, amely az európai jogot föderális irányba terelhetné. Ezen túlmenően a szoros hatalmi-

a központi közösségi szereplők egy szűk köre és a tudományos szerkesztők közötti tudáskapcsolat jobban alakította a folyóiratot, mint a kiadók kereskedelmi érdekei. A *CML Rev.* szerkesztői csapata és a Bizottságban és az Európai Bíróságban lévő kapcsolataik a saját ügyük iránti buzgó ideológiai elkötelezettséggel hangszerelték az Európai Bíróság joggyakorlatának legitimálását. A közvetlen hatály, az elsőbbség és az európai jog mint új, különleges jogfajta, Gaudet alkotmányos víziójával összhangban álló doktrínákat akadémiáskusan támogatták, bár óvatosabb fogalmakat is használtak.

Ehlermann szerkesztősége alatt, amely a Bizottsággal való szorosabb kapcsolatokat eredményezett, a folyóiratban masszív kritikával illették azokat a nemzeti akadémikusokat vagy nemzeti bíróságokat, amelyek nem feleltek meg az Európai Bíróság ítélkezési gyakorlatának. A *CML Rev.* így bátyját jelentett a tagállamok kritikájával szemben, amelyek vitatták az alkotmányos gyakorlat alakulását. Ez tükrözte Ehlermann politikai felhasználását a szerkesztőségben, amelyet a Bizottság érdekei vezéreltek. Érdekes módon azonban időnként megpróbálta a folyóiratot és annak potenciális képességét az Európai Bírósággal szembeni tudományos kritika megfogalmazására stratégiai eszközként is felhasználni a bírósággal szemben, ha ez a Bizottság érdekeit szolgálta.

Az 1980-as években Gaudet reményei az európai jog alkotmányos értelmezéséhez az alkotmányos paradigma áttörésével teljesültek a tudományos életben. Míg a *CML Rev.* mindig is implicit módon támogatta ezt a felfogást, a paradigma áttörésének lendületét az "alkotmányos", "alkotmányozás" és "szövetségi" kifejezések explicit használatával az ambiciózus tudományos projektek adták, nevezetesen az ITL és Eric Stein Bellagio-projektje. Az e projektekben alkalmazott kontextuális és kritikai megközelítések ellenére az európai jog alkotmányos felfogását a főszereplők teljes szívvel elfogadták, akik így egyesítették a jogi látásmódot és a tudományos képviselést. Az európai jog transznacionális diszciplínájára gyakorolt hatás óriási volt, a *CML Rev.* is, ahol számos szerző vásárolta meg ezt a felfogást. A szerkesztő Henry Schermers azonban továbbra is különálló jogrendként határozta meg az európai jogot, és az EJEK némi kontrollját szorgalmazta az EJEK végső biztosítékának formájában. Emellett nőtt az öntudat, és az 1990-es évekre a szerkesztők óvatossá váltak abban, hogy a Bizottság képviselőit a *CML Rev.* folyóiratba való írásra ösztönözzék. A folyóirat elérte a szakmai érettség olyan fokát, amely a közösségi intézményektől való függetlenség bizonyos fokát követelte meg.

A folyóirat hatása ellenére a státusza mára megváltozott. A korábbi évtizedekben a *CML Rev.* tudományos világitótorony volt, amely alapvető jelentőséggel bírt az európai jog tudományos területének megteremtésében. Most más erők vitték előre a területet.

Az integráció a jogon keresztül projekt

A dolgozat záró cikke az EUI-ban megvalósított ITL-projekt társadalmi és szervezeti dinamikáját, valamint az európai jog természetének és a jognak az integrációs folyamatban betöltött szerepének tudományos értelmezéséhez való hozzájárulását dokumentálja. Ennek alapján értékeli a projekt jelentőségét az európai jog tágabb területén.

A cikk tisztázza a hatalom és a tudás kapcsolatának természetét az európai jogban, mivel lerántja a leplet a tudományos élet és a közösségi intézmények közötti szoros együttműködésről. Mauro Cappelletti komparatistaként kívülálló volt az európai jognak ezen a területén, de az európai jog összehasonlító megközelítése és a bíróságokba és alkotmányokba vetett szilárd hite az EK intézményeinek munkatársaival szoros együttműködésben átalakította az európai jog tudományát. Eric Steinnel párhuzamosan nagyszabású összehasonlító, transzatlanti tanulmányt kezdeményezett a Közösségről és az Amerikai Föderációról, amelyben a Bizottság, az Európai Bíróság, a Tanács és a Parlament jogászai tömegesen képviseltették magukat informátorként, tanácsadóként, szerzőként és vendégprofesszorként az EUI-ban. A legjelentősebbek a mindenütt jelenlévő Ehlermann, aki Cappelletti fő munkatársaként működött, és Pescatore, akinek az integráció filozófiája volt a fő inspirációs forrása. Az ITL kiadványsorozat központi állítása az volt, hogy a jog az integráció tárgya és eszköze, amely a jogi és a politikai-gazdasági rendszerek közötti feltételezett kölcsönös függőségen, valamint az európai jog alkotmányos jellegének feltételezésén alapult. Az ITL tehát egy olyan alkotmányos vízió tudományos kifejeződése volt, amely évtizedekig virágzott a Bizottságban és az Európai Bíróságban, de amelyet soha nem fogadtak el igazán az európai jog kialakulóban lévő tudományos diszciplínájában, ahol a tudósok az Európai Bíróságnak a *Van Gend en Loos* és a *Costa kontra ENEL* ítéletekben megfogalmazott óvatos jellemzéséhez csatlakoztak, amely "új jogrendet" hirdetett. A kiadványsorozat magas színvonala, merész elméleti konceptualizációi és eredeti megközelítése, az EUI-ban az ITL-projektben részt vevő hallgatók és kutatók tudományos miliője, Weiler felemelkedése, valamint az EUI és a közösségi intézmények közötti folyamatos együttműködés mára az ITL elméletét az európai jog egész területén vezető narratívává tette. Nem utolsósorban az ITL-projekt nagyon konkrét öröksége miatt, nevezetesen az "integráció a jogon keresztül" fogalma miatt, amely rendkívül erőteljes fogalomnak bizonyult, és a tudósok, jogászprofesszorok, a közösségi intézmények köztisztviselői és az Európai Bíróság bírái számára hízeltő önképet és három szóban kifejezett létjogosultságot biztosított.

Az európai jogtudomány transznacionális szintjének története

A három esettanulmány együttesen nem csupán az európai jogtudomány transznacionális szintjén működő kulcsfontosságú tudományos intézmények egyéni történetét dokumentálja. Központi jelentőségük miatt lehetővé teszik azt is, hogy empirikusan nyomon kövessük a tudományág transznacionális szintjének fejlődését, és értékeljük annak szerepét az európai jog alkotmányos gyakorlatának alakulásában.

Az európai jog akadémiai diszciplínája a jogi eszmék, a legitimitás és az önkép Európai Bíróság, a Bizottság és az akadémiai szféra közötti, körkörös hozzárendelésén keresztül épült és fejlődött - különösen transznacionális szinten. Az elsősorban az EK intézményei által kifejlesztett európai jog sajátossága, az "új jogrend" kezdeti óvatos fogalma és az európai jog alkotmányos értelmezése is az akadémiai diszciplína kutatási tárgyává, központi fogalmává és végül elméleti paradigmájává vált, egy olyan folyamat részeként, amely az európai jogot megkülönböztette a többi jogterülettől. Megalakulásakor a tudományág támogatta az Európai Bíróság joggyakorlatát, előmozdította az európai jog alkotmányos vízióját, és hízogő képet adott az egész jogterületnek, amikor az ITL-narratíva az európai jogban és azon túl is előtérbe került.

Az első kezdeményezések egy új jogterület szakmai megszervezésére és a jól bevált jogterületektől, például a nemzetközi jogtól való megkülönböztetésére Franciaországból érkeztek. Itt a föderalisták egy kis jogi köre megalapította az európai jog nemzeti egyesületét, az AJE-t, azzal a céllal, hogy az ESZAK mind a hat tagállamának jogászai szerveződjenek. A tagság fejlődése azonban szenvedett az 1950-es évek politikai vereségeitől; az Európára vonatkozó föderalista elképzelések vereségét a Párizsi Szerződésről és a Római Szerződésekről folytatott tárgyalásokon, valamint az Európai Védelmi Közösségről szóló szerződés és a benne rejlő, a jövőbeli Európai Politikai Közösség tervezetének bukását 1954-ben. Az AJE tehát 1958-ig nem váltotta be a saját ambícióit, és egy szerény francia szövetség maradt.

1957-ben ráadásul visszafelé sült el, amikor a Főhatóság meghívta az akkori legmeghatározóbb nemzetközi jogtudósokat egy nemzetközi konferencia keretében 1957-ben Stresába az Európai Szén- és Acélközösségről (ESZAK), hogy legitimálják a nemzetek feletti hatalmat, mint egy új, autonóm nemzetközi jog alapját. Gaudet szándékával ellentétben elutasították a szupranacionalitási igényt, és az ESZAK jogrendszerét klasszikus nemzetközi jogként definiálták, bár egy speciális fajtaként.

Az európai politikai föderáció és az európai alkotmányos jogrend politikai és tudományos támogatásának hiánya az 1950-es években éppen ez volt a mozgatórugója az erőfeszítések fokozódásának.

mind nemzeti, mind transznacionális szinten az európai jog differenciálásának szakmai és tudományos támogatásának intézményesítése, ami az európai jog tudományos diszciplinájának kialakulásához vezetne. Az EK valamennyi tagállamában 1958 és 1961 között nemzeti európai jogi egyesületeket hoztak létre, gyakran Gaudet bábáskodása mellett. Gaudet számára azonban az európai jog transznacionális akadémiai intézményei nélkülözhetetlenek lennének ahhoz, hogy az európai jog alkotmányos értelmezése tudományos legitimitást kapjon, és hogy az európai jog elterjedjen a tagállamokban. Ezért együttműködött az AJE-vel abban a kezdeti céljában, hogy létrehozzák az európai joggal foglalkozó nemzeti egyesületeket tömörítő transznacionális szövetséget, és kezdeményezte egy európai jogi folyóirat létrehozását, amelynek egyértelmű transznacionális céljai lennének. A FIDE-t 1961-ben sikeresen létrehozták, és míg Gaudet európai jogi transznacionális folyóirata nem valósult meg, addig ideológiai társa és közeli munkatársa, Ivo Samkalden 1963-ban a Leideni Egyetem és a Brit Összehasonlító Jogi Intézet együttműködésében hasonló folyóiratot hozott létre. A "Common Market Law Review" című folyóirat az európai jogi folyóiratok első generációjának hullámába illeszkedett, de valódi transznacionális jellege különlegessé tette. Ehhez képest a legtöbb más európai jogi folyóirat szűk nemzeti vagy nyelvi alapú regionális orientációval rendelkezett, és erősebb kötődéssel a kialakulóban lévő nemzeti területekhez. Míg a Közösségek intézményei és e folyóiratok közötti szoros kapcsolat arra utal, hogy az első generációs jogi folyóiratok többsége az európai jog legitimálását szolgálta az EK intézményeivel szoros együttműködésben, a *CML Rev.* így különleges jelleget és különleges státuszt kapott a területen.

A FIDE létrehozásával, amely megalakulásától kezdve olyan kongresszusokat tartott, ahol az európai jogi témákat nagyszabású jogösszehasonlító gyakorlatok keretében vitatták meg, valamint a *CML Rev.* létrehozásával létrejött az európai jogi diszciplína transznacionális szintjének gerince. Ezzel párhuzamosan számos nemzeti szintű kezdeményezés, például az európai joggal foglalkozó egyetemi központok alapítása hozzájárult a tudományág nemzeti alszintjeinek kialakulásához, bár lassan és széttagoltan.

1963-ban és 1964-ben az Európai Bíróság Gaudet példáját követve a közvetlen hatály és az elsőbbség doktrínájával megteremtette az alkotmányos gyakorlat alapjait. Óvatosan csak egy "új jogrend" létezését hirdette, ami az új tudományos intézmények számára a kezdeti tudományos terminológiában a központi fogalmat és egy rendkívüli jogfejlődést jelentett, amellyel számot kellett adniuk. Amint az a *CML Rev.* tanulmányban a legvilágosabban látható, mindezt egy doktrinális módszertannal, amely nagymértékben támaszkodott az Európai Bíróság joggyakorlatára, és egy rendkívüli adag ideológiai elkötelezettséggel tette. Míg az 1965-66-os üres szék válsága egyértelmű jele volt annak, hogy a Közösségek nem készülnek föderációvá alakulni, a *CML Rev.* támogatta azt az ellentétes irányú fejlődést, amelyet az EB

alkotmányos gyakorlatának fejlődését, például amikor a bíróság vitatott módon kiterjesztette a közvetlen hatály doktrínáját bizonyos típusú határozatokra és irányelvekre. A szerzők és szerkesztők e megkérdőjelezhetetlen akadémiai támogatása központi szerepet játszott a diszciplína kiépítésében és az európai jog transznacionális akadémiai terének kialakításában. Figyelembe véve a bírák és az EK köztisztviselőinek szerkesztői elkötelezettségét, a megkérdőjelezhetetlen támogatás azonban nem volt meglepő. Az akadémikusok és a gyakorlati szakemberek szorosan együttműködtek az akadémiai fedezet alatt.

Ugyanez a kötelezettségvállalás az EK intézményeinek vezető személyiségei részéről jellemezte a FIDE-t, amely az 1960-as évek közepén tartott kongresszusain a közvetlen hatást és az elsőbbséget támogatta. Ugyanakkor az 1960-as évek közepén az ideológiai összecsapások, például a párizsi kongresszuson az irányelvek közvetlen hatályával kapcsolatban, szintén a FIDE vegyes jellegét mutatták. A FIDE nem fejlődött koherens szervezeti egységgé, amely feltétel nélkül támogatta volna a föderalisták jogi elképzeléseit. Az 1963-as és 1964-es alkotmányos gyakorlat kialakításában sem játszott szerepet. A FIDE félig beágyazódva a tudományág nemzeti alszintjeibe, nem tudta teljesen kivonni magát a nemzeti jogtudósok és elitek által az EB joggyakorlatával szemben megfogalmazott gyakori kritikák alól.

1970-ben az aktivista "1967-es Európai Bíróság" a viták egy szakaszát nyitotta meg, amikor az alkotmányos gyakorlatot azzal fejlesztette tovább, hogy kimondta, hogy az európai jog elsőbbségét még a nemzeti alkotmányok alapelvei, például az alapjogok sem kötik. Ez ellenállást váltott ki a nemzeti jogintézményekből, amelyek az alkotmányos gyakorlat kritikájával támadták a tudományág transznacionális szintjét. A *CML Rev.* az Európai Bíróság igazi híveiként lépett fel, és általában ellentámadást intézett a nemzeti akadémikusok vagy nemzeti bíróságok ellen, amelyek nem feleltek meg az Európai Bíróság joggyakorlatának. A FIDE-ben azonban a nemzeti jogi elit kritikája közvetlenül a kongresszusokon hangzott el. Bár az 1970-es években megerősödtek a kapcsolatok az EBH és a FIDE között, az alapvető jogokról folytatott heves vita az 1970-es években erős és eltérő érzelmeket váltott ki a kongresszusokon. Ezek az események egyre inkább ideológiai összecsapást jelentettek az alkotmányos gyakorlatot támogató, az Európai Bíróságot dicsőítő megközelítésű (mint például Pescatore) és az európai és a nemzeti jogrendek közötti alkotmányos egyensúlyt támogató hívei között. A FIDE-nek az Elnökség és a Jogi Szolgálat általi vezetése ráadásul ebben az időszakban elhalványult, mivel az Elnökség felhagyott a szövetség irányításával, és mivel a Bizottság Jogi Szolgálatának új igazgatója, Walter Much nem foglalkozott az európai jogtudományokkal. A szövetség most már lazább keretek közé szorult, ahol sok függött a következő kongresszus szervezéséért felelős nemzeti szövetségtől, annak preferenciáitól a témák tekintetében, valamint intézményi és kereskedelmi kapcsolataitól. Az európai jogi szakfolyóiratokban nyújtott feltétlen

támogatáshoz mérten a FIDE már nem volt központi szervezeti tétele a transznacionális tudományág szintjén. Amikor Claus Ehlermann 1977-ben átvette a Jogi Szolgálat igazgatói tisztségét, az európai jogi folyóiratok tűntek a Bizottság számára az európai jogtudományi akadémiák tekintetében az elsődleges befolyásolási pontnak. Ehlermann ezért nagy elkötelezettséggel vállalt szerepet, és a *CML Rev.* megbecsült szerkesztője lett.

Míg a *CML Rev.* implicit módon határozott tudományos támogatást nyújtott az európai jog alkotmányos értelmezéséhez, az európai jogtudósok az Európai Bíróságot követve óvatosan fogalmaztak. A teljes értékű alkotmányos paradigma tehát csak akkor alakult ki a területen, amikor a tudományág transznacionális szintjének harmadik sarokköve az 1976-os EUI-val és a Jogi Tanszék 1970-es évek végén és az 1980-as években aláírt vállalkozásával, az ITL projekttel létrejött, amelyet a közösségi intézmények képviselőivel, mindenekelőtt Ehlermannal összehangoltan kezdeményeztek és irányítottak. Stein Bellagio-projektjével együtt Cappelletti ITL-projektje is teljes szívvel felkarolta az európai jog alkotmányos értelmezését, így egyesítve a jogi látásmódot és a tudományos képviselést. A tudományos "sztárok", Stein, Cappelletti és Weiler jóváhagyásával, az EUI hallgatóinak és kutatóinak tudományos közegével, mint hordozókkal, és az EK-ban az SEA-val mint hátszelet kísérő lendülettel Gaudet eredeti reménye az európai jog alkotmányos értelmezésére vonatkozóan az alkotmányos paradigma virágzásával teljesült a tudományos életben.

Az 1980-as években tehát a nagy akadémiai projektek vitték előre a területet, és határozták meg a napirendet a tudományág transznacionális szintjén, miközben a folyóiratok és a FIDE trendteremtőként lemaradtak. A nagy projektek explicit elméleti megközelítése most már általánosan elfogadottá vált, amint azt a *CML Rev.* tanulmány dokumentálja. Ez nemcsak a tudományág transznacionális szintjét egységesítette, amely most már erős elmélettel mint tudományos alappal és közös identitással rendelkezett, hanem az európai jog egész transznacionális területét, amely örömmel emelte a jogot az integrációs folyamat motorjának pozíciójába. Ezzel párhuzamosan a tudományág transznacionális szintjén nőtt az öntudat, és az 1990-es évekre a tudományág elérte a szakmai érettség olyan fokát, amely megkövetelte a közösségi intézményektől való függetlenség szintjét, és lehetővé tette az Európai Bíróság joggyakorlatának kritikai reflexióját. Az alkotmányos felfogás azonban paradigmatis maradt.

Mi újság?

Ezzel az értekezéssel első ízben készült el az európai jogtudomány transznacionális szintjének összefüggő története, amely a három kulcsfontosságú intézmény története alapján számot ad annak kialakulásáról és időbeli fejlődéséről. A meglévő értelmezések alapján'

a diszciplína létezésének, szerkezetének és kulcsfontosságú intézményeinek azonosítását, a transznacionális szint három kulcsfontosságú intézményét vizsgálta az újonnan rendelkezésre álló levéltári anyagok alapján, valamint a tudományos vita elemzésének szisztematikus és átlátható megközelítése révén. Az intézményeket bemutató három, az eddigieknél sokkal részletesebb tanulmányon túlmenően a könyv így a tudományág transznacionális szintjének árnyalt és érthető megértését is nyújtotta, új meglátásokkal a tudományág intézményesülését, tudományos vitáját és a transznacionális szint szerepét alakító hajtóerőkről és központi fejleményekről.

Mivel azonban a dolgozat kereteit a meglévő szakirodalomból származó felismerések alapján alakítottuk ki, most részletesen tárgyaljuk, hogy a dolgozat hogyan gazdagítja ezt a szakirodalmat a kutatási kérdések mentén. A dolgozat az első két kutatási kérdés összefüggő vizsgálatával kezdődik.

Hogyan alakult ki a kulcsfontosságú intézmények társadalmi és szervezeti dinamikája, valamint tudományos vitái?

A meglévő szakirodalomhoz képest gyümölcsözőnek bizonyult az archívumokon alapuló kutatás és a tudományos viták elemzésének összekapcsolása az időbeli fejlődést szem előtt tartva. A disszertáció cikkei így képesek alátámasztani, árnyalni és időnként elvetni a meglévő értelmezéseket.

Ez a FIDE-tanulmány alátámasztja a szövetségről mint a hálózatépítés és a jogi mobilizáció napirendjének meghatározásáról szóló, már meglévő állításokat, valamint a Jogi Szolgálat és a szövetség közötti kezdeti szoros kapcsolatot, amely a közvetlen hatás és az elsőbbség jóváhagyásához vezetett. Ezen túlmenően a tanulmány alátámasztja Rasmussen állítását, miszerint a FIDE-nek nem volt instrumentális szerepe az alkotmányos gyakorlat kialakításában, ahogy azt Alter és Vauchez sugallja. A tanulmány azonban dokumentálja, hogy az 1970 utáni időszakra vonatkozóan félrevezetőek azok a következtetések, amelyek szerint a FIDE az Európai Bíróság konyhaszekrényeként (Alter) vagy a Jogi Szolgálat vagy a Bizottság kirakataként működött. A szervezet történetét az 1970-es és 1980-as években először szisztematikusán feltárva a tanulmány kimutatja, hogy a FIDE és az európai jogászok nemzeti szövetségei nem alkottak ideológiailag összetartó hálózatot a szkeptikus nemzeti megfigyelőkkel szemben, ahogy azt Vauchez, Alter és Rasmussen feltételezték. A tanulmány továbbá dokumentálja, hogy a központi közösségi szereplők az 1970-es évek végén és az 1980-as években a FIDE politikai, operatív kapacitását korlátozottnak tartották.

A *CML Rev.* tanulmánya egy tudományos folyóirat történetének úttörő tanulmányát nyújtja, amely értékes elsődleges forrásokon alapul: a folyóirat belső archívumán, amelyet eddig még

soha nem használtak fel. Mind a történelemben, mind az európai jogban, mind a tudás- és tudománytudományok tanulmányozásában egy összefonódó az intézményi fejlődés belső archívumon alapuló elemzése és a folyóiratban megjelenő tudományos tartalom egyedülálló.

A tanulmány számos állítást cáfolt meg, Alter finanszírozásra vonatkozó állításától kezdve Bailleux állításáig a folyóirat létrehozásával kapcsolatban. A tanulmány azonban mindenképp azt dokumentálja, hogy az európai jogtudományt nemcsak nagymértékben a közigazgatási és igazságszolgáltatási intézmények munkatársai írták (Schepel és Wesseling), hanem intézményesen is e munkatársak támogatásával építették fel és szerkesztették.

Ugyanakkor a történeti elemzés hozzájárul az európai jog természetéről folyó tudományos küzdelem elemzéséhez. A *CML Rev.* tanulmánya általánosságban alátámasztja Boerger és Rasmussen elemzését azáltal, hogy dokumentálja az "új jogrend" kifejezésre való támaszkodást és a doktrinális megközelítést, valamint azzal érvel, hogy az európai jog alkotmányos értelmezése paradigmatickussá vált, és a tudományág tudósai az 1980-as években egyre inkább a kontextuális megközelítésekkel foglalkoztak (Weiler, Arnulf, Shaw, Wessels, Martinico, Avbelj, Boerger/Rasmussen). Ugyanakkor kiemeli az 1970-es éveket, mint olyan szakaszt, amikor a *CML Rev.* elsősorban az alkotmányos gyakorlat védelmének szentelte magát az ezzel szemben álló nemzeti bíróságokkal és akadémiai körökkel folytatott küzdelemben. Emellett dokumentálja a *CML Rev.* érését az 1980-as években, és rámutat a tudományág és a közösségi intézmények közötti szoros hatalmi-tudásbeli kapcsolat fellazulására, amikor a transznacionális akadémiai körök kulcsfigurái immár elutasították az EB legradikálisabb állításait az európai jogrendszer végső tekintélyéről, és egy olyan rendszert ajánlottak, amely szélsőséges helyzetekben nemzeti szinten vagy az EJEB-ben végső biztosítékot nyújt esetlegesen.

A *CML Rev.* tanulmányához hasonlóan az ITL-projekt tanulmányozása is úttörő jelentőségű a belső dokumentáción alapuló tudományos kutatási projekt történetének bemutatásában. Ez új ismeretekkel szolgált az ITL-projekt szervezetéről és központi szereplőiről, amelyek részben alátámasztják a meglévő állításokat, részben pedig a projekt új jellemzőit tárják fel.

Az ITL-projekt tanulmányozása megerősíti Vauchez és Boerger/Rasmussen állítását az európai jognak a Közösségekben alkotmányosként való előmozdítása és a tudományos alkotmányos paradigma közötti kapcsolatról. Így elutasítja Avbelj tézisének az ITL politikai koncepciója és az ITL akadémiai projektje közötti különbségről. Mindezt az ITL-projekt történetének, valamint a projekt kialakításában és az ITL-kiadványsorozat megírásában a tudományos élet és a közösségi intézmények közötti szoros kapcsolatok dokumentálásával teszi. Nem utolsósorban azzal érvel, hogy Pescatore és Ehlermann a projekt igazgatójának fő munkatársai voltak. Emellett az ITL gyakran elfeledett kísérleti projektje, nevezetesen a *New Perspectives for a Common Law of Europe*, Cappelletti személyes jellege és idealista jogi

elképzelései, valamint az ITL mint projekt, mint Weiler akadémiai karrierjének és későbbi sztárságának korai ugródeszkája a feledés homályából került be az európai jogtudomány történetébe. Végezetül a projekt hatásának értékelését adja, amelyből kiderül, hogy a projekt még az eddig feltételezettnél is jelentősebb szerepet játszott abban, hogy az európai jog alkotmányos értelmezése paradigmává vált a tudományágban, köszönhetően a magas tudományos színvonalnak, a merész elméleti konceptualizációknak, az eredeti megközelítésnek, az EUI tudományos közegének, Weiler későbbi felemelkedésének, valamint az EUI és a közösségi intézmények közötti folyamatos együttműködésnek. Bár ez általánosságban alátámasztja Vauchez értelmezését a projekt fontosságáról, az érvelés egy átfogó empirikus elemzés háttérében meggyőzőbben és árnyaltabban van kidolgozva. Vauchez beszámolójával ellentétben ez az elemzés például kimutatta, hogy az EUI professzorainak az intézményi reformtervekbe való bevonása nem az ITL-projekttel párhuzamosan kezdődött, hanem az ITL-projektben gyökerezett.

Az első két kutatási kérdésre adott válaszok együttesen lehetővé teszik a tudományág transznacionális szintjének kialakulását és fejlődését, ami empirikusan alátámasztja Vauchez és Rasmussen kezdeti általános állításait. Sőt, a dokumentum a bírák és az európai köztisztviselők konkrét szerepvállalásának dokumentálásával a FIDE, a *CML Rev.* és az ITL projekt irányításában való részvételével még inkább kiemeli ezeket az állításokat. Erre példa Ehlermann komoly részvétele a *CML Rev.* és általában az európai jogi folyóiratokban, valamint döntő szerepe az ITL-projektben. Ehlermann elkötelezettsége az európai jogtudományban az 1970-es és 1980-as években tehát Gaudet-éhoz hasonlítható az 1960-as években, és őt kell a tudományág 1970-es és későbbi transznacionális szintjének egyik legközpontibb alakjának tekinteni.

Az értelmezés emellett kiegészíti a meglévő beszámolókat azzal, hogy hangsúlyozza, hogy a transznacionális európai jogi akadémia fejlődése mennyire hasonlít a diszciplínaépítéshez, csak éppen transznacionális szinten. Először is, az európai jog mint kutatási tárgy intézményesen is megnyilvánult egy transznacionális európai jogi szövetség, egy valóban transznacionális európai jogi folyóirat és egy transznacionális kutatóegység létrehozásával, amely az ITL-projekt mindent átfogó nagyságrendje miatt egyre inkább az európai jog tanulmányozásának szentelte magát. Másodszor, az 1980-as években kialakult egy közös, közös terminológia, egy közös elméleti megközelítés, és végül az 1990-es években a diszciplináris érettség irányába mutató tendencia. Ezenkívül az ITL-projekt szerepe a közös identitás és a tudományos "csillagok" biztosításában erősíti a tudományág transznacionális szintjének ezt a koncepcióját.

Végezetül a FIDE esettanulmánya ismét hangsúlyozza a meglévő értelmezések korlátait, és azt, hogy az európai jogi akadémiai szféra finomabb megértésére van szükség, figyelembe véve a területen fennálló különbségeket. Nem minden transznacionális akadémiai intézmény védte meg automatikusan az Európai Bíróság joggyakorlatát az összeurópai harchoz szükséges jogi arzenál előállításával (Vauchez). Ehelyett a FIDE maga is a verseny színtere volt, amely az európai jog akadémiai területét összetett csatatérként mutatta be, ahol a nemzeti és a transznacionális szintek közötti határokat átlépő, képlékeny szövetségekkel. Vitathatatlanul tanulmányozásra érett téma a nemzeti jogi elitek és a transznacionális mező központi ideológiájának támogatói közötti versengés mintái, amelyekről a FIDE tanulmányozása egy első beszámolót nyújt.

Milyen szerepet játszottak az európai jogi diszciplína kulcsfontosságú transznacionális intézményei az alkotmányos gyakorlat kialakulásában?

Ez a kérdés sem a meglévő szakirodalomban, sem a dolgozat esettanulmányaiban nem tisztázható könnyen. Vauchez és Rasmussen azt állítják, hogy az európai jog diszciplínája legitimitást biztosított az alkotmányos gyakorlat számára, Vauchez továbbá azt állítja, hogy a diszciplína a bírakat, köztisztviselőket, biztosokat stb. saját szerepük és az európai egységesítés technikáinak racionalizálásával látta el, konyhaszekrényt biztosított a döntéshozók számára, munkaerő-toborzó medence volt az európai intézmények számára, és fenntartotta azt az imázst, amely hízelgett a tudósok szerepének és fontosságának a döntéshozókkal való egyeztetésben. Ezen állítások empirikus alapja azonban gyenge, ami érthető, mivel az akadémiai intézményeket transznacionális szinten létrehozó és irányító szereplők részéről ritkák az erre vonatkozó explicit megfontolások, és mivel az Európai Bíróság bírái az alkotmányos gyakorlatot az akadémiai véleményekre való közvetlen hivatkozás nélkül alakították ki döntéseikben.

Az értekezésben adott válaszok dokumentálják azt a meglévő állítást, hogy az akadémiai intézmények legitimitást biztosítottak az EB alkotmányos gyakorlatának kialakításához. Ezt azonban jobb empirikusan megalapozott érvekkel teszi. Dokumentálja, hogy a *CML Rev.* hogyan szolgáltatta szisztematikusan az akadémiai legitimitást az EB alkotmányos gyakorlatának azáltal, hogy a bírósággal való ideológiai kohézióban hűen dicsérte a bíróság joggyakorlatát, egészen az 1980-as évek végéig, amikor a nemzeti szinteken az európai jog elsőbbségét potenciálisan korlátozó biztosítékokat olyan központi szereplők támogatták, mint Henry Schermers. Az EK-intézmények bíráinak és köztisztviselőinek nagyfokú részvételének dokumentálása, mindenekelőtt Ehlermann elkötelezettségének dokumentálása továbbá hangsúlyozza a folyóiratnak az európai jogi eszközök elismerését és használatát ösztönző eszközként betöltött szerepét a tagállamokban, ami erősítheti az európai jogrendet.

Az ITL-projektet illetően alátámasztja Vauchez eredeti állításait, amikor azt állítja, hogy az ITL-projekt biztosította az alkotmányos gyakorlat számára a nagy elméleti csomagolást, amely erős normatív felhangokkal rendelkező tudományos pecsétként működött, és közös identitást adott az európai joggal foglalkozó tudósok közösségének transznacionális szinten. A projektben a közösségi képviselő szintjének feltárásával - ahol Ehlermann és Pescatore központi szerepet játszott a projekt alakításában és fejlesztésében -, valamint az ITL kiadványsorozat tartalmának elemzésével empirikusan is meggyőzőbben alátámasztották ezeket az állításokat, amelyek a közös alkotmányos ideológiát és az Európai Bíróságnak az integráció motorjává emeléséhez fűződő közös érdekeket dokumentálják.

A fenti érvek alátámaszthatók egy banális, de meggyőző gondolattal: a bírák és a köztisztviselők jelentős részvétele a fegyelem létrehozásában, fejlesztésében és irányításában önmagáért beszél. Bizonyára úgy ítélték meg, hogy az erőfeszítések megérik, és hogy az alkotmányos gyakorlat tudományos támogatása hatással lesz a szkeptikus jogtudósok és bírák körében a nemzeti jogi körökben, ahogy azt Gaudet 1961-ben, Ehlermann pedig az 1970-es és 1980-as években remélte. A dolgozat legfontosabb hozzájárulásaként a szerep kérdéséhez, ezek az erőfeszítések a korábbinál nagyobb mértékben dokumentálhatók, és egyértelműen rámutatnak az akadémiai szféra fontosságára az európai jog új területén. A bírák és köztisztviselők számára az európai jog akadémiai intézményei nem elszigetelt elefántcsonttoronyok voltak; "akadémiai szövetségesek" voltak az európai jog kialakításával és nemzeti érvényesítésével kapcsolatos vitában.

Ugyanakkor a FIDE tanulmánya kiemeli a transznacionális akadémiai közösséget, amely időnként elégedetlenséget mutatott az alkotmányos gyakorlat fejlődésével kapcsolatban. Ez korlátozó hatással lehetett az alkotmányos gyakorlat radikális fejlődésére. Ez leginkább a FIDE 1970-es évekbeli kongresszusain a német és holland tudósok által az alapjogok védelmének hiányával kapcsolatban megfogalmazott elégedetlenségre vonatkozik. Míg ez a kritika a nemzeti jogi vitákban erőteljesen megfogalmazódott, e vita transznacionális szintre emelése az EJEK bíráinak többségét az EJEE cikkeihez való kötődés irányába hathatott.

Az európai integráció általános történetének széles vásznán az európai jogtudomány transznacionális intézményei kisebb szerepet játszottak. Így kezdetben nem játszották azt a szerepet, amelyet Gaudet e dolgozat nyitó idézetében előre jelzett. Először is, az alkotmányos gyakorlattal szembeni nemzeti ellenállás jellemezte az 1960-as és 1970-es éveket, és míg az európai jog nemzeti diszciplínái az 1980-as években az európai gazdasági és szociális ügyekért felelős intézmény által teremtett lendülettel tényleges formát öltöttek, az új kutatások az európai jog nemzeti szintereken való visszaszorulására utalnak,

ahol időnként még az Európai Bíróság ítéleteit is figyelmen kívül hagyják. Másodszor, az európai alkotmányjognak az intézményekben és az európai jog transznacionális, akadémiai tudományágában való előmozdítása mögött meghúzódó föderális gondolat nem aratott sikert az EK-ban, ahol a Tanács az üres székek válságától kezdve dominált. Bár az SEA jelentős lépés volt a valódi közös piac és a gazdasági egységesítés felé, az 1993-as Maastrichti Szerződés ismét lerombolta a föderális álmodást azzal, hogy az Európai Unió új struktúrájában a három pillérből kettőben a kormányközi együttműködést szilárdította meg.

A történészek hozzájárulása

Az európai jogtudomány transznacionális szintjének kulcsfontosságú intézményeinek történetét dokumentálva ez a dolgozat megmutatja, hogy a jogászok és politológusok mellett történészek is részt vesznek az európai jog tanulmányozásában. Bebizonyítja, hogy a történészek a központi intézmények és jogi viták archív anyagok alapján történő elemzésével képesek megkérdőjelezni az erős megélt mítoszokat.

A bourdieu-i megközelítés empirikus anyagon alapuló felhasználása emellett megmutatta a történészek módszertanának értékét, mivel felhívja a figyelmet az európai jog értelmezésével kapcsolatos harcokra a transznacionális mezőn belül, amelyet elsősorban ideológiai összetartozásként ábrázoltak. Annak ellenére, hogy a transznacionális mező szereplői általánosságban erősen éreztették elkötelezettségüket az európai integráció mellett, ez a mező a viták és az Európai Bíróság alkotmányos gyakorlatával szembeni időnkénti szembenállás színtere volt, ami lehetővé tette a nemzeti és transznacionális színterek közötti határokat átlépő, képlékeny szövetségeket.

Végezetül, ez a dolgozat empirikusan dokumentált elemzéseket nyújtott az akadémiai intézmények kialakulásáról és fejlődéséről, amelyek ritkák a tudás és a tudomány szakirodalmában. Ily módon példája a történészek hozzájárulásának ehhez a sajátos területhez.

Absztrakt

Az európai jog transznacionális, akadémiai diszciplínájának létrehozásával kiindulópontként ez a doktori értekezés azt vizsgálja, hogy milyen szerepet játszott az akadémiai szféra az alkotmányos joggyakorlat kialakításában az Európai Közösségben 1961 és 1993 között. Három esettanulmányból áll, amelyek a tudományág sarokköveit vizsgálják, nevezetesen az európai jog nemzeti egyesületeit tömörítő transznacionális szövetséget: *Fédération Internationale pour le Droit Européen*, a *CML Rev.* című európai jogi folyóirat, valamint a Mauro Cappelletti által az 1970-es évek végén és az 1980-as években az Európai Egyetemi Intézetben megvalósított ITL projekt.

E sarokpontok történetének feltárása lehetővé teszi, hogy elgondolkodjunk a tudományág természetén és funkcióján. Az európai jog transznacionális diszciplínája, amelyet néhány akadémikus, magas rangú köztisztviselő és bíró hozott létre és vezetett, egy hatalmi-tudásbeli hálózatot alkotott. Azáltal, hogy az Európai Bíróság joggyakorlatát támogatta, és az európai jog egész területének alkotmányos ideológiáját biztosította, az akadémiai kör a Bizottság és az Európai Bíróság mellett a jogfejlődés egyik főszereplője volt. Nem játszott azonban szerepet az alkotmányos gyakorlat kialakításában, és nem is alkotott teljesen koherens területet a szkeptikus nemzeti akadémiai területekkel való ideológiai szembenállásban. Ehelyett az európai jog transznacionális, akadémiai diszciplínája önmagában is az Európai Bírósággal szembeni pillanatnyi viták és alkalmi ellenzékiség színtere volt.

Bibliográfia

- Alter, Karen. *Establishing the Supremacy of European Law* (Oxford University Press, 2001)
- Alter, Karen. "Jogász érdekvédelmi mozgalmak Európában: The Role of Euro-law Associations in European Integration (1953-1975)" in Alter, Karen, *The European Court's Political Power* (Oxford University Press, 2009), 63-91. o.
- Arnall, Anthony. "The Americanization of EU law Scholarship" in Arnall, Anthony, Eeckhout, Piet, and Tridimas, Takis (szerk.), *Continuity and Change in EU Law - Essays in Honour of Sir Francis Jacobs* (Oxford University Press, 2008), 415-431. o. (angol nyelven).
- Augenstein, Daniel és Dawson, Mark. "Bevezetés: Melyik jog melyik államformának? 'Integration through Law' in the European Union Revisited", in Augenstein, Daniel (szerk.): *'Integration through Law' Revisited. The Making of the European Polity* (Ashgate, 2012), 1-10.
- Avbelj, Matej. "The Legal Viability Of European Integration" in Augenstein, Daniel (szerk.), *'Integration through Law' Revisited. The Making of the European Polity* (Ashgate, 2012), 29-46.
- Avbelj, Matej. "The Pitfalls of (Comparative) Constitutionalism for European Integration", *Eric Stein Working Papers*, 1/2008.
- Avbelj, Matej. "Questioning EU Constitutionalisms", (2008) 9, no. 1, *German Law Journal*, 1-26.
- Bail, C. és Lichtenberg, H. "Német esetjog (A közösségi jog alkalmazása Németországban; Bundesverfassungsgerecht)", (1975) 12 *Common Market Law Review*, 275-307.
- Bailleux, Julie. "Michel Gaudet a Law Entrepreneur: az európai végrehajtók jogi szolgálatának szerepe az EK-jog és a Common Market Law Review feltalálásában", (2013) 50 *Common Market Law Review*, 359-67.
- Bailleux, Julie. *Penser l'Europe par le droit: l'invention du droit communautaire en France (1945-1990)* (Daloz, 2014).
- Barnes, Barry. *Tudományos ismeretek és szociológiai irodalom* (Routledge, 1974)
- Bebr, Gerhard. "A Critical Review of Recent Case Law of National Courts", (1974) 11 *Common Market Law Review*, 408-431.
- Bebr, Gerhard. "Community Regulations and National Law (Critical Comments on Recent Decisions of National Courts)" (1973) 10 *Common Market Law Review*, 87-101.
- Bebr, Gerhard. "A 'Cohn-Bendit' kósza szelleme: *Acte Clair* and the Court of Justice", (1983) 20 *Common Market Law Review*, 439-472.
- Bebr, Gerhard. "The Reinforcement of the Constitutional Review of Community Acts under Article 177 EEC Treaty", (1988) 25 *Common Market Law Review*, 667-691.

Becher, Tony és Trowler, Paul. *Akadémiai törzsek és területek* (The Society for Research into Higher Education and Open University Press, 2001).

Bermann, G.A. "Könyvkritika. Integráció a jogon keresztül: Europe and the American Federal Experience", (1987) 11, n. 1, *Fordham International Law Review*, 232-254.

Bernier, Alexandre. "Konstruálás és legitimálás. Transnational Jurist Networks and the Making of a Constitutional Practice of European Law, 1950-70", (2012) 21, n. 3, *Contemporary European History*, 399-415.

Bernier, Alexandre. *La France et le droit communautaire 1958-1981: histoire d'une réception et d'une co-production*, kiadatlan doktori értekezés (Koppenhágai Egyetem, megjelenés: 2017)

Bieber, Roland. "The Settlement of Institutional Conflict on the Basis of Article 4 of the EEC Treaty", (1984) 21 *Common Market Law Review*, 505-523.

Bignami, Francesca. "Comparative Law and the Rise of the European Court of Justice", előadás, Európai Unió Tanulmányok Társasága, Boston, 2011. március 3-6.

Bloor, David. *Knowledge and Social Imagery* (The University of Chicago Press, 1976)

Boerger, Anne. "Az Európai Unióval foglalkozó jogi tudományok bölcsőjénél: The Life and Early Work of Eric Stein", (2014) 62 *American Journal of Comparative Law*, 859-892.

Boerger, Anne és Rasmussen, Morten. "Az európai jog átalakítása: The Establishment of the Constitutional Discourse", (2014) 10 *European Constitutional Law Review*, 199-225, 201-203. o., 201-203. o.

Boerger-De Smedt, Anne. "Negotiating the Foundations of European Law, 1950-57: The Legal History of the Treaties of Paris and Rome", (2012) 21 *Contemporary European History*, 339-356.

Boulouis, Jean. "Rapport général" in *La jurisprudence Européenne après vingt ans d'expérience communautaire. Vie Congrès international de droit européen du 24 au 26 Mai 1973 à Luxembourg* (Carl Heymanns Verlag, 1976).

Bourdieu, Pierre. "A törvény ereje: Toward a Sociology of the Juridical Field", (1987) 38 *Hastings Law Journal*, 209-248.

Bourdieu, Pierre. "The Forms of Capital" in Richardson, John R. (szerk.), *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education* (Greenwood Press, 1986).

Bourdieu, Pierre. *The Logic of Practice* (Stanford University Press, 1990)

Bourdieu, Pierre és Wacquant, Loic. *An Invitation to Reflexive Sociology* (Chicago University Press, 1992).

Brinkhorst, Laurens-Jan: "S.A.C.E. kontra Olasz Köztársaság Pénzügyminisztériuma. 33/70. sz. ügy. Az 1970. december 17-i határozat.1 Előzetes döntéshozatal a Bresciai Kerületi Bíróság (Olaszország) kérelmére" (1971) 8 *Common Market Law Review*, 384-392.

Burley, Anne-Marie és Mattli, Walter. "Európa a bíróság előtt: A jogi integráció politikai elmélete" (1993) 47 *International Organisation*, 41-76.

Byberg, Rebekka. "A különféle hálózatok. The History of FIDE 1961-1994", *American Journal of Legal History* (megjelenés előtt, 2017).

Byberg, Rebekka. "Az integráció a jogon keresztül projekt története. Az európai alkotmányos jövőkép akadémiai kifejezése", *German Law Journal*. (megjelenés előtt, 2017)

Byberg, Rebekka. "A *Közös Piaci Jogi Szemle* története 1963-1993. Carving out an Academic Space for European law", *European Law Journal* (megjelenés előtt, 2017).

Calabresi, Guido. "Bevezető megjegyzések Mauro Cappelletti, Repudiating Montesquieu? The Expansion and Legitimacy of 'Constitutional Justice', (1985) 35, n. 1, *Catholic University Law Review*, 1-32.

Cambier, Cyr, Waelbroeck, Michel, Louis, Jean-Victor és Desmedt, Herwig. "Mécanismes juridiques assurant la mise en oeuvre de la législation communautaire par les autorités législatives ou exécutives nationales" in *Troisième Colloque de droit Européen organisé par l'association des Juristes Européens. Paris les 25, 26, 27 novembre 1965*.

Cappelletti, Mauro (általános szerk.). *Hozzáférés az igazságszolgáltatáshoz*, 1-4. kötet (Giuffrè Editore/Alphen aan den Rijn, 1978).

Cappelletti, Mauro. "Előszó", in Cappelletti, Mauro, Seccombe, Monica és Weiler, Joseph (szerk.), *Integráció a jogon keresztül. Europe And The American Federal Experience*, Volume 1: *Methods, Tools And Institutions, Book 1: A Political, Legal And Economic Overview* (Walter de Gruyter, 1986), V-XIX.

Cappelletti, Mauro. "In Honor of John Henry Merryman", (1987) 39 *Stanford Law Review*, 1079-1101.

Cappelletti, Mauro. "Bevezetés" in Cappelletti, Mauro (szerk.), *New Perspectives for a Common Law of Europe* (Sijthoff, 1978).

Cappelletti, Mauro, Seccombe, Monica és Weiler, Joseph. "Europe and the American Federal Experience - A General Introduction" in Cappelletti, Mauro, Seccombe, Monica és Weiler, Joseph (szerk.), *Integration Through Law. Europe And The American Federal Experience*, Volume 1: *Methods, Tools And Institutions, Book 1: A Political, Legal And Economic Overview* (Walter de Gruyter, 1986), 3-70.

Cappelletti, Mauro, Seccombe, Monica és Weiler, Joseph (általános szerk.). *Integráció a jogon keresztül. Európa és az amerikai szövetségi tapasztalatok* (Walter de Gruyter, 1985-1988). 1. kötet: Cappelletti, Mauro, Seccombe, Monica és Weiler, Joseph (szerk.), *Módszerek, eszközök és intézmények*. 1. kötet: *Politikai, jogi és gazdasági áttekintés*; 2. kötet: *Politikai szervek, integrációs technikák és bírósági eljárás*; 3. kötet: *Az európai identitás erői és lehetőségei*; 2. kötet: Rehlinger, Eckard és Stewart, Richard. *Környezetvédelmi politika* (1985); 3. kötet: Bourgoignie, Thierry és Trubek, Daniel. *Fogyasztói jog, közös piacok és a föderalizmus Európában és az Egyesült Államokban* (1987); 4. kötet: *Fogyasztói jog, közös piacok és a föderalizmus Európában és az Egyesült Államokban* (1987):

Buxbaum, Richard M. és Hopt, Klaus. *A jogharmonizáció és az üzleti vállalkozások* (1988); 5. kötet: Daintith, Terence és Williams, Stephens. *Az energiapiacok jogi integrációja* (1987)

Catalano, Nicolo. "Az olasz alkotmánybíróságok és az Európai Közösségek", (1963- 1964) *Common Market Law Review*, 318-326.

Chevallier, Roger-Michel. "Methods and Reasoning of the European in its Interpretation of Community Law", (1964-65) 2 *Common Market Law Review*, 21-35.

Clavin, Patricia. "Bevezetés: (2005) 14, 4. sz., Kortárs európai történelem, 421-439, 433. o., 433. o.

Colliard, Claude-Albert. "Rapport général", in *Die Einzelperson und das Europäische Recht. FIDE VI.* (FIDE, 1975)

Conant, Lisa. *Justice Contained. Law and Politics in the European Union* (Cornell University Press, 2002).

Cowles, Maria. "Az új Európa napirendjének meghatározása: The ERT and EC 1992", (1995) 33 *Journal of Common Market Studies* 33, 501-526.

Dallen, Russel M. "An Overview of European Community Protection of Human Rights, with Some Special References to the U.K.", (1990) 27 *Common Market Law Review*, 761-790.

Davies, Bill és Rasmussen, Morten. "A nemzetközi jogtól az európai jogközösségig: Towards a New History of European Law, 1950-1979" in Laursen, Johnny (szerk.), *Institutions and Dynamics of the European Community, 1973-83* (Nomos/Bloomsbury, 2014).

Davies, Bill és Rasmussen, Morten. "Towards a New History of European Law", (2012) 21, 3. sz, *Kortárs európai történelem*, 305-318

Davies, Bill. "Pushing Back: Mi történik, ha a tagállamok ellenállnak az Európai Bíróságnak? A Multi-modális megközelítés az európai jog történetéhez", (2012) 21 *Contemporary European History*, 417-437.

Davies, Bill. "Resistance to European Law and Constitutional Identity in Germany: Herbert Kraus and *Solange* in its Intellectual Context", (2015) 21 *European Law Journal*, 434-459.

Davies, Bill. *Ellenállás az Európai Bírósággal szemben: Germany's Confrontation with European Law, 1949-1979* (Cambridge University Press, 2012).

Davies, Bill. "The German and Italian Reception of European Law Compared", konferencia-előadás, Setting the Agenda for Historical Research on European Law. Aktorok, intézmények, politikák és tagállamok, december 9-11.

Davies, Bill. *Why EU Legal History Matters-A Historian's Response*, (2013) 28, n. 5., *American University International Law Review*, 1337-1355.

De Witte, Bruno. "Európai uniós jog: egységes tudományos diszciplína?" in de Witte, Bruno és Vauchez, Antoine (szerk.), *Lawyering Europe - Az európai jog mint transznacionális társadalmi terület* (Hart Publishing, 2013), 101-116. o.

Delfs, Hauke. *Komplementäre Integration. Grundlegung und Konstitutionalisierung des Europarechts im Kontext* (Mohr Siebeck, 2015)

Deuxième colloque international de droit Européen organisé par l'Association Néerlandaise pour le Droit Européen, La Haye 24-26 Octobre 1963 (N. V. Uitgeversmaatschappij W. E. J. Tjeenk Willink, Zwolle, 1966).

Desmond, Dinan. "The Historiography of European Integration" in Dinan (szerk.), *Origins and Evolution of the European Union* (Oxford University Press, 2014).

Donner, Andreas. "A nemzeti jog és az Európai Közösségek Bíróságának ítélkezési gyakorlata", (1963-1964) 1, *Common Market Law Review*, 8-16.

Donner, Andreas. "The Constitutional Powers of the Court of Justice of the European Communities", (1974) 11 *Common Market Law Review*, 127-140.

Douglas-Scott, Sionaidh. "Az Európai Unió és az emberi jogok a Lisszaboni Szerződés után", (2011) 11 *Human Rights Law Review*, 645-682.

Durkheim, Émile. *A szociológiai módszer szabályai* (Free Press, 1982)

Economides, Kim. "Emlékezés Mauro Cappelletti-re" (<http://www.eui.eu/Documents/departmentscentres/Law/Conferences/heritagecappelletti/Cappelletti-euirev-KE.pdf>)

"Szerkesztői megjegyzések: EK-EFTA Bíróság?", (1989) 26 *Common Market Law Review*,

341-344. "Szerkesztői megjegyzések", (1971) 8 *Common Market Law Review*, 1-4.

Ehlermann, Claus-Dieter. "Az Európai Közösségek intézményeinek jogállása, működése és valószínű fejlődése", (1973) 10, n. 2, *Common Market Law Review*, 195-207.

Ehlermann, Claus-Dieter, Weiler, Joseph és Krislov, Samuel. "The Political Organs and the Decision Making Process in the United States and The European Community", in Cappelletti, Mauro, Seccombe, Monica és Weiler, Joseph (szerk.), *Integration Through Law. Europe And The American Federal Experience*, Volume 1: *Methods, Tools And Institutions*, Book 2: *Forces And Potential For A European Identity* (Walter de Gruyter, 1986), 3-112.

Forman, J. és Stevens, T. "The Attitude of British Courts to Community Law, the First Three Years", (1976) 13 *Common Market Law Review*, 388-414.

Foucault, Michel. *A tudás archeológiája és a nyelvről szóló diskurzus* (Pantheon, 1982).

Frau-Meigs, Divina. "Akadémiai folyóiratok és publikációk: Mapping the Territories", (2003) 98 *Revue Française d'Études*, 116-136.

Fritz, Vera. "Pierre Pescatore: az európai integráció aktivistája a jogon keresztül (1919 - 2010)", konferencia-előadás, *Setting the Agenda for Historical Research on European Law. Actors, Institutions, Policies and Member States*, 2015. december 9-11., Európai Egyetemi Intézet.

Frowein, Jochen. *Solange II* (bverfge 73, 339). Alkotmányjogi panasz Firma W", (1988) 25 *Common Market Law Review*, 201-206

Frowein, Jochen, Schulhofer, Stephen és Shapiro, Martin. "Az alapvető emberi jogok védelme mint az integráció eszköze" in Cappelletti, Mauro, Seccombe, Monica és Weiler, Joseph (szerk.), *Integration Through Law. Europe And The American Federal Experience*, Volume 1: *Methods, Tools And Institutions*, Book 2: *Forces And Potential For A European Identity* (Walter de Gruyter, 1986), 231-344.

Gaddis, John. "History, Science, and The Study of International Relations" in Woods, N. (szerk.): "History, Science, and The Study of International Relations", *A nemzetközi kapcsolatok magyarázata 1945 óta* (Oxford University Press, 1996), 32-48.

Gaja, Giorgio, Hay, Peter és Rotunda, Ronald. "A jogi integráció eszközei az Európai Közösségekben", in Cappelletti, Mauro, Seccombe, Monica és Weiler, Joseph (szerk.), *Integration Through Law. Europe And The American Federal Experience*, Volume 1: *Methods, Tools And Institutions*, Book 2: *Forces And Potential For A European Identity* (Walter de Gruyter, 1986), 113-160.

Ganshof Van der Meersch, Walter. "Rapport sur les travaux de la Commission 'Agriculture' du Congrès", *Gemeinschaftsrecht und Nationale Rechte. Das Zusammenwirken der Europäischen Rechtsordnung mit den nationale Rechtsordnungen. V. Internationaler Kongress für Europarecht vom 23.-26. September 1970 in Berlin veranstaltet von der Fédération Internationale pour de Droit Européen* (Carl Heymanns Verlag, 1971).

Garrett, Geoffrey. "A jogi integráció politikája az Európai Unióban", (1995) 49, 1. szám, *Nemzetközi szervezet*, 171-181

Garrett, Geoffery, Keeleman, Daniel R. és Schulz, Heiner. "The European Court of Justice, National Governments and Legal Integration in the European Union", (1998) 5, n. 1, *International Organisation*, 149-76.

Gaudet, Michel. "A változó intézmények kihívása", (1965-1966) 3 *Common Market Law Review*, 143-157.

Gaudet, Michel. "Incidences des Communautés européennes sur le droit interne des États membres", *Annales de la Faculté de droit de Liège*, 1963.

Gaudet, Michel. "Bevezető üzenet", (1963-64) 1 *Common Market Law Review*, 1-3.

Gillingham, John. *Coal, Steel, and the Rebirth of Europe, 1945-1955* (Cambridge University Press, 1991)

Gillingham, John. *Európai integráció, 1950-2003: Szuperállam vagy új piacgazdaság* (Cambridge University Press, 2003).

Grande, Elisabetta. "Development of Comparative Law in Italy", in Reimann, Mathias és Zimmermann, Reinhard (szerk.), *The Oxford Handbook Of Comparative Law* (Oxford University Press, 2006), 108-125.

Griffiths, Richard (szerk.). *Hollandia és Európa integrációja 1945-1957* (NEHA, 1990).

Hallstein, Walter. "La Communauté européenne, nouvel ordre juridique", in *Les Documents De La Communauté Européenne* 27, 5 (Communautés européennes. Service de presse et d'information, 1964).

Halter, Ulrich. "Integration Durch Recht" in Bieling és Lerch (szerk.), *Theorien der Europäischen Integration* (Verlag für Socialwissenschaft, 2005).

Harms, Wolfgang. "Deutscher Bericht", Bizottság II (Wettbewerb), *Gemeinschaftsrecht und Nationale Rechte. Das Zusammenwirken der Europäischen Rechtsordnung mit den nationale Rechtsordnungen. V. Internationaler Kongress für Europarecht am 23.-26. September 1970 in Berlin veranstaltet von der Fédération Internationale pour de Droit Européen* (Carl Heymanns Verlag, 1971)

Hay, Peter, Rotunda, Ronald és Lando, Ole. "A jogi integráció eszközei az Európai Közösségben - áttekintés" in Cappelletti, Mauro, Seccombe, Monica és Weiler, Joseph (szerk.), *Integration Through Law. Europe And The American Federal Experience*, Volume 1: *Methods, Tools And Institutions*, Book 2: *Political Organs, Integration Techniques and Judicial Process A Political, Legal And Economic Overview* (Walter de Gruyter, 1986), 113-160.

Hollander, Jieskje. "The Dutch Debate on European Integration", (2001) 17 *Journal of European Integration History*, 197-218.

Jacque, Jean-Paul és Weiler, Joseph H. H. "Úton az Európai Unió felé - Egy új igazságügyi struktúra: Egy menetrend a kormányközi konferencia számára", (1990) 27 *Common Market Law Review*, 185-207.

Jahn, Gerhard. "Eröffnungsansprache" in *Gemeinschaftsrecht und Nationale Rechte. Das Zusammenwirken der Europäischen Rechtsordnung mit den nationale Rechtsordnungen. V. Internationaler Kongress für Europarecht am 23.-26. September 1970 in Berlin veranstaltet von der Fédération Internationale pour de Droit Européen* (Carl Heymanns Verlag, 1971).

Joerges, Christian. "Európa mint Grossraum. Shifting Legal Conceptualisations of the Integration Project" in Joerges, Christian és Ghaleig, Navrej (szerk.), *Darker Legacies of Law in Europe. The Shadow of National Socialism and Fascism over Europe and its Legal Traditions* (Hart Publishing, 2003), 167-191.

Kaiser, Wolfram és Varsori, Antonio (szerk.). *Az Európai Unió története. Témák és viták* (Palgrave, 2010).

Kaiser, Wolfram, Leucht, Brigitte és Rasmussen, Morten (szerk.). *Az Európai Unió története: Origins of a trans- and supranational polity 1950-1972* (Routledge, 2009).

Kapteyn, Jos. "Conseil d'Etat (Assemblée), 1978. december 22-i határozat, Cohn-Bendit", (1975) 16 *Common Market Law Review*, 701-707.

Kauppi, Niilo és Madsen, Michael R. "Utóirat. A transznacionális hatalmi elitiek megértése, Európa megértése az új világrendben" in Kauppi, Niilo és Madsen, Michael R. (szerk.), *Transnational Power Elites. The New Professionals of Governance, Law and Security* (Routledge, 2013), Transnational Power Elites, 2013, 207-212.

Kauppi, Niilo és Madsen, Michael R. "Transznacionális hatalmi elitiek. The New Professionals of Governance, Law and Security" in Kauppi, Niilo és Madsen, Michael R. (szerk.), *Transnational Power Elites. The New Professionals of Governance, Law and Security* (Routledge, 2013), 1-15.

Keeler, John. "Az EU-tanulmányok feltérképezése: *Journal of Common Market Studies*, 43, n. 3., 551-582. (2005).

Keohane, Robert és Nye, Joseph. "Transznacionális kapcsolatok és világpolitika: (1971) 25, n. 3., *International Organization*, 329-349.

Kohnstamm, Max. "Előszó" in Cappelletti, Mauro (szerk.), *New Perspectives for a Common Law of Europe* (Sijthoff, 1978).

Kommers, Donald. "Föderalizmus és európai integráció: Cappelletti, Mauro, Secombe, Monica és Weiler, Joseph (szerk.), *Integration Through Law. Europe And The American Federal Experience*, Volume 1: *Methods, Tools And Institutions, Book 1: A Political, Legal And Economic Overview* (Walter de Gruyter, 1986), 603-616.

Koopmans, Thijmen. "Törvényhozás és igazságszolgáltatás - jelenlegi tendenciák", in: Cappelletti, Mauro (szerk.), *Új perspektívák az európai közös jog számára* (Sijthoff, 1978)

Krishnan, Armin. "Mik az akadémiai diszciplínák? Some Observations on the Disciplinarity vs. Interdisciplinarity Debate", Working Paper, NCRM Working Paper Series, National Centre for Research Methods, 2008. január, University of Southampton.

Kuhn, Thomas. *The Structure of Scientific Revolutions (A tudományos forradalmak szerkezete)* (University of Chicago Press, 1962).

La jurisprudence Européenne après vingt ans d'expérience communautaire. Vie Congrès international de droit européen du 24 au 26 Mai 1973 à Luxembourg (Carl Heymanns Verlag, 1976).

Lando, Ole. "Eight Principles Of European Contract Law" in Cranston, Ross (szerk.), *Making Commercial Law. Essays In Honour Of Roy Goode* (Oxford University Press, 1997).

Lando, Ole, Beale, Hugh és az Európai Szerződési Jogi Bizottság (szerk.). *Az európai szerződési jog alapelvei* (Dordrecht, 1995)

Lecourt, Robert. "Allocution inaugurale" in *La jurisprudence Européenne après vingt ans d'expérience communautaire. Vie Congrès international de droit européen du 24 au 26 Mai 1973 à Luxembourg* (Carl Heymanns Verlag, 1976).

Lecourt, Robert. *L'Europe des Juges* (Bruylant, 1976)

Lenaerts, Koen. "Application of Community Law in Belgium", (1986) 23 *Common Market Law Review*, 253-286.

Lenaerts, Koen. "Könyvkritikák: M. Cappelletti, M. Seccombe és J. Weiler (általános szerk.), *Integration through Law: Europe and the American Federal Experience*," (1987) 24, n. 2., *Common Market Law Review*, 310-321.

Lipgens, Walter (szerk.). *Dokumentumok az európai integráció történetéhez, 1. kötet* (Nomos Verlag, 1985).

Lipgens, Walter (szerk.). *Dokumentumok az európai integráció történetéhez, 2. kötet* (Nomos Verlag, 1986).

Lipgens, Walter és Loth, Wilfried (szerk.). *Dokumentumok az európai integráció történetéhez, 3. kötet* (De Gruyter, 1988).

Lipgens, Walter és Loth, Wilfried (szerk.), *Documents on the History of European Integration 4. kötet* (De Gruyter, 1991).

Mackinnon, Victor. "Experience in Common Law Countries of the Constitutional Problems Encountered in Regulating Economic Activity", (1963-1964) 1 *Common Market Law Review*, 183-201.

Martinsen, Dorte Sindbjerg. *Egy egyre erősebb bíróság. The Political Constraints on Legal Integration in the European Union* (Oxford University Press, 2015).

Madsen, Michael R. és Vauchez, Antoine. "Az európai alkotmányosság bölcsőjénél: Law and Lawyers in the Construction of a European Political Order (1920-1960)" in Jettinghoff, Alexander és Schepel, Harm (szerk.), *Lawyers' Circles. Lawyers and European Legal Integration*, (2005) Special Issue of *Recht der Werkelijkheid Tijdschrift voor de Sociaal-Wetenschappelijke Bestudering van het Recht*, 15-36.

Maestriperi, Cesare. "National Case Law", (1975) 12 *Common Market Law Review*, 431-442.

Mancini, Federico. "The Making of a Constitution for Europe", (1989) 26 *Common Market Law Review*, 595-614.

Mangold, Anna-Katharina. *Gemeinschaftsrecht und deutsches Recht: die Europäisierung der deutschen Rechtsordnung in historisch-empirischer Sicht* (Mohr Siebeck, 2011)

Mannheim, Karl. *Ideologie und Utopie* (Verlag von Friedrich, 1929)

Martin, Andrew. "Az Egyesült Királyság csatlakozása az Európai Közösségekhez: Joghatósági problémák", (1968-1969) 6 *Common Market Law Review*, 7-49.

Marx, Karl és Engels, Friedrich. *A német ideológia, első rész* (International Publishers, 1970).

Martinico, Giuseppe. "A többiek olvasása: (2009) 11, 1. sz., *European Journal of Law Reform*, 35-49.

Martinsen, Dorte. *Egy egyre erősebb bíróság?: A jogi integráció politikai korlátai a*

Európai Unió (Oxford University Press, 2015)

Mashaw, Jerry. "A jog betartásának biztosítása az EGK-Szerződés értelmezése és alkalmazása során: The Role and Functioning of the Renvoi d'Interpretation under Article 177" (1. és 2. rész), (1970) 7 *Common Market Law Review*, 258-285 és 423-453, (1970).

Mattli, Walter és Slaughter, Anne-Marie. "A nemzeti bíróságok szerepe az európai integráció folyamatában: According for Judicial Preferences and Constraints" in Slaughter, Anne- Marie, Stone Sweet, Alec, and Weiler, Joseph H.H. (szerk.), *The European Courts and the National Courts - Doctrine and Jurisprudence: Jogi változások társadalmi kontextusban* (Hart Publishing, 1998).

Mcwhinney, Edward. "Könyvkritika. Integráció a jogon keresztül: Európa és az amerikai szövetségi tapasztalat", 1-2. kötet, (1987) 81. sz. 4. szám, *American Journal of International Law*, 806-808.

Merton, Robert. *The Sociology of Science* (The University of Chicago Press, 1973)

Milward, Alan. *The European Rescue of the Nation-State*, (Routledge, 1992)

Milward, Alan. *The Reconstruction of Western Europe, 1945-51* (Methuen, 1984)

Mitchel, John D.B., Kuipers, S.A. és B. Gall. "Constitutional Aspects of the Treaty and Legislation Relating to British Membership", (1972) 9, n. 2, *Common Market Law Review*, 134-166. Moravcsik, Andrew. *A választás Európa mellett. Social Purpose and State Power from Messina to Maastricht* (Cornell University Press, 1998).

Mortelmans, Kamiel. "Közösségi jog: (1996) 23, 1. szám, *Az európai integráció jogi kérdése*, 23-20.

Palayret, Jean-Marie. *Egy egyetem Európának. A firenzei Európai Egyetemi Intézet előtörténete (1948-1976)*, (Európai Egyetemi Intézet, 1996).

Pedersen, Jonas L. *Konstruktív dac? - Dánia és az európai jog hatásai, 1973 1993*, kiadatlan doktori értekezés (University of Aarhus, 2016).

Pennera, Christian. "The Beginnings of the Court of Justice and its Role as a driving Force in European Integration", (1995) 1 *Journal of European Integration History*, 111-128.

Pescatore, Pierre. "Nemzetközi jog és közösségi jog - összehasonlító elemzés", (1970) 7. *Common Market Law Review*, 167-183

Pescatore, Pierre. *Az integráció törvénye* (Sijthoff, 1974)

Pescatore, Pierre. "Rapport communautaire, La protection des droits fondamentaux par le pouvoir judiciaire", in *Die Einzelperson und das Europäische Recht. FIDE VI* (FIDE, 1975)

Pescatore, Pierre. "Rôle et chance du droit et des juges dans la construction de l'Europe" in *La jurisprudence Européenne après vingt ans d'expérience communautaire. Vie Congrès international de droit européen du 24 au 26 Mai 1973 à Luxembourg* (Carl Heymanns Verlag, 1976).

Poidevin, Raymond (szerk.). *Histoire des Débuts de la Construction Européenne (1948. március-1950. május)* (Bruylant, 1986)

Rapport au Colloque international de droit européen organisé par l'Association belge pour le droit européen, Bruxelles, 1961. octobre 12-14. (Bryant, 1962)

Rasmussen, Hjalte. *Jogról és politikáról az Európai Bíróságon: A Comparative Study in Judicial Policymaking* (Martinus Nijhoff, 1986).

Rasmussen, Morten. "Az "alkotmányos" európai jog konstruálása és dekonstruálása: in Koch, Henning, Hagele-Sørensen, Karsten, Haltern, Ulrich és Weiler, Joseph (szerk.), *Europe. Az új jogi realizmus: Essays in Honour of Hjalte Rasmussen* (Djøf, 2010), 639-660.

Rasmussen, Morten. "Az európai jog alkotmányos gyakorlatának kialakítása. The History of the Legal Service of the European Executive, 1952-65", (2012) 21, n. 3, *Contemporary European history*, 375-399.

Rasmussen, Morten. "Alkotmányos gyakorlat kialakítása: Kaiser, Wolfram és Meyer, Jan H. (szerk.), *Társadalmi szereplők az európai integrációban: Polity-Building and Policy-Making 1958-1992*, (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2013), 173-197.

Rasmussen, Morten. "A Costa kontra ENEL ügytől a Római Szerződésig. Egy jogi forradalom rövid története" in Maduro, Miguel és Azoulai, Loic (szerk.), *Az uniós jog múltja és jövője. Az uniós jog klasszikusai a Római Szerződés 50. évfordulója alkalmából* (Hart Publishing, 2010), 69-85. o.

Rasmussen, Morten. Visszatekintés: Lindseth, Power and Legitimacy, Reconciling Europe and the Nation- State, (2011) 17 *Journal of European Integration History*, 138-142.

Rasmussen, Morten. "Az európai jog forradalmasítása: A Van Gend en Loos-ítélet története", (2014) 12, 1. szám, *International Journal of Constitutional Law*, 136-163.

Rasmussen, Morten. "The Battle of European Law Enforcement", konferencia-előadás, Setting the Agenda for Historical Research on European Law. Actors, Institutions, Policies and Member States, 2015. december 9-11., Európai Egyetemi Intézet.

Rasmussen, Morten. "A jogi forradalom eredete. The Early History of the European Court of Justice", (2008) 14, n. 2, *Journal of European Integration History*, 77-98.

"Az európai közjog történetének újrajrása: The New Contribution of Historians", (2013) 28 Special Issue of *American University International Law Review*, 1187-1221.

Sandalow, Terence és Stein, Eric (szerk.). *Bíróságok és szabad piacok: Perspectives from the United States and Europe*, (Clarendon Press, 1982).

Scheler, Max. *Versuche zu einer Soziologie des Wissens* (Duncker und Humblot, 1924)

Schepel, Harm és Wesseling, Rein. "A jogközösség: Bírák, ügyvédek, tisztviselők és hivatalnokok Európa megírásában", (1997) 3, 2. sz. 2, *European Law Journal*, 164-188.

Schermers, Henry. "A harmadik államokkal kötött szerződések közvetlen alkalmazása: Megjegyzés a Polydor és Pabst ügyekhez", (1982) 29 *Common Market Law Review*, 563-569.

Schermers, Henry. "The European Communities Bound by Fundamental Human Rights", (1990) 30 *Common Market Law Review*, 249-258.

Schermers, Henry. "A mérleg egyensúlyban: Nemzeti Alkotmánybíróság kontra Bíróság", (1990) 27 *Common Market Law Review*, 97-105.

Schwabe, Klaus (szerk.). *Die Anfänge des Schuman-terv 1950-1951* (Bruylant, 1988).

Seidel, Katja. "Az úttörőmunkától a finomításig: Publication Trends" in Kaiser, Wolfram és Varsori, Antonio (szerk.), *European Union History. Themes and Debates* (Palgrave, 2010), 26-44.

Shapiro, Martin. "Comparative Law and Comparative Politics", (1980) 53 *Southern California Law Review*, 537-542.

Shaw, Jo. "Az Európai Unió jogi tanulmányai válságban? Egy új dinamika felé?", (1996) 16, 2. sz., *Oxford Journal of Legal Studies*

Snyder, Francis. "Editorial", (1995) 1 *European Law Journal*, 1-4.

Snyder, Francis. "Jogi tudományosság és jogi kultúra az Európai Unióban" in Picod, Fabrice (szerk.), *Doctrine et Droit De l'union Européenne. Collection de 'Union Européenne - Colloques* (Bruylant, 2005).

Snyder, Francis. *New Directions in Community Law* (Weidenfeld és Nicholson, 1990)

Stein, Eric. "Az Európai Közösség 1983-ban: A kevésbé tökéletes Unió", (1983) 20 *Common Market Law Review*, 641-656.

Stein, Eric. "Lawyers, Judges and the Making of a Transnational Constitution", (1981) 75 *The American Journal of International Law*, 1-27.

Stein, Eric és Hay, Peter. "New Legal Remedies of Enterprises", (1960) 9 *American Journal of Comparative Law*, 375-424.

Stein, Eric és Sandalow, Terence. *Bíróságok és szabad piacok: Perspectives from the United States and Europe* (Clarendon Press, 1982).

Stone Sweet, Alec. "Alkotmányos párbeszéd az Európai Közösségben" in A.-M. Slaughter, A. Stone-Sweet és J.H.H. Weiler (szerk.): *Az európai bíróságok és a nemzeti bíróságok - doktrína és joggyakorlat: Jogi esély társadalmi kontextusban* (Hart Publishing, 1998);

Stone Sweet, Alec. *Kormányzás bírakkal: Constitutional Politics in Europe* (Oxford University Press, 2000).

Stone Sweet, Alec. "Path Dependence, Precedent and Judicial Power" in Shapiro, Martin és Stone Sweet, Alec (szerk.), *On Law, Politics, and Judicialization* (Oxford University Press, 2002).

Stone Sweet, Alec. "The Juridical Coup d'Etat and the Problem of Authority", (2007) 8 *German Law Journal*, 915-28.

"Towards a New History of European Law", (2013) 21 Special Issue of *Contemporary European History (Kortárs európai történelem)*

Trocker, Nicolo. "Mauro Cappelletti" in Storme, Marcel (szerk.), *In Honorem Mauro Cappelletti (1927-2004): Tribute To An International Procedural Lawyer* (Kluwer Law International, 2005), 14. pont.

Trosième Colloque de droit Européen organise par l'association des Juristes Européens. Paris les 25, 26, 27 novembre 1965

Van Dijk, Jan: "Az Európai Közösségek jogának végrehajtása és alkalmazása a holland jogrendben", (1968-1969) 6 *Common Market Law Review*, 283-308.

van Leeuwen, Karin. "Lángoló ösvény. Hollandia és az európai jog, 1950-1983", konferencia-előadás, Setting the Agenda for Historical Research on European Law. Actors, Institutions, Policies and Member States, 2015. december 9-11., Európai Egyetemi Intézet.

van Leeuwen, Karin. "A "jogi forradalom" útjának előkészítése. Az európai jog első előzetes hivatkozásainak holland eredete (1957-1963)", (megjelenés előtt).

Vanderpoorten, H. Allocation d'ouverture, in *Die Einzelperson und das Europäische Recht. FIDE VI.* (FIDE, 1975)

Varsori, Antonio. 'From Normative Impetus to Professionalization' in Kaiser, Wolfram and Varsori, Antonio (eds.), *European Union History. Témák és viták* (Palgrave, 2010), 6-25.

Vaucher, Antoine. "Jogon keresztüli integráció". Contribution to a socio-history of eu political commonsense", (EUI Working Paper, 2008/10).

Vaucher, Antoine. *Brokering Europe. Euro-jogászok és a transznacionális politika kialakulása.* (Cambridge University Press, 2015)

Vaucher, Antoine. "Bevezetés. Euro-lawyering, transznacionális társadalmi mezők és európai politikaépítés" in Vaucher, Antoine és de Witte, Bruno (szerk.), *Lawyering Europe. Az európai jog m i n t transznacionális társadalmi mező* (Hart Publishing, 2013), 1-17. o.

Vaucher, Antoine. "A gyenge mező ereje: (Egy megújított kutatási menetrendért)", (2008) 2, n. 2, *International Political Sociology*, 128-144.

Vaucher, Antoine. "Az Európai Unió alkotmányos alapjainak megteremtése: The Brokering Role of Legal Entrepreneurs and Networks" in Kaiser, Wolfram, Leucht, Brigitte és Gehler, Michael (szerk.), *Transnational Networks in Regional Integration. Governing Europe 1945-83*, (Basington: Palgrave Macmillan, 2010), 108-128.

Vauchez, Antoine. "Transnationale Expertenfelder als schwache Felder. Der Entwurf des ersten Weltgerichtshofs und die Entstehung eines internationalen Expertentums", (2014) 24, n. 2., *Berliner Journal für Soziologie*, 201-226.

Vauchez, Antoine és Mudge, Stephanie. "Európa építése gyenge mezőn: Law, Economics and Scholarly Avatars in Transnational Politics", (2012) 118 *American Journal of Sociology*, 449-492, 467. o., 467. o.

von Bogdandy, Armin. "Madártávlatból az európai jog tudománya: Structures, Debates and Development Prospects of Basic Research on the Law of the European Union in a German Perspective, (2000) 6, n. 3, *European Law Journal*, 208-238.

Weiler, Joseph. "Öninterjú: Mauro Cappelletti emlékezete - 10 évvel halála után" (<http://www.eui.eu/Documents/departmentscentres/Law/Conferences/heritagecappelletti/weileraselfinterview.pdf>)

Weiler, Joseph H.H. "A csendes forradalom. The European Court of Justice and its Interlocutors", (1994) 26, n. 4, *Comparative Political Studies*, 510-534.

Weiler, Joseph. "Epilógus" in Augenstein, Daniel (szerk.): "*Integration through Law*" Revisited. *The Making of the European Polity* (Ashgate, 2012), 175-179.

Weiler, Joseph. "Föderalizmus alkotmányosság nélkül: in Nicolaidis, Kalypso és Howse, Robert (szerk.), *The Federal Vision: Legitimacy And Levels Of Governance In The United States And The European Union* (Oxford University Press, 2001), 54-72.

Weiler, Joseph H.H. "Utazás egy ismeretlen cél felé. A Retroperspective and Prospective of the European Court of Justice in the Arena of Political Integration", (1993) 31, n. 4., *Journal of Common Market Studies*, 417-446.

Weiler, Joseph. *A nemzetek feletti jog és a nemzetek feletti rendszer: (Európai Egyetemi Intézet, 1982)*

Weiler, Joseph. "A közösségi rendszer: a szupranacionalizmus kettős jellege", (1981) 1 *Az európai jog évkönyve*

Weiler, Joseph H.H. *The Constitution of Europe: "Do the New Clothes Have an Emperor?" and Other Essays on European Integration* (Cambridge University Press, 1999).

Weiler, Joseph. "Az igazságszolgáltatási bíróság a bírósági tárgyaláson: H. Rasmussen recenziója: On Law and Policy in the European Court of Justice", (1987) 24 *Common Market Law Review*, 555-589.

Weiler, Joseph H.H. "The Transformation of Europe", (1991) 100, no. 8, *Yale Law Journal*, 2403-2483.

Werner-Fuss, Ernst és Arnold, Rainer. "Der Gerichtliche Schütz der Grundrechte" in *Die Einzelperson und das Europäische Recht. FIDE VI* (FIDE, 1975)

Wessel, Ramses A. "Az EU tanulmányok jogi megközelítése", in K.-E. Jorgenson, M. Pollack és B. Rosamund (szerk.), *Handbook of European Union Politics* (Sage, 2006).

Zuleeg, Manfred. "Az alapvető jogok és az Európai Közösségek joga", (1971) 8.
Common Market Law Review, 446-474